

Харківська академія неперервної освіти

Джерело

педагогічних інновацій

Безпечна освіта

Науково-методичний журнал
Випуск № 1 (41)

Харків
2023

Схвалено вченою радою Харківської академії неперервної освіти
(протокол № 3 від 21.12. 2022 р.)

Головний редактор:

Покроева Л.Д., доктор філософії, доцент, ректор Харківської академії неперервної освіти, заслужений працівник освіти України

Відповідальні:

Смирнова М.Е, завідувачка кафедри соціально-гуманітарної освіти Харківської академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук;

Астахова М.С., старша викладачка кафедри соціально-гуманітарної освіти Харківської академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук

Писаренко Т.І., методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти;

Семисошенко С.В., методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти

Журнал видається КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».
Серія ХК № 2065-806Р, зареєстровано Головним управлінням юстиції
у Харківській області 22 січня 2013 р.

Джерело педагогічних інновацій. Безпечна освіта. Науково-методичний журнал. – Випуск № 1(41). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2023. – 215 с.

Матеріали публікуються в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, імен, даних і дотримання авторських прав.

© Харківська академія неперервної освіти

Зміст

Безпечна освіта – новий напрям у підготовці педагогів <i>Любов Покроєва</i>	6
Розділ 1. Безпечне середовище: теоретичні та методологічні аспекти	11
Концептуальні засади безпеки в освіті <i>Бойчук Юрій, Мірошниченко Ольга</i>	11
Концептуальні та нормативні основи створення безпечного освітнього середовища й формування культури безпеки життєдіяльності учнів <i>Дуброва Наталія</i>	15
Створюємо безпечне освітнє середовище: системний розвиток в умовах змін <i>Астахова Марія</i>	21
Формування компетентностей педагогів у системі післядипломної освіти щодо організації безпечного освітнього простору в школі <i>Байназарова Олена</i>	25
Освіта для сталого розвитку – необхідна умова формування нової системи ціннісних орієнтирів і моделей поведінки <i>Грінченко Олександр</i>	30
Безпечне освітнє середовище як важлива умова інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти <i>Колісник Олена</i>	35
Розділ 2. Технічні та технологічні вимоги функціонування безпечного освітнього середовища закладу освіти в умовах воєнного часу	40
Управління охороною праці в закладах освіти <i>Метеленко Людмила</i>	40
Надання домедичної допомоги постраждалим під час воєнного стану як актуальне питання сьогодення <i>Таймасов Юрій</i>	45
Що робити, коли стався обвал будівлі або як вижити під завалами <i>Березан Олександр</i>	50
Мінна безпека або як уберегти дітей від нещасних випадків <i>Березан Олександр</i>	54
Формування освітнього простору з мінної безпеки в класах безпеки закладів загальної середньої освіти <i>Горпинченко Вікторія</i>	57
Порядок укриття та правила поведінки учасників освітнього процесу в захисних спорудах <i>Шконденко Ольга, Гергель Наталя</i>	67
Організація безпечного освітнього процесу в умовах війни: технічні особливості залучення гібридних занять <i>Борисенко Денис</i>	72
Розділ 3. Безпечний інформаційно-цифровий освітній простір	77
Мислення педагога: вільне й відповідальне <i>Сіваченко Інєса</i>	77

Цифрова репутація педагога <i>Василенко Юлія</i>	81
Інформаційна компетентність як чинник успішної соціалізації особистості <i>Горбенко Тетяна</i>	85
Відкритий та безпечний інформаційно-цифровий простір у закладі освіти <i>Паладій Наталія</i>	89
Формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах <i>Єсіна Наталія</i>	94
Розділ 4. Психологічна безпека освітнього середовища	99
Формування безпечного освітнього середовища в умовах війни. Протидія стресу й дезінформації: роздуми та поради психолога <i>Носенко Володимир</i>	99
Менеджмент складної ситуації: кроки допомоги <i>Разводова Тетяна</i>	104
Психічне здоров'я особистості – запорука здорового суспільства <i>Ярмолицька Світлана</i>	110
Психологічне здоров'я педагогів як умова ефективної професійної діяльності <i>Коротюк Зоряна, Мерена Надія</i>	113
Профілактика професійного вигорання педагогічних працівників як умова створення безпечного освітнього середовища в період військового стану <i>Щелкунова Ірина</i>	117
Формування психологічно безпечного освітнього середовища в закладі освіти: аспекти діяльності психологічної служби <i>Замазій Юлія</i>	122
Профілактика булінгу та мобінгу в діяльності працівників психологічної служби в умовах формування безпечного освітнього середовища <i>Беляєва Карина</i>	127
Стресостійкість педагогів і батьків дітей з ООП – запорука успішного впровадження інклюзивної освіти <i>Атанасова Наталія</i>	132
Розділ 5. Практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти різних типів (з досвіду роботи закладів освіти)	140
Адаптація учнів – запорука створення основи безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища <i>Пантелеєва Світлана, Балінська Марина, Лук'янович Наталія</i>	140
Практичний досвід створення безпечного середовища в КЗ «Зміївський ЗДО № 3» <i>Афанасьєва Інна</i>	146
Створення безпечного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти (на прикладі КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 2 Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області) <i>Бондаренко Юлія, Носик Наталія</i>	150

Проект «Створення безпечного освітнього середовища в комунальному закладі «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 352 комбінованого типу Харківської міської ради» <i>Помазунова Анастасія, Фоменко Леся, Мелещенко Інна</i>	156
Організація роботи з цивільного захисту в ЗДО <i>Гаврютіна Олена</i>	162
Морально-патріотичне виховання дітей дошкільного віку як чинник безпечного освітнього середовища <i>Левченко Світлана, Азаренкова Наталія</i>	166
Класи безпеки як основа формування безпечного освітнього середовища в особливий період <i>Таукішева Маргарита</i>	171
Створення безпечного освітнього середовища в процесі занять туризмом і краєзнавством <i>Редіна Валентина, Сторожук Олена</i>	174
Створення безпечного освітнього середовища в закладі позашкільної освіти фізкультурно-спортивного профілю (з досвіду діяльності КЗ «Сахновщинський дитячо-юнацький клуб фізичної підготовки «Олімп»») <i>Пахущий Валентин</i>	177
Формування безпечної поведінки в учнів із порушеннями зору в умовах війни та дистанційної освіти (з досвіду роботи КЗ «Харківська спеціальна школа ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради) <i>Орлов Андрій</i>	183
Модель безпечного освітнього середовища: практичний досвід упровадження комунального закладу «Лозівський ліцей № 10» Лозівської міської ради Харківської області <i>Кочерга Оксана, Рудь Тетяна</i>	187
Особливості створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти (на прикладі КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія») Карпенко Олена, Кисленко Вікторія, Кабанець Ірина	193
Середовище, де відчуваєш безпеку (з досвіду роботи КЗ «Слобожанський ліцей № 1» Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області) <i>Курочка Інна</i>	199
Тематичний тезаурус Thematical thesaurus <i>Севіль Семисошенко, Тетяна Писаренко</i>	209
Наші автори	212

Безпечна освіта – новий напрям у підготовці педагогів

Любов Покроєва

Сучасні умови розвитку українського суспільства характеризуються виникненням загроз воєнного стану, погіршенням екології, соціальними протиріччями, суттєвими змінами у техногенній сфері, збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні і небезпечні ситуації для життя людини, зростанням імовірності виникнення терористичних актів, соціальних хвороб та залежностей, незадовільним станом дитячого травматизму, тому проблеми безпеки життєдіяльності сьогодення та створення безпечного освітнього середовища набувають особливої актуальності. Як виклик на означені загрози виникає необхідність попередження небезпек та вироблення стратегій дій у надзвичайних ситуаціях. В умовах повномасштабної агресії росії й уведення воєнного стану на території областей України, зокрема Харківської, сучасна освіта зіштовхнулася із рядом проблем. Більшість керівників закладів освіти постали перед викликом спроможності закладів освіти (ЗО) організувати безпечно й підтримуюче освітнє середовище для навчання й розвитку учнів.

Досягнення належного рівня безпеки життєдіяльності суспільства можливе тільки за умови високої культури та обізнаності всього населення держави. Про прагнення нашої країни досягти належного рівня безпеки свідчить підтримка Концепції ООН про сталий людський розвиток як програму дії на XXI століття, у якій пріоритет надається розвитку безпеки кожної людини. Важливість безпеки життєдіяльності закріплено у таких державних документах, як Конституція України, Кодекс цивільного захисту України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», Концепції «Безпека життя і діяльності людини» та «Безпечна і дружня до дитини школа» й інших.

У багатьох громадах заклади освіти стали своєрідними осередками, що об'єднують як місцевих учнів/студентів і вчителів/викладачів, так і тих, які вимушені були покинути свої домівки та тимчасово переїхати в іншу місцевість. Є й чимало прикладів, коли освітні осередки перетворилися на центри надання гуманітарної допомоги та розміщення сімей, які втратили домівки. На жаль, частина закладів освіти Харківської області зруйнована або пошкоджена. Деякі заклади освіти поки що знаходяться на територіях, тимчасово окупованих ворогом.

Міністерством освіти й науки України розроблені рекомендації щодо створення та забезпечення функціонування класів безпеки, якими передбачено організацію укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (додаток до листа ДСНС від 14.06.2022), Державною службою якості освіти спільно з експертами підготовлено ініціативи “Система забезпечення якості освіти”, яка впроваджується в межах проекту “Супровід урядових реформ в Україні” (SURGe), що реалізується компанією Alinea International за кошти Уряду Канади та на вимогу часу щодо створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладах освіти.

Отже, створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти нині є одним із головних пріоритетів держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні та в післявоєнний час.

Організація діяльності закладів освіти в умовах війни та в післявоєнний час потребує від педагогічних колективів особливої відповідальності, працездатності, наполегливості, єдності, відкритості та підтримки. Тому одним із пріоритетних завдань керівників і педагогів закладів освіти в таких складних умовах є зміцнення суб'єктності учасників освітнього процесу, вибудовування горизонтальних зв'язків управління в освітній організації, коли кожен і кожна знає, за що несе відповідальність, а також приймає самостійні рішення в межах повноважень та відповідальності.

Одним із основних завдань освіти визначено збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу, формування в дітей культури безпечної поведінки.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» *«безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин».*

У Професійних стандартах: «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», затверджених наказом Міністерства економіки України від 17.09.2021 року № 568-21 / «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» затвердженого наказом Міністерства економіки України від 28.09.2021 року № 620-21 / за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 року № 2736-20 / «Вихователь закладу дошкільної освіти», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 19.10.2021 року № 755-21 / «Практичний психолог закладу освіти», затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 24.11.2020 року № 2425 виокремлено трудову функцію: «Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища» / «організація або участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища».

Ці фактори зумовили розробку у 2023 році фахівцями Харківської академії неперервної освіти *регіонального відкритого освітнього проекту «Створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього процесу в закладах освіти Харківської області».*

Мета проекту – посилення спроможності закладів освіти створювати безпечне, підтримуюче освітнє середовище для навчання й розвитку дітей у складних умовах.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- розробити і впровадити стратегію підготовки керівників та педагогічних працівників щодо організації безпечного підтримуючого освітнього процесу в закладах освіти;
- підготувати та впровадити тематичні освітні програми підвищення кваліфікації керівників та педагогічних працівників ЗЗСО (курси, спецкурси, пролонговані методичні заходи), що спрямовані на формування знань про безпечне освітнє середовище, правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту тощо, також на формування в учнів здоров'язбережувальних компетентностей;
- розробити методичні рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти (з різних напрямів);
- уточнити та науково обґрунтувати критерії оцінки рівнів готовності суб'єктів освітньої діяльності до створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти і дібрати відповідний діагностувальний інструментарій;
- розробити та запровадити блог для керівників та педагогічних працівників з питань створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти; забезпечити його наповнення актуальним контентом.

Практична спрямованість та успішна реалізація проекту забезпечуються такими засобами:

- розроблення й упровадження стратегії підготовки керівників та педагогічних працівників щодо організації безпечного підтримуючого освітнього процесу в закладі освіти;
- підготовки та апробування освітніх програм підвищення кваліфікації керівників, педагогів (курси, спецкурси, пролонговані методичні заходи), методичних рекомендацій щодо створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти;
- розроблення та запровадження блогу для керівників та педагогічних працівників з питань створення безпечного освітнього середовища на базі закладів загальної середньої освіти; забезпечення його наповнення актуальним контентом.
- упровадження організаційної та науково-методичної підтримки розвитку професійних компетентностей керівників та педагогічних працівників Харківської області на базі Центру професійного розвитку працівників освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» відповідно до концепції НУШ.

Науково-педагогічні принципи, на засадах яких буде здійснюватися робота за проектом, узгоджуються із загальними педагогічними принципами: дитиноцентризму, гуманізації та демократизації, цілісності та системності, наступності й неперервності, інтеграції науки і практики, інноваційності.

Заклади освіти Харківської області є учасниками всеукраїнського інноваційного освітнього проекту «Про.Спільноти: безпечне та сприятливе середовище для навчання дітей», започаткованого Громадською організацією «Центр Інноваційної Освіти «Про Світ».

Очікувані результати. Створення обласної регіональної мережі закладів освіти Харківської області, де, завдяки цілеспрямованій підготовці керівників і педагогічних працівників, будуть швидко укладено сприятливі умови для організації безпечного освітнього процесу у воєнний і післявоєнний часи.

Найбільш результативне вирішення проблеми безпечної життєдіяльності досягається через освіту, яка має забезпечити формування у дітей та молоді нового мислення, усвідомленого розуміння необхідності дотримуватися як особистої безпеки, так і безпеки в суспільстві.

Одним з основних завдань збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу є формування у кожного з них *культури безпечної поведінки*. Зараз на освітянському фронті цьому питанню приділяється значна увага: створені та впроваджуються проєкти «Безпечне освітнє середовище у школі», «Шкільний офіцер поліції», «Вихователь безпеки» та ін. Активно запускається проєкт Міністерства освіти і науки України, ухвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік» щодо відкриття класів безпеки, метою яких є на посилення профілактичної роботи з питань безпеки життєдіяльності здобувачів освіти, формування в учнів здоров'язбережувальних компетентностей, отримання знань щодо правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, розуміння алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, формування вмінь надання домедичної допомоги. Також посилено безпекоорієнтований компонент в навчальних предметах та на рівні виховної роботи.

Формування безпечного і здорового освітнього середовища вимагає вирішення низки проблем, зокрема, пов'язаних із фізичним, психологічним насильством та булінгом (цькуванням), безвідповідальним використанням інтернету, недостатньою готовністю педагогічних працівників запобігати та протидіяти насильству (*булінгу, мобінгу*) серед учасників освітнього процесу, непопулярністю серед дітей та підлітків культури здорового харчування, малорухливим способом життя, необхідністю належного медичного забезпечення в закладах освіти. Важливим питанням є розробка системного підходу до формування культури здорового та безпечного способу життя у суспільстві, налагодження співпраці різних соціальних інституцій у розв'язанні зазначених проблем.

Нагадаю, що у 2020 році була розроблена та схвалена «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». В документі зазначено, що формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні. Загальновизнаним є положення про визначальну роль впливу особистості вчителя на дитину, в тому числі і з питань формування у здобувачів освіти вмінь та навичок особистої безпеки, відповідних ціннісних орієнтацій та виховання стійкої громадянської позиції й відповідальності. Це вимагає готовності керівників та педагогів до створення в закладах освіти ефективної системи якісного навчання учнів безпечній поведінці.

Важливо зазначити, що значну роль у формуванні культури безпеки керівних кадрів та педагогічних працівників закладів освіти посідають заклади системи післядипломної педагогічної освіти, саме тому стратегічним вектором діяльності Харківської академії неперервної освіти є не тільки фахове підвищення кваліфікації керівників та педагогів Харківщини, а й їхнє професійне вдосконалення у сфері

створення безпечного освітнього середовища та формування культури безпеки дітей.

Зараз учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя, а батьки учасників освітнього процесу мають відчувати безпеку та захищеність, відправляючи дитину до закладу освіти при очному навчанні.

Узагальненню досвіду створення безпечного освітнього середовища як загальнонаукової проблеми так і на рівні закладів освіти різних типів, реалізації потужного здоров'язбереженого потенціалу нової української школи в сучасних умовах та протидії негативному інформаційному тиску присвячено цей черговий тематичний випуск науково-методичного журналу «Джерело освітніх інновацій».

Перший розділ випуску окреслює наукові, концептуальні та нормативні основи створення безпечного освітнього середовища, в тому числі у контексті інклюзивної освіти й освіти для сталого розвитку, та формування культури безпеки учнів, розкриває принципи та структурні компоненти безпечного освітнього середовища й розвиток відповідних компетентностей педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти, містить елементи єдиної системи безпеки та напрями просвітницько-профілактичної діяльності з питань безпеки.

Другий розділ розкриває технічні та технологічні вимоги функціонування безпечного освітнього середовища в умовах воєнного часу, висвітлює практику створення системи управління охороною праці в закладах освіти, надання домедичної допомоги постраждалим під час воєнного стану, окреслює актуальну проблематику мінної безпеки, організації укриттів та формування профілактичного простору в класах безпеки.

Третій розділ окреслює важливість цифрової грамотності педагогів, їхнього рівня інформаційної компетентності, питання формування відкритого й безпечного інформаційно-цифровий простору закладу освіти, відповідальної поведінки підлітків у соціальних мережах.

Четвертий розділ розкриває ключові аспекти психологічної безпеки освітнього середовища, а саме: психічного здоров'я, протидії стресу та дезінформації, алгоритми допомоги при складній ситуації, профілактики булінгу та мобінгу, професійного вигорання педагогічних працівників, формування стресостійкості педагогів та батьків дітей з особливими освітніми потребами.

П'ятий розділ висвітлює практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти різних типів

Отже, єдина суспільна й освітянська проблема, спільна мета та загальна потреба у безпеці, об'єднали у створенні даного видання освітян-управлінців, науковців та практиків, фахівців Державної служби з надзвичайних ситуацій й навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Харківської області, педагогічних працівників закладів дошкільної, позашкільної, загальної середньої та вищої освіти.

Матеріали запропонованого випуску, що розкривають сутність підготовки педагогічних працівників закладів освіти до діяльності щодо створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти, формування культури безпеки, здорового способу життя та інформаційної безпеки, стануть у пригоді керівникам, педагогам і вихователям в організації відповідної роботи.

Безпечне середовище: теоретичні та методологічні аспекти

Концептуальні засади безпеки в освіті

Юрій Бойчук, Ольга Мірошниченко

Людину впродовж усього життя на кожному кроці оточують предмети, процеси та явища, що становлять небезпеку для самого людства. Повне виключення небезпеки, тобто забезпечення нульового ризику, практично неможливо. Ризик – це рівень імовірності виникнення несприятливих наслідків як для людини, так і для навколишнього середовища.

Є багато різних видів безпеки (національна, людська, технологічна, міжнародна та ін.), які умовно можна об'єднати у п'ять великих блоків-напрямів: соціальні, екологічні, економічні, інформаційні, психологічні. У всіх зазначених блоках ідеться про безпеку людини (суспільства) та навколишнього середовища.

До самого поняття «безпека» як ключового та системоутворювального можна застосувати різні тлумачення, наприклад:

- *безпека як захищеність від викликів, ризиків, небезпек і загроз;*
- *безпека як здатність об'єкта, явища чи процесу зберігати свої основні характеристики при негативних впливах із боку інших об'єктів, явищ і процесів;*
- *безпека як стан об'єкта, у якому йому не може бути завдано суттєвої втрати або шкоди;*
- *безпека як стан стійкого існування об'єкта, у якому ймовірність небажаної зміни будь-яких характеристик його життєдіяльності невелика;*
- *безпека як прийнятний рівень небезпеки, що залежить від витрат на обмеження впливу небезпечних факторів;*
- *безпека як властивість об'єкта, що характеризує його здатність не завдавати іншим об'єктам істотних збитків чи шкоди.*

Спробуємо схарактеризувати основні смислові лінії наведених вище блоків безпеки: соціальну, екологічну, економічну, інформаційну, психологічну.

Соціальна безпека – стан захищеності особистості від загроз порушення її життєво важливих інтересів у галузі соціальних прав і свобод: права на життя, на працю та її оплату, на безкоштовну та доступну освіту, лікування, відпочинок, гарантований соціальний захист із боку держави.

Екологічна безпека – це процес забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, природи та держави від реальних і можливих небезпек, створюваних антропогенним чи природним впливом на довкілля.

Економічна безпека – це захист загальнонаціональних інтересів у сфері економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз на основі поступального розвитку національного господарства та забезпечення соціальних потреб як усього суспільства, так і окремих громадян. Забезпечення економічної безпеки

безпосередньо пов'язане з досягненням безпеки продовольчої, фінансової, технологічної, енергетичної, військової тощо. По суті, це складові безпечного (еволюційного, а не революційного) переходу до сталого розвитку.

Інформаційна безпека – це стан захищеності основних інтересів особистості, які полягають у реалізації конституційних прав і свобод, у забезпеченні особистої безпеки, у підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному й інтелектуальному розвитку, від загроз, викликаних інформаційним впливом на психіку та соціокультурний розвиток людини різноманітними соціальними суб'єктами й інформаційним середовищем суспільства. Інформатизація в усіх її проявах (життя, сфери виробництва та сфери споживання, освіти, соціальної сфери й навіть культури) також є складовою переходу до сталого розвитку суспільства.

Психологічна безпека – це стан інформаційного середовища та умов життєдіяльності суспільства, що не спричиняють порушення психологічних установок цілісності соціальних суб'єктів, адаптивності їх функціонування та розвитку.

Синергетична взаємодія, «накладення» зазначених видів безпеки сприяє осмисленню феномену інформаційно-психологічної безпеки.

Інформаційно-психологічна безпека – це стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта та можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем. Два останні типи безпеки визначають психологічну готовність початку стійкого розвитку, цим підвищуючи статус психологічного компонента якості життя.

На жаль, у міжнародних документах не так часто можна зіткнутися з осмисленням освітньої безпеки, безпеки дитини (і освітянина) в освітній установі. Найчастіше йдеться про формування такого поняття, як педагогічні ризики, що розвивається в новому напрямі сучасної педагогіки – педагогічної ризикології.

Наші правильні дії, вчинки, поведінка насамперед пов'язані з нашим знанням навколишньої дійсності, а наші помилки, прорахунки, негативні ситуації – з незнанням проблем навколишнього світу. Отже, незнання (як і знання) є концептуальною основою досягнення ефективного існування людини в навколишньому світі. У зв'язку з цим дослідження самого феномену незнання (його причин, передумов, змісту, можливих наслідків) є дуже важливою системною психолого-педагогічною проблемою.

Необхідна серйозна розмова і про зовнішні педагогічні ризики, які різноманітні за своєю природою, але мають звичайну доміную – стан довілля (соціального, культурного, освітнього, інформаційного тощо). Сьогодні ми часто стикаємося з тим, що слово вчителя стає основним стресогенним чинником. У 72% школярів семи-дев'яти років є страхи, пов'язані зі школою та навчанням, а у 53% – з невпевненістю у взаєминах з учителем.

У цьому плані можна говорити про інформаційний стрес. Було доведено, що умовою його розвитку є так звана інформаційна тріада: занадто великий чи занадто малий обсяг інформації; надто малий чи надто великий час для її засвоєння; високий рівень мотивації (відповідальності) до її засвоєння.

Останній пункт означає, що підвищений рівень відповідальності за опанування певного обсягу інформації, як зазначають нейрофізіологи, призводить до перенапруги системи нервово-психічного регулювання та розвитку інформаційних неврозів. Для безпечної роботи людини з інформацією необхідні:

оптимальний її обсяг, оптимальна кількість часу, що надається для її засвоєння, оптимальний рівень психоемоційної напруги.

Щодо психологічної безпеки освітнього середовища, то її можна розглядати як інтегральний показник таких аспектів: захищеність від громадського приниження; захищеність від образи; захищеність від висміювання; захищеність від загроз; захищеність від образливого обзивання; захищеність від того, що змушує робити щось проти бажання; захищеність від ігнорування; захищеність від неповажного ставлення; захищеність від недоброзичливого ставлення.

Основні принципи концепції безпеки освіти

Принцип домінування життя як головної цінності, визначальна модель мінімальної (необхідної) безпеки, що максимально виключає всі ризики, які загрожують життю як дітей, так і дорослих.

Принцип регіональної специфіки передбачає при організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району).

Принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків), що задає методику оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів.

Принцип міні-максу, який визначає досягнення максимального ефекту безпеки за наявності мінімуму ресурсного забезпечення.

Принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища та школи як соціального інституту в цілому.

У математиці – точній науці – прийнято дві вимоги до постановки завдань: необхідна (мінімальна кількість даних на вирішення завдання) і достатня (кількість даних достатнього вибору найбільш оптимального рішення задачі). Ми пропонуємо дві моделі безпеки освітнього закладу: модель необхідної безпеки та модель достатньої безпеки.

Модель необхідної безпеки може бути представлена в таких положеннях: фізичний захист, психологічний захист, екологічний (санітарно-гігієнічний) захист.

Фізичний захист визначає систему заходів зі створення необхідних умов для забезпечення життя та здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. Вона включає дотримання правил техніки безпеки, пожежної та електробезпеки, охорони праці тощо.

Психологічний захист передбачає створення в школі психологічного середовища (клімату) поваги до прав дітей і дорослих, їх довіри один до одного, взаєморозуміння, взаємодопомоги та гуманістичні відносини.

Санітарно-гігієнічний (екологічний) захист встановлює вимоги до стану навчальних і дозвільних приміщень школи, їх відповідності санітарно-гігієнічним вимогам.

Модель достатньої безпеки виражається в такому вигляді: фізичний захист; психологічний захист; екологічний (санітарно-гігієнічний) захист; соціальний захист; економічний захист; інформаційний захист; освітній захист.

Перші три складові розкрито в моделі необхідної безпеки, решта чотири – наведені нижче.

Соціальний захист передбачає створення педагогічних умов, що виключають порушення соціальних прав дітей і дорослих і привносять у шкільне життя такі

явища, як расова та етнічна толерантність, повага до віри учнів і педагогів, рівність соціальних груп, правовий (законодавчий) захист тощо.

Економічний захист передбачає виключення економічних механізмів організації освітнього процесу, не передбачених законодавством, законопроектами, нормативно-правовими документами.

Інформаційний захист розглядається в декількох аспектах: згода на обробку персональних даних, заборона розголошення конфіденційної інформації про дітей та їхніх батьків і створення умов, що виключають формування таких соціально негативних явищ, як інформаційна та інтернет-залежність, хакерство, віртуалізм тощо.

Захист в освіті визначає педагогічні умови, спрямовані на використання в освітньому процесі здоров'язберезувальних, розвивавальних, гуманітарних освітніх технологій, організацію комфортних умов дозвільної діяльності, раціонального режиму дня школярів, включаючи рівні навчального навантаження в урочні та позаурочні години, а також обсяги домашніх і самостійних робіт.

Вибір тієї чи іншої моделі безпеки школи здійснюється керівництвом освітньої установи, виходячи з аналізу: вихідного стану будівлі, аудиторного фонду, стану електро-, пожежо- та іншої безпеки; ресурсного забезпечення, безпеки школи; кадрового забезпечення розв'язання завдань безпеки; загальної культури безпеки керівництва, педагогічного складу та школярів.

Раціональним способом вирішення проблеми безпеки в системі освіти є побудова безпечного освітнього середовища як сукупності компонентів освітньої установи, їх функціональних взаємозв'язків і суб'єктів: педагогів, учнів (вихованців) та батьків, у діяльності яких створюються умови для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу.

Формування та забезпечення безпеки освітнього середовища передбачає:

1. Проведення постійної роботи з учнями, їхніми батьками, педагогічним колективом, органами виконавчої влади, поліцією, громадськими організаціями у вирішенні проблем комплексного забезпечення безпеки освітньої установи, її захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.
2. Надання сприяння органам внутрішніх справ щодо припинення поширення наркотиків серед учнів і профілактики злочинів серед неповнолітніх.
3. Організацію чергування учнів старших класів і членів батьківського комітету з освітньої установи.
4. Контроль за дотриманням в освітньому закладі внутрішнього розпорядку та правил безпеки.
5. Організацію охорони порядку на шкільних заходах.
6. Ознайомлення учнів і персоналу освітньої установи з правилами й тактикою безпечної поведінки в екстремальних і надзвичайних ситуаціях, зокрема в умовах виникнення воєнних загроз.
7. Контроль за роботою приладів охоронної та охоронно-пожежної сигналізації, станом технічних засобів захисту.
8. Захист здоров'я та збереження життя учнів і співробітників освітньої установи.
9. Дотримання техніки безпеки учнями та працівниками освітнього закладу.

10. Навчання учнів методів забезпечення особистої безпеки та безпеки оточуючих.

11. Документування процесів, що стосуються важливих подій життя школи в аспектах безпеки, у ході їх повсякденного функціонування, а також у випадках реалізації загроз і заходів щодо протидії цим загрозам.

Отже, безпека в освіті передбачає розуміння такого стану освітнього середовища в усіх його ключових компонентах: просторово-семантичному та просторово-архітектурному, соціальному, змістовно-методичному, комунікативно-організаційному та психодидактичному, що забезпечує мінімальний ризик виникнення умов неможливості здійснення повноцінного освітнього процесу й життєдіяльності всіх його учасників: дітей та їхніх батьків, керівників і педагогів, допоміжного персоналу.

Концептуальні та нормативні основи створення безпечного освітнього середовища, формування культури безпеки життєдіяльності учнів

Наталія Дуброва

Сьогодні сучасні технологічні та інноваційні процеси в суспільстві супроводжуються надзвичайними ситуаціями природного, техногенного та воєнного характеру, побутовим, виробничим і шкільним травматизмом, поширенням інфекційних хвороб, а навколишнє середовище концентрує значну кількість небезпек. Це обумовлює необхідність запобігання небезпекам, зокрема на рівні освіти: формувати культуру безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу; розвивати їхні компетентності щодо безпеки навчання, виховання та праці; забезпечувати дотримання вимог безпечного освітнього середовища.

Також перед сучасною освітою стоїть завдання щодо формування особистісних якостей, які будуть визначати ефективність діяльності учасників освітнього процесу в конкретній ситуації, відпрацьовування психологічної готовності до безпечного поведіння, розвитку стресостійкості, адекватного оцінювання обстановки, вміння приймати швидкі та правильні рішення тощо.

Згідно з Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визначені найвищою соціальною цінністю» [4]. Також питання безпеки закріплюються в Законі України «Про повну загальну середню освіту», а саме: «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди, зокрема, внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних і будівельних норм і правил, а також психологічного насильства, приниження тощо» [2].

Безпечне освітнє середовище передбачає наявність безпечних умов навчання та праці, комфортної міжособистісної взаємодії, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів, батьків, відсутність будь-яких проявів насильства

й достатньо ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки життєдіяльності кожного учасника освітнього процесу.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 №174-р затверджено план заходів, необхідних для реалізації у 2023 році Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі (Указ Президента України від 25 травня 2020 № 195) [6], які сприятимуть формуванню безпечних, комфортних і здорових умов для здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти, оволодінню учнями компетентностями, необхідними для безпечного та здорового способу життя.

Для реалізації стратегічних цілей Національної стратегії необхідним є здійснення таких основних завдань:

- створення безпечних і нешкідливих умов освітнього процесу (сучасна матеріально-технічна база для забезпечення здоров'язбережувального компонента навчання – сучасне обладнання, підручники, посібники, доступ до Інтернету тощо);
- формування в учасників освітнього процесу гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, зокрема звичок здорового харчування, фізичної активності, безпечної комунікації;
- створення сучасного, розвивального, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності дітей;
- створення безпечного емоційно-психологічного середовища щодо розвитку в учасників освітнього процесу соціально-емоційної грамотності, толерантності, вміння співпрацювати, формування навичок ненасильницької комунікації;
- запобігання вживанню учнями, іншими учасниками освітнього процесу тютюну, алкоголю, наркотичних засобів, інших психотропних речовин;
- забезпечення готовності педагогічних працівників до надання якісних освітніх послуг у процесі забезпечення соціального та здоров'язбережувального компонентів навчання;
- формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів, психологічного супроводу учасників освітнього процесу, запобігання під час навчання проявам насильства та булінгу (цькування), порушенням прав дитини, зокрема шляхом використання Інтернету;
- удосконалення системи організації харчування в закладах освіти, яка має забезпечити формування культури здорового, збалансованого споживання їжі та питної води, а також модернізації обладнання для їдальні (харчоблоків) закладів освіти;
- удосконалення механізму надання медичних послуг дітям шкільного віку, інформування медичними працівниками учнів із питань вакцинації, профілактики інфекційних і неінфекційних захворювань, збереження свого сексуального й репродуктивного здоров'я, попередження поширення серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного та/або психічного здоров'я;
- удосконалення механізму психологічного супроводу та підтримки в закладах освіти, запровадження дієвого механізму взаємодії закладів освіти й охорони здоров'я для охорони психічного здоров'я дітей;

- проведення ефективних інформаційних кампаній для учасників освітнього процесу, спрямованих на популяризацію здорового та безпечного способу життя, вакцинації, профілактики інфекційних та неінфекційних захворювань, протидію поширенню серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного або психічного здоров'я [5].

Слід зазначити, що найпершою умовою створення безпечного освітнього середовища є забезпечення здорових і нешкідливих умов навчання, виховання і праці, тобто забезпечення *безпеки життєдіяльності* (БЖД) (охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, цивільного захисту, попередження побутового травматизму тощо) – галузі знання та науково-практичної діяльності, що спрямована на формування безпеки і попередження небезпеки шляхом вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їхніх властивостей, наслідків їхнього впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек [1, с. 13].

Культура БЖД, як компонент змісту освіти, містить систему знань, засобів діяльності, цінностей, норм, правил безпеки, основною функцією яких є формування і розвиток у здобувачів освіти готовності до профілактики та мінімізації шкідливих і небезпечних факторів, використання соціальних факторів безпеки. Культура БЖД включає компоненти діяльності (мотивація безпеки, знання та вміння забезпечення безпеки, досвід творчого вирішення проблеми безпеки, досвід самоконтролю забезпечення безпечних умов життєдіяльності) та якості особистості (ціннісна орієнтація, особисті якості як основа безпеки життєдіяльності).

Виховання культури БЖД реалізується в педагогічній практиці як компонент, що складається з таких елементів:

- навчальні предмети з питань БЖД – «Здоров'я, безпека, добробут», «Основи здоров'я», «Захист України» та ін.;
- виховні заходи – «Школа безпеки», «День цивільного захисту», «Безпека на дорозі», «Обережно – вогонь» тощо;
- педагогічні функції (постійний виховний і розвивальний вплив на учнів).

Нормативно-правовим підґрунтям організації роботи з охорони праці та БЖД у закладі освіти є Кодекс цивільного захисту України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про освіту», «Про охорону праці» та інші; із метою поліпшення безпечного освітнього середовища Міністерством освіти і науки України розроблено низку нормативно-правових актів, а також методичних рекомендацій (матеріалів) щодо дотримання вимог охорони праці та БЖД у закладах освіти, а саме:

- наказ Міністерства освіти і науки України від 15.08.2016 № 974 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України»;
- наказ Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552 (далі – Положення);
- наказ Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 (у редакції наказу МОН від 22.11.2017 № 1514) «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з

питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14.12.2017 за № 1512/31380;

- наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2019 № 659 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися із здобувачами освіти під час освітнього процесу», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13.06.2019 за № 612/33583;
- методичні матеріали «Підготовка загальноосвітнього навчального закладу до нового навчального року з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності», лист Міністерства освіти і науки України від 26.04.2013 № 1/9-305;
- інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у дошкільних навчальних закладах, лист Міністерства освіти і науки України від 23.09.2014 № 1/9-482;
- інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (лист Міністерства освіти і науки України від 11.07.2022 № 1/7707-22).

В освітніх закладах затверджуються та розробляються правила внутрішнього трудового розпорядку, інструкції, правила поведінки під час освітнього процесу. Зазвичай, вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності викладені в правилах та інструкціях. Наприклад, правила пожежної безпеки, обережного поводження з електрикою, правила дорожнього руху, правила і норми поведінки на воді, інструкції з безпеки під час проведення занять із фізичної культури і спорту, правила надання домедичної допомоги, правила поведінки під час виявлення вибухонебезпечних предметів тощо.

Кожен заклад освіти має розробити Положення про організацію роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності, яке регулює всі напрями діяльності закладу щодо забезпечення санітарної, гігієнічної, пожежної безпеки, а також питання підтримки та втручання в ситуації, коли може виникати загроза життю, здоров'ю та благополуччю учасників освітнього процесу. З метою поліпшення умов освітнього процесу та підвищення рівня безпеки пропонується застосування превентивних заходів, таких як запобігання небезпекам, усунення небезпек на стадії їхнього виникнення.

У Положенні мають бути прописані конкретні дії, що стосуються, насамперед, захисту здобувачів освіти від різного роду загроз, ризиків під час перебування в закладі освіти, а також чіткі рекомендації щодо забезпечення учасникам освітнього процесу комфортних умов життєдіяльності.

Відповідно до Положення керівник (власник) закладу освіти є відповідальним за створення безпечних умов освітнього процесу та не дозволяє проведення освітнього процесу за наявності шкідливих і небезпечних умов.

З метою організації роботи з підготовки закладу освіти до нового навчального року керівник закладу освіти вживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм [5].

Керівник (власник) закладу освіти в межах своїх повноважень повинен:

- забезпечити в закладі освіти сприятливі для здоров'я умови для навчання, виховання і праці учасників освітнього процесу шляхом відповідного благоустрою приміщень, ігрових майданчиків та їдальні, ужиття належних заходів безпеки тощо;
- надати можливість усім здобувачам освіти якнайповніше розкрити свій фізичний, психологічний і соціальний потенціал, а також сприяти формуванню у них почуття впевненості в собі;
- поставити чіткі завдання щодо зміцнення здоров'я та гарантування безпеки для всього колективу закладу освіти (учнів і працівників закладу);
- сприяти формуванню гарних відносин між викладацьким колективом і учнями, між самими учнями, а також між закладом освіти і сім'єю;
- розробити комплексну й послідовну програму профілактичної освіти в закладі освіти, що передбачає використання засобів і методів, які сприяють активній участі в ній самих учнів;
- сприяти використанню медичного кабінету в закладі освіти як додаткового ресурсу для проведення просвітницької роботи, що допомагає здобувачам освіти стати більш обізнаними користувачами послуг охорони здоров'я;
- розробити порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти;
- з метою оцінки стану готовності захисної споруди цивільного захисту (сховище або протирадіаційне укриття, що є на балансі закладу освіти) визначити можливість його використання для укриття учасників освітнього процесу як найпростішого укриття. Відповідно до рекомендацій МОН щодо особливостей організації 2022-2023 навчального року, освітній процес може завершуватися в укритті, а після відбою тривоги учасники освітнього процесу можуть повернутися до школи та продовжити процес навчання.

За можливості освітній процес під час повітряної тривоги варто продовжувати, якщо в укритті забезпечено належне освітлення, місця для сидіння та інші умови.

Питання організації освітнього процесу під час воєнного стану в очному форматі вирішують військові адміністрації. Ситуація з безпеки щодня змінюється, тому керівники військових адміністрацій враховують кількість обстрілів, повітряних тривог, відстань від фронту, наявність укриття в закладах освіти та інші безпекові питання.

Заклад освіти, у якому створено безпечне освітнє середовище:

- має схеми безпечного маршруту до закладу освіти;
- територія закладу освіти, будівлі та приміщення є безпечними для життя і здоров'я;
- інженерно-технічні комунікації, устаткування, обладнання закладу освіти приведено у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці;
- у закладі освіти створено належні санітарно-гігієнічні умови для проведення навчання, виховання та праці;
- забезпечено належний рівень електро- і пожежної безпеки;
- створено освітній простір, який забезпечено сучасними технологічними засобами та навчально-методичними матеріалами для

активного навчання здобувачів освіти з урахуванням особливостей їхнього розвитку;

- створено сприятливий мікроклімат у колективі закладу освіти, комфортне освітнє середовище, яке сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності, доступ до майданчиків для занять фізичною культурою;
- організовано якісне харчування в закладі освіти, яке має забезпечити формування культури здорового, збалансованого споживання їжі та питної води;
- забезпечено доступ до надання медичних послуг учасникам освітнього процесу, інформування медичними працівниками щодо профілактики інфекційних і неінфекційних захворювань, попередження поширення серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного та психічного здоров'я;
- забезпечено навчання учасників освітнього процесу з питань безпеки життєдіяльності, проведення інструктажів, розроблено інструкції з питань безпеки під час проведення навчання в класах, кабінетах, лабораторіях, спортивних залах і майданчиках, у разі надзвичайних ситуацій (військові дії, мінна небезпека та поведження з вибухонебезпечними речовинами тощо);
- проводяться практичні тренінги учасників освітнього процесу щодо дій в екстремальних і надзвичайних ситуаціях.

Створення таких передумов для закладу даватиме здобувачам освіти можливість знаходити правильне рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно та творчо мислити, адаптуватися до умов, які швидко змінюються, і впевнено почуватися в майбутньому.

Література

1. Безпека життєдіяльності та основи охорони праці: навчальний посібник. Д. В. Зеркалов. К.: «Основа», 2016. 268 с.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (лист Міністерства освіти і науки України від 11.07.2022 № 1/7707-22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7707729-22#Text>.
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 № 174-р «Про затвердження Плану заходів, необхідних для реалізації у 2023 році Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text>.
6. Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>.

Створюємо безпечне освітнє середовище: системний розвиток в умовах змін

Марія Астахова

Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні та небезпечні ситуації для життя і здоров'я людини, а саме: природні й техногенні аварії та катастрофи, забруднення довкілля, побутовий, виробничий та шкільний травматизм, масове поширення девіантних форм поведінки дітей і шкільної молоді, зростання загроз, обумовлених запровадженням воєнного стану.

Уведення в дію Закону України «Про повну загальну середню освіту» унормувало термін «безпечне освітнє середовище» як «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [3].

У зв'язку з цим одним із завдань усіх учасників освітнього процесу, залежно від повноважень та обов'язків, є створення та підтримка безпечного освітнього середовища, формування нових поглядів, цінностей і поведінки з метою виховання в них культури безпеки, запобігання небезпекам для їхнього життя та здоров'я [1]. Представимо систему безпечного освітнього середовища на рисунку 1.

Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі, схваленою Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020, обумовлено необхідність побудови безпечного та здорового освітнього середовища у Новій українській школі для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання учням якісних освітніх та медичних послуг [5].

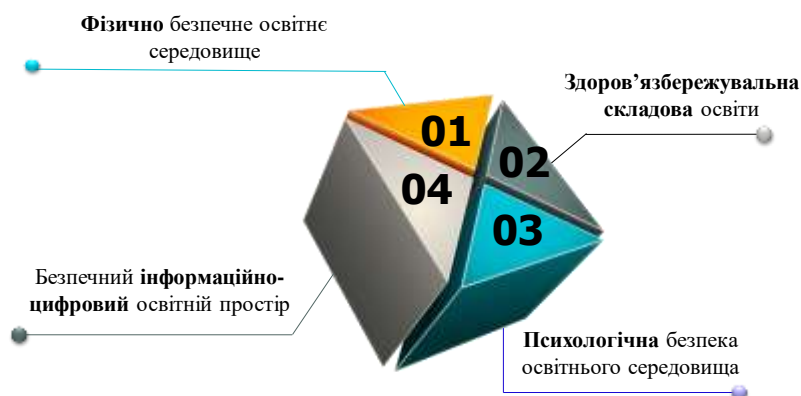

Рис. 1. Структурні компоненти безпечного освітнього середовища

На безпечне освітнє середовище впливають: якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність); захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору; комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів і домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу; задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у: безпеці, допомозі та підтримці; збереженні та підвищенні її самооцінки; пізнанні та діяльності; розвитку здібностей і можливостей.

Формуючи безпечне освітнє середовище, потрібно врахувати такі елементи єдиної системи безпеки:

- система організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час проведення: освітньої, науково-дослідної; позакласної; позашкільної; адміністративно-господарчої діяльності;
- навчання учасників освітнього процесу питань безпеки життєдіяльності;
- забезпечення фізичної безпеки в закладі освіти: санітарії та гігієни, безпеки будівель і організації укриття, дотримання пожежної безпеки, безпеки технологічного та навчального обладнань;
- формування безпечного інформаційно-цифрового освітнього середовища: захист персональних даних, кібербезпека та протидія загрозам цифрового простору;
- організація якісного харчування та формування культури харчування;
- створення комфортного психологічного простору: ефективна комунікація, формування відчуття захищеності, протидія булінгу, психологічному насиллю, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації;
- реалізація здоров'язбережувального компонента в освіті, формування здорового способу життя в дітей, профілактика дитячого травматизму, негативних звичок і хвороб та ін.

Розглянемо принципи безпечного освітнього середовища та профілактики дитячого травматизму: принцип домінування життя людини як головної цінності, регіональної специфіки, принцип комплексності оцінки небезпек, міні-макса, максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов [6].

У системі роботи закладу освіти профілактика дитячого травматизму реалізується через такі напрями діяльності (рис. 2):

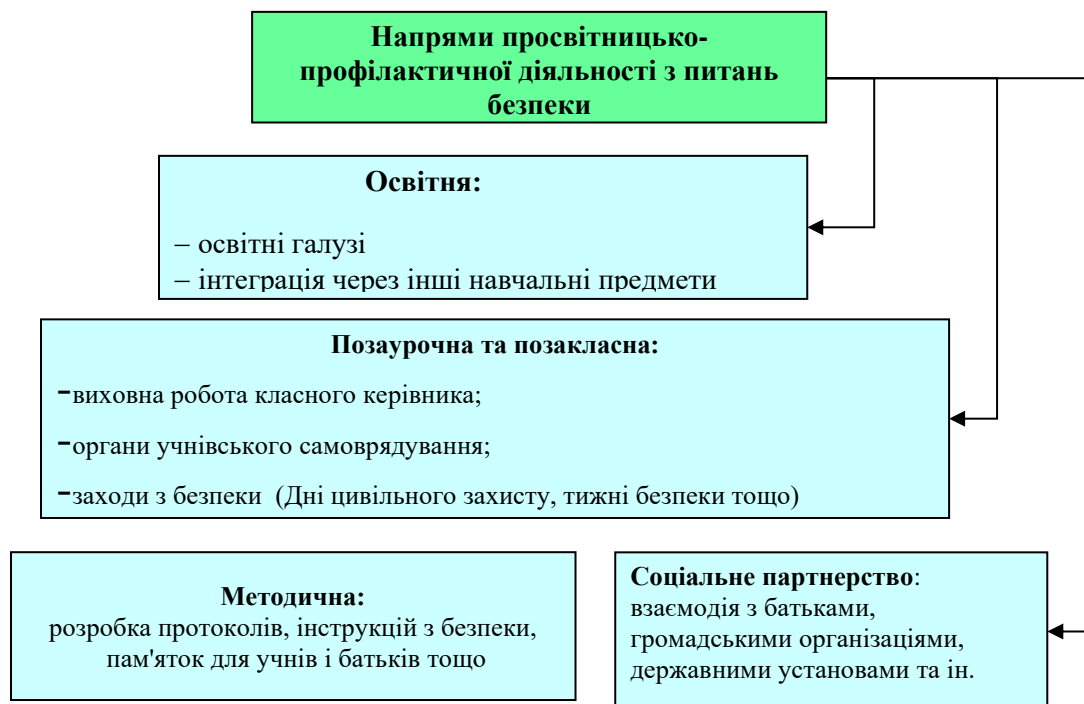

Рис. 2. Напрями просвітницько-профілактичної діяльності з питань безпеки

В умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій можна виокремити певні обов'язки педагогічних працівників ЗЗСО (рис. 3).

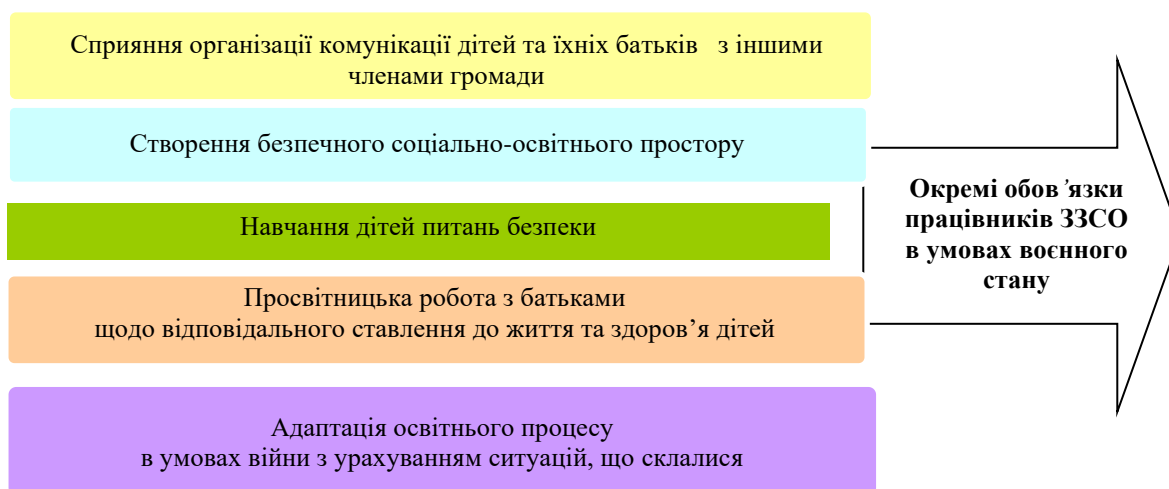

Рис. 3. Окремі обов'язки педагогічних працівників ЗЗСО в умовах воєнного стану

Побудова безпечного освітнього середовища вимагає враховувати причини й особливості травмування дітей.

Виділяють такі види дитячого травматизму: побутовий (60%); вуличний (пов'язаний та не пов'язаний з транспортом) – 15%; шкільний (8%); спортивний (9%); інший [4].

Виокремлюють три основні групи причин шкільного травматизму:

1. *Поведінка дітей*, яка пов'язана з недостатнім рівнем координації рухів, недостатністю знань про небезпеку, про можливі наслідки своїх дій тощо. У віковому аспекті найбільш травмонебезпечним вважається вік від 6 до 12 років, що пов'язано з підвищеною емоційністю дітей у цей період і недостатньо розвинутою в них здатністю до самоконтролю.
2. *Дії однолітків* під час гри, спортивних змагань, жартів тощо.
3. *Травмонебезпечні ситуації, спричинені дорослими*: неналежний догляд за дітьми, порушення правил безпеки тощо. Випадки дитячого травматизму найчастіше трапляються на уроках фізичної культури, трудового навчання, а також під час перерв, у класах, коридорах і на пришкольній території [2; 4].

Особливості профілактичної діяльності педагогічного працівника з урахуванням загроз воєнного стану:

1. Шкільний травматизм посідає третє місце після побутового та вуличного.
2. Згідно зі статистикою на першому місці за поширеністю знаходяться побутові травми, на другому – транспортний травматизм. Причинами травм можуть бути порушення правил та інструкцій з безпеки, небажання виконувати вимоги безпеки, нездатність їх виконати.
3. У віковому аспекті найбільш травмованим вважається вік від 6 до 12 років.
4. Роботу з профілактики травматизму необхідно проводити диференційовано, залежно від віку учнів.
5. Знання та навички, отримані в школі, закріплюються в повсякденному житті.
6. Необхідною умовою досягнення сформованості культури безпеки людини є компетентність у галузі небезпек і способів захисту від небезпек.
7. Особлива увага – загрозам інформаційного простору та кібербезпеці.
8. 8. Небезпеки та загрози воєнного стану вносять корегування в зміст виховної профілактичної діяльності вчителя, зокрема врахування відповідної тематики: інформування учасників освітнього процесу щодо дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій, правила безпеки дитини під час евакуації в надзвичайних ситуаціях, як уберегти дитину від мін і вибухівки, види вибухонебезпечних предметів і ознаки замінованих територій, дії до прибуття допомоги при травмуванні міною, як діяти під час атаки із застосуванням хімічної зброї, засоби індивідуального захисту, допоміжні матеріали для надання домедичної допомоги, правила поведінки в зоні бойових дій та інші.
9. У профілактичній роботі важливо користуватися ідентифікованими ресурсами й алгоритмами дій, розробленими інтерактивними посібниками та уроками з мінної безпеки.

Працівники КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» підходять комплексно до означеної проблеми в системі підвищення кваліфікації педагогів із питань профілактики дитячого травмування – розглядається така тематика: нормативно-правові засади створення безпечного освітнього середовища;

здоров'язбережувальна діяльність; дії учасників освітнього процесу в надзвичайних ситуаціях, безпечні умови навчання та праці; комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків; дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу; навчання учасників освітнього процесу правил безпечної поведінки особистості; формування навичок уникнення потенційних ризиків і небезпек; Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ МОЗ України від 25.09.2020 № 2205); урахування регіональної специфіки (організація системи безпеки освітнього середовища школи, облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району); система створення безпечних умов життєдіяльності учасників освітнього процесу; профілактика всіх видів травмування на уроках, у позаурочний час; розслідування нещасних випадків; надання долікарської допомоги; інформаційна безпека особистості, кібербезпека; нормування дій учасників освітнього процесу в умовах уведення воєнного стану та виникнення надзвичайних ситуацій (з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти та професійної діяльності вчителя конкретного фаху).

Література

1. Актуальні питання управлінської діяльності керівника ЗЗСО: навч.-метод. посібник. Авт.-укл. : М. Є. Смирнова, М. С. Астахова, Л. І. Дух, Т. С. Китиченко; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2021. 172 с.
2. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О., Ліннік О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Державна служба якості освіти, 2021. 350 с.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>.
4. Полищук Л. М. Аналіз профілактичних заходів щодо зниження шкільного травматизму. *Молодий вчений*. 2016. № 11.1 (38.1). С. 81–85.
5. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>.
6. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посібник. К., 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.

Формування компетентностей педагогів у системі післядипломної освіти щодо організації безпечного освітнього простору в школі

Олена Байназарова

У Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» прописані загальні та професійні компетентності, серед яких соціальна, емоційно-етична та компетентність педагогічного партнерства. Стандартом передбачено, що вчитель має конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, усвідомлювати та поцінювати взаємозалежність людей, визначати і враховувати

в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів, використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки та я-ідентичності, формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною... [1]. Це ті компетентності вчителя, які сприятимуть формуванню безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.

Освітнє середовище вивчали як зарубіжні (Дж. Гібсон, У. Мейс, Т. Менг), так і вітчизняні (В. Ю. Биков, І. Д. Бех, Є. В. Бондаревська, О. М. Пехота, В. В. Рибалка, В. А. Семиченко та інші) вчені.

Укладаючи нові освітні програми курсів підвищення кваліфікації, фахових і тематичних спецкурсів, ми виходимо з визначення поняття *безпечне освітнє середовище*, що подано в Законі України «Про повну загальну середню освіту». Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [2]. *На основі цього можемо зробити висновок, що безпечне освітнє середовище – це середовище, що забезпечує безпечні умови праці та навчання, комфортну міжособистісну взаємодію, сприяє емоційному благополуччю учасників освітнього процесу; наявність достатніх ресурсів для запобігання будь-яких проявів насильства та їх відсутність; дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки здобувачів освіти, їх батьків і педагогів.*

У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (**Safe Schools Declaration**) і стала сотою країною, що підтримала положення цього документа **Організації Об'єднаних Націй**. Декларація містить перелік зобов'язань для попередження і реагування на напади та використання закладів освіти у військових цілях у період збройного конфлікту [3]. Тому під час воєнного стану вона набуває своєї актуальності. Під час військових дій у закладах освіти з'явилися нові вимоги до безпечного освітнього середовища.

Ураховуючи, що організація безпечного освітнього простору в школі – одне з найважливіших завдань в умовах воєнного часу, на кафедрі виховання й розвитку особистості, секції спеціальної та інклюзивної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розроблено низку тематичних і фахових спецкурсів, які відображають сучасні потреби педагогів у підвищенні кваліфікації з цього питання.

Відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» педагогічні працівники закладів освіти зобов'язані сприяти формуванню здорового способу життя здобувачів освіти, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я. Тому вкрай актуальними для педагогічних працівників є: вміння створювати й дотримуватися безпечних умов для учасників освітнього процесу; забезпечення якості навчання і виховання учнів у дистанційній формі; знання і вміння правильно поводити себе в надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із загрозою для життя, особливо в умовах

воєнного стану, надавати домедичну допомогу учням, ученицям, колегам у разі травмування або нещасного випадку. Саме тому працівники кафедри розробили освітню програму тематичного спецкурсу «Домедична допомога в системі роботи педагога в умовах воєнного стану» (укладач – Волкова І. В.).

Метою цього тематичного спецкурсу є вдосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників із питань запобігання травматизму та надання домедичної допомоги в умовах воєнного стану.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, серед яких:

- *здоров'язбережувальна* – здатність організувати безпечне освітнє середовище, зокрема під час надзвичайної ситуації, з урахуванням вимог безпеки життєдіяльності; здійснювати профілактичну просвітницьку роботу з учнями з питань безпеки життєдіяльності; забезпечувати дотримання учнями вимог безпеки та надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу в разі травмування або надзвичайної ситуації;
- *психологічна* – здатність визначати й урахувати вікові та інші індивідуальні особливості учнів під час навчання з безпеки життєдіяльності; надавати психолого-педагогічну підтримку дітям і дорослим в умовах воєнного стану, з урахуванням психоемоційної складової діяльності людини та надання першої психологічної допомоги при посттравматичному стресовому розладі;
- *емоційно-етична компетентність* – здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, у тому числі під час воєнних дій, надзвичайної ситуації, наданні домедичної допомоги;
- *організаційна* – здатність організувати різні види і форми навчальної діяльності учнів із безпеки життєдіяльності, запобігати дитячому травматизму, надавати домедичну допомогу в разі травмування або надзвичайної ситуації.

Створення мирного середовища як умови встановлення демократичних цінностей є орієнтиром для розбудови держави. Ураховуючи сучасний етап соціокультурного розвитку України, необхідно констатувати зміну уявлень про шляхи розв'язання конфліктів. Надзвичайно гостро проблема мирного врегулювання конфліктів виділяється в аспекті реформування системи освіти. Заклади освіти ставлять за мету всебічний розвиток дитини, створення умов для засвоєння ефективних моделей поведінки з ровесниками, проте часті явища цькування, булінгу та високий рівень конфліктності серед однолітків не дозволяють повною мірою досягти поставлених цілей.

Вирішення означених проблем актуалізує питання побудови безпечного, мирного освітнього простору, який передбачає впровадження в систему освіти технології розв'язання конфліктів шляхом співробітництва. Важливими кроками в цьому напрямі є: формування у здобувачів освіти здатності протистояти булінгу, навичок ненасильницької поведінки, побудови конструктивного діалогу, розуміння поняття «мир», усвідомлення власної значущості в миробудуванні, усвідомлення конфлікту як важливої та невід'ємної частини життя, створення особистої мирної стратегії поведінки в конфлікті. Вагомим кроком у побудові мирного освітнього простору та зменшенні рівня конфліктності в учнівському середовищі можна

вважати розробку тематичного спецкурсу «Медіаційні практики в освітньому просторі» (укладач – Разводова Т. О.).

Метою цього тематичного спецкурсу є підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників закладів освіти в питаннях вирішення конфліктних ситуацій за допомогою проведення відновних практик.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, класних керівників і вихователів пансіонів, серед яких:

- *мовно-комунікативна* – здатність формувати й розвивати мовно-комунікативні уміння та навички учнів і комунікативні навички медіатора/медіаторки; застосовувати техніки відновлювальної комунікації;
- *психологічна* – здатність використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки; здатність формувати мотивацію учнів і організувати їхню пізнавальну діяльність щодо використання медіаційних практик в освітньому просторі; здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною;
- *педагогічного партнерства* – здатність до суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно зорієнтованої) взаємодії з учнями, залучати батьків до впровадження «Служби порозуміння» на засадах партнерства;
- *емоційно-етична* – здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу.

Інформаційно-цифрові технології стали важливим інструментом у житті педагогів, учнів і їх батьків. Комунікація у віртуальному просторі має свої особливості. Безконтрольне й безвідповідальне її використання містить ризики для здоров'я, розвитку та благополуччя дітей. Тому необхідно формувати компетентності учнів, батьків і педагогічних працівників щодо безпечної поведінки в цифровому просторі, щоб запобігти потраплянню дітей у небезпечні ситуації. Саме ці питання лягли в основу освітньої програми тематичного спецкурсу «Безпечна поведінка в цифровому середовищі: комунікація з батьками та учнями в умовах дистанційного навчання» (укладач – Байназарова О. О.).

Метою цієї освітньої програми є оновлення та розвиток загальних і професійних компетентностей педагогів щодо безпечної поведінки в цифровому просторі в умовах дистанційного навчання.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, серед яких:

- *інформаційно-цифрова* – орієнтування в інформаційному просторі, здійснення пошуку і критичне оцінювання інформації, оперування нею у професійній діяльності;
- *емоційно-етична* – конструктивна та безпечна взаємодія з учасниками освітнього процесу в дистанційному форматі;
- *педагогічного партнерства* – залучення батьків до освітнього процесу в дистанційному форматі на засадах партнерства.

Булінг – поширена проблема в сучасному українському суспільстві, і найгостріше це явище постає в освітньому середовищі, де дитина проводить більшу

частку свого повсякденного життя. Створення безпечного освітнього середовища, як ключове завдання Нової української школи, має забезпечити комфортні умови для навчання та розвитку учнів, обставини для максимально можливого розвитку кожної особистості в умовах різноманітності, що, у свою чергу, змінює акценти в професійній діяльності педагогічних працівників, підвищує відповідальність за якість освітніх послуг, які надаються.

Метою освітньої програми «Педагогіка партнерства як платформа запобігання/протидії булінгу» (укладач – Байназарова О. О.) є оновлення та вдосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти щодо запобігання/протидії булінгу відповідно до основних напрямів державної освітньої політики, запитів громадянського суспільства та потреб споживачів освітніх послуг.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, серед яких:

- *психологічна* – визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів, використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки та я-ідентичності, формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною;
- *емоційно-етична* – конструктивна та безпечна взаємодія з учасниками освітнього процесу; усвідомлювання та поцінування взаємозалежності людей;
- *педагогічного партнерства* – залучення батьків до освітнього процесу в дистанційному форматі на засадах партнерства.

Відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти в закладах загальної середньої освіти вводиться інтегрований курс «Культура добросусідства» для 5-6 класів. Зазначений курс спрямований на підтримку широкої соціальної інклюзії, міжкультурної та миротворчої освіти, розвиток освіти впродовж життя та демократизацію освітнього середовища в Україні. Цей курс розроблявся для полегшення адаптації дітей до нових умов навчання та їхньої успішної інтеграції в нових колективах або громадах. Тож він набуває особливої актуальності у воєнний час, оскільки багато дітей вимушено залишили свої оселі та звичне середовище. Водночас певним викликом є і прийом нових дітей у сталі учнівські колективи та громади. Тому пропонується зміст курсу й запропоновані види діяльності є інструментом, щоб швидше познайомити дітей між собою, адаптувати їх до нових умов навчання в новому колективі, згуртувати, розвивати конструктивну взаємодію та навички ненасильницької комунікації, сприяти зниженню конфліктного потенціалу, створенню комфортної психологічної атмосфери в класі.

Це обумовило розробку освітньої програми фахового спецкурсу «Новий Державний стандарт базової середньої освіти. Інтегрований курс «Культура добросусідства». 5 клас НУШ» (укладач – Волкова І. В.).

Метою освітньої програми фахового спецкурсу є підготовка педагогічних працівників до реалізації положень соціальної та здоров'язбережувальної галузі Державного стандарту базової середньої освіти; оновлення та розвиток загальних і професійних компетентностей педагогів щодо організації освітнього процесу в 5 класі на уроках інтегрованого курсу «Культура добросусідства».

Напрямом освітньої програми є розвиток таких професійних компетентностей учителів-предметників.

- *предметно-методична* – добір і використання сучасних та ефективних методик і технологій навчання та виховання етичної поведінки, конструктивного спілкування, співпраці для досягнення результату діяльності, підтримки доброчинності; здійснення інтегрованого навчання учнів в очному та дистанційному форматах;
- *психологічна* – розвиток конструктивної взаємодії та навичок ненасильницької комунікації, сприяння зниженню конфліктного потенціалу і створенню комфортної психологічної атмосфери в класі;
- *емоційно-етична* – здійснення конструктивної та безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу, зокрема під час воєнних дій.

Запропонована науково-педагогічними працівниками кафедри виховання й розвитку особистості, секції спеціальної та інклюзивної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» система фахових і тематичних спецкурсів дозволяє задовольнити освітні потреби педагогів щодо створення безпечного освітнього середовища в умовах викликів сьогодення.

Література

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: http://ru.osvita.ua/doc/files/news/787/78704/Nakaz_2736_3.pdf
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Safe Schools Declaration. URL: <https://ssd.protectingeducation.org>

Освіта для сталого розвитку – необхідна умова формування нової системи ціннісних орієнтирів і моделей поведінки

Олександр Грінченко

Згідно з рішеннями конференції в Ріо-де-Жанейро принципи сталого розвитку повинні бути включені в усі освітні програми та мають розглядатись як елемент постійного й неперервного навчання та виховання, тобто повинні формувати особливий освітній напрям – освіту в інтересах сталого розвитку (ОСР). Реалізація цілей навчання в рамках освіти для сталого (збалансованого) розвитку вимагає розширення знань, розвитку спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції та людських цінностей. Ці вимоги є складовими вимог до освіченості учнів, що визначені новим Державним стандартом базової середньої освіти. Освіта для сталого розвитку охоплює екологічну, економічну й соціальну проблематику навчання та виховання під кутом зору формування нової системи ціннісних орієнтирів і моделей поведінки підростаючого покоління та суспільства загалом. Тому найбільш важливу роль виконують предмети та інтегровані курси таких освітніх галузей, як природнича, соціальна та здоров'язбережувальна,

громадянська та історична, оскільки саме вони досліджують проблеми сталого розвитку комплексно, інтегруючи знання про закономірності розвитку природи й суспільства.

Загальні питання розвитку освіти в інтересах сталого (збалансованого) розвитку, що сформульовані в Стратегії ЄЕК ООН [5], розглядають у своїх дослідженнях О. Пометун [6], О. Висоцька [2], М. Згуровський та ін. Роль природничих і соціальних наук у вирішенні проблем сталого розвитку досліджували М. Багров [1], О. Топчієв, І. Черваньов [8] та ін. Саме в їх працях визначено принципове значення організації життєдіяльності суспільства за принципами сталого розвитку.

Метою статті є визначення необхідності формування нової системи ціннісних орієнтирів і моделей поведінки відповідно до вимог моделі сталого розвитку суспільства як умови забезпечення його безпечного середовища життєдіяльності.

Згідно з документами ЮНЕСКО, освіта для сталого розвитку передбачає інтеграцію ключових питань сталого розвитку в навчання. Це може включати, наприклад, інструкції щодо зміни клімату, зменшення ризику стихійних лих, збереження біорізноманіття, подолання бідності та сталого споживання і поводження з побутовими відходами. ОСР також передбачає застосування практичних методів навчання, які мотивують і надають можливість учням змінити свою поведінку та вжити доступних заходів для сталого розвитку громади. ОСР базується на таких важливих навичках, як критичне мислення, уявлення майбутніх сценаріїв розвитку та прийняття спільних рішень, і прагне того, щоб люди були більш інформованими, моральними, відповідальними й вимогливими.

В основі ідеї сталого розвитку – визнання людини основною цінністю. Тому важливим є дотримання прав людини, виховання в дитини культури громадськості, що передбачає знання своїх прав і обов'язків, активну громадську позицію, уміння аргументовано підтверджувати свою думку, свідоме та відповідальне залучення до громадських справ, зокрема орієнтованих на вирішення екологічних і соціально-економічних проблем.

Важливим підґрунтям ОСР є компетентнісний підхід, прийнятий для оцінки освітніх досягнень у провідних країнах Євросоюзу, означений у Національній доктрині розвитку освіти України та в Стратегії освіти для сталого розвитку. У всіх документах освіти для сталого розвитку увага приділяється формуванню екологічної компетентності громадян.

Згідно з вимогами нового Державного стандарту базової середньої освіти до ключових компетентностей, що мають бути сформовані у здобувачів освіти, серед інших важливе значення має екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності та важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства [4, с. 3].

Базовими принципами формування екологічної компетентності є:

- розвивальний і виховний характер навчання;
- науковість змісту й методів навчального процесу, його зближення із сучасним науковим знанням і суспільною практикою;
- культуровідповідність, що розуміється як відповідність навчання набуткам світової та національної культури;

- природовідповідність як відповідність природним, віковим, статевим властивостям людини, яка навчається;
- системний характер навчальної діяльності, теоретичних знань і практичних умінь особистості;
- активність і самостійність у навчальній діяльності, взаємозв'язок і єдність навчальної та дослідницької роботи, освіти і самоосвіти;
- демократичність і відкритість, нероздільність навчання та виховання;
- доступність як урахування рівня підготовленості, вікових та індивідуальних можливостей тих, хто навчається;
- створення позитивного емоційного клімату, мотиваційне забезпечення діяльності та системи ставлень;
- поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи, що забезпечують індивідуальну самореалізацію особистості [2, с. 91].

Основою екологічної компетентності є екологічна грамотність. Екологічна грамотність, крім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистісного сенсу, що забезпечують здатність і готовність учнів мобілізувати отримані знання та реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації.

Екологічне знання – результат пізнавальної діяльності людини щодо довкілля та її цілеспрямованої взаємодії з навколишнім середовищем, основа формування моделі поведінки в навколишньому світі. Екологічні знання також є науковою основою раціонального використання природних ресурсів і стійкого розвитку суспільства, охорони біологічного різноманіття, оскільки основне завдання сучасної екології – розробка шляхів гармонізації взаємовідносин людського суспільства та природи, збереження здатності біосфери до самовідновлення, самоочищення, саморегулювання.

Таким чином, екологічна компетентність пов'язана з екологічною свідомістю, екологічним мисленням і екологічними цінностями.

Під час навчання дітей ми робимо все необхідне, щоб природа стала для них відкритою книгою, якою б вони вміли користуватися. Тому так важливо довести дітям, що причиною екологічних негараздів у наш час є не технічний розвиток людства, а зневага до законів природи, людська байдужість. Напружені взаємовідносини між людиною та природою зумовлені невідповідністю продуктивних сил і виробничих відносин з однієї сторони і ресурсно-екологічними можливостями біосфери – з іншої. Для вирішення всього комплексу сучасних економічних, екологічних і соціальних проблем світове співтовариство розробило єдину стратегію дій – стратегію сталого розвитку.

Сталий розвиток є універсальним і необхідним елементом повсякденного життя суспільства, тому його ідеї слід включати до змісту всіх навчальних предметів та інтегрованих курсів. Необхідно забезпечити взаємозв'язок між природничими та суспільними науками, запроваджуючи міждисциплінарні підходи для багатостороннього аналізу ситуацій з реального життя. Усе це впливає на структуру навчальних програм і методи викладання та вимагає від педагогів відмовитися від ролі тільки носіїв інформації, а учнів – від ролі лише споживачів інформації. Сталий розвиток потребує концепції освіти, спрямованої на комплексний і динамічний підхід, який ураховує важливість критичного мислення, соціального навчання, а також участь у житті суспільства.

Сучасний підхід до організації навчального процесу включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду,

що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу. *До основних принципів, які визначають ціннісну спрямованість і зміст освіти сталого розвитку, доцільно віднести:*

- визначення як пріоритетної проблеми збереження людства і біосфери Землі за рахунок значного зменшення антропогенного тиску на природне середовище в розбудові на цій основі освіти з високим рівнем духовної культури;
- принцип колективної відповідальності й колективного партнерства щодо вирішення глобальних проблем сучасності, побудова освіти партнерства та взаєморозуміння;
- принцип поваги до життя інших людей, їхніх цінностей, образу мислення та діяльності, переконань і прагнень, побудова освіти толерантності й діалогу;
- орієнтація на створення гуманного, рівноправного й уважного до проблем людини суспільства на основі формування освітніми засобами таких індивідуальних якостей, як самостійність, свобода, відповідальність, ініціативність, творчість тощо;
- визнання стану духовності підростаючого покоління інтегральним показником суспільного розвитку, могутнім чинником впливу на економічний, науковий, оборонний потенціал держави;
- заклад освіти – основна ланка, яка має забезпечити дитину необхідними знаннями, прищепити їй цінності суспільства сталого розвитку, навчити вмінню приймати самостійні рішення щодо збереження довкілля, дотримання принципів соціальної справедливості.

ОСР суттєво доповнює та розширює рамки екологічної освіти, дозволяє всі аспекти освітньої діяльності розвивати в контексті сталого розвитку, різноманітність тем якого вимагає застосування комплексного опрацювання, дає можливість створити системний механізм трансформації смисложиттєвих пріоритетів на індивідуальному рівні, а відтак – забезпечувати випереджувальну функцію освіти стосовно моделювання соціальних процесів. Особлива увага повинна приділятися практичній реалізації моделей сталого розвитку, формуванню відповідних норм поведінки та стилів життя, активної громадської позиції щодо реалізації ідеї сталості в повсякденному досвіді дітей і дорослих.

Упровадження норм і принципів сталого розвитку в зміст освіти передбачає концентрацію уваги на такі проблеми, як:

- використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій життєзабезпечення людини, що включає розумне споживання енергії та води, зменшення марних витрат сировини, кількості відходів;
- упровадження принципів, норм і цінностей екологічної етики, етики відповідальності, переведення їх у площину практичної діяльності, повсякденного життя, що сприятиме формуванню стійких, екологічно врівноважених звичок і традицій;
- розвиток духовного потенціалу особистості в контексті особистісно орієнтованої та гуманоцентричної педагогіки, що передбачає визнання безумовної цінності кожної людини, її права на саморозвиток і самореалізацію;
- упровадження норм міжособистісної та міжкультурної комунікації на засадах принципів полікультурності та толерантності;
- розвиток правової культури особистості, основ громадянськості;

- виховання соціально активної та інноваційно спрямованої особистості, адаптованої до динаміки сучасного життя;
- розвиток інформаційної культури особистості, основ критичного мислення та медіаграмотності;
- формування культури здоров'я підростаючого покоління на засадах розуміння єдності природи та людини, залежності здоров'я людини від стану довкілля [2, с. 47].

Сформованість екологічної компетентності дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку. Саме відповідальне прийняття рішень у тих чи інших життєвих ситуаціях є особистим внеском кожного у збалансований розвиток суспільства.

На сьогодні стратегія сталого розвитку є провідною стратегією подальшого існування інформаційного (постіндустріального) суспільства. Розумної альтернативи сталому розвитку немає, і все світове співтовариство робить певні кроки для переходу на нову стратегію свого розвитку у XXI столітті. Сталий розвиток передбачає не тільки грамотне, раціональне використання природних ресурсів нинішніми поколіннями, але й заходи зі збереження довкілля в ім'я життя майбутніх поколінь. Практична реалізація закладених основ сталості, забезпечення дострокових дій із вирішення екологічних проблем, а також проблем сталого економіко-соціального розвитку можливі в разі успішної діяльності в цьому напрямі системи освіти.

Для розвитку освіти, підвищення її суспільної ролі у вирішенні проблем сталого розвитку необхідно змінити у викладанні акценти із загальноосвітніх на прагматичні. Зміна функції освіти повинна базуватися не лише на її ролі у формуванні світогляду людини та суспільства, а й на розробці моделей організації, управління та розвитку територіальних громад за принципами сталого розвитку.

Зміст шкільної освіти має стати засобом підготовки особистості до життя, до поведінки в навколишньому середовищі, у суспільстві, а навчальний процес необхідно будувати так, щоб знання стали фундаментом практичної діяльності.

Література

1. Багров М. В. Регіональна геополітика сталого розвитку. К.: Либідь, 2002. 256 с.
2. Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку : науково-методичний посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с.
3. Грінченко О. І. Питання сталого розвитку у змісті шкільної географії *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2012. Вип. 15. С. 28–31.
4. Державний стандарт базової середньої освіти. Міністерство освіти і науки України, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
5. Освіта в інтересах сталого (збалансованого) розвитку. Всеукраїнська екологічна ліга, 2005. URL.: <http://www.ecoleague.net/65490196-441.html>
6. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти : посібник . За ред. О. І. Пометун. К. : Педагогічна думка, 2015. 120 с.
7. Стратегія сталого розвитку України. URL: <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/ust/6/61.html>
8. Черваньов І. Г. Інвайроментальні аспекти соціально-екологічної концепції сталого розвитку. *Екологічний вісник*. 2007. № 9–10. С. 16–17.

Безпечне освітнє середовище як важлива умова інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти

Олена Колісник

Демократичні процеси в українському суспільстві на початку ХХІ століття сприяли розвитку гуманістичної парадигми в освітній галузі. Так, прийняття в Україні законів «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020) та підзаконних актів, що ґрунтуються на міжнародних документах із питань захисту прав дітей та осіб з інвалідністю, забезпечило значне збільшення кількості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (далі – ООП), які навчаються в закладах загальної освіти за місцем проживання.

Сьогодні розвиток інклюзивного навчання розглядається як стала тенденція освітньої політики України, як невід’ємна складова реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» (далі – НУШ), що передбачає побудову освітнього процесу на засадах безумовної цінності кожної особи (аксіологічний підхід), з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, потреб, можливостей, інтересів і прагнень учнів задля максимально можливого їх особистісного розвитку (особистісно орієнтований підхід); забезпечення активної та інтерактивної освітньої діяльності дітей та учнівської молоді (діяльнісний підхід) задля набуття здобувачами освіти таких знань, практичних умінь, досвіду, формування таких цінностей, ставлень, життєво важливих навичок (компетентнісний підхід), які сприятимуть успішній життєдіяльності та творчій самореалізації кожної особи.

У статті 1 Закону України «Про освіту» інклюзивне навчання тлумачиться як «система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [7]. Зміни, що відбулися в нормативних документах із питань інклюзивного навчання, починаючи з 2021 року (зокрема, у «Положенні про інклюзивно-ресурсний центр», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.2017 № 545, та новий «Порядок організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957), забезпечили будь-якій дитині, яка має труднощі в освітньому процесі, можливість отримання додаткової підтримки за умови погодження з її батьками. Така підтримка може бути постійною або тимчасовою, проте в будь-якому разі – це системні заходи в найкращих інтересах дитини, які розробляються командою супроводу учня за участі його батьків, на підставі висновку про комплексну оцінку розвитку дитини фахівцями інклюзивно-ресурсного центру (якщо така здійснювалася), ретельного психолого-педагогічного вивчення особливих потреб, можливостей, інтересів, сильних сторін учня, з урахуванням можливостей закладу освіти та необхідних додаткових ресурсів.

Разом із тим важливою умовою ефективності цієї роботи є організація безпечного освітнього середовища в закладі освіти з інклюзивним навчанням.

В умовах інклюзивного навчання використовується поняття «інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [7, с. 1]. Отже, під «освітнім середовищем» ми розуміємо складну,

спеціально організовану й керовану систему, у межах якої вирішуються задачі щодо навчання, виховання, розвитку, корекції розвитку, забезпечуються особистісні потреби, відбуваються процеси адаптації, спілкування, соціалізації, саморозвитку тощо. Це всі характеристики, фактори, впливи й умови середовища (включно соціальне та просторово-предметне оточення), у якому відбувається освітній процес, які забезпечують можливості розвитку й формування особистості.

Освітнє середовище та різні його аспекти є предметом досліджень багатьох зарубіжних (Дж. Гібсон, У. Мейс, Т. Менг, М. Турвей, В. Ясвін та інші) та вітчизняних (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Максимова, О. Пехота, В. Рибалка, В. Семиченко, В. Серіков, С. Сисоєва та ін.) науковців.

Безпека, як базова потреба людини, є безумовною основою благополучного розвитку особистості. Якщо ж мова йде про осіб з особливими потребами, зокрема з особливими освітніми потребами, які зумовлені особливостями психофізичного розвитку, то питання безпеки в освітньому середовищі стає ще більш гострим. Так, особливості психофізичного стану / розвитку (пересування за допомогою спеціальних засобів, знижений зів, головний біль, головокружіння, нерозвинена увага тощо) є факторами підвищеної травмонебезпечності в умовах архітектурної недоступності, відсутності спеціальних знаків, обмежень.

Численні дослідження в галузі спеціальної педагогіки та психології (В. Бондар, Л. Виготський, І. Єременко, В. Кобильченко, В. Коваленко, І. Омельченко, Т. Панченко, В. Синьов, М. Шеремет та ін.) довели, що обумовлене особливостями будови і функціонування біологічних структур організму первинне порушення спричиняє вторинні порушення і порушення більш високих рівнів у психічному та соціальному розвитку дитини [3; 5].

Психофізичні особливості розвитку (невпевненість у собі, замкненість, депресивність, підвищена тривожність тощо) як вторинні (набуті внаслідок первинного порушення) особистісні особливості дитини з ООП зумовлюють підсвідоме очікування негативних проявів ззовні, зниження відчуття безпечності освітнього середовища. Вихована інфантильність (несформованість відповідального ставлення до свого життя та здоров'я, потреба зовнішнього контролю поведінки, неможливість спрогнозувати наслідки власних дій, безвідповідальність у стосунках, непередбачуваність вчинків, нерозвиненість критичного мислення, довірливість, завелика залежність від інших тощо) часто є складовими віктимної поведінки. За статистикою, люди з особливостями розвитку значно частіше, ніж їх однолітки, потерпають від негативних соціальних впливів, стають жертвами неправомірних дій, насилля. У свою чергу, набутий травмувальний особистий життєвий досвід (у тому числі через нетолерантне ставлення з боку оточуючих, відмову прихильності, фрустрацію потреби в спілкуванні та заняттях улюбленою діяльністю, досвід образ, приниження, насилля тощо) також викривляє психологічне сприйняття світу, підвищує можливість наступних психотравмувальних подій, знижує можливості розвитку й навчальної діяльності.

Питаннями безпеки освітнього середовища в умовах інклюзивного навчання опікувалися Л. Байда, Н. Бойчук, В. Бондар, Н. Кириленко, Н. Лугінець, І. Павлівська, Т. Панченко, О. Сафонова, В. Синьов, О. Скиба, Н. Софій, Т. Цюман, А. Шамардіна та ін.

Ми дотримуємося розуміння, що «безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання і праці, комфортна

міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатньо ресурсів для їх запобігання, а також дотримано права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу» [8, с. 10; 9]. Поняття безпечного освітнього середовища є багатоаспектним і передбачає формування безпечних умов у його компонентах:

- *фізичному* (створення безбар'єрного архітектурного та освітнього простору, облаштування ресурсної кімнати, робочого місця дитини відповідно до визначених потреб, забезпечення спеціальним обладнанням, необхідними навчальними матеріалами, допоміжними засобами для навчання, зокрема в дистанційному форматі; дотримання правил безпеки в їх користуванні тощо);
- *екологічному* (використання природних, не шкідливих матеріалів в облаштуванні освітнього середовища; застосування в якості навчальних матеріалів предметів і речей, що оточують дитину в побуті);
- *психологічному* (формування в учасників освітнього процесу толерантного ставлення до багатоманітності в освітньому та соціальному середовищі, організація психологічної підтримки кожному, хто її потребує, розвиток в учнів асертивної (упевненої) та відповідальної поведінки, здорового способу життя, запровадження в закладі освіти спеціальних профілактичних, антибулінгових і медіаційних програм тощо) [4; 5; 9];
- *соціальному* (здійснення заходів щодо формування учнівського та шкільного колективу, розвиток в учнів емоційного інтелекту, навичок конструктивного спілкування та надання допомоги, адвокація інклюзії в громаді);
- *інформаційному* (упровадження спеціальних інформаційних і навчальних технологій, розвиток в учнів критичного мислення, формування навичок безпечного поводження в кіберпросторі, академічної доброчесності тощо).

Усі зазначені вище складові безпечного освітнього середовища є однаково важливими. Разом із тим велика кількість наукових досліджень присвячені саме психологічній безпеці в умовах освітнього середовища. Різні аспекти цього питання вивчали І. Баєва, Т. Кабаченко, Т. Краснянська, О. Лебедев, Н. Лизь, Н. Рассоха, Л. Регуш, В. Семикін, С. Смолян, Н. Софій, Т. Панченко, В. Щербата, В. Ясвін і багато інших. Ми погоджуємося з думкою дослідників, що психологічна безпека учасників освітнього середовища орієнтована, у першу чергу, на формування особистісно довірчих, дружніх відносин, захист від несприятливих впливів і можливих небезпек у міжособистісній взаємодії та контактах із соціальним середовищем загалом.

Варто зазначити, що у формуванні психологічної безпеки в дитячому колективі багато залежить від особистісних якостей (чи притаманні доброта, чуйність, толерантність, справедливість та інші подібні якості) та сформованості професійних компетентностей (психологічної, емоційно-етичної, лідерської тощо) педагога, який працює з учнівським колективом. Різні мікси якостей та сформованих навичок педагога можуть бути основою як дружнього,

взаємопідтримуючого дитячого колективу, так і навпаки – сприяти ворожості й насиллю серед дітей.

Ми підтримуємо думку Б. Бердника, що «толерантність – це перестати думати, що інша людина така ж, як ви. Перестати думати, що інші люди мислять так само швидко, як ви. Так само реагують, як ви. Так само діють у схожих ситуаціях. І зовсім недалекоглядно вважати, що інші люди можуть відчувати точно те саме, що і ви. Толерантність – це розуміти, що інші люди абсолютно інші. І поважати їх» [1].

Пам'ятаємо, що одним із найдієвіших педагогічних методів є «власний приклад». Діти часто наслідують дії референтного дорослого, особливо в молодшому шкільному віці. Тож сучасний педагог Нової української школи, де головною цінністю є ДИТИНА, діяльність якого базується на принципах позитивної педагогіки та педагогіки партнерства, не має морального права використовувати фрази, що шкодять успішності дитини і є засобами психологічного насилля: «ти нічого не розумієш, зараз я тебе навчу...», «слухай мене, тільки тоді ти зможеш...», «ви повинні», «я хочу, щоб ви...», «тобі це не можна», «я знаю, як для тебе краще», «хто ти такий, щоб...», «це не для тебе», «тільки не з тобою» тощо. Отже, важливою умовою формування психологічної безпеки в освітньому середовищі є постійний саморозвиток, самовдосконалення педагога, навчання на курсах, присвячених питанням емоційного інтелекту, критичного мислення, педагогічній етиці, психологічної підтримки в освітньому процесі, а також співпраця з працівниками психологічної служби.

Безпека освітнього середовища є основою формування інклюзивної культури, інклюзивної політики, інклюзивної практики в закладі освіти.

Створення інклюзивної культури передбачає формування такої ціннісної системи, що забезпечує виникнення в закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів до співпраці та взаємодопомоги.

Розроблення інклюзивної політики, в основу якої покладено цінність кожної дитини, визначає чітку систему цілей, принципів керування та засобів реалізації стратегії роботи закладу освіти, спрямованої на розбудову інклюзивного освітнього середовища для всіх, у якому кожен включений в освітню діяльність з урахуванням потреб, можливостей, інтересів і бажань, за потреби може отримати необхідну підтримку, почувається успішним.

Інклюзивна практика окреслює зміст, структуру і засоби навчання на основі інклюзивних цінностей та інклюзивної політики, з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб і можливостей. При цьому діти, допомагаючи один одному, самі є ресурсом для навчання і розвитку. Дорослі ж (педагогічні працівники, фахівці психологічної служби, спеціальні педагоги, батьки учнів, представники громади) співпрацюють між собою на засадах партнерства й несуть спільну відповідальність за навчання й розвиток дітей [2; 6, с. 15].

Отже, розбудова безпечного інклюзивного освітнього середовища – довготривалий, складний процес, який потребує плідної системної роботи всіх учасників освітнього процесу на різних рівнях (державному, на рівні громади, закладу освіти, окремого класного колективу, на міжособистісному та особистісному). Проте, це занадто важливі зусилля, щоб ними нехтувати, оскільки лише в безпечних, комфортних умовах можлива освітня інклюзія як включення кожного учасника освітнього процесу в шкільну спільноту, забезпечення особистісного зростання, самореалізації в умовах діяльності, яка враховує інтереси,

бажання, можливості, сильні сторони кожного, можливість мати й обстоювати власну думку, позицію, погляди. Розбудова саме такої інклюзії в закладах освіти є важливим кроком до створення проактивного громадянського суспільства в Україні.

Література

1. Бердник Б. Про що насправді толерантність і до чого тут благодійність. URL: <http://surl.li/fvxio> (дата звернення 22.03.2023)
2. Бут Тоні. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посібник. Пер. з англ. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 190 с. URL: <http://archive.ussf.kiev.ua/ieeditions/264/> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Спеціальна психологія: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2020. 224 с. - (Серія «Альма-матер»).
4. Лугінець Н. В., Павлівська І. М., Сафонова О. В., Скиба О. Ю., Шамардіна А. В. Створення безпечного освітнього середовища в закладі середньої освіти з інклюзивним навчанням шляхом запровадження в освітній процес шкільної служби порозуміння. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy* (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) Випуск 2(3) 2020. URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Панченко Т. Л. Психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 28. (Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія). С. 327–321. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7670> (дата звернення: 22.03.2023).
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
8. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посібник. За заг. ред. Т. П. Цюман. Київ : Український фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidialingu/21kbos.pdf> (дата звернення 22.03.2023).
9. Щербата В. Г. Психологічна безпека освітнього середовища в умовах впровадження інклюзивної освіти : репозитарій Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. URL: <http://surl.li/ftnte> (дата звернення: 22.03.2023).

**Технічні та технологічні вимоги функціонування
безпечного освітнього середовища закладу освіти
в умовах воєнного часу**

Управління охороною праці в закладах освіти

Людмила Метеленко

Для створення безпечних умов навчання та праці, безпечного освітнього середовища кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення як мінімізувати ризики та небезпеки від них у закладі освіти. Це можливо лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності керівників, педагогів, учнів, батьків і спеціальних служб.

Охорона праці Управління освіти, молоді та спорту Лозівської міської ради стикається з багатьма галузями діяльності людини, є системою заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності.

Об'єктом управління наряду безпеки в діяльності управління є Система управління охороною праці (СУОП), яка побудована на основі послідовності дій, завдань і практичних напрацювань, схематично представлених на рис. 1 [1].

Окреслимо головні завдання СУОП, а саме: порядок взаємодії структурних підрозділів, періодичність і порядок внутрішніх перевірок, відповідальність керівників за дотримання норм і правил з охорони праці та безпеки життєдіяльності.

СУОП передбачає планування заходів з охорони праці, контроль виконання планів, можливість здійснення корегувальних дій при зміні нормативних актів, створення здорових і безпечних умов навчання та праці, запобігання виробничого травматизму, запровадження оперативного-адміністративного контролю з охорони праці.

Для попередження травматизму й виконання цих функцій при Управлінні освіти, молоді та спорту створена служба охорони праці, яка систематично здійснює контроль за проведенням навчання з питань охорони праці та системою інструктажів із працівниками під час виконання професійних завдань і учнями на уроках, які підлягають обов'язковій реєстрації у відповідних журналах.

Рис.1. Складники охорони праці як системи

Важливою складовою в СУОН є навчання. Так, навчання та перевірка знань із працівниками освітніх закладів проводиться за затвердженою програмою, відповідно до Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці 26.01.2005 № 15, та Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 18.04.2006 № 304 (рис. 2 та рис. 3).

Інструктування працівників на робочому місці, як елемент системи навчання, проводиться циклічно один раз на три або шість місяців. Вступний інструктаж проводиться на початку трудової діяльності з працівниками, щойно прийнятими на роботу, з учнями проводиться на початку навчального року. Реєстрація такого інструктажу з працівниками здійснюється в журналі вступного інструктажу встановленого зразка, з учнями – в журналі обліку навчальних занять на окремій сторінці. Первинний і повторний інструктажі з охорони і безпеки праці проводиться на робочому місці в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, де проходить навчання. Запис робиться у спеціальному журналі.

Інструктажі проводяться за інструкціями з охорони праці, які розробляються [4] на основі нормативно-правових актів з охорони праці, технологічної документації з урахуванням конкретних вимог безпеки, викладених в експлуатаційній документації, затверджуються наказом керівника та є обов'язковими для дотримання працівниками відповідних професій або виконавцями відповідних робіт.

Забезпечення якісного функціонування СУОП вимагає здійснення постійного контролю за розробленням і правильним оформленням інструкцій з охорони праці та безпеки для працівників і учнів, кожного типу обладнання чи виду робіт, вчасним отриманням інструкцій працівниками, обліком, актуалізацією та

поширенням інструкції з охорони праці, розміщенням їх на робочих місцях у куточках охорони праці. У закладі освіти визначається коло працівників, які виконують важкі роботи, роботи зі шкідливими чи небезпечними умовами праці, а також такі, де є потреба у професійному доборі. Працівники цих категорій проходять попередній (під час прийняття на роботу) та періодичні (протягом трудової діяльності) медичні огляди, також щорічно затверджується «Перелік професій виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам зі шкідливими та особливими умовами праці» [5].

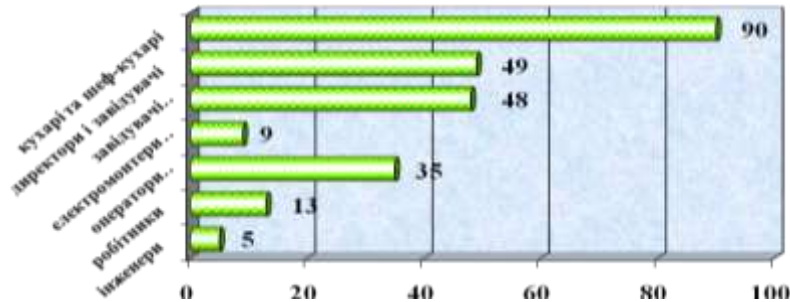

Рис.2. Навчання працівників з електробезпеки з групою допуску в електроустановках до 1000 В

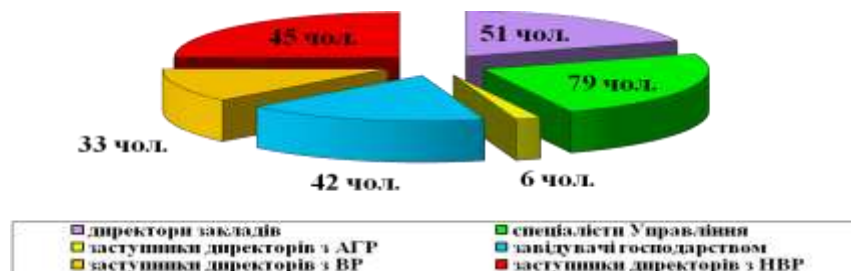

Рис.3. Навчання з охорони праці працівників керівного складу закладів освіти

Відповідно до чинного законодавства України у сфері охорони здоров'я та трудового права встановлено обов'язок і порядок медичного огляду працівників, метою якого є визначення, оцінювання та фіксування стану здоров'я працівника, з'ясування можливості до виконання певних трудових обов'язків і встановлення медичних протипоказань, своєчасного виявлення гострих і хронічних захворювань, а також превенції виникнення та розповсюдження інфекційних хвороб. Так, актом, узгодженим у трьохсторонньому порядку лікарем із гігієни праці Головного управління Держпраці в Харківській області, головою профспілкового комітету працівників освіти і науки міста і начальником Управління освіти, молоді та спорту Лозівської міської ради, визначаються категорії працівників, які підлягають попередньому (періодичним) медичним оглядам у поточному році. Медогляд проходять працівники із зоровим, голосовим напруженням у роботі, з особливими та шкідливими умовами праці для рішення комісією щодо можливості працівнику

продовжувати роботу в умовах дії конкретних шкідливих і небезпечних виробничих факторів у трудовому процесі.

Атестація робочих місць проводиться один раз на п'ять років (рис. 4).

Рис.4. Стан атестованих робочих місць зі шкідливими умовами праці

При укладанні трудового договору кожен працівник інформується під підпис про умови праці, наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, право працівника на пільги за роботу в таких умовах, про що внесено до колективного договору в розділі «Охорона праці», а з метою запобігання або зменшення впливу на працюючих шкідливих і небезпечних виробничих факторів у закладах освіти застосовують засоби колективного та індивідуального захисту.

Щорічно до колективного договору розробляються Комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, запобігання випадкам виробничого травматизму, професійних захворювань, аваріям і пожежам. Заходи спрямовані на збереження здоров'я працівників, покращення умов праці, дотримання посадовими особами та працівниками вимог нормативних актів про охорону праці, технологічних процесів, графіків планово-попереджувальних ремонтів і Закону України «Про охорону праці», який встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Упровадження СУОП вимагає здійснення систематичного аналізу стану роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності, за результатами якого видаються відповідні накази, приписи та довідки, розробляються плани заходів. Щорічні підсумкові накази з охорони праці та безпеки життєдіяльності є основою для складання річних планів, звітів і темою засідань нарад.

Слід знати чотири основні тези охорони праці:

1. «Від знання і виконання норм охорони праці залежить тривалість людського життя».
2. «Без порушень травм не буває».
3. «До того часу, доки порушення не ліквідовано, на тому місці нещасний випадок відбудеться обов'язково».

4. «Незначних порушень в охороні праці не буває».

Своєчасність розслідування нещасних випадків – важливий елемент СУОН. Тому спільно з профспілковим комітетом працівників освіти проводиться своєчасне розслідування та ведеться облік нещасних випадків у закладах освіти Лозівської ОТГ як на виробництві, так і не пов’язаних із виробництвом (рис. 5, 6).

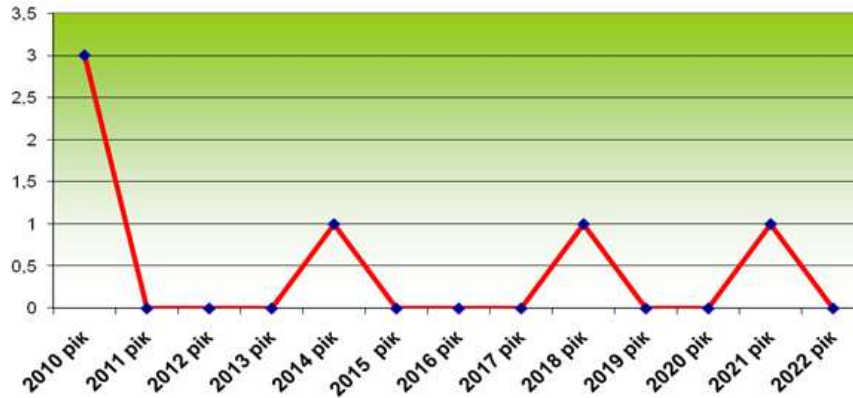

Рис. 5. Динаміка травматизму на виробництві з працівниками закладів освіти Лозівської ОТГ

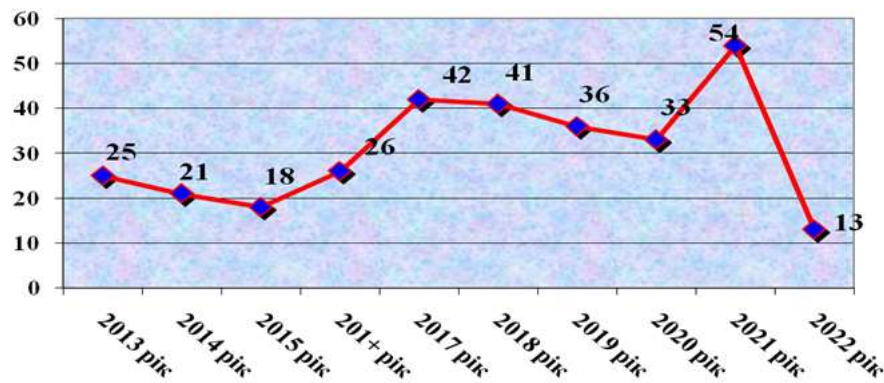

Рис. 6. Рівень нещасних випадків не виробничого характеру з працівниками закладів освіти Лозівської ОТГ

За результатами проведених розслідувань на виробництві забезпечується безумовне виконання організаційно-технічних заходів по кожному нещасному випадку, запропонованих комісією з розслідування нещасного випадку. За останні роки найпоширенішою причиною нещасних випадків було падіння працівників під час пересування.

Отже, система управління охороною праці в Управлінні освіти, молоді та спорту Лозівської міської ради є нормативним документом, що визначає вимоги щодо організації охорони праці, призначена для забезпечення в кожному закладі освіти, структурному підрозділі, на кожному робочому місці створення умов праці відповідно до вимог нормативних актів, а також забезпечення прав працюючих, гарантованих законодавством про охорону праці.

Література

1. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII (Із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.
2. Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці: наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці 26.01.2005 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text>
3. Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління МОН України: наказ МОН України 18.04.2006 № 304 (у редакції наказу МОН України 22.11.2017 № 1514). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-06#Text>
4. Положення про розробку інструкцій з охорони праці: затверджено Наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України 29.01.1998 № 9 (у редакції наказу від 30.03.2017 № 526). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text>
5. Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2007 року № 246 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0846-07#Text>

Надання домедичної допомоги постраждалим під час воєнного стану як актуальне питання сьогодення

Юрій Таймасов

У статті розкрито актуальність навчання населення принципів надання домедичної допомоги постраждалим у результаті озброєної агресії до приїзду екстреної медичної допомоги, як важливих дій, що збережуть життя та здоров'я постраждалих. Проаналізовано основні невідкладні стани, які можуть мати негативні наслідки для постраждалих, і описано порядок дій осіб, які надають домедичну допомогу без медичної освіти.

Ключові слова: домедична допомога, невідкладний стан, постраждалий, воєнний стан.

Актуальність. Уже другий рік поспіль в Україні діє воєнний стан [1], який було запроваджено внаслідок повномасштабного вторгнення на територію нашої держави. Кількість поранених і загиблих серед військовослужбовців і цивільного населення постійно зростає. Показник жертв агресії серед цивільного населення високий тому, що небагато людей змогли надати першу домедичну допомогу особам, які опинилися в епіцентрі бойових дій. На жаль, представники екстреної (швидкої) медичної допомоги прибувають і надають допомогу постраждалим у безпечній обстановці [2], що може статися через великий проміжок часу і бути несвоєчасною та не ефективною. На нашу думку, кількість жертв і наслідки могли би бути набагато меншими, якби населення володіло знаннями, уміннями та практичними навичками надання домедичної допомоги постраждалим. Проаналізувавши статистику щодо причин загибелі населення, ми спробували відокремити основні, на нашу думку, напрями щодо надання домедичної допомоги.

Мета. Викласти основні положення надання домедичної допомоги постраждалим особами, які не мають медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Відомі чотири принципи надання першої допомоги при невідкладних ситуаціях [3], яких треба обов'язково дотримуватися. Ця послідовність дій забезпечить Вашу безпеку, безпеку постраждалого та оточуючих людей:

Принцип перший «Огляд місця пригод». До початку надання першої допомоги уважно роздивіться та спробуйте визначити: Чи є місце події безпечним? Що відбулося? Скільки постраждалих? Чи в змозі оточуючі Вам допомогти?

Принцип другий «Проведення первинного огляду з наданням першої допомоги». Перевірка свідомості: *бачу, чую, відчуваю.* Бачити – визначте, чи потерпілий не втратив свідомість. Чути – зверніться до постраждалого. Відчувати – якщо відповіді немає: злегка стисніть трапецієвидний м'яз постраждалого; не штовхайте та не переміщуйте потерпілого; викликайте бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги по тел. 103.

Ваші наступні дії: **перевірка прохідності дихальних шляхів.** Якщо ж постраждалий знепритомнів, необхідно переконатись у прохідності дихальних шляхів. Для цього закиньте його голову та підніміть підборіддя. Якщо у Вас є підозра на травму ший у постраждалого, використовуйте інший метод для відкриття дихальних шляхів, який має назву «висунення нижньої щелепи без закидання голови».

Перевірка наявності дихання. Постраждалий непритомний. *Щоб визначити наявність дихання в постраждалого, який знаходиться у несвідомому стані, зробіть наступне:* наблизьте Ваше обличчя до рота і носа постраждалого так, щоб можна було чути й відчувати повітря при видиху. При цьому спостерігайте за підняттям і опусканням грудної клітки постраждалого. Визначення проводимо **не більше 5 – 10 секунд.**

Якщо постраждалий дихає, треба покласти його у *відповідне положення* (рис.1): однією рукою захватіть дальню від себе руку постраждалого і притисніть до протилежної щоки, зігніть дальню від Вас ногу в колінному суглобі. Переверніть постраждалого на бік із виставленим коліном так, щоб його стегно знаходилося під прямим кутом для запобігання зміщенню постраждалого на обличчя.

Рис. 1. Відновне положення постраждалого

Принцип третій: «Допомогу необхідно викликати при будь-якій із зазначених ситуацій».

Втрата свідомості або рівень свідомості, що змінюється; проблеми з диханням (утруднене дихання або його відсутність); біль у грудях або відчуття тиснення в грудях; сильний біль у животі; блювота з кров'ю або кров'яні виділення (із сечею, мокротинням); отруєння; судоми, сильний біль або утруднена мова; травми голови, шиї або спини, можливі травми (переломи) кісток; раптове порушення руху.

Принцип четвертий: «Проведення вторинного огляду». Вторинний огляд допомагає виявити інші проблеми, які безпосередньо не становлять загрози для життя постраждалого, проте можуть мати серйозні наслідки, якщо не взяти їх до уваги. Вторинний огляд проводиться в безпечній зоні до приїзду екстреної медичної допомоги.

Вторинний огляд складається з трьох етапів:

1. Опитайте постраждалого.
2. Перевірка ознак життя: свідомість та дихання. Старайтеся виявити будь-які зміни або порушення ознак життя, перевіряйте їх кожні 5 хвилин.
3. Проведення загального огляду постраждалого (тільки в тому разі, якщо є підозра на наявність травми): ощупайте голову, кожне плече, лопатки, ключиці, руки від плеча до кінчиків пальців, перевірте грудну клітку, черевну порожнину, ощупайте кожну ногу зверху від стегна до кінчиків пальців (сідниці слід шупати в кругову).

Пам'ятайте, що переміщення постраждалого може призвести до погіршення його стану. При обстеженні та наданні допомоги постраждалому у свідомому стані залишайте його в тому положенні, у якому він був знайдений.

Надання домедичної допомоги дорослим при раптовій зупинці кровообігу

Перед наданням допомоги переконатись у відсутності небезпеки та за її відсутності перейти до наступного кроку; визначити наявність свідомості – обережно потрясти дорослого за плече та голосно звернутися до нього, наприклад: «З Вами все гаразд? Вам потрібна допомога?» [4; 5].

Якщо дорослий реагує: залишити його у попередньому положенні, якщо йому нічого не загрожує; з'ясувати характер події, що сталася; здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватися вказівок диспетчера прийому виклику; за необхідності надати дорослому зручного положення; забезпечити нагляд за дорослим до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги.

Якщо дорослий не реагує: звернутися до осіб, які поряд, за допомогою. Якщо випадкових свідків декілька, слід звертатися до конкретної особи; якщо дорослий лежить на животі, повернути його на спину та відновити прохідність дихальних шляхів. Якщо стан дорослого пов'язаний з отриманням травми, наприклад падіння з висоти, вважати, що в нього є травма в шийному відділі хребта. У такому випадку слід максимально обмежити рухи в шийному відділі хребта; відновити прохідність дихальних шляхів, визначити наявність дихання за допомогою прийому: «чути, бачити, відчувати». Наявність дихання визначати до 10 секунд. Якщо виникли сумніви, чи є дихання, або воно ненормальне, вважати, що дихання відсутнє;

Якщо дорослий дихає нормально, при відсутності свідомості слід перевести його у стабільне бокове положення, здійснити виклик екстреної медичної допомоги та перевіряти кожні 3-5 хвилин дихання до моменту приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги. Якщо є настороженість щодо травми, потрібно уникати повороту в стабільне бокове положення, а забезпечити прохідність

дихальних шляхів методом висування нижньої щелепи до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;

Якщо дихання відсутнє: здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватися вказівок диспетчера прийому виклику. Якщо є інші випадкові свідки, слід сказати їм здійснити виклик екстреної медичної допомоги та негайно перейти до наступного кроку. За наявності гучного зв'язку на телефоні слід здійснювати виклик екстреної медичної допомоги й одночасно проводити серцево-легеневу реанімацію (рис.2); розпочати проведення серцево-легеневої реанімації: виконати 30 натискань на середину грудної клітки глибиною не менше 5 см (не більше 6 см), з частотою 100 натискань (не більше 120) за хвилину; виконати 2 вдихи з використанням маски-клапану, дихальної маски тощо. При відсутності захисних засобів можна не виконувати штучне дихання, а проводити тільки натискання на грудну клітку. Виконання двох штучних вдихів повинно тривати не більше 5 секунд; після двох вдихів продовжити натискання на грудну клітку відповідно до наведених рекомендацій у цьому підпункті; не слід переривати натискання на грудну клітку дорослому більше ніж на 10 секунд.

Рис. 2. Серцево-легенева реанімація дорослого

Змінювати особу, що проводить натискання на грудну клітку, кожні 2 хвилини. У випадку якщо особа, яка проводить натискання на грудну клітку, відчуває виснаження, заміну слід виконати раніше, ніж через 2 хвилини.

Припинити проведення серцево-легеневої реанімації до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги за таких умов: при появі в дорослого явних ознак життя; відновлення самостійного нормального дихання, координованої рухової активності, відкриття очей; виникненні загрози життю рятівнику та/або дорослому; неможливості проведення серцево-легеневої реанімації внаслідок значного фізичного виснаження.

Надання домедичної допомоги дитині при раптовій зупинці кровообігу

Перед наданням допомоги переконатись у відсутності небезпеки та за її відсутності перейти до наступного кроку; визначити наявність свідомості – обережно стиснути дитину за плече та голосно звернутися до неї, наприклад: «Прокидайся! З тобою все гаразд?». Тактильну стимуляцію та звертання до дитини слід здійснювати одночасно.

Якщо дитина реагує: залишити її в попередньому положенні, якщо їй нічого не загрожує; з'ясувати характер події, що сталася; здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватися вказівок диспетчера прийому виклику; за

необхідності надати дитині зручного положення; забезпечити нагляд за нею до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги.

Якщо дитина не реагує: звернутися до осіб, які поряд, за допомогою. Якщо випадкових свідків декілька, слід звертатися до конкретної особи. Інша особа в цьому разі здійснює виклик екстреної медичної допомоги та приносить автоматичний зовнішній дефібрилятор, якщо він доступний; якщо дитина лежить на животі, повернути її на спину та відновити прохідність дихальних шляхів, попередньо оглянувши ротову порожнину для виключення видимих сторонніх предметів. Якщо стан дитини пов'язаний з отриманням травми, наприклад падіння з висоти, вважати, що в неї є травма в шийному відділі хребта, і максимально обмежити рухи в шийному відділі хребта; відновити прохідність дихальних шляхів, визначити наявність дихання за допомогою прийому: «чути, бачити, відчувати». Наявність дихання визначати до 10 секунд. Якщо виникли сумніви, чи є дихання, або воно ненормальне, вважати, що дихання відсутнє.

Якщо дитина дихає нормально, при відсутності свідомості: повернути дитину в стабільне положення; здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватися вказівок диспетчера прийому виклику; забезпечити нагляд за дитиною до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги.

Якщо дихання відсутнє: виконати п'ять штучних вдихів. Під час проведення штучних вдихів одночасно оцінювати їх ефективність; попросити інших випадкових свідків здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватися вказівок диспетчера прийому виклику. Якщо особа, яка надає домедичну допомогу одна – виклик екстреної медичної допомоги слід здійснити після виконання п'яти штучних вдихів; якщо після п'яти штучних вдихів у дитини відсутні ознаки життя і особа, яка надає домедичну допомогу одна – необхідно здійснити виклик екстреної медичної допомоги, перевести телефон у гучний режим і негайно перейти до проведення серцево-легеневої реанімації (рис. 3, 4): виконати 15 натискань на грудну клітку глибиною 1/3 передньо-заднього розміру грудної клітки, з частотою 100 натискань (не більше 120) за хвилину; виконати 2 вдихи (рис. 5).

Рис.3-4. Серцево-легенева реанімація немовляти

Рис.5. Штучні вдихи

Виконання двох штучних вдихів повинно тривати не більше 5 секунд; якщо відсутні засоби чи бар'єрні пристрої для проведення штучного дихання – провести лише компресію.

Припинити проведення серцево-легеневої реанімації в дитини до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги в таких випадках:

- відновлення самостійного нормального дихання, координованої рухової активності, відкривання очей;
- виникненні загрози життю особи, яка надає допомогу та/або дитині;
- неможливості проведення серцево-легеневої реанімації внаслідок значного фізичного виснаження.

Висновки. На підставі статистичних даних щодо загиблих і травмованих людей, які потрапили в зону активних бойових дій, основних причин загибелі, а також аналізу нормативно-правових актів із питань надання домедичної допомоги постраждалим особами, які не мають медичної освіти, було виділено основні невідкладні стани постраждалих (втрата свідомості, порушення дихання в дорослих і немовлят, наявність масованої кровотечі), які можуть призвести до трагічних наслідків, якщо ніхто з тих, хто знаходиться поруч, не розпочне надавати домедичну допомогу до приїзду екстреної медичної допомоги.

Література

1. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Наказ МОЗ України від 09 березня 2022 року № 441 «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text>.
3. Основи організації медичного забезпечення населення в умовах надзвичайних ситуацій. Під ред. В.В. Дудинця, В.О. Волошина. К. : Медкол, 1999.
4. Дубицький А.Ю., Семенов І.О., Чепкий Л.П. Медицина катастроф: навчальний посібник. «Курс», 1999.
5. Воробйов О.О., Кардаш В.Е. Медицина надзвичайних ситуацій: навчальний посібник. Чернівці, 2000.

Що робити, коли стався обвал будівлі або як вижити під завалами

Олександр Березан

Актуальність. За даними Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій України в Харківській області на Слобожанщині станом на сьогодні зруйновано та пошкоджено понад **9620** будинків, у тому числі:

- у Харкові **1428** будинків (**1020** багатоповерхових і **410** приватних);
- в області **8190** будинків (багатоповерхових **831** і **7358** приватних).

Багато людей загинули або травмовані внаслідок руйнування їх осель.

За рік повномасштабної війни в Харківській області через ракетні та артилерійські обстріли, авіаційні удари, а також безпосередньо від рук окупантів: загинуло **1670** цивільних осіб (у т. ч. **74** дитини) та **2596** людей поранено.

Зрозуміло, що ці дані не повні, оскільки активні бойові дії продовжуються, тривають щоденні ракетні й артилерійські та мінометні обстріли у прикордонних територіальних громадах нашої області. Щоденно ми чуємо і читаємо повідомлення про чергові втрати.

Тому цілком логічно, що тема сьогоденної публікації носить актуальний і прикладний характер.

Яка ймовірність вижити під завалами? Від чого це залежить?

Безпосередньо під завалами зруйнованих будівель (за даними Головного управління ДСНС України в Харківській області) загинуло **273** особи. Але – уага! – **308** осіб бійцями пожежно-рятувальної служби було врятовано.

Цей факт свідчить про те, що ймовірність вижити, опинившись під завалами будівлі, досить висока, але слід пам'ятати про деякі конструктивні переваги та недоліки будівель.

Багатоповерхові будинки конструктивно відрізняються один від одного: одні цегляні, інші панельні або монолітні.

Панельні – менш безпечні. При попаданні снаряду чи ракети в панельний будинок ймовірність масштабних руйнувань набагато більша. І чим вищий такий будинок, тим він менш безпечний.

У цегельному чи монолітному будинку – безпечніше. Елементи конструкції таких будівель більш стійкі до руйнувань.

Про безпечне місце в помешканні. Безпосередньо в помешканні безпечніше перебувати в приміщенні, де якнайбільше несучих конструкцій, подалі від вікон і зовнішніх стін. Найкраще, якщо це буде вітальня, підійде також ванна кімната. У панельних будинках вона здебільшого має моноконструкцію, тобто всі її стіни монолітні, це дає переваги щодо інших приміщень помешкання, де стіни мають між собою стики, а відповідно, і більше ймовірності «складання».

Головне, якщо почався обстріл, а ви не встигли пройти до укриття, то варто очікувати його закінчення, як було зазначено, використовуючи всім відоме правило «двох стін», при цьому якнайближче до виходу з помешкання. Слід пам'ятати, що входні двері розміщуються в несучій стіні. Це важливо.

Приватні оселі. Добре, якщо у вашому приватному будинку є підвальне приміщення. Краще, якщо воно має запасний вихід і обладнане вентиляцією. На крайній випадок укриттям може слугувати звичайний похідний погріб. У разі, коли помешкання не обладнане ні тим, ні іншим, слід застосовувати правила безпеки, про які йшлося вище.

Фахівці радять у випадку, коли в приватному помешканні немає ні підвалу, ні погреба, обладнати у своєму садочку, чи на городі найпростіше укриття, а саме: викопати в землі щілину (яму) шириною один-півтора метра, завдовжки біля двох метрів і глибиною до півтора – двох метрів, перекривши її підручними засобами (дошками, брусом тощо). У такому укритті можна безпечно перечекаати ракетний чи артилерійсько-мінометний обстріл.

Таким чином, ймовірність вижити під завалами є! І про це свідчить як статистика, так і свідчення рятувальників, які виконували роботи з пошуку і евакуації постраждалих, а саме: найчастіше під завалами знаходять живих людей саме ближче до входу в помешкання.

Що робити, коли знаходишся під завалами?

По-перше, варто заздалегідь подбати про свою безпеку та безпеку своїх рідних: забезпечити запас питної води та перев'язувальних матеріалів (бинти, джгут тощо). Бажано, щоб усе це було під рукою: у рюкзаку чи сумці разом із документами та грішми чи банківськими картками, зарядженим телефоном.

У разі, коли в родині є люди похилого віку, які фізично не спроможні самостійно пересуватися до укриття та постійно знаходяться в помешканні, варто обладнати для них місце відпочинку подалі від вікон і якомога ближче до виходу з помешкання. Рятувальники радять ззовні вхідних дверей пов'язати білий рушник, чи шматок тканини. Це буде свідченням того, що в помешканні перебуває людина, яка потребує сторонньої допомоги [1].

Що робити, коли стався обвал будівлі, як діяти?

- *Не панікувати.* Намагатися зберігати спокій. Складно уявити, як можна зберігати спокій, якщо людина опинилася під завалами будинку. Проте, варто спробувати не панікувати. Рятувальники прибудуть за лічені хвилини.
- *Кликати на допомогу.* Якщо хтось із людей почув вас – повідомте, що ви опинилися під завалами і вам потрібна допомога.
- *Чекаючи порятунку, намагайтеся не ворушитись,* щоб не спричинити ще більший завал. Якщо вас ніхто не чує і ви самі довгий час не чуєте рятувальників, доведеться спробувати звільнитися самостійно.
- *Постарайтеся звільнити руки і ноги.* Якщо вас завалило невеликими предметами – обережно відсуньте їх і звільніть простір біля себе, але не чіпайте предмети, на яких тримається завал.
- Під час роботи *продовжуйте кликати на допомогу.* Не мовчіть.
- Якщо це можливо – *підіпріть стелю* над вами підручними засобами, меблями, наприклад.
- Якщо ви нікого не чуєте і не можете звільнитися – *постарайтеся прийняти найбільш безпечну позу* й чекати порятунку. Рано чи пізно рятувальники обов'язково до вас доберуться.
- Коли ж вас *ніхто не чує*, стукайте по батареях, кричіть в отвір витяжної вентиляції або у вікно. Спробуйте скористатися телефоном.
- В очікуванні порятунку *постарайтеся уникнути переохолодження:* постеліть щось на підлогу, ляжте на бік і підкладіть під себе руку. Якщо не можете лягти, але є можливість сісти – сядьте й обхопіть коліна руками.

Пам'ятаємо: рятувальники, розбираючи завали, кожні 10 хвилин оголошують «хвилину тиші», щоб почути тих, хто потребує допомоги.

Чого ні в якому разі не можна робити, знаходячись під завалами?

Ні в якому разі не чіпайте великих конструкцій навколо. Можна зачепити один уламок, а обвалиться ще більше.

Якщо ви самі почули людину, яка опинилася під завалами – ні в якому разі не лізьте до неї на допомогу і не намагайтеся розібрати завал. Спробуйте заспокоїти її. Повідомте, що ви її чуєте. Розпитайте про її стан, надайте рекомендації, про які можете пам'ятати самі. Підтримайте своїм оптимізмом. Головне, не намагайтеся самостійно розбирати завали. Ви, не маючи повної і об'єктивної інформації про

стан будівельних конструкцій, можете тільки нашкодити. Такий «героїзм» може коштувати життя і вам, і постраждалій людині.

Зателефонуйте на номер 112 і повідомте, де стався завал і скільки людей може перебувати під ним. У жодному разі не запалюйте вогонь — це може призвести до вибуху, якщо ваша оселя підключена до централізованого газопостачання [2].

Що робити, якщо людина під завалами травмована? Або ж частину тіла, чи кінцівки сильно придавило?

Після звільнення простору біля себе огляньте своє тіло. Поворухіть кінцівками. Якщо ви поранені – спробуйте накласти пов'язки на рани зі шматків одягу й зафіксуйте зламані кінцівки.

Якщо вам затиснуло уламком руку чи ногу, не намагайтеся її дістати самотужки. Чекайте на рятувальників.

Чи є сенс звати на допомогу? Хіба можна бути почутим під завалами? Як правильно кликати на допомогу?

За свідченнями самих рятувальників, більшу частину постраждалих, які опинилися під завалами, вони знаходили й рятували, орієнтуючись саме на крики та сигнали про допомогу. Є навіть неписане правило – розбирати в першу чергу саме ті завали, де відомо, що там є люди.

Крім того, слід пам'ятати про те, що в Харкові під час рятувальних операцій до підрозділів ДСНС долучаються кінологи зі своїми помічниками. Спеціально навчені та дресировані собаки відчують і повідомляють гавканням про наявність постраждалих під завалами, навіть якщо ті не подають сигналів тривоги.

А щодо того як правильно кликати на допомогу, то підійдуть різні варіанти: голосом, свистом, постукуванням по залишках стін або батареях опалення. Найкраще телефонувати:

- 112 – єдиний номер виклику всіх служб екстреної допомоги (диспетчер викличе бригаду потрібної служби);
- 101 - пожежно-рятувальна служба;
- 102 – національна поліція;
- 103 – швидка медична допомога;
- 104 – аварійна служба газової мережі;
- 0 800 501 482 – телефон довіри СБУ [3].

Чи можна родичам самотійно розгрібати завали будинку, щоб урятувати тих, хто знаходиться під завалами?

Якщо йдеться про багатоповерхівку й масштабні завали, то не варто навіть думати про самотійне розгрібання завалів. Голіруч, без відповідного інженерного обладнання, без відповідних знань і навичок годі сподіватися на позитивний результат. Можна лише нашкодити тим, хто очікує на допомогу.

Найкраще і найбільше, чим ви зможете допомогти, це повідомити керівнику рятувальних робіт про можливе перебування ваших родичів у тій чи іншій квартирі. Можете також узяти участь у рятувальних роботах, але під керівництвом фахових рятувальників. Можливо, знадобляться ваші зусилля на допоміжних роботах: підносити, відносити, подавати, прибирати тощо.

Головне – не панікувати, не зчиняти галас і не заважати професіоналам виконувати свою роботу.

Як підсумок: усім мешканцям нашого міста й області варто прислуховуватися до повідомлень системи оповіщення цивільного захисту.

Доцільно визначитися щодо найближчого укриття та перебувати там до того часу, поки небезпека не відступить.

Якщо існує загроза обвалу (обвалився один із під'їздів будівлі) – *тікайте!* *Дотримуйтеся простих правил:* якомога швидше залиште будівлю, не користуйтеся ліфтом, спускайтеся сходами, прихопіть тривожну валізу, за умови, що це вас не затримає в помешканні, повідомте інших людей про загрозу обвалу, не створюйте тисняву під час евакуації; на вулиці відійдіть на безпечну відстань від аварійної будівлі; зупиняйте тих, хто намагається вистрибнути з балконів і вікон вище першого поверху; якщо можливості залишити будівлю немає, займіть найбільш безпечну позицію: отвори дверей, кути приміщень, вітальня, ванна кімната, сховайтеся під столом, тримайтеся подалі від вікон, не виходьте на балкон; за можливості перекрийте газ, знеструмте приміщення.

Література

1. Гур'єв С. О. та ін. Основи виживання: заходи, що забезпечують життєдіяльність в умовах автономного існування при надзвичайних ситуаціях: навчальний посібник. К.: ІДУЦЗ УЦЗУ, УНПЦЕМД та МК МОЗ України, 2009. 209 с.
2. Адаменко М. І., Гелета О. В., Федюк І. Б. Аварійно-рятувальні та аварійно-відбудовні роботи. Харків: Харківська друкарня №16, 2002. 65 с.
3. Аветисян В. Г. Організація аварійно-рятувальних робіт на зруйнованих будівлях: практичний посібник. Харків: АЦЗУ, 2004. 71 с.

Мінна безпека або як уберегти дітей від нещасних випадків

Олександр Березан

Актуальність. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, наша держава увійшла до переліку країн, найбільш забруднених мінами. Міни та вибухонебезпечні предмети за період з 24 лютого 2022 року по теперішній час спричинили 75 жертв серед дітей.

За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, в Україні близько 174 тис.

кв. км територій (30%), потенційно забруднених мінами та іншими вибухонебезпечними предметами. Ідеться про сотні тисяч тонн різного вибухонебезпечного залізяччя.

Фахівці повідомляють про випадки мінування дитячих іграшок та інших предметів, які привертають увагу малюків, а тому становлять велику загрозу для їхнього життя та здоров'я.

Діти є особливою групою ризику, адже їхня цікавість або неуважність можуть коштувати їм життя та здоров'я.

Наслідки необережного поводження з ВВП. За даними ГУ ДСНС України в Харківській області, станом на кінець лютого 2023 року внаслідок підриву на залишках бойових дій постраждало 170 мирних жителів Слобожанщини, у тому числі 30 осіб загинуло.

Яскравим прикладом наслідків необережного поводження з вибухонебезпечними предметами є нещасний випадок, що стався на початку лютого в м. Ізюмі. Підлітки отримали поранення внаслідок вибуху протипіхотної міни типу «пелюстка». Міну знайшли семеро підлітків (троє хлопців і четверо дівчат) віком від 14 до 17 років. Один із підлітків підняв її з землі та кинув поруч з іншими, після чого міна здетонувала. Унаслідок вибуху всі діти, на щастя, вижили, але отримали поранення та були госпіталізовані.

Цей інцидент ще раз доводить, що не тільки дорослі, а й діти та підлітки можуть наразитися на небезпеку та отримати серйозні травми чи поранення. Тому фахівці з питань цивільного захисту рекомендують учителям і батькам обов'язково проводити з дітьми бесіди щодо поводження з невідомими предметами та пристроями.

Потенційно небезпечні місця. Найбільш потенційно небезпечними місцями, де можуть бути залишки вибухонебезпечних предметів (тих, що не вибухнули, або не використаних артилерійських снарядів, протитанкових пострілів тощо) можуть бути бойові позиції підрозділів, а також ділянки місцевості, де відбувалися бойові дії. Крім того, пошкоджена техніка та озброєння можуть бути просто замінованими. Таких випадків безліч. Противник, відступаючи, може влаштовувати мінні пастки для наших бійців. Але постраждати можуть і мирні мешканці.

Ознаки небезпечних місць. Серед зовнішніх ознак, які мають кожного навести на думку про можливу небезпеку, можуть бути:

- по-перше, відкриті ділянки місцевості з вирвами від вибухів різноманітних засобів ураження. Слід пам'ятати, що деякі з них могли не розірватися або просто мати затримку в часі для самолівідації;
- по-друге, це можуть бути бойові позиції з використаною тарою від боєкомплекту, яка теж може бути замінована, таких прикладів безліч;
- по-третє, наявність на ділянці місцевості загиблих тварин, як свійських, так і диких, теж може свідчити про те, що вони могли загинути, потрапивши на заміновану місцевість.

Натрапити на небезпечну «іграшку» можна практично скрізь: у лісі, у старому окопі, на свіжозораному полі, на власному городі й навіть на вулицях міст. І якщо вибухові пристрої серійного зразка легко розпізнати за зовнішнім виглядом і діяти відповідно до ситуації, то саморобну вибухівку, що може з'явитися на вулицях міст і селищ, розпізнати набагато складніше [1].

Під *вибухонебезпечними предметами* слід розуміти будь-які пристрої, засоби, підозрілі предмети, що здатні за певних умов вибухати. До вибухонебезпечних предметів належать:

- *вибухові речовини* – хімічні з'єднання або суміші, здатні під впливом певних зовнішніх дій (нагрівання, удар, тертя, вибух іншого вибухового пристрою) до швидкого хімічного перетворення з виділенням великої кількості енергії і утворенням газів;
- *боєприпаси* – вироби військової техніки одноразового вживання, призначені для враження живої сили супротивника [2].

До *боєприпасів* відносяться: бойові частини ракет, авіаційні бомби, артилерійські снаряди, міни, протитанкові та протипіхотні міни, ручні гранати, набої до пістолетів, карабінів, автоматів тощо. До *піротехнічних засоби* – патрони

(сигнальні, освітлювальні, імітаційні, спеціальні), вибухові пакети, петарди; ракети (освітлювальні, сигнальні); гранати; димові шашки.

Саморобні вибухові пристрої – пристрої, у яких застосований хоча б один елемент конструкції саморобного виготовлення, а саме: саморобні міні-пастки; міні-сюрпризи, що імітують предмети домашнього побуту; дитячі іграшки або речі, які привертають увагу [3].

Мінна небезпека або як уберегти дітей

Зазвичай, при знаходженні серійних мін, снарядів, гранат дорослі негайно викликають фахівців, які огорожують район і знешкоджують небезпечні знахідки. Інша справа – діти. Природна цікавість спонукає їх до небезпечних експериментів. Діти ж підкладають боєприпаси в багаття, випробують їх на міцність ударами, намагаються розібрати, приносять додому, у двір, до школи. Тому так важливо пояснити учням наслідки подібних дій, навчити їх правил поведінки в таких ситуаціях.

Щоб зменшити ризики загибелі чи поранення, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) спільно з Міністерством освіти і науки України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та Міністерством внутрішніх справ України запустили вебсайт «Все про мінну безпеку» для батьків, учителів і дітей. Ресурс містить чотири розділи для: батьків, учителів, підлітків; дітей.

У кожному з них викладено адаптовану до віку інформацію про різновиди мін і правила поводження з ними. У розділі «Вчителям» можна знайти методичні рекомендації щодо проведення уроку з мінної безпеки та презентації для учнів різних класів.

На жаль, сьогодні українські діти різного віку, зокрема наймолодші, для забезпечення власного життя мають бути обізнані з предметами, які вивчають у старших класах школи. Насамперед батьки мають розповісти своїм дітям про поводження з підозрілими речами. Зі свого боку, вихователі та вчителі навчать дітей правил мінної безпеки й поводження з підозрілими предметами. Завдяки активній та злагодженій співпраці з Дитячим фондом ООН в Україні спеціальні уроки будуть внесені до навчальної програми. У простій та доступній формі вчителі зможуть пояснити підліткам і малечі, як забезпечити своє життя від мін і снарядів. На сайті діти та підлітки зможуть знайти цікаві мультфільми та комікси з мінної безпеки, а батьки та вчителі – поради, як говорити з дітьми на цю складну тему [4].

Підсумовуючи викладене, наголошуємо, що жодна дитина не має ризикувати життям і здоров'ям, повертаючись додому зі школи, гуляючи в парку чи на дитячому майданчику. Доки територія України забруднена мінами, наш обов'язок – розповісти дітям про загрозу ВВП та пояснити, як залишатися в безпеці.

Література

1. Методичний матеріал з інженерної підготовки для навчання військовослужбовців, призваних за мобілізацією (загальновійськова підготовка у навчальних центрах, військових частинах, навчальних підрозділах). Одеса, 2015.
2. Інструкція з правил поводження військовослужбовців на місцевості, на якій є вибухонебезпечні предмети, та дотримання заходів мінної безпеки. Наказ Начальника Генерального Штабу ЗС України № 161 від 19.04.2018.
3. Інженерна підготовка в Збройних Силах України. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. URL: <https://jurkniga.ua/contents/inzhenerna-pidgotovka-v-zbroynikh-silakh-ukraini.pdf>
4. Смолько Г. Як захистити дітей від мін: новий сайт про безпеку. URL: <https://osvitoria.media/news/yak-zakhystyty-ditey-vid-min-novyi-sayt-pro-bezpeku/>.

Формування освітнього простору з мінної безпеки в класах безпеки закладів загальної середньої освіти

Вікторія Горпинченко

У статті розглянуто напрацювання фахівців Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Харківської області як ресурсу з вироблення компетенцій правильного поводження з вибухонебезпечними предметами.

Ключові слова: безпекові компетенції, класи безпеки, мінна безпека, ресурси, вибухонебезпечні предмети.

Актуальність. Кожна загроза в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру є викликом, який із раз у раз приймають жителі Харківщини. Тому виникає потреба в пошуках можливостей для набуття індивідуального безпекового досвіду, що гарантує виживання, збереження життя та здоров'я, зокрема в підростаючого покоління, яке, знаходячись у процесі свого становлення, є найбільш уразливим і нестійким до реалій сьогодення.

Провідна роль у забезпеченні безпекових можливостей, безумовно, належить освіті, адже адаптація освітнього процесу до умов особливого періоду акумулювала весь безпековий потенціал освітніх закладів і сприяла утворенню нових безпекових осередків.

У закладах загальної середньої освіти такими осередками стали **класи безпеки** [1], де вироблення основних самозберігаючих компетенцій є метою їх функціонування.

Наразі на базі класів безпеки вивчаються алгоритми й порядки дій при надзвичайних ситуаціях, які є нагальними в Харківській області та які несуть загрозу життєдіяльності дітей вже зараз – це руйнування, згарища, ракетні й артилерійські уламки та нерозірвані боєприпаси. Саме останні, потрапивши під ноги чи в руки, здатні призвести до загибелі чи каліцтва на все життя як саму дитину, так і оточуючих. І подібні випадки не рідкість у регіоні.

З метою упередження таких ситуацій, уникнення трагічних наслідків і вироблення вмінь і навиків грамотно поводитися в разі знаходження вибухонебезпечних предметів, у класах безпеки **формується освітній простір із мінної безпеки.**

Одним із аспектів формування освітнього простору з мінної безпеки є доручення навчально-методичних напрацювань фахівців сфери цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (далі – ЦЗ та БЖД) в рамках методичного супроводу.

У статті представлені зразки напрацювань і обґрунтування доцільності їх використання.

Аналіз проблеми. Дистанційний режим навчання в закладах загальної середньої освіти загострив проблему необхідності вироблення в учнів компетенцій правильного поводження з вибухонебезпечними предметами: учні, самотійно плануючи вільний від навчання час, у перервах між сигналами тривоги намагаються бути на свіжому повітрі, бо на вулиці гарна весняна погода. А подібні прогулянки десь у дворах чи на околицях, особливо допитливих і активних дітей, можуть призвести до незворотних результатів, адже цікаві для них знахідки чи взаємодія з ними становлять смертельну загрозу. Крім того, нерідко такі знахідки

недостатньо обізнані учні приносять у власні домівки, наражаючи на небезпеку інших людей.

Потужним освітнім каналом для вироблення компетенцій правильного поведіння з вибухонебезпечними предметами є відповідно облаштована **зона мінної безпеки** класів безпеки.

Функції зони мінної безпеки реалізуються різними ресурсами, які утворюють **освітній простір із мінної безпеки**.

Різноманітність освітнього простору з мінної безпеки досягається залученням професійних джерел сфери ЦЗ та БЖД, зокрема Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Харківської області в рамках методичного супроводу.

Методичний супровід у контексті формування такого освітнього простору обумовлюється запитами та потребами: **запитами** учнів ідентифікувати небезпечні предмети, розуміти загрози та наслідки, уміти правильно діяти при їх знаходженні та **потребами** педагогічних працівників мати професійний навчальний потенціал пропорційно запитам.

З огляду на зазначене, подані навчально-методичні матеріали – *правила, алгоритми дій, рекомендації, наочність (зображення, буклети, фотографії), інтерактивні завдання* – будуть доречними для освітніх процесів **зони мінної безпеки**.

Варіативність напрацювань дозволяє використовувати їх і як базу для роботи, і як уже готові презентації, елементи уроків, завдання з наочними матеріалами (у статті – буклет) і облаштування зони мінної безпеки: зображення, буклети та фотографії можуть стати плакатами чи тематичними стендами. А також зумовлює *взаємоінтеграцію* з іншими зонами класу безпеки, зокрема *зоною для перегляду відеоуроків і презентацій*, оскільки зорове сприйняття того, що потенційно може нанести шкоду життю та здоров'ю, діє на дитину підсвідомо, запускаючи психологічні механізми самозбереження – пам'ять, увагу, уяву...

Таким чином, представлені варіанти *є прикладом опрацювання* різноманітних матеріалів щодо правильного поведіння з вибухонебезпечними предметами *та досвідом*, який наразі є *формульованим ресурсом* освітнього простору з мінної безпеки.

Пропонуємо опрацювати підготовлені навчально-методичні матеріали.

Навчально-методичні матеріали

I. Загальні відомості про вибухонебезпечні предмети

Вибухонебезпечні предмети – наслідки війни – боєприпаси, що не вибухнули, а також залишені вибухонебезпечні боєприпаси [2].

Боєприпаси – вироби військового призначення одноразового вживання, призначені для поразки живої сили супротивника.

Залишені вибухонебезпечні боєприпаси – вибухонебезпечні боєприпаси, які не використані під час збройного конфлікту, забуті чи залишені стороною збройного конфлікту та більше не перебувають під контролем сторони, що їх забула чи залишила [2].

Боєприпаси розділяють на:

- **касетні** (артилерійські снаряди, авіаційні бомби, боєприпаси з реактивних систем залпового вогню типу «ГРАД», «УРАГАН», «СМЕРЧ», «ТОРНАДО»), що містять у собі

вибухові касети, призначені для ураження людей, мають самоліквідатор, що спричиняє вибух розкиданих на території касет через певний проміжок часу;

- **артилерійські** – застосовуються для стрільби з артилерійського озброєння, мінометів і пускових установок (осколкові, осколково-фугасні, бронебійні, запалювальні тощо): у наземній артилерії на озброєнні є снаряди та міни: малих калібрів – менше ніж 70 мм, середніх калібрів – від 70 мм до 155 мм, великих калібрів – понад 155 мм;
- **авіаційні** боєприпаси, які складаються з бомб, запалювальних баків, патронів авіаційних кулеметів і гармат, бойових частин ракет.

Авіаційні бомби поділяють на запалювальні, об'ємного вибуху та керовані:

1. Запалювальні бомби (баки) спричиняють пожежі, ураження людей і знищення матеріальних цінностей вогнем. Запалювальні бомби вибухають після пуску їх із літака.

При потраплянні запалювальної суміші на одяг або взуття їх потрібно швидко зняти, а невеликі ділянки загорання щільно накрити тканиною, присипати піском або землею, занурити уражену ділянку у воду. Не варто намагатися скинути палаючу суміш, не можна бігти, тому що підсилений потік повітря сприятиме розгорянню та спричинить важке ураження.

2. Бомби об'ємного вибуху. До таких відносять об'ємні фугасні бомби, які називають вакуумними. Їх особливість полягає в тому, що замість звичайної вибухівки використовується висококалорійна рідина або зріджений газ.

При зіткненні бомби з поверхнею землі вибухова рідина розривним зарядом розкидається, випаровується, переміщується з повітрям. Утворюється хмара паливно-повітряної суміші, діаметр якої може сягати кількох десятків метрів. Паливно-повітряна суміш проникає в підвали, будівлі, окопи, укриття.

3. Керовані авіабомби призначені для ураження виробничих підприємств, транспортних вузлів, підприємств енергетики, газо- і водопостачання, пунктів зв'язку тощо. Цей вид зброї має велику точність влучання в ціль.

Радіус ураження однією кульковою бомбою сягає 25 – 30 м.

- **Мінометна міна** – необертвий оперений снаряд каплеподібної форми, призначений для стрільби з гармат (мінометів). Особливістю є висока чутливість підривника миттєвої дії.
- **Протитанкова міна** призначена для знищення або виведення з ладу техніки. Міни зазвичай спрацьовують при тиску на них не менше ніж 100 кілограм.
- **Противіхотна міна** призначена для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу на неї людини, при цьому вона калічить або вбиває одну людину чи декількох людей.

Осколкові міни зазвичай споряджаються уражаючими елементами у вигляді металевих кульок, циліндрів, смужок тощо.

Вибухає, коли на неї наступають або задівають дрід (нитку-розтяжку).

- Граната призначена для ураження осколками й ударною хвилею чи кумулятивним струменем людей та техніки. Є ручні гранати й ті, що вистрілюються зі зброї. За призначенням гранати розподіляються на: протитанкові (фугасні, кумулятивні), протипіхотні (осколкові, уламково-фугасні), запалювальні, гранати спеціального призначення (димові, освітлювальні, сигнальні).
- Саморобні вибухові пристрої: міні-пастки; міні-сюрпризи, що імітують предмети домашнього побуту, дитячі іграшки або речі тощо...

Характерні ознаки вибухонебезпечних пристроїв:

- предмети є незнайомими або незвичними для цієї обстановки чи території (характерна форма предмета – видовжена, кругла тощо...);
- наявність електричних дротів, що стирчать із предмета чи тягнуться до нього, антени, скотч, прив'язаний мобільний телефон, елементи живлення;
- дивні звуки, які лунають із предмета (цокання годинника, шипіння, дзижчання тощо...);
- специфічний запах (виділення газу тощо...);
- світлові сигнали, які подає предмет (миготіння індикаторної лампочки тощо...);
- наявність дротів, мотузок, шпагату;
- предмет може бути підвішений на дереві або залишений на лавці.

II. Порядок дій при виявленні (знаходженні) вибухонебезпечних предметів

У разі виявлення вибухонебезпечного або підозрілого предмета категорично заборонено [2]:

- наближатися до предмета;
- пересувати його або брати в руки;
- розряджати, кидати, ударяти по ньому;
- намагатися розряджати й розбирати;
- використовувати заряди для розведення вогню та освітлення;
- палити й розпалювати поряд багаття або кидати в нього предмет;
- приносити в приміщення, закопувати в землю, кидати в колодязь чи річку;

- приносити предмет додому, у школу, власне до місць скупчення людей.

У разі знаходження вибухонебезпечного предмета:

1. негайно (з безпечного місця) повідомте про знахідку:

Поліцію - телефон 102;

ДСНС - телефон 101, 112;

СБУ - (057) 700-34-50, 700-16-61, 700-14-22

У разі неможливості повідомлення відповідним органам діти сповіщають про знахідку батьків чи інших дорослих (сусідів, учителів).

Якщо вибухонебезпечний предмет знайшли в лісі, то повідомлення робіть із зазначенням точних орієнтирів на місцевості (точної адреси).

2. Попередьте про підозрілий предмет осіб, які знаходяться поруч (якщо діти – дорослих, батьків, учителів).

3. Позначте місце знаходження вибухонебезпечних предметів і огородіть його.

4. Не підходьте до предмета, не торкайтесь і не пересувайте його, не допускайте до знахідки інших.

5. Відведіть на максимальну відстань усіх людей (не менше 100 метрів), які знаходяться поблизу, намагаючись рухатися назад по своїх слідах.

6. Припиніть усі види робіт у районі виявлення вибухонебезпечного предмета.

7. Не користуйтеся засобами радіозв'язку, мобільними телефонами (вони можуть спровокувати вибух).

8. Дочекайтеся на небезпечній відстані від місця знаходження небезпечних предметів прибуття фахівців, які розмінують, знешкодять або знищать вибухонебезпечні предмети.

Для позначення небезпечних ділянок і місць виявлення вибухонебезпечних предметів можуть використовуватися такі підручні засоби:

- дошки, мотузки, жердини, шматки матерії тощо;
- кам'яні стовпи або купи каміння, гілки дерев;
- палиці, встановлені навхрест;
- фарба, нанесена на дерева або скелястий ґрунт;
- прокопані рівчаки, насипані піском смуги;
- інші позначки...

У місцях виявлення вибухонебезпечних предметів можуть установлюватися попереджувальні знаки [4]:

III. Правила запобігання небезпекам від вибухонебезпечного предмета в громадському транспорті та в інших місцях скупчення людей:

- звертайте увагу на залишені сумки, портфелі, згортки чи інші предмети, у яких можуть бути заховані саморобні вибухові пристрої;
- у разі виявлення підозрілого предмета негайно кнопкою виклику, переговорним пристроєм чи іншим способом повідомте водія та правоохоронців;
- не відкривайте знайдені пакети чи сумки, у жодному разі не чіпайте їх;
- повідомте людей довкола про можливу небезпеку [3].

Дії, якщо не вдалося оминати вибуху підозрілого предмета:

- не втрачайте контроль і не піддавайтеся паніці;
- спробуйте заспокоїтися та уточнити ситуацію;
- ні в якому разі не користуйтеся відкритим вогнем;
- зі зруйнованого приміщення виходьте обережно, не торкаючись пошкоджених конструкцій та дротів;
- при задимленні обов'язково захистіть органи дихання змоченою хусткою, шматком тканини чи рушником;
- за можливості та наявності необхідних знань і навичок надайте домедичну допомогу постраждалим;
- дочекайтеся прибуття представників аварійно-рятувальних служб і в подальшому дійте за їх вказівками;
- якщо вибух стався в громадському транспорті, то необхідно виконувати всі команди водія чи спеціалістів, які дані команди оголошують дистанційно.

Дії, коли вибухонебезпечний пристрій знайдено в будинку і треба евакуюватися:

- одягніть одяг із довгими рукавами, щільні штани та взуття на товстій підошві, що може захистити від уламків скла;
- візьміть документи (паспорт, свідоцтво про народження), гроші;
- під час евакуації слідуйте маршрутом, указаним органами, які проводять евакуацію; не намагайтеся «зрізати» шлях, тому що деякі райони або зони можуть бути закриті для пересування;
- тримайтеся подалі від повалених ліній енергопостачання.

!!! Вибухонебезпечні пристрої можуть установлюватися парами з метою знищення великої кількості життів: через деякий час після першого вибуху, коли на його місці зберуться люди, у тому числі представники силових структур, може лунати другий вибух і жертв стане набагато більше.

Дії, якщо ваша оселя опинилася поблизу епіцентру вибуху:

- обережно обійдіть усі приміщення, щоб перевірити, чи немає витоків води, газу, спалахів тощо...;
- негайно вимкніть усі електроприлади, перекрийте газ, воду;
- у темряві в жодному разі не запалюйте сірники або свічки – користуйтеся ліхтариком;
- перевірте, як ідуть справи в сусідів – їм може знадобитися допомога;
- не намагайтеся наблизитися до епіцентру вибуху, щоб подивитись або допомогти рятівникам;
- з безпечного місця зателефонуйте рідним і близьким, стисло повідомте про своє місцезнаходження та самопочуття.

Надання допомоги постраждалим від вибухонебезпечних предметів

Рекомендації особі, яка може надавати допомогу постраждалим:

1. Зберігайте спокій, не кидайтеся одразу до постраждалого та не робіть будь-яких рятувальних дій у зоні, яка може бути замінованою.
2. Позначте час і точне місце події.
3. Покличте на допомогу спеціалістів із розмінування та медичних працівників.
4. Попросіть постраждалого не рухатися від міни й повідомте йому, що допомога вже в дорозі.
5. Візьміть аптечку першої допомоги.
Після того, як постраждалий буде перенесений у безпечне місце спеціалістами підрозділу з розмінування, і в разі відсутності медичного персоналу ви можете надати необхідну першу допомогу відповідно до вашої медичної підготовки.
6. Перевірте дихання постраждалого. У разі необхідності прочистіть дихальні шляхи, зробіть штучне дихання або заходи з відновлення серцево-легеневої діяльності.
7. Зупиніть кровотечу. Підніміть поранену кінцівку вище рівня серця. Використовуйте будь-який перев'язувальний або підручний матеріал для накладання здавлючої пов'язки.
8. Якщо поранений знаходиться без свідомості, покладіть його на спину або проміжне положення (між положенням лежачи на животі та на боці).
9. Захистіть постраждалого від вітру, дощу, холоду чи яскравого сонця.
Допоможіть йому залишатись у теплі та зберігати спокій. Розмовляйте з ним і пояснюйте, що збирається робити.
10. Дайте постраждалому води.
11. негайно везіть постраждалого до медичного закладу, дайте інструкції водію транспорту.
12. Під час транспортування забезпечте правильне накладання пов'язок і зупинку кровотечі.

!!! Ніколи не накладайте шви на рани та не робіть складної медичної допомоги, якщо ви не лікар.

Порядки надання домедичної допомоги при різних травмах викладені в Наказі МОЗ України від 09 березня 2022 року № 441 «Про затвердження порядку надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах», зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 28 березня 2022 року № 356/37692.

Аптечка першої допомоги

Вміст аптечки подається з урахуванням вимог Наказу МОЗ України 07 липня 1998 р. № 187, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 липня 1998 року за № 467/2907 «Перелік лікарських засобів, які повинні бути у медичних аптечках першої медичної допомоги для пасажирських транспортних засобів з кількістю пасажирів понад 9 осіб»,

Рекомендований перелік медикаментів:

- йод;

- препарати: активоване вугілля (інтоксикація), парацетамол (жарознижувальний), пенталгін (знеболююче), супрастин (алергія), імmodіум (діарея), фталазол (шлункова інфекція);
- альбуцид (краплі для очей);
- ліки, які ви приймаєте (мінімум на тиждень) з описом способу застосування та дози;
- рецепти, прізвища та мобільні телефони ваших лікарів;
- сухий та медичний спирт;
- 2 пари гумових рукавичок;
- клапан із плівкою для проведення штучного дихання;
- засоби для зупинки кровотечі – турнікет, кровоспинний бинт із гемостатичним засобом;
- марлеві серветки різних розмірів і нестерильні марлеві бинти;
- еластичні бинти з можливістю фіксації;
- пластирі різних розмірів;
- травматичні ножиці для розрізання одягу на потерпілому;
- великий шматок тканини, якою можна зафіксувати кінцівку постраждалого;
- антисептичні засоби – дезінфікуючий засіб для рук, спиртові серветки.

!!! При комплектуванні аптечки необхідно перевіряти терміни придатності всіх препаратів.

IV. Рекомендації дорослим щодо потрапляння вибухонебезпечних предметів до рук дітей

Рекомендації батькам

1. Обстежте територію, де ваша дитина проводить вільний час – задля безпеки пройдіться разом із дитиною, огляньте місцевість, можливо, ваше око щось збентежить.

2. Коли дитина прийшла додому після прогулянки, обніміть її, притисніть – це допоможе виявити заховані в одяг чи кишені залізні предмети.

3. Держіть на телефонному контролі дитину, коли вона пішла гуляти, час від часу дзвоніть їй.

4. Тримайте контакт із класними керівниками, перевіряйте шкільні завдання щодо вивчення правил поведження з вибухонебезпечними предметами.

5. Наладьте контакт із батьками друзів вашої дитини: зазвичай підлітки ходять не самі.

6. Розкажіть дитині історії про ситуації, пов'язані з неправильним поведженням із вибухонебезпечними предметами та їх наслідки...

Не залякуйте, не примушуйте слухати, а робіть це ненав'язливо.

7. Відволікайте дитину від спокуси пошукати залишки зброї цікавими для неї речами, переключайте її увагу на інше, залучайте її друзів до цієї справи – і тоді приводів для турботи буде набагато менше.

Рекомендації педагогам

1. Будьте уважними до учнів, які не вийшли в етер під час дистанційного навчання. Обов'язково зв'яжіться з їхніми батьками та впевніться, що просто немає світла чи вони хворіють, а не займаються пошуками снарядів.

2. Слідкуйте за емоціональним станом учнів, консультуйтеся щодо цього з батьками.

Зазвичай про знахідку у вигляді снарядів чи іншої зброї учням хочеться розказати, похизуватися перед іншими, щоб якимось виділитися та підняти свою самооцінку.

3. Популяризуйте клас безпеки, заохочуйте учнів до вивчення правил мінної безпеки різними формами роботи.

4. Долучайте батьків до вивчення правил поводження з вибухонебезпечними предметами разом із дітьми, адже діти завжди намагаються наслідувати їх.

5. Запрошуйте в зону мінної безпеки для проведення різних заходів фахівців ДСНС, СБУ, Національної поліції, МОЗ тощо... Їх виступи дадуть можливість дитині всебічно поглянути на проблему та допомогти сформуванню правильної мотивації для вироблення відповідних компетенцій.

V. Варіанти інтерактивних видів роботи з учнями

1. **«Частково-пошуковий метод».** Суть методу: це метод, за якого певні елементи знань відомі, а іншу частину потрібно здобути самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання.

Основний ресурс: буклет (пам'ятка, відеоролик, абетка безпеки...)

Завдання. Прочитайте буклет «Вибухонебезпечні предмети». Використовуючи інформацію буклета, визначте, що ви будете робити, коли біля під'їзду або на сходовому майданчику побачите невідому сумку чи предмет. Складіть власний алгоритм дій.

2. **«Метод життєвих ситуацій»** (case-study – ситуація)

Технологія методу: учні (батьки) аналізують кейс самостійно, виділяють у ньому проблему та необхідне для її вирішення, обговорюють свої висновки й міркування, виробляють спільні рішення.

Вимоги методу: кейс повинен містити реальну, обґрунтовану інформацію, де б можна було уявити себе в описаній ситуації та ототожнити себе з людьми, які в неї потрапили.

Основний ресурс: текст матеріалів (буклети, плакати, фото, малюнки...)

Ситуація: Учень 10 класу Олег із другом Петром вирішили погуляти у дворі свого мікрорайону. Раптом Олег помітив, що із землі стирчать уламки заліза незрозумілої форми. Він звернув на це увагу Петра, а сам рвонув мерщій до знахідки, щоб першому до неї дістатися.

Петро, який не став підходити до знахідки, почав кричати вслід Олегу, щоб той не підходив близько до уламків і не чіпав їх руками...

Завдання:

1. Проаналізуйте ситуацію та придумайте варіанти того, як могли б розгортатися події далі.

2. Які правила поведінки при знаходженні вибухонебезпечних предметів порушив Олег?

3. Чи правильно вчинив Петро?

4. Яких помилок допустилися хлопці?

5. Де ще можна натрапити на вибухонебезпечні предмети? Як діяти в таких випадках?

6. Чому потрібно вивчати правила поведінки при знаходженні вибухонебезпечних предметів?

3. «Інтерактивна лекція» (лекція – діалог)

Суть методу: зміст такої лекції подається через серію запитань, на які учні повинні відповідати безпосередньо під час самої лекції.

У цьому випадку текст лекції – це подані в статті матеріали, які учні (батьки) вивчають самостійно та в процесі опрацювання відповідають на запитання. Таким чином ведеться віртуальний діалог між педагогом і учнями, учнями та їх батьками.

Варіант питань лекції – діалогу на тему «Вибухонебезпечні предмети»:

1. Яким шляхом наразі вибухонебезпечні предмети стають доступними нам?

2. Які ознаки вказують на вибухонебезпечність предмета?

3. Чому молодь (батьки) повинні знати про загрозу вибухонебезпечних предметів?

4. Які ви знаєте види боєприпасів?

5. Що заборонено робити в разі знаходження вибухонебезпечних предметів?

6. Що потрібно робити в разі знаходження вибухонебезпечних предметів?

7. Якими підручними засобами потрібно позначати місце небезпеки?

8. Хто має право розмінювати, знешкоджувати, знищувати вибухонебезпечні предмети? За якими номерами телефонів їх викликають?

9. У яких місцях нас підстерігають вибухонебезпечні предмети?

10. Як потрібно діяти в разі виявлення вибухонебезпечних предметів біля вашого будинку?

11. Як потрібно діяти, коли стався вибух?

Отже, можна зробити висновок, що класи безпеки – це потужний освітній простір, який сприяє формуванню *безпекового способу життя* учнів, а освітні процеси, спрямовані на вироблення компетенцій правильного поведіння з вибухонебезпечними предметами, здійснюються в зоні мінної безпеки класів безпеки.

Освітній простір з мінної безпеки формується ресурсами з різних джерел, що забезпечує варіативність, а значить якість і доступність вивчення питань мінної безпеки. Одне з них – напрацювання фахівців Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Харківської області в рамках методичного супроводу.

Завдяки різнобічності ресурсів процес вироблення компетенцій правильного поведіння з вибухонебезпечними предметами реалізується в умовах, наближених до реального життя. Будь-який ресурс освітнього простору з мінної безпеки може бути ресурсом інших зон, адже безпековий простір класів безпеки є цілісним і процеси формування відбуваються постійно.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що незмінною залишається істина – неперервно, різними способами та засобами доводити молоді, що життя є найвищою цінністю людини!

Література

1. Наказ МОН України від 10 лютого 2023 р. № 135 «Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-stvorennya-ta-funkcionuvannya-klasiv-bezpeki-u-zakladah-osviti>
2. Постанова КМУ від 17 квітня 2019 р. № 372 «Про затвердження Правил позначення небезпек, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними предметами – наслідками війни». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2019-%D0%BF#Text>
3. Пам'ятки щодо правил поведінки (порядку дій) населення у разі виявлення підозрілого об'єкта, вибухонебезпечного предмета. ДСНС України. ОБСЄ. URL: <http://oht.sm.gov.ua/images/docs/doc2022/doc/pravila.pdf>
4. Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki/diyi-naselennya-v-umovax-nadzvicainix-situacii-vojenogo-harakteru>

Порядок укриття та правила поведінки учасників освітнього процесу в захисних спорудах

Ольга Шконденко, Наталя Гергель

В умовах ведення бойових дій для захисту учасників освітнього процесу від загроз артилерійських і ракетних обстрілів стає актуальним аналіз будови, призначення захисних споруд цивільного захисту та відпрацювання правил поведінки учасників освітнього процесу в них.

Основним засобом колективного захисту для тих, хто знаходиться в будівлях освітніх закладів, є *найпростіші укриття* – підвальні приміщення тих будівель, у яких розташовані освітні заклади.

Для організації укриття персоналу та здобувачів освіти в підвальних приміщеннях (у найпростіших укриттях) такі приміщення необхідно заздалегідь підготувати й утримувати в *постійній* готовності до прийому тих, хто цього потребує. План укриття, як і План евакуації, необхідно довести до всього персоналу та здобувачів освіти.

Проаналізуємо *основні вимоги до будівель* (споруд, приміщень), які використовуються для укриття як споруди подвійного призначення та найпростіші укриття.

Так, усі захисні споруди цивільного захисту, незалежно від форми власності та напряму діяльності підприємств, установ і організацій, які є їхніми балансоутримувачами чи органами управління, мають утримуватися в постійній готовності до використання за призначенням. Не допускається проведення заходів, що знижують їх захисні властивості, надійність і безпеку.

Утримання та експлуатація захисних споруд має здійснюватися відповідно до Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затверджених наказом МВС України від 09.07.2018 № 579 [3].

Утримання захисних споруд цивільного захисту в готовності до використання за призначенням здійснюється суб'єктами господарювання, на балансі яких вони перебувають, за рахунок власних коштів.

Обладнання захисних споруд, їх комунікації, інженерні мережі, інженерне та спеціальне обладнання, системи життєзабезпечення мають утримуватися в належному технічному стані.

У приміщеннях споруд фонду захисних споруд забороняється зберігати або використовувати легкозаймисті, небезпечні хімічні та радіоактивні речовини.

Використання синтетичних матеріалів, а також інших матеріалів, які під час нагрівання або експлуатації виділяють небезпечні хімічні речовини, заборонено.

Відповідальність за належний технічний стан і постійну готовність захисної споруди до використання за призначенням покладається на керівників суб'єктів господарської діяльності.

На керівників закладів освіти щодо організації укриття учасників освітнього процесу покладаються такі завдання та обов'язки:

1. Забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту в закладі.
2. Забезпечення функціонування в закладі системи оповіщення працівників, здобувачів освіти про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації.
3. Забезпечення укриття працівників і здобувачів освіти при загрозі ракетного (артилерійського) обстрілу.
4. Виконання вимог до утримання захисної споруди (підвального приміщення), підтримання в постійній готовності до прийому тих, хто цього потребує.
5. Організація та здійснення в разі необхідності евакуації працівників, здобувачів освіти та майна.
6. Здійснення навчання працівників із питань цивільного захисту, у тому числі з техногенної та пожежної безпеки, інформування про потенційно можливі надзвичайні ситуації, існуючі загрози для конкретного закладу, про заходи безпеки та поведінку при виникненні таких надзвичайних ситуацій.
7. Проведення навчання здобувачів освіти дій у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) відповідно до Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів і студентів дій у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту, затвердженого наказом МОН України від 21.11.2016 № 1400.
8. Проведення спеціальних об'єктових тренувань із питань цивільного захисту (ЗВО), Днів цивільного захисту (ЗЗСО, ПТНЗ), Тижнів безпеки дитини (ЗДО), у ході яких відпрацьовувати також питання укриття в захисних спорудах, правила поведінки при артилерійських, ракетних обстрілах.
9. Забезпечення працівників, здобувачів освіти засобами колективного (захисна споруда) та індивідуального (протигази, респіратори, ватно-марлеві пов'язки) захисту.
10. Створення об'єктових формувань цивільного захисту й забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням.
11. Розроблення заходів щодо забезпечення пожежної безпеки.
12. Утримання у справному стані засобів цивільного та протипожежного захисту, недопущення їх використання не за призначенням.

Ураховуючи загальну відповідальність за обслуговування захисної споруди та найпростіших укриттів, посадовій особі необхідно *знати*: загальну конструкцію споруд, планування їх приміщень, особливості та правила їх експлуатації, а також спеціального обладнання, інженерних мереж і систем життєзабезпечення, установлених у них; розташування та призначення основних комунікацій, що проходять поблизу споруд, місця їх уведення в споруди, у сховищах – уміти відключати захисну споруду від зовнішніх інженерних мереж і комунікацій; місцезнаходження найближчих споруд фонду захисних споруд; схему оповіщення та інформування на випадок виникнення надзвичайних ситуацій.

Відповідальна особа повинна:

1. Завчасно готувати особовий склад формування з обслуговування захисної споруди до швидкого приведення захисної споруди в готовність, для чого має проводити з ними регулярні тренування в закріплених спорудах з обов'язковим відпрацюванням правил їх експлуатації.

2. Перевіряти наявність інвентарю, протипожежного й аварійного обладнання та шанцевого інструменту відповідно до визначених норм.

3. Стежити за станом споруди, її прибиранням і провітрюванням.

4. Вести й підтримувати в належному стані документацію захисної споруди, коригувати план приведення захисної споруди в готовність до використання за призначенням.

5. Знати й уміти користуватися приладами розвідки та контролю, якими оснащено споруду, навчати роботи з ними особовий склад ланки (групи).

6. У разі отримання вказівки (сигналу, повідомлення) про повітряну тривогу й необхідність здійснити укриття в захисній споруді відповідальна особа має:

- розставити особовий склад формування з обслуговування захисної споруди по місцях (постах) згідно з його обов'язками;
- організувати приймання, облік і розміщення тих, хто цього потребує;
- організувати контроль параметрів повітряного середовища, радіаційної та хімічної обстановки всередині і зовні споруди;
- включити систему вентиляції (за наявності);
- довести (нагадати) правила поведінки в споруді та контролювати їх дотримання;
- інформувати тим, хто знаходиться в укритті, про зовнішню обстановку;
- віддавати команду про припинення укриття після відбою повітряної тривоги;
- за потреби, у разі загрози руйнування споруди, прийняти рішення про вимушену евакуацію зі споруди.

Обладнання споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів має забезпечувати можливість безперервного перебування в них населення впродовж не менше 48 годин. З цією метою споруди подвійного призначення та найпростіші укриття забезпечуються [3]:

- місцями для сидіння (лежання) – лавками, нарами, стільцями, ліжками тощо;

- ємностями з питною (з розрахунку 2 л на добу на одну особу, яка підлягає укриттю) та технічною водою (за відсутності централізованого водопостачання);
- контейнерами для зберігання продуктів харчування;
- виносними баками, що щільно закриваються, для нечистот (для неканалізованих будівель і споруд);
- резервним штучним освітленням (електричними ліхтарями, свічками, газовими лампами тощо);
- первинними засобами пожежогасіння (відповідно до встановлених норм для приміщень відповідного функціонального призначення);
- засобами надання медичної допомоги;
- засобами зв'язку й оповіщення (телефоном, радіоприймачем);
- шанцевим інструментом (лопатами штиковими та совковими, ломами, сокирами, пилами-ножівками по дереву, по металу тощо).

За змоги споруди подвійного призначення та найпростіші укриття забезпечуються додатковим обладнанням, інструментами та інвентарем відповідно до норм, установлених для захисних споруд відповідно до Вимог із питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2018 № 579 [3].

Також визначається *порядок заповнення захисних споруд і правила перебування в них*, а саме:

1. З метою надійного укриття учасників освітнього процесу в усіх освітніх закладах необхідно провести розрахунки укриття працівників, дітей, учнів, студентів і відобразити їх у Плані укриття, який необхідно довести до всіх працівників і здобувачів освіти й періодично проводити тренування по укриттю в захисній споруді.

2. Забороняється приносити до споруд легкозаймисті речовини або речовини, що мають сильний запах, а також громіздкі речі, приводити тварин.

3. Заповнювати споруди фонду захисних споруд необхідно організовано, без паніки.

Розміщати бажуючих у відсіках (приміщеннях) необхідно відповідно до Плану укриття.

4. Особи, які укриваються, повинні виконувати вказівки командира й особового складу формування з обслуговування захисної споруди щодо перебування у споруді, надавати їм необхідну допомогу.

Спустившись до захисної споруди, необхідно по встановленому маршруту пройти до свого приміщення, зайняти своє місце, голосно не розмовляти, тим більше не кричати, не заважати іншим і особовому складу формування з обслуговування захисної споруди, керівнику укриття.

У споруді забороняється курити, шуміти, запалювати без дозволу газові лампи, свічки, не допускається пересування приміщеннями без особливої потреби, необхідно дотримуватися дисципліни, якнайменше рухатися.

5. В освітньому закладі при укритті в захисній споруді (підвальному приміщенні) керівники груп, класів мають постійно контролювати стан дітей та правила їх поведінки.

Щоб відволікти увагу дітей від «очікування вибуху», необхідно зайняти їх якимись справами, продовжити урок, провести якусь інтелектуальну гру тощо.

6. Необхідно постійно контролювати стан дітей. Під час перебування людей у захисній споруді контролюються такі параметри внутрішнього повітряного середовища: температура, вологість, вміст у повітрі двоокису вуглецю, окису вуглецю та кисню.

7. У захисній споруді необхідно створити запас питної води, засобів аварійного освітлення, необхідну кількість медичних аптечок, різноманітних інструментів (лопати штикові та совкові, ломи, сокири, пилки-ножівки по дереву, по металу тощо).

8. Вихід із споруди здійснюється в разі надходження інформації про відсутність небезпеки (після уточнення обстановки в районі споруди), а також у випадках вимушеної евакуації в порядку, встановленому командиром (відповідальною особою).

Вимушена евакуація зі споруди фонду захисних споруд проводиться в разі: пошкодження споруди, що виключає подальше перебування в ній; затоплення споруди; пожежі в споруді та утворення в ній небезпечних концентрацій шкідливих газів; досягнення граничних параметрів внутрішнього повітряного середовища.

Підсумовуючи, зазначимо, що захист дітей від наслідків надзвичайних ситуацій воєнного характеру є першочерговим обов'язком працівників закладів освіти, особливо відповідальних осіб. Це вимагає від працівників закладів освіти знання способів і засобів захисту дітей у надзвичайних ситуаціях; відповідального ставлення до власних посадових обов'язків щодо оснащення укриттів; розуміння правил розміщення та поведінки дітей у захисних спорудах і укриттях тощо.

Література

1. Кодекс цивільного захисту України від 2012.11.21: станом на 01.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
2. Постанова КМУ «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» від 10.03.2017 № 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text>
3. Наказ МВС «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» від 09.07.2018 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>
4. Наказ МОН України «Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України» від 15.08.2016 № 974. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-16#Text>
5. Наказ МВС України «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» від 30.12.2014 № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text>

Організація безпечного освітнього процесу в умовах війни: технічні особливості залучення гібридних занять

Денис Борисенко

У статті висвітлено особливості організації безпечного освітнього процесу в умовах війни, що дозволяє утримувати високий рівень надання освітніх послуг здобувачам освіти та залучати їх до дистанційних навчальних заходів, урахувати наявні в них технічні можливості. Підкреслюється впровадження гібридних занять як дієвого механізму взаємодії суб'єктів навчального процесу.

Ключові слова: *діджиталізація, дистанційна форма навчання, онлайн-підтримка, гібридні заняття, навчальні платформи.*

Воєнний стан уніс кардинальні зміни в організацію навчального процесу, головною задачею якого стало забезпечення безпечних умов здобувачів освіти та високий рівень гнучкості до щоденних ситуацій у країні. Це не дуже просто здійснювати кожного дня, та потрібно віддати шану всьому педагогічному колективу країни, який у цей складний час реалізує такі навчальні стратегії. Ці важливі кроки не були б так швидко здійсненими, якби не вже наявний досвід із цифровою підтримкою в період коронакризи. Завдяки своєрідній «підготовці» та налагодженню дистанційної підтримки організації навчального процесу стало можливим уникнення більшості початкових проблем в організаційних питаннях і знайдення унікальних підходів до здобувачів освіти. Але потрібно розуміти, що воєнний стан приніс зовсім інші задачі сьогодення, насамперед, безпекової ситуації, повного дистанціонування та врахування критичних станів доступності до ресурсів.

Сучасних українських педагогів можна порівняти з унікальними волонтерами педагогічної платформи: вони надихають майбутнє покоління, стають для нього підтримкою та невід'ємною складовою буденного дня, даючи надію про найшвидше повернення до звичайного аудиторного навчання та відбудови країни. Крім того, вони проводять постійні додаткові консультації та надають психологічну підтримку кожному здобувачеві освіти, який її потребує, незважаючи на час і тривалість зустрічі – усе ради допомоги. Вони є унікальними менеджерами освіти, виконуючи нові функції в освітньому середовищі [1, с. 389]. Так, серед нових функцій особлива увага приділяється інформаційній з новими напрямками та викликами для викладача.

Аналізуючи сучасні виклики воєнного стану, для освітньої системи набуває актуалізації питання ще більшої активізації діджиталізації в освіті, розробки сучасного цифрового навчального контенту. Вони повинні бути адаптивними до будь-яких умов, доступними та не зменшувати змістовне наповнення навчальних курсів, не бути лише розважальними й оглядовими. Особливе місце при цьому відведено організації групової активності здобувачів освіти в умовах дистанційної підтримки навчального процесу. Це є важливим кроком у соціалізації та взаємодії, активації спроможності роботи в команді та досягненні професійних результатів. Це також є необхідною умовою психологічного клімату в навчальній групі, об'єднанні та взаємодопомоги один одному.

Дистанційне навчання представляє собою формально дієву модель організації освітнього процесу, але за умов класичної моделі її реалізації проявляються відсутність ефективних вибудов, насамперед, при групових активностях. Через традиційні залучення прийомів взаємодії викладача з навчальною групою, учасники якої знаходяться нарізно один від одного, відбувається втрата інформаційного контакту з кожним. Додаткова відсутність відео учасників дистанційних навчальних зустрічей лише поглиблює цю проблематику через неможливість відслідковувати стан учасників і визначати рівень уваги, стану розуміння навчальної ситуації та наявності простих технічних перешкод у зв'язку. Інколи відбувається «втрата» аудиторії та не досягається поставлена навчальна задача, що виявляється викладачем після завершення заняття. Це стає викликом для педагога та змушує шукати нові моделі взаємодії, які раніше активно не залучалися в повсякденних заняттях. До них можна віднести, нові форми організації, зокрема гібридні заняття, які мають синхронну й асинхронну складову.

Гібридні формати є напрямами знаходження унікальних поєднань дистанційних і очних занять, але в умовах воєнного стану це стало вимушеним кроком налагодження опанування здобувачами освіти професійних знань, умінь і важливих компетентностей. Головний акцент у цій ситуації зосереджується на дистанційній формі навчання, дистанційній онлайн-підтримці навчального процесу. Це накладає великі обмеження для проведення практичних і лабораторних занять, які втрачають свою ідентичність і практичний аспект застосування. Крім того, це нові виклики та нові можливості, нові формати взаємодії викладача зі здобувачами освіти, з навчальними групами.

Збільшення або повне переведення навчання в онлайн-режим змінює вимоги до розробки цифрового контенту: урахування більшої інформаційної компоненти, налагодження взаємодії, синергію різних типів інформації та форм навчальних «включень». Уже перші дистанційні зустрічі продемонстрували неспроможність активно взаємодіяти з учасниками, і ми постійно бачимо внесення технічних покращень зі сторони розробників цих платформ. Серед таких покращень, які стали вже буденними, широкі можливості демонстрації, обміном сповіщень, розподіл ролей у зустрічі, візуальна якість і створення умов налаштування фону, групова активність і залучення додаткових навчальних платформ. За таким алгоритмом і повинно рухатись упровадження та активне застосування гібридних занять і завдань. Поступовими кроками від організації навчальних занять із залученням презентацій до більш активних форм взаємодії через використання навчальних платформ, які поєднують оволодіння професійними вміннями та долучення до навчальної гри.

Гібридне заняття – це також налагодження відповідного рівня інформаційно-технологічного супроводу, який дозволить створити для викладача сучасні умови долучення до створення адаптованого навчального контенту. Саме адаптованого контенту, який може залучатися в різних формах і заняттях, мати чіткий зрозумілий шаблонний зв'язок з іншими класичними формами для швидкого опанування. На викладача покладається впровадження нових освітніх технологій та нових практик, трендів освітньої галузі, пошук професійних зв'язків, долучення до партнерства з іншими установами, професійними фахівцями, спеціалістами галузі й адаптації до європейських практик у цьому питанні. За останні роки відбулися тектонічні зрушення в освітній галузі, швидкий перехід до напрямів діджиталізації, отримання нового досвіду гібридного навчання. За

дослідженнями в цьому напрямі [2] виявлено поки що неповне задоволення ефективністю нових технологій, насамперед, віртуальними й цифровими практиками. Але це передусім пов'язано з недосконалим поєднанням технологій та розроблених завдань, виключення акцентів на кожен технологію та її можливості в освітній підтримці. Доцільність застосування, використання саме в тому випадку та в спеціально створених умовах стають головними параметрами дієвості кожного інноваційного «включення».

Гібридні навчальні заняття є ключовими ланками гібридного навчання, яке також асоціюється зі змішаним, комбінованим, мультиметодичним, інтегрованим або відкритим навчанням. Попри всі наявні назви й певні сторони “зіткнення” в поняттях, цей напрям навчання має високий рівень технологічності та продуманого навчального алгоритму, який частково або повністю закладається у відповідному інструменті, що залучається. Чітко вибудовані кроки та їх наповнення є обов'язковими складовими гібридного навчання. Змістовність за умов сучасного широкомасштабного онлайн-навчання зосереджується на домінуванні явища “кліпового мислення” серед здобувачів освіти, що є характерною ознакою гібридних занять [3, с. 143]. Це перевага у візуальному контенті й високі показники плинності та швидкості сприйняття, фрагментальність, поверхове інформаційне охоплення навчального матеріалу та низька концентрація уваги. У цьому випадку допомагають “швидкі” ресурси, короткі навчальні кейси, відеоролики та тематичні подкасти. У цьому напрямі працюють цілі гіперплатформи з відеоконтенту (наприклад, YouTube), хостінги з надання широкого асортименту послуг. Кожна розробка при цьому потребує колосальних витрат часу викладача на підготовку й розроблення, логічної вибудови внутрішньої структури та включення використання не лише викладачем, а й здобувачами освіти, різних цифрових приладь, індивідуального підходу до кожного чи його заміників у вигляді технології чат-боту.

Гібридні заняття – це готове рішення для будь-якого формату взаємодії з обов'язковим результативним завершенням, що досягається на базі чіткого планування та підтримки сучасного навчально-методичного забезпечення. Це оптимізаційний вихід у сучасних реаліях життя, воєнного стану в нашій країні та забезпеченні безпекових умов для кожного здобувача освіти. Це унікальні прийоми поєднання синхронного та асинхронного навчання [4, с. 213]. При цьому чітких меж щодо використання синхронності й асинхронності немає, є тільки граничні терміни долучення та виконання – дедлайни, до яких потрібно встигнути долучитися до виконання здобувачеві освіти. Основний параметр – затримка в часі чи її відсутність, що ставлять перед розробниками навчальних ресурсів ще серію завдань для вирішення. Синхронні формати проведення занять більш природні за своєю структурою та дозволяють взаємодіяти напряму через відповідні технічні умови аудіо- та відеоконференцій, у них менший час зворотної відповіді, швидка реакція на навчальну ситуацію та прогностичне досягнення навчальних результатів. Прояв “гібридності” в цьому випадку досягається завдяки використанню допоміжних ресурсів, розроблених навчальних матеріалів і активностей під час дистанційної зустрічі. Саме надання пропозицій щодо альтернативи шляху ознайомлення з навчальним матеріалом, віртуальних помічників і організація унікальних підходів до кожного учасника стає вирішальним мотиваційним елементом, підтримкою зацікавленості. На відміну від синхронного асинхронне проведення занять характеризується зіткненням із

проблематикою ізолюваності та виникнення більшої кількості питань у здобувача освіти, які йому потрібно вирішувати самотужки. Попри всі намагання викладача розробити досконалу модель навчального завдання та розписати всі тонкощі досягнення результату, питання може з'явитись у технічних аспектах відкриття файлу завдання та зупинити весь процес опанування важливих професійних умінь. Асинхронні формати реалізацій передбачаються в більш простих варіаціях – викладення нової навчальної інформації, роз'яснення та завдання з нескладної або відомої здобувачам освіти теми. Під час вивчення нових і складних навчальних тем, у яких потрібне спеціальне обладнання, обов'язково використовуються додаткові синхронні консультації.

Головним полем розробки та організації гібридного навчання є дистанційні навчальні онлайн-платформи, серед найбільш відомих Google Classroom, Coursera, Prometheus та інші [5, с. 104]. На їх базі створюються можливості широкого спектру уніфікованого функціоналу, бібліотеки шаблонів і ресурсів, які буде залучати викладач під час проведення гібридних занять. В умовах воєнного стану ці платформи стали єдиними багатофункціональними помічниками викладачів і збереження важливої інформації, доступної для здобувачів освіти в умовах перебоїв з електропостачанням і зв'язком. Саме наявна підтримка на базі хмарних технологій активізувала гібридний напрям у новий вирій залучення інформаційних технологій, інтерактивності, віртуалізації та залучення імітаційних навчальних моделей. Також стало можливим поєднання різних платформ і створення багатоплатформних гібридних занять, у яких здобувач може долучитися до різних типів ресурсів із різних навчальних каналів, ресурсів і навчальних платформ, поєднуючи краще, більш змістовне та візуальне, пізнавальне й унікальне, сучасне та інтерактивне. Кожен новий курс на цих платформах – це унікальні дидактичні пошуки та практичні дослідження викладачів, які намагаються знайти унікальну форму гібридного навчання. Для їх досягнення потрібно враховувати декілька технічних особливостей залучення, серед яких:

- мобільність (наявність можливості застосування на мобільних пристроях, крім традиційного комп'ютерного використання, або наявність спеціальних мобільних застосунків для долучення до ресурсу, платформи);
- відкритість (доступність ресурсу, платформи для викладача та здобувачів освіти, відсутність обмежень до використання ресурсу);
- універсальність (широкий спектр функціоналу, присутність можливості долучення різних ресурсів, модулів і типів інформаційних взаємодій);
- багатоплатформність (можливість долучення сторонніх ресурсів і сумісного їх одночасного використання);
- технічна підтримка (наявність широкої бази супровідної документації, тематичних форумів і довідкових джерел щодо застосування цих ресурсів, платформ або сервісів);
- професійність (ресурс, яким користуються в професійній галузі фахівці, або який може продовжувати використовуватися в професійних командах, командах майбутніх випускників закладів освіти).

Наявний перелік не є обмежувачем щодо використання окремих платформ, у яких немає відповідної з указаних технічних особливостей, але врахування більшої

кількості параметрів дозволить організувати гнучку гібридну модель заняття. Урахування означених технічних напрямів не перевантажує наявні технічні засоби, дозволяє впроваджувати розроблені типи занять у будь-яких умовах, особливо при обмежених ресурсах і перебоях з енергопостачанням, і ставати складовою частиною наявних навчальних систем, модулів, виконуючи функції резервного забезпечення навчального процесу.

На сьогодні відсутня досконала практика організації навчального процесу у воєнних умовах, що прослідковується відсутністю досліджень у цьому питанні. Хоча вже відомо про значні практики різних міжнародних воєнних конфліктів, але все одно залишається національне питання: унікальні особливості впливу кожного воєнного конфлікту та тривалої реабілітації соціальної системи. Людство за велику історію цивілізаційного розвитку так і не навчилася досягати консенсусу мирним шляхом, і за це вже страждатимуть наступні наші покоління.

Література

1. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю., Недря К. М. Актуальні проблеми роботи освітян в умовах воєнного стану. *Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності»*. Тернопіль, 2022. URL: <http://surl.li/ftftt>
2. Top 10 L&D Trends for 2022. URL: <https://arvindmehrotra.medium.com/top-10-l-d-trends-for-2022-bf07613b4880>
3. Красильник Ю. Гібридне навчання як освітня технологія. *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи*. Глухів, 2022. С. 141–145. URL: http://tpgnpu.ho.ua/images/vidavnictvo_new/2022/21-10-2022/zbirnik_materialiv_konf_21-10-2022.pdf#page=141
4. Волошина О. В., Мельник Н. І. Дидактичні засоби організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду*. Чернігів, 2022. С.213 – 215. URL: <http://surl.li/ftful>
5. Отруба В. В., Коваль О. М. Актуальність впровадження дискусії як інтерактивної форми навчання у гібридний освітній процес. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості*. Київ, 2021. С.102–106. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/19500/1/Innovatyka2021_V1_P102-106.pdf

Безпечний інформаційно-цифровий освітній простір

Мислення педагога: вільне й відповідальне

Інеса Сіваченко

«Процеси навчання, виховання та розвитку учнів є наскрізними. Їх цілісність забезпечується наявністю у вчителя загальних і професійних компетентностей, необхідних для виконання всіх трудових функцій», як зазначено у професійному стандарті вчителя ЗЗСО. До переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них) включені *предметно-методична компетентність*, яка передбачає здатність розвивати в учнів критичне мислення, та *інформаційно-цифрова компетентність* – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності [3].

Очевидно, що тільки вчитель із високим рівнем розвитку критичного мислення вміє чітко й зрозуміло формулювати запитання й визначати проблеми, оцінювати інформацію та її джерела, приймати обґрунтовані рішення, давати оцінки, враховуючи контекст, розглядати альтернативні думки, визнавати власні помилки, ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Науковці підкреслюють, що тільки такий учитель здатен створити атмосферу для відкритої та відповідальної взаємодії учнів, виділити час і забезпечити можливості для застосування методів критичного мислення, дозволити учням сміливо висловлювати свої ідеї, обмінюватися думками, спілкуватися, цінувати думки інших, слухати й розуміти однокласників, здатен вірити в учнів, підтримувати їх на кожному етапі уроку, залучати всіх учнів до виконання завдань, формувати в них активну позицію на уроці [2].

З чого ж почати? Можливо, з відповідей на запитання.

Навіщо опановувати майстерність критичного мислення? Що воно дає особисто мені як дорослому і як досвідченому вчителю?

Для початку спробуйте здолати найпростішу логічну хитрість, яку вигадали грецькі софісти близько 2500 років тому:

Усе, що ти не загубив, ти маєш.

Ти не загубив роги.

Отже, ти маєш роги (або, у більш образливій формі, ти рогатий).

У Вікіпедії знаходимо тлумачення поняття «софізм» як міркування, побудовані таким чином, що містять навмисне допущену помилку і, звичайно, призводять до хибних висновків. Часто диспути софістів перетворювалися на безрезультатні суперечки, звідки й одіозне значення *софіст* – людина (оратор), яка готова за допомогою будь-яких прийомів захищати певні тези, не враховуючи об'єктивну істинність чи хибність цих тез.

Цікаво, що до подібних прийомів часто вдаються й сучасні люди, лідери й населення цілих країн, захищаючи власні інтереси та переконання, навіть хибні й

злочинні, зокрема обґрунтовуючи таким чином навіть розв'язані ними війни й терор мирного населення.

Сучасні філософи, науковці та практики зазначають, що в умовах інформаційної цивілізації вже не земельні угіддя чи величезні фабрики гарантують добробут і владу. Натомість світом керує той, хто володіє інформацією: той, хто вправно може продукувати, розповсюджувати, обробляти і використовувати постійно зростаючі й усе складніші потоки інформації. А це вимагає не просто нових знань і вмінь, а нового мислення, у тому числі критичного мислення [4].

Уміння правильно й ефективно мислити важливі для кваліфікованого виконання своїх обов'язків керівниками різних рівнів, політиками, правоохоронцями, менеджерами й бізнесменами, педагогами, науковцями...

Це робить продуктивними наші стосунки з близькими людьми та більш спокійним життя в суспільстві загалом.

Це дає можливість впливати на хід власного життя, відчувати власну відповідальність за нього.

Особистість, яка критично мислить: яка вона?

Це особистість, яка здатна перевіряти достовірність інформації та її джерела, змінювати за потреби свій спосіб мислення, бути відкритою до альтернативних думок і рішень. Адже критичне мислення – це інструмент не тільки для вирішення проблем і ухвалення продуктивних рішень, а й інструмент самовдосконалення, управління власним сприйняттям себе та світу навколо.

Відомо, що найчастіше люди схильні критикувати когось іншого, інші світогляди, політичні цінності, спосіб життя тощо. Науковці називають таке критичне мислення недовершеним, слабким, підкреслюючи, що часто воно деградує до необмеженого, безплідного, іноді шкідливого критиканства. Сильним критичним мисленням називають таке, коли людина спроможна піддати критиці ще й саму себе та має для цього достатньо волі.

Вільна й конструктивна самокритика здатна вдосконалити вирішення проблеми, сприяти досягненню успіху та розвитку людини загалом. Однак вона вимагає принаймні тимчасово й умовно прийняти іншу точку зору, інші цінності, осягнути вразливість чи відносність власної позиції з певної проблеми, принаймні частково визнати справедливість іншого, необхідність толерантно ставитися до цього іншого [4].

Особливо варто враховувати таке бачення взаємозв'язку критичного мислення і толерантності, коли йдеться про професійну діяльність учителя.

О. Тягло підкреслює: «Сильне критичне мислення і досконала толерантність у сучасному демократичному суспільстві мають співіснувати як два іманентних прояви дійсної людської свободи, стаючи основою довіри і злагоди у громадянському суспільстві» [4, с. 22].

Трансформація української школи є невід'ємною частиною демократичних перетворень українського суспільства, і тому в основі цих процесів – вільне й відповідальне за своєю сутністю критичне мислення та толерантність, справжня свобода і довіра між учасниками освітнього процесу.

С. Терно зазначає, що критичне мислення потрібне в тих ситуаціях, де ми не знаємо, як точно діяти, де немає готового алгоритму дій [5]. Саме тому критичне мислення розпочинається з усвідомлення проблеми, після чого здійснюється спроба вирішити проблему відомими знаннями та доступними способами дій, за потреби відбувається переструктурування знань, способів дій та установок, цінностей, способу мислення людини, зрештою, обґрунтування нового рішення.

С. Терно відзначає суттєві переваги вчителя з розвиненим критичним мисленням. Такий учитель надає перевагу змісту освіти перед формою: в освітньому процесі застосовує проблемні ситуації, ставить перед учнями проблемні задачі. Він «йде за учнями», а не за програмою: цінує запитання школярів, а не лише їхні відповіді. Знайомить учнів із принципами, стратегіями та процедурами критичного мислення. Регулярно створює ситуації вибору для школярів, стимулює ініціативу й творчість дітей. Організовує діалог у процесі розв'язування проблемних задач шляхом різноманітних діалогових форм навчання. Передбачає письмове викладення розмірковувань учнів із подальшою рефлексією. Надає учням право на помилку та моделює ситуації виправлення помилок [5].

Спробуйте оцінити свою педагогічну діяльність із позиції цих переваг. Скільки «+» поставите собі особисто Ви?

Маємо також пам'ятати, що ми живемо в умовах потужної інформаційної боротьби. Щодня, щогодини та щохвилини на нас впливає величезна кількість різноманітної інформації – тривожної, шкідливої, маніпулятивної, обнадійливої тощо. Кількість повідомлень, яку ми «перетравлюємо», незрівнянна ні з чим і зростає щодня. Наше завдання – критично сприймати будь-яку інформацію, що надходить; пам'ятати, що ми є суб'єктами нашого життя, а не об'єктами впливів зовні, тому здатні усвідомлено приймати рішення, а також маємо навчати цього наших дітей.

Маніпуляції та пропаганда є важливим елементом інформаційної війни, що відбувається одночасно з військовим вторгненням РФ до України. Сьогодні засоби масової інформації майже не мають кордонів, проте мають великі можливості маніпулювати масовою свідомістю. Тож сучасній людині важливо вміти розрізняти маніпуляції, усвідомлювати їхні наслідки, ефективно протистояти їм.

Як протидіяти маніпуляціям і пропаганді?

Вітчизняні науковці І. Бех, В. Кириченко, Ж. Петрович та інші надають обґрунтовані рекомендації, зокрема такі:

- намагайтеся читати про новини, а не слухати чи дивитися телебачення: коли людина читає, вона мислить критичніше, і її не так просто ввести в оману;
- будь-яку інформацію сприймайте крізь сито критичного мислення, це не дозволить піддатися маніпуляції;
- намагайтеся спокійно осмислити сутність інформації;
- зберігайте об'єктивність і самокритичність, спирайтеся на багаторічний власний досвід, будьте правдивими й відкритими до аргументів інших людей;
- пам'ятайте, що пропаганда вимикає мислення та безжально б'є на підсвідомість, на емоції;
- підвищуйте медійну грамотність, будьте відповідальними споживачами інформації, звертайте увагу на деталі, за можливості уточнюйте інформацію безпосередньо в першоджерелі;
- підкреслюйте словом і ділом моральний наратив демократії, прав людини та верховенства права, територіальної цілісності та єдності народів України [1].

Як учителю розвивати власне критичне мислення?

Можливі стратегії для розвитку критичного мислення широко пропонуються в різних джерелах. Особисто для себе я визначила декілька правил, бо зрештою мій вибір – це моя відповідальність за власне життя. Отже, правила розвитку критичного мислення такі.

Ставити запитання! Бо з цього розпочинається цікава подорож – пізнання.

Виявляти власні стереотипи. І викорчувувати їх, як баобаби на планеті Маленького Принца. Аби стереотипи та шаблони не задушили вільного й незалежного мислення.

Вітати помилки! Експериментувати! Бо наполегливий рух до своєї мети без цього неможливий.

Спиратися на досвід. І не тільки власний. Сьогодні це дає нам неабиякі ресурси для виживання в найскладніший час, до якого ми не були готові. Проте, якщо наші бабусі й дідусі вижили в тій війні, то і ми впораємося, виборсаємося, розквітнемо.

Піддавати сумніву очевидні речі й авторитети! Аби не скиснути. І не повторювати чужих помилок. Торувати свій шлях і писати свою історію життя.

Не боятися проблем. Приймати їх як виклик. Бо вони показують нам, на що ми насправді здатні, якими є наші цінності й переконання. А чи туди ми йдемо?

Піддавати аналізу ситуації та обставини. Аби не зірватись у прірву догматичного мислення та фанатизму.

В умовах інформаційної боротьби *довіряємо тільки офіційним джерелам!*

Офіційні сайти: Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, Збройних Сил України, Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України, Центр протидії дезінформації при РНБО України <https://cpd.gov.ua/category/events/>.

Усе про медіаосвіту й багато корисних ресурсів для педагогів міститься на електронних ресурсах та інформаційних сторінках: <https://www.aup.com.ua/>; <http://medialiteracy.org.ua/>; <https://go.detector.media/novyny/>; <https://ms.detector.media/>; <https://www.stopfake.org/uk/>.

Набути або розвинути професійні компетентності, які передбачають здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності, розвивати в учнів критичне мислення педагогічні працівники можуть також на *тематичному спецкурсі «Критично мислити – ефективно діяти»*, який упроваджується в Харківській академії неперервної освіти (<http://newdl.edu-post-diploma.kharkov.ua/>). Приєднуйтеся! Адже «лише той Учитель, хто живе так, як навчає» (Григорій Сковорода).

Література

1. Бех І. Д., Кириченко В. І., Петрочко Ж. В. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді): посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 140 с.
2. Борисов В. В., Лупінович С. М., Борисова С. В. Огляд стратегій розвитку критичного мислення учнів початкової школи на уроках «Я у світі». *Інноваційна педагогіка. Розділ 2. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. Одеса, 2019. Випуск 19. Т. 3. С. 65 – 70. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/19/part_3/15.pdf
3. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
4. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 189 с.
5. Терно С., Степанова Н., Горбачов С. Курс «Критичне мислення для освітян». URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:CZ+CTFT101+2017_T3/about

Сьогодні в цифровому просторі нас оточують мільйони інформаційних ресурсів: сайти, пости в соціальних мережах, повідомлення в месенджерах. І може здатися, що інформація, яку ми залишаємо в мережі Інтернет, є незначною та просто загубиться у великому інформаційному потоці. Але насправді все, що ми робимо в глобальній мережі, формує уявлення про нашу особистість, а всі наші дії будують нашу цифрову репутацію (інтернет-, онлайн- або ж електронну репутацію).

Цифрова репутація людини (організації, установи) – це образ, імідж, який складається з інформації в мережі Інтернет про цю людину, та інформації, яку залишила сама людина. Пости в соціальних мережах і професійних спільнотах, розміщені фотографії, наші коментарі під постами та фото, реакції на повідомлення («лайки» та «дизлайки»), коментарі та відгуки інших людей на наш контент, повідомлення у месенджерах – це все і формує цифрову репутацію педагога.

У нашій статті ми приділимо увагу такому питанню, як формування та захист позитивної репутації педагога в мережі. Питання, чи потрібна взагалі присутність педагога в мережі Інтернет ми не розглядаємо, адже в реаліях сьогодення, коли освітня діяльність провадиться в основному засобами цифрових технологій у дистанційній формі, важко уявити освітянина, який «відсутній» в інтернет-просторі. А відповідно питання цифрового іміджу для вчителя актуальне як ніколи. Але в будь-якому разі ступінь активності свого публічного «цифрового» життя педагог має визначати сам.

Головне правило, на нашу думку, про яке варто завжди пам'ятати, це те, що будь-яка інформація, одного разу розміщена в Інтернет, залишається там назавжди. Навіть якщо опублікований пост буде видалено, справу вже зроблено. Інші користувачі Інтернету можуть зробити знімки екрана публікації, які залишаються видимими протягом декількох хвилин після видалення, і поширити ці знімки. Також сьогодні під час будь-якої активності в цифровому просторі потрібно пам'ятати про правила інформаційної гігієни під час війни.

Тож перед публікацією будь-якої інформації в мережі (оголошення на шкільному сайті, пост на власній сторінці у Фейсбук чи іншій соціальній мережі) варто впевнитися:

- чи достовірна інформація, яка публікується;
- чи не містяться негативні, образливі згадки про інших людей;
- чи не публікується приватна інформація про вас чи інших (номери телефонів, адреси тощо);
- у відсутності порушень авторського права;
- у відсутності орфографічних помилок.

Якщо публікація здійснюється під впливом певних емоцій, краще заспокоїтись і зробити пост пізніше. Публікуйте лише дійсно цінну й корисну для вашої аудиторії інформацію. Подумайте, чи не зашкодить опублікований пост вам чи вашим близьким у майбутньому.

Дуже уважно треба ставитись і до так званих репостів чужих публікацій, якими ви ділитеся на своїй сторінці. Діліться лише перевіреною інформацією, з офіційних джерел, не розповсюджуйте фейки. Зараз у мережі дуже багато інформації, яка може зашкодити безпеці нашої держави, викликати паніку,

допомогти ворогу. Тож перед репостом певної публікації спокійно обдумайте її цінність, важливість і місце саме на вашій сторінці.

Важливою частиною формування цифрового іміджу є фотографії, які розміщені у вашому профілі соціальної мережі. Не забувайте, що педагог – публічна особа, профіль переглядають учні/учениці, батьки, потенційні роботодавці. А перше, що завжди відкривають, – це саме фотографії. Тож варто зберігати розумний баланс між свободою, розкутістю та стриманістю. Перед розміщенням фото завжди оцінюйте ступінь його провокативності та відвертості, подумайте, чи вартий «хайп» від такого контенту вашого спокою та репутації. Не варто у вашому офіційному профілі розміщати приватні, родинні фото; також не розміщуйте фото з іншими людьми без їхньої згоди.

Заповнюючи профіль у соціальній мережі, звертайте увагу на особисту інформацію, яка буде доступна тим, хто його переглядатиме: сімейний стан, місце проживання, роботи, навчання тощо. Зважте, якою інформацією можна ділитися, а якою – ні. Важливе питання: підписники, «друзі» вашої сторінки. Ваше оточення – це суттєва складова вашої репутації, не дарма кажуть: «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти». У цифровому світі це також має велике значення, тому уважно переглядайте профілі незнайомих, які хочуть «слідкувати» за вами в соціальній мережі чи бути «другом». Додавайте лише перевірені акаунти людей, яких ви знаєте особисто, або яких вам рекомендували люди, варті довіри.

Так само і ваші «підписки», «друзі», тобто сторінки та профілі, до яких ви доєдналися, мають відповідати вашому загальному іміджу, не містити негативної, неякісної інформації. Важливою складовою вашої цифрової репутації є така ваша активність, як: участь у професійних спільнотах, коментування дописів і публікацій, емоційні реакції на них. Участь у відомих професійних спільнотах соціальних мереж, реєстрація на різноманітних професійних сайтах можуть значно покращити вашу цифрову репутацію. Будьте активними, розміщуйте тільки якісний контент (наприклад, розробки уроків), давайте відповіді на запитання, консультируйте колег тощо.

Крім розміщення власного контенту, можна ділитися досвідом, залишаючи коментарі на різні дописи та публікації. Під час коментування слід дотримуватися таких правил:

- не ображайте автора допису чи інших коментаторів;
- висловлюйте думку, давайте пораду, коментар чітко, без зайвої інформації та емоцій, спираючись на власний досвід;
- не знецінюйте думку чи пораду інших, навіть якщо впевнені в її некомпетентності або не згодні з нею;
- «не давіть» власним авторитетом;
- не посилайтеся на думку, висловлену іншими особами, не згадуйте в коментарях чужі прізвища;
- не вступаєте в дискусії із сумнівних і емоційних питань.

Слідкуйте за емоційними реакціями на дописи та публікації: іноді автоматичний «лайк» на неперевірених сумнівних пост може суттєво зашкодити вашій репутації.

Важливим аспектом цифрової репутації є також спілкування засобами електронної пошти та програм-месенджерів. Не забувайте, що будь-яке ваше повідомлення можуть зберегти й використати для нанесення репутаційної шкоди. Тому під час спілкування, наприклад, у групах із батьками, колегами, дітьми в месенджерах також дотримуйтеся правил нетикету (мережевого етикету):

- спілкуйтеся чемно, спокійно та коректно з усіма учасниками групи;

- не піддавайтеся на провокативні та емоційні повідомлення;
- не виходьте за рамки професійних стосунків;
- приватне повідомлення конкретній людині залиште як особисте, а не в групі, або здійсніть телефонний дзвінок.

Дотримуйтеся правил нетикету й під час спілкування електронною поштою:

- обов'язкова наявність теми листа;
- коротко та по суті висловлюйте ваше повідомлення;
- звернення до отримувача та завершення листа.

Ми розглянули деякі складові цифрової репутації педагога, з чого вона формується. Не менш важливим питанням є збереження та захист цифрової репутації в мережі Інтернет. З цим процесом пов'язане так зване керування цифровим відбитком. *Цифровий слід* (або цифровий відбиток; англ. digital footprint) – усі дані, які людина залишає в інтернеті, сукупність інформації про відвідини та внесок користувача під час перебування в мережі. Класифікується два види цифрових слідів: пасивні й активні.

Пасивний цифровий слід – це дані, зібрані автоматично без відома власника. Це ті відомості, які кожен із нас залишає по собі під час користування мережею. Наприклад, коли ви відвідуєте вебсайт, вебсервер може зареєструвати вашу інтернет-адресу, яка ідентифікує вашого постачальника послуг Інтернету та ваше приблизне місцезнаходження. Хоча ваша інтернет-адреса може змінюватися й не містити жодної особистої інформації, вона все одно вважається частиною вашого цифрового сліду. Більш особистим аспектом вашого пасивного цифрового сліду є ваша історія пошуку, яка зберігається деякими пошуковими системами, коли ви ними користуєтесь.

Активний цифровий слід з'являється, коли користувач публікує свої персональні дані на сайтах і в соцмережах. Такі відомості створюються самими користувачами шляхом поширення інформації, членства в мережевих спільнотах, заповнення онлайн-форм. Їх прикладами слугують надіслані електронні листи, дописи у Facebook, твіти та зображення в Instagram тощо. Активні цифрові сліди часто можна знайти за реальним іменем людини. Їхнє поширення залежить не тільки від автора листа, допису, коментаря, а й від людей, які реагують на нього, роблячи вподобання, репости, чи просто згадуючи особу у своїх матеріалах. Інформація, яку людина залишає про себе в мережах, дозволяє дистанційно охарактеризувати її. Передусім це корисно для надання реклами, формування адаптованих під персональні запити результатів пошуку в Інтернеті та ін. Цифровий відбиток відслідковують роботодавці, щоб скласти уявлення про особисті якості працівників. Окрім того, цифровий слід може використовуватися зловмисниками. Опублікована в мережі інформація може бути як компрометуючою сама по собі, так і слугувати матеріалом для визначення типової поведінки людини, її вподобань, щоб скористатися цим для обману, здійснення психологічного тиску.

Щоб оцінити власний цифровий відбиток, а за ним і власний цифровий імідж у мережі, просто введіть своє прізвище в пошукову систему. Оцініть отриманий результат, чи задоволені ви побаченою інформацією, чи правильно вона вас характеризує, чи сприяє вашій професійній діяльності, чи є безпечною для вашого приватного життя?

Існують деякі рекомендації, дотримуючись яких, ви можете певним чином керувати власним цифровим відбитком. Перш за все, під час користування будь-яким соціальним сервісом чи мережею детально ознайомтеся з налаштуваннями конфіденційності облікового запису: хто може переглядати контент вашого

профілю, яка саме інформація доступна для перегляду, хто може залишати коментарі до ваших публікацій та дописів. Якщо ви не готові виходити на широкий загал, робіть профіль максимально закритим: інформація доступна для перегляду лише друзям, відключіть можливість залишати коментарі тощо. Але пам'ятайте, що навіть захищена максимальними налаштуваннями приватності інформація може стати публічною – хтось просто скопіює вміст вашої публікації та розмістить в Інтернет. Також у деяких соціальних мережах можна налаштувати можливість індексування пошуковими сервісами, таким чином уникнути потрапляння в список пошукових систем.

Видаляйте облікові записи сервісів, якими ви вже не користуєтесь. Максимально видаліть із своїх загальнодоступних профілів соціальних мереж всю приватну інформацію. Захистіть свої акаунти надійними паролями та за можливості двофакторною авторизацією. Адже останнім часом почастишали випадки зламу облікових записів і розміщення та поширення через них негативних, шахрайських дописів від імені власника акаунту. Потім доволі важко повернути втрачений акаунт і зіпсовану репутацію.

Але головним фактором у керуванні власним цифровим відбитком є вже згадана доцільність розміщення контенту в мережі: перед будь-якою дією аналізуємо, чи потрібна вона, чи не несе загрози для нас і оточуючих, чи не містить негативної інформації тощо.

Отже, резюмуємо інші рекомендації щодо захисту цифрової репутації:

- перевіряємо налаштування конфіденційності;
- розділяємо приватні та професійні облікові записи соціальних сервісів, але пам'ятаємо, що будь-який приватний акаунт також можуть знайти й отримати доступ до його інформації;
- мінімізуємо розміщення в інтернет приватного, компрометуючого контенту;
- приділяємо увагу фото, особливо на «аватарках», головних фото акаунту, зображення профілю має відображати вас у позитивному ключі, не містити особистої інформації чи неприйняттого вмісту;
- надійно зберігаємо паролі до облікових записів усіх соціальних сервісів;
- керуємо своїм списком друзів, думаємо про те, з ким пов'язані в Інтернеті, регулярно редагуємо ці списки;
- домовляємося з друзями та родиною про неприйнятність розміщення фото з вами без вашої згоди, це ж стосується і згадування вас у постах і публікаціях;
- якщо вам важливе залучення якомога більшої аудиторії, регулярно оновлюйте контент вашої сторінки, сайту, блогу; обов'язково давайте відповіді на питання та коментарі;
- не реагуйте на провокативну та негативну інформацію; користуйтеся правильною професійною лексикою.

Під час роботи в цифровому просторі не забувайте, що Інтернет пам'ятає все, і наш цифровий імідж цілком залежить від наших дій, може слугувати для популяризації предмета вивчення та покращення ефективності освітньої діяльності.

Якщо використовувати цифрові сервіси та соціальні мережі ефективно, вони здатні зробити вас брендом. Те, що розміщене на вашому сайті, блозі й у соціальних мережах, багато говорить про вас. Різноманітні платформи, якими ви користуєтесь, Twitter, LinkedIn, Facebook, Pinterest тощо, є відображенням вас, вашої роботи й

того, що ви можете запропонувати вашій аудиторії (колегам, учням, батькам). Ваша цифрова репутація – це ваш бренд. Вона безпосередньо пов'язана з тим, що ви представляєте, контентом, яким ви ділитеся, вашою аудиторією та вашою філософією викладання. Ваш бренд може демонструвати, що ви заслуговуєте на довіру, і пропонуєте якісний контент, глибокі коментарі та досвід. Ваш бренд говорить вашій аудиторії, що те, що ви пропонуєте, дійсно має цінність.

Література

1. Біденко С. Як формувати репутацію вашого підлітка в Інтернеті. *Освіта.ua*. URL: <https://osvita.ua/school/74761/>.
2. Кравченко А. Репутація у цифровому середовищі: як її не втратити?. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3331828-reputacia-u-cifrovomu-seredovisi-ak-ii-ne-vtratiti.html>.
3. 10 Ways Teachers Can Manage Their Online Reputations. *EdNews Daily*. URL: <https://www.ednewsdaily.com/10-ways-teachers-can-manage-their-online-reputations/>.
4. A teachers guide to managing your professional online reputation. URL: <https://hwb.gov.wales/keeping-safe-online/resources/a-teacher-s-guide-to-managing-your-professional-online-reputation>.
5. Gupta P. Tips for Teachers for Creating Good Digital Reputation. *EdTechReview*. URL: <https://www.edtechreview.in/trends-insights/insights/digital-reputation-for-teacher>.
6. Managing your Online Reputation. *webwise.ie*. URL: <https://www.webwise.ie/teachers/managing-your-online-reputation/>.
7. Protect your digital reputation. *James Cook University*. URL: <https://www.jcu.edu.au/information-and-communications-technology/secure-it/protect-my-personal-information>.

Інформаційна компетентність як чинник успішної соціалізації особистості в сучасному цифровому середовищі

Тетяна Горбенко

---

*Хто володіє інформацією, той володіє світом.
У. Черчілль*

Сьогодні взаємодія в суспільстві в цілому, а між учасниками освітнього процесу зокрема, кардинально відрізняється від взаємодії минулих років. Освітній процес, навчання, виховання, спілкування перейшли в площину цифрового простору. В умовах сучасного інформаційного суспільства пересічна особистість постійно перебуває в контексті основних подій глобалізованого світу. Технологічні засоби зв'язку дають можливість отримувати інформацію з різних джерел і від різних користувачів, які мешкають у різних куточках Землі.

Взаємне співіснування спільноти неможливе без обміну думками, ідеями, суб'єктивними враженнями, фактами та гіпотезами, саме тому ключовою ознакою соціалізації особистості є формування потреб брати й віддавати інформацію, що забезпечуються на психологічному рівні процесами спілкування, мислення, відчуття. Потреба в інформаційній взаємодії з іншими членами соціального утворення іноді перевершує нагальні, об'єктивні потреби людини у знаннях для

вирішення поточних завдань. Цифрове інформаційне середовище, на сьогоднішній день, є одним з основних чинників соціалізації особистості [3].

Сучасна молодь активно використовує інформаційні ресурси мережі для отримання знань і конструювання свого світосприйняття. У соціальних мережах інформаційна стрічка, яка є ресурсом побудови моделі світу, формується на основі як власних уподобань користувача, так і тих особистостей, які знаходяться в статусі співрозмовників-товаришів, френдів. Це розширює межі пізнання людиною світу, але може завести її занадто далеко від неї самої.

У Законі України «Про освіту» прописано мету повної загальної середньої освіти: всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Однією з таких ключових компетентностей є інформаційна [7].

Поняття «інформаційна компетентність» достатньо широке. Інформаційна компетентність у найбільш прогресивних моделях сучасної школи освоюється та застосовується в усьому освітньому процесі, у різних предметах і формах навчальної та виховної діяльності. Як робоче можна прийняти таке означення: інформаційна компетентність – це якість особистості, яка передбачає наявність знань і вмінь у галузі роботи з інформацією і застосування ІКТ, а також здатність, готовність і досвід використання засобів ІКТ для розв’язання інформаційних проблем, для самостійного здобуття знань з інформації [3].

Інформаційна компетентність – уміння добувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел.

Як зазначають сучасні дослідники, інформаційна компетентність у вузькому значенні пов’язана з умінням використовувати інформаційні технології, засоби та методи. Як зауважують А. Ахаян, О. Кизик, це власне компетентність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. У широкому значенні – з умінням переосмислювати інформацію, розв’язувати інформаційно-пошукові задачі, використовуючи бібліотечні та електронні інформаційно-пошукові системи, тобто здійснювати інформаційну діяльність із використанням як традиційних, так і нових технологій.

В основі інформаційної компетентності лежать уміння знаходити, здобувати, опрацьовувати, фіксувати, систематизувати і використовувати необхідну інформацію.

Інформаційна компетентність визначається предметними, галузевими та ключовими компетентностями і в її структурі виділяють такі компоненти [4]:

- *когнітивний*: відображає процеси переробки інформації на основі мікрокогнітивних актів (аналіз інформації, що надходить, формалізація, порівняння, узагальнення, синтез із наявними базами знань, розробка варіантів використання інформації та прогнозування використання нової інформації, взаємодія її з наявними базами знань, організація зберігання та відновлення інформації в довгостроковій пам’яті);
- *ціннісно-мотиваційний*: полягає у створенні умов, які сприяють входженню старшокласника у світ цінностей, що надають допомогу у

виборі важливих ціннісних орієнтацій; характеризує ступінь мотиваційних спонук людини, що впливають на ставлення індивідів до роботи й до життя в цілому (виділяються чотири домінуючі типи спонук – до досягнень, приналежності до групи, володіння владою, компетентності);

- *техніко-технологічний*: відображає розуміння принципів роботи, можливостей і обмежень технічних пристроїв, призначених для автоматизованого пошуку й обробки інформації; знання відмінностей автоматизованого й автоматичного виконання інформаційних процесів; умінь класифікувати задачі за типами з подальшим вирішенням і вибором певного технічного засобу залежно від його основних характеристик; включає: розуміння суті технологічного підходу до реалізації діяльності; знання особливостей засобів інформаційних технологій з пошуку, переробки і зберігання інформації, а також виявлення, створення та прогнозування можливих технологічних етапів із переробки інформаційних потоків; технологічні навички й умінь роботи з інформаційними потоками (зокрема, за допомогою засобів інформаційних технологій);
- *комунікативний*: відображає знання, розуміння, застосування мов (природних, формальних) та інших видів знакових систем, технічних засобів комунікації в процесі передавання інформації від однієї людини до іншої за допомогою різноманітних форм і способів спілкування (вербальних, невербальних);
- *рефлексія*: полягає в усвідомленні власного рівня саморегуляції особистості, за якого життєва функція самосвідомості полягає в самоврядуванні поведінкою особи, а також у розширенні самосвідомості, самореалізації.

Необхідно звернути увагу, що в інформаційному суспільстві в особистості виникає коло психологічних проблем: невпевненість у собі, своїх силах, перевантаження, побоювання «зробити щось не так»; відсутність мотивації до роботи з ІКТ; неспроможність усвідомлювати наслідки інформаційного впливу на психіку; залежності від Інтернету (А. Войскунський, О. Камінських та ін.); відсутність здатності до саморегуляції та самоорганізації в умовах існування, що постійно змінюються; занижена самооцінка, самотність; пошук нових форм самовираження; анонімність і віртуальна свобода; інформація як механізм маніпулювання суспільством; вплив Інтернету на особистість (Ю. Бабаєва та ін.); проблеми віртуальної комунікації (О. Белінська, А. Жичкіна та ін.) тощо.

На протилежність особистісному спілкуванню значна перевага віддається спілкуванню в Інтернет-мережах, яке характеризується мобільністю, доступністю, а іноді й анонімністю. Відомо, що формування особистості відбувається за допомогою власного досвіду й участі в соціальних контактах, у процесі яких передається й засвоюється соціальний досвід, відбуваються зміни структури і сутності взаємодіючих суб'єктів, формується вся різноманітність людських індивідуальностей, відбувається соціалізація особистості. Потреба у спілкуванні як базова потреба людини до саморозвитку, самореалізації задовольняється через діалог з іншими людьми [6].

Комунікативно-мовленнєвий компонент спілкування в Інтернет-мережах представлений у вигляді лайків і репостів, на відміну від діалогу як форми усного

мовлення в підлітковому віці. Отже, унаслідок залежності від Інтернету відбувається порушення діалогічності спілкування, що ускладнює процес соціалізації підлітків у несталому інформаційному просторі, в якому вони зростають.

У цифрових соціальних мережах вектори пізнання задають ті люди, які знаходяться в нашому контактному оточенні в статусі «друзів». Якщо до появи цифрової соціальної мережі контактним оточенням були суб'єкти, з якими людина взаємодіяла в повсякденному житті, то в цифровій мережі контактування як спосіб певної фізичної та інтелектуальної взаємодії може бути виключеним. Відбувається залучення особистості до інформаційного контенту без залучення до повноцінної діяльності, з якою цей контент пов'язаний. Сформованість інформаційної компетентності у здобувачів освіти – одна з найважливіших умов соціалізації в цифровому просторі.

Формування інформаційної компетентності є сукупністю духовних цінностей у сфері інформаційних відносин, створених людством упродовж його історії. У період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати особистість до швидкого сприйняття та опрацювання великих об'ємів інформації, оволодіння сучасними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами.

Щоб сформувати інформаційну компетентність здобувача освіти, педагог має працювати у відповідному напрямі:

- формувати міцні базові знання учнів;
- учити, де і як знайти необхідну інформацію з конкретного питання;
- формувати вміння застосовувати необхідні новітні інформаційні технології;
- розвивати здатність відфільтровувати тільки актуальну та корисну інформацію;
- формувати навички аналізу інформації, учити помічати закономірності та використовувати їх, прогнозувати й робити висновки;
- формувати вміння на основі аналізу попередньої інформації мати власну точку зору.

Узагальнюючи, зазначимо, що процеси соціалізації на відстані мають специфічний спектр різноманітних якостей, над якими потрібно постійно працювати, готувати підростаюче покоління майбутніх активних користувачів соціальних мереж до оновленого ритму життя, де віртуальна реальність спонукає оцінювати наявні механізми соціалізації крізь призму необхідного досвіду. В умовах обмеження міжособистісних контактів процес соціалізації набуває змістової своєрідності, оскільки значною мірою ґрунтується на опосередкованих способах (через використання психологічних резервів уяви, прогнозування) – не менш важливих для вдосконалення особистості. Отже, володіння інформаційною компетентністю на різних життєвих етапах, доцільна взаємодія та соціалізація дають можливість подальшого ціннісного зростання особистості в усій повноті її соціальних взаємин.

Література

1. Бучма В. В. Соціалізація підлітків в умовах інформаційного простору. *Філософські обрії*. 2019. № 42. С.141 – 144. URL: http://pnpu.edu.ua/ua/philosophical_horizons.php
2. Грицька Т. С. Етапи формування інформаційних компетентностей учнів. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 1. С.41 – 42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2010_1_14.

3. Кириченко В. В. Особистість у сучасному інформаційному суспільстві: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 245 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: колективна монографія. Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
5. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2021. 52 с.
6. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.
7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. №2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.
8. Семко Л. П. Компетентнісний підхід до навчання інформатики в основній школі. *Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2013. № 4. С. 63 – 67.
9. Семко Л. П. Формування інформаційних компетенцій на уроках інформатики в основній школі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Компетентнісні засади змісту освіти в 11-річній школі»* (28-29 березня 2013 року). Київ: Оберіг, 2013. С. 435–439.
10. Токарева Н. М. Комунікативна компетентність як індикатор психічного здоров'я сучасних підлітків. *Матеріали Всеукраїнської конференції з міжнародною участю «Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми»* (31 травня 2018 року). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 226–229.
11. Тришина С. В. Інформаційна компетентність як педагогічна категорія: URL:https://lib.iitta.gov.ua/719931/1/%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202020.pdf

---

Відкритий та безпечний інформаційно-цифровий простір у закладі освіти

Наталя Паладій

*Школа має стати місцем,
де виховується здорове та
компетентне покоління...*

Олена Зеленська

Технології сьогодні дають змогу комфортніше отримувати послуги, заощаджувати час і зусилля, а інколи навіть рятують життя. До «цифри» активно підключається й освітня галузь України, що покликана налагодити комунікацію між батьками та педагогами, надавати інформацію про освітній процес і потреби освітян, забезпечувати безпеку – як даних, так і в самих освітніх закладах. Сьогодні особливо важливо, щоб освітні процеси витримували виклики сучасного світу та наших реалій.

Сучасне *цифрове середовище* є важливим джерелом соціокультурного розвитку та освіти дітей і молоді. Медіа стали інструментом неформальної освіти, яка набуває все більшої популярності, призводячи до масштабної кризи інститутів формальної освіти (якими традиційно виступають заклади вищої, середньої та дошкільної освіти). Засобом виходу з кризової ситуації є зрощення традиційних і новітніх форм організації освітнього простору, поєднання очної та дистанційної, синхронної та асинхронної, змішаної та адаптивної, хмарної та мобільної форм

навчання. Під цифровим освітнім середовищем мають на увазі сукупність усіх інформаційних систем, призначених для забезпечення цілей освітнього процесу. В сучасному освітньому середовищі цифрова культура стає невід'ємною складовою інформаційної культури. Цифрові медіа покращили педагогічні здібності педагогів, викладачів, учасників освітнього процесу, які шукають ефективні можливості для покращення успішності в навчанні.

Усе активнішою стає роль того, хто навчається. Учні самостійно визначають свою освітню стратегію, тобто відбувається індивідуалізація навчання, тоді як на педагога покладаються координаційна та підтримуюча функції. Головне завдання цифрового освітнього простору – спростити шлях від учня до вчителя, стати комунікаційною платформою для зручного спілкування.

Домінантою розвитку культури інформаційного суспільства є *інформаційна культура*, що визначає ступінь досконалості соціуму в його володінні інформаційними технологіями та здатності ефективно використовувати інформаційні ресурси. Одним із визначальних викликів майбутнього суспільства знань стає проблема подолання когнітивного розриву в доступі до інформації, освіти, наукових досліджень, що сприяє переосмисленню ключових підходів до сутності інформаційної культури в освітньому середовищі, її поєднання з цифровою та медіакультурою.

Інформаційна культура є синонімом культури загалом – сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством. *Інформаційна культура* – це історично набуті способи й засоби збереження та передачі інформації, що передбачає її диференціацію з іншими видами культури. Глобальна цифровізація формує новий тип культури сучасного суспільства – цифрової культури, що потребує модернізації освіти в напрямі готовності до ефективного використання технологічних новацій за допомогою актуальних професійно значущих якостей.

Поняття *цифрових компетенцій* застосовується в більш вузькому контексті як ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій, що передбачає використання різноманітних технічних, когнітивних і соціологічних навичок для виконання завдань та вирішення проблем у цифровому середовищі. Цифрові компетенції включають у себе навички використання, доступу, фільтрації, оцінки, створення, програмування та обміну цифровим вмістом – іншими словами, набір коректних навичок і компетенцій, необхідних для пошуку й обробки інформації в комп'ютеризованій формі. Цифрові компетенції – це комплексна концепція, яка включає інформаційну та дата-грамотність, комунікацію та співпрацю, медіаграмотність, створення онлайн-контенту, онлайн-безпеку, а також застосування критичного мислення та інновацій з онлайн-інструментами й технологіями. Цифрові компетенції охоплюють не лише інформаційні та комунікаційні засоби і навички, пов'язані з технологіями, а й поведінку, що стосується інформаційно-комунікаційного середовища в Інтернеті, зокрема, відповідального, етичного й безпечного використання та поширення інформації, а також розробки творчих та інноваційних підходів використання цифрових медіа для навчання, роботи та участі у повсякденному житті [1, с. 106].

Інформаційно-освітнє середовище поєднує широкий вибір навчального програмного забезпечення та мереживних технологій, включаючи електронну пошту, форуми, чати, відеоконференції, вебіари, аудіо- та відеозаписи, уривки з телепроектів, тематичні слайд-шоу. Невід'ємним компонентом інформаційно-освітнього середовища є електронні навчально-методичні комплекси, які сприяють

індивідуалізації процесу навчання, забезпечують інтерактивний зв'язок із навчальним матеріалом, сприяють модернізації освіти, змінюють змістове наповнення освітнього процесу, уможливають забезпечення рівного доступу учасників освітнього процесу, незалежно від місця їх проживання та форми навчання до якісних навчальних і методичних матеріалів.

Сучасне інформаційно-освітнє середовище дає можливість ефективно здійснювати такі види діяльності: планування та організацію освітнього процесу, інформаційну підтримку дітей; взаємодію учасників освітнього процесу, зокрема дистанційно за допомогою мережі Інтернет; проводити моніторинг результатів навчання та розвитку дітей.

Вплив Інтернету на суспільство та освіту має тотальний характер: змінюється ритміка життя сучасної людини, світосприйняття та способи мислення. Зокрема збільшення перебування у віртуальному середовищі вже призвело до скорочення сну в сучасних дітей, зменшення часу їхнього дозвілля на природі та інтеракції без посередництва масмедіа. Масштабною є так звана «криза запам'ятовування» в сучасних дітей та молоді, які схильні запам'ятовувати «не зміст якогось джерела інформації, а місце, де ця інформація знаходиться, а ще точніше «шлях», спосіб, як до неї дістатися». Криза запам'ятовування є реакцією на інформаційне перевантаження людини, а також обумовлена посиленням її залежності від цифрового середовища. У результаті «Доступність практично будь-якої інформації у будь-який час із раннього віку змінює структуру мнемонічних процесів. Пам'ять стає не тільки «неглибокою», але й «короткотривалою» («кліпове мислення») [5, с. 160].

Іншим когнітивним ефектом впливу цифрових технологій на свідомість дітей та молоді є гіперактивність, зменшення концентрації уваги, панування «візуалізованого сприйняття», відмова від лінійного причинно-наслідкового сприйняття навчального матеріалу, орієнтація на багатозадачність і «мережеве сприйняття».

У таких умовах важливим стає розвиток цифрових компетентностей та цифрової відповідальності як інструментів освіти за доби нового комунікативного вибуху. Рівень засвоєння цифрових компетентностей пов'язується із соціальною адаптивністю та професійною успішністю. Завдяки цифровим компетентностям трансформується уявлення про навчальне середовище. Якщо раніше його пов'язували з фіксованим простором «класної кімнати», то зараз мова йде про «відкритий освітній простір» [5, с. 160].

Інформаційна частина безпеки освітнього середовища, яка через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість. Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище виокремлюють: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу, грумінгу, тролінгу тощо. До головних цифрових ризиків відносять: контентні, що виникають у результаті використання ресурсів, які містять небезпечну інформацію; комунікаційні, що є наслідком спілкування в мережі; споживчі як ризики фінансових та інформаційних втрат у результаті шахрайства та низької споживчої культури; технічні ризики, що визначаються пошкодженням програмного

забезпечення, порушенням конфіденційної інформації шляхом зламу та шкідливих програм [5, с. 160].

Створення безпечного та психологічно комфортного інформаційно-освітнього середовища є одним із основних завдань інформатизації освіти. Таким чином, важливим є проведення постійного моніторингу психологічної комфортності й безпеки освітнього середовища, що дозволить виявити ризики, несприятливі впливи інформаційно-освітнього середовища на учасників освітнього простору та проконтролювати якість психологічних умов, у яких відбувається освітній процес.

Принципи виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору

До принципів виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору доцільно віднести:

- *принцип конфіденційності та безпеки*, що полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, можливості надавати дозвіл, обмежувати й забороняти певну інформацію, попередженні зламів, захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю з боку батьків;
- *принцип індивідуалізації* передбачає застосування вмінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору й отриманні необхідної інформації, вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання, використанні можливостей для самостійної роботи й саморозвитку, адаптивних методик, а також різного роду індивідуальних форм презентації та спілкування в соцмережах;
- *принцип доступності*. згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у доступі та використанні, а також актуальним і постійно оновлюваним;
- *принцип доцільності* – використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для виконання поставлених завдань, досягнення виховних цілей;
- *принцип розвитку*, що забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання вдосконалюватися, розвивати творчі здібності, адаптуватися до сучасних умов життя та використовувати переваги цифрового середовища в розв'язанні життєвих задач;
- *принцип гнучкості* дозволяє використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, спеціальних потреб, інтересів кожної дитини з урахуванням її вподобань, задач, зручного часу, місця тощо;
- *принцип інноваційності* дає можливість використовувати сучасні інноваційні, у тому числі інтерактивні, дистанційні форми і методи роботи з дітьми, новітні технології та можливості цифрового простору;
- *принцип інтегрованості* забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб'єктів освітнього процесу [4, с.10].

Причини занурення сучасного дошкільника в цифровий простір одночасно як споживача і творця:

- Повсюдна допитливість, високий рівень пізнавальної активності. Сучасні діти використовують інтернет як один із універсальних способів дослідження та пізнання навколишнього середовища.

- Потреба в яскравих зовнішніх враженнях. Дошкільники проявляють підвищений інтерес до всього нового, яскравого, незвичайного, тому найбільше та найшвидше зазнають впливу зовнішнього середовища.
- Потреба в спілкуванні. Спілкування – важливий чинник становлення та розвитку особистості дитини, засвоєння нею соціального досвіду.
- Потреба в грі як провідному виді діяльності. Вагомим чинником, що заохочує дітей до цифрового простору, є також пріоритетність гри як провідної діяльності дошкільників.

Перевагами раннього занурення дошкільника в цифровий простір є: раннє уведення дитини в інформаційно-цифровий світ, що сприяє розширенню кола її інтересів, можливостей набуття додаткової обізнаності, забезпечує розвиток цілеспрямованості, кмітливості, уміння структурувати потоки інформації, стимулює розвиток пізнавальних здібностей та уяви, що має виховну й освітню спрямованість і здатність викликати інтерес дітей до економіки, соціології, історії, літератури.

Ризиками раннього занурення дошкільника в цифровий простір є:

- зняття заборон і обмеження морально-етичного та соціальних планів (зняття табу насилля, убивств, руйнування; відсутність правових норм, що діють у справжній реальності);
- переважання інтернет-впливів, збагачених досягненнями у сферах штучного інтелекту та машинного навчання, технологіями створення віртуальної та доповненої реальності, деформує зорове і слухове сприйняття фрагментів реального світу, негативно впливає на встановлення дітьми причинно-наслідкових зв'язків між явищами, що кардинально відмінні у віртуальному житті;
- недостатня розвиненість саморегулятивних механізмів, характерна для дошкільного віку, слабкий вольовий і емоційний контроль, імпульсивність поведінки роблять дітей найбільш вразливими для інформаційних і програмно-технічних загроз;
- зацікавленість агресивними іграми призводить до того, що діти можуть намагатися застосовувати подібні методи рішення проблем у реальному житті;
- тривале перебування за комп'ютером у статичному положенні викликає порушення кровообігу та провокує застійні явища в організмі дитини, що зі свого боку сприяє виникненню або загостренню захворювань опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, судинним порушенням. Тривала концентрація погляду на екрані монітора і неправильне освітлення негативно впливають на зір користувачів.

Шляхами безпечного занурення дошкільників у цифровий простір є розуміння захисту дітей як спільної відповідальності всіх зацікавлених сторін за збереження здоров'я дитини в цифровому просторі. Згідно з нормами, визначеними МОЗ України, неперервне перебування за комп'ютером упродовж доби для дітей старшого дошкільного віку не повинно перевищувати 30 – 45 хвилин на тиждень. Важливо узгодити з дитиною правила сімейного користування мережею, з'ясувати їх значущість для їхньої фізичної та психічної безпеки [4, с.14].

Розробники Google пропонують ефективні рішення та інструменти, об'єднані в безпечну й захищену платформу Google Apps for Education для розгортання

освітніми закладами єдиного інформаційно-освітнього середовища. Завдяки подібним інструментам заклади освіти можуть перейти на новий рівень використання інформаційно-комунікаційних технологій, знизити витрати на організацію та управління освітнім процесом. Керівники закладів освіти та вчителі мають змогу ознайомитися з різноманіттям сервісів, ресурсів, служб Google, що використовуються в освітньому процесі, зможуть вільно планувати власні уроки з використанням інструментів і ресурсів Google.

Таким чином, розвиток цифрової компетентності та цифрової відповідальності є ключовим соціальним замовленням сьогодення, що можна досягти шляхом системних змін у підході до організації освітнього простору, форм і методів роботи, залученням як дорослих, так і молоді та дітей, стимулюванням самоосвітніх компетентностей сучасної людини, осмислення нею можливих наслідків і ризиків перебування в цифровому середовищі [5, с. 161].

Література

1. The 6th International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice», 2022, 712 p.
2. The XXXVII International Scientific and Practical Conference «Modern ways of solving the latest problems in science», 2022, Varna, Bulgaria. 518 p.
3. Ляшенко О., Яцишин А. Інформаційно-цифровий освітній простір: перспективи розвитку. *Освіта і суспільство*. 2019, квітень. № 4(13). С. 7.
4. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. 2021. 52 с.
5. *Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій». Частина II. Наук. ред. О. Ю. Висоцький*. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. 384 с.

Формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах

Наталія Єсіна

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «соціальні мережі» як технологічні комплекси організації та управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами й навичками; на основі аналізу наукової літератури виявлені позитивні та негативні сторони соціальних мереж, які впливають на становлення та розвиток особистості підлітка; визначена роль соціальних мереж на сучасному етапі розвитку суспільства, яка проявляється в представництві інтересів не тільки соціальних груп, але й цілих соціальних верств населення; виявлено негативний вплив соціальних мереж на особистість підлітка, що проявляється в розширенні видів діяльності підлітків у віртуальному просторі, прагненні до самостійності та дорослості, експериментів над собою, що призводить до появи ризикованої діяльності як в Інтернет-мережі, так і в реальному житті; розкрито поняття безпечної поведінки в соціальних мережах як сукупності дій особистості під час користування Інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяних фізичному, психічному, соціальному благополуччю та майну самої людини й інших людей.

Наведено авторське визначення безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах як напрям соціального виховання із забезпечення сукупності дій підлітків у соціальних мережах, що характеризують обізнаність їх про ризики та правила поведінки в соціальних мережах, уміннями зважено реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоційний стан, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-просторі; виділено основні правила безпечної поведінки в соціальних Інтернет-спільнотах; виокремлено структурні компоненти безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах: пізнавальний, мотиваційний та вчинково-рефлексивний.

Ключові слова: підлітки, соціальні мережі, Інтернет-мережі, соціальномережева послуга, соціальна структура, безпечна поведінка, соціальний фахівець.

Актуальність. Сучасний етап існування нашої держави характеризується розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які впливають на всі сфери життєдіяльності людини. Вони є невід'ємною частиною її життя, дають їй можливість швидко та зручно отримати навчальну інформацію, знайти нових віртуальних друзів, ознайомитися з історією та культурою різних народів тощо. Поруч із багатьма перевагами соціальних мереж є дуже багато ризиків, з якими стикаються користувачі під час своєї діяльності у віртуальному просторі. Особливе занепокоєння викликає той факт, що соціальні мережі стають дуже популярними серед такої категорії, як підлітки. Насамперед, саме у них виникає розвиток комп'ютерної залежності від соціальних мереж, проявом яких стає поступове звуження кола інтелектуальних інтересів, порушення системи соціальних контактів, відволікання їх від реального життя, навчання, інтересів, обов'язків. Отже, актуалізованою є проблема формування у підлітків навичок безпечної поведінки в соціальних мережах.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей впливу соціальних мереж на особистість підлітка та необхідності формування у нього навичок безпечної поведінки в даному просторі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив установити, що проблемою соціальних мереж та їх впливом на особистість займались (Д. Бодненко [3], А. Гребінь [4], О. Лобовікова [6]); безпечну поведінку підлітків в інформаційному просторі розглядали (А. Алексеєнко [1], М. Богдан [2], О. Волянська [5]); формуванню безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах приділяли увагу (М. Снітко [7], О. Черних [8]).

Аналіз останніх теоретико-методичних досліджень свідчить, що немає єдиного підходу до визначення поняття «соціальні мережі». Відомо декілька підходів до визначення цього феномену.

На думку Д. Бодненко, соціальна мережа – «це структура, що базується на людських зв'язках або ж взаємних інтересах». Завдання такого сайту полягає в тому, щоб забезпечити користувачів усіма можливими шляхами для взаємодії один з одним: відео, чати, зображення, музика, блоги та інше [3].

А. Aleman вважає, що соціальна мережа в Інтернеті (від англ. social networking service – соціальномережева послуга) – «це програмний сервіс, платформа для взаємодії людей у групі чи групах. Завданням такого сервісу є забезпечення користувачів усіма можливими інструментами для спілкування одне з одним – відео, чати, зображення, музика, блоги, форуми тощо» [9, с. 17].

М. Richard розглядає соціальні мережі як інтернет-програми, які допомагають

друзям, бізнес-партнерам або іншим особам спілкуватися та встановлювати зв'язки між собою, використовуючи набір інструментів [10].

О. Волянська розуміє під соціальною мережею соціальну структуру, Інтернет-середовище, вузли якої складають організації чи окремі люди, а зв'язки між ними позначають встановлені взаємодії (політичні, корпоративні, службові, сімейні, дружні, за інтересами) [5, с. 119].

Ми погоджуємося з А. Гребінь, який визначає соціальні мережі як «соціальні структури, що утворені індивідами або організаціями» [4, с. 111]. У мережі Інтернет ці структури мають вигляд «сайтів, на яких користувачі можуть створювати персональні сторінки і спільноти для спілкування та поширення інформації серед великої кількості людей» [4, с.112].

Проведений теоретичний аналіз наукових праць Д. Бодненко [3], О.Волянської [5], О. Лобовікової [6] дозволив виділити позитивні сторони впливу соціальних мереж на становлення та розвиток особистості підлітка:

- подолання комунікативного дефіциту, знаходження нових співрозмовників та розширення кола знайомих;
- задоволення потреби у самовираженні та самореалізації;
- сприяння розвитку електронного навчання й освіти в цілому, пропонуючи інноваційні технічні та методичні засоби;
- забезпечення необхідної в сучасних суспільних умовах швидкості обміну інформацією;
- представництво інтересів не тільки соціальних груп, але й цілих соціальних верств населення.

Проте, на жаль, соціальні мережі поряд із позитивним впливом на процес соціалізації підлітків здійснюють і негативний вплив. Серед негативних аспектів користування соціальними мережами можна відокремити такі:

- залежність від соціальних мереж та Інтернету в цілому;
- відхід від справжнього життя, неможливість налагодити контакти з реальними людьми;
- негативний вплив на психофункціональний стан користувачів;
- незахищеність особистої інформації;
- не завжди достовірна інформація;
- відкритий доступ до негативної інформації (он-лайн насилля, порнографія тощо).

Представники різних наукових течій Т. Алексеєнко [1], Д. Бодненко [3], О. Волянської [5], О. Лобовікової [6] вважають, що розширення видів діяльності підлітків у віртуальному просторі (комунікативна, пошукова, пізнавальна, дозвілєва, ігрова, комерційна, протиправна, спрямована на вдосконалення власної особистості, спрямована на задоволення сексуальних потягів і бажань тощо), прагнення до самостійності та дорослості, експериментів над собою призводять до появи ризикованої діяльності як в Інтернет-мережі, так і в реальному житті. При цьому з'ясовано, що фахівці радять не стільки забороняти спілкування в соціальних спільнотах, скільки доступно, відповідно до віку дитини, пояснювати їй про можливі небезпеки і шляхи їхнього запобігання, формуючи правила безпечної поведінки в соціальних мережах.

Зловживання соціальними мережами може призвести не лише до десоціалізації, але й до деструктивних змін у психіці та поведінці особистості

підлітка [9, с. 28]. Тому на сьогодні варто зосередити особливу увагу на навчанні дітей та підлітків правил і основ безпечної поведінки в соціальних мережах.

На думку Т. Алексеєнко, безпечна поведінка підлітків у соціальних мережах – це не тільки сукупність дій, а й складне структурне утворення, що характеризується знаннями підлітків про ризики та правила поведінки в соціумі, у довкіллі, у сфері дозвілля, їх уміннями адекватно поводитись і оптимально реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності й поведінки [1, с. 3].

М. Снітко розглядає безпечну поведінку підлітків в Інтернет-мережі як засіб самореалізації та сукупність дій підлітків в Інтернет-мережі, що характеризуються знаннями підлітків про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, уміннями оптимально реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-мережі [7, с. 254].

Інтерполюючи теоретичні висновки М. Снітко [7] щодо складових безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, нами виокремлено структурні компоненти безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах: пізнавальний (обізнаність підлітків про соціальні мережі), мотиваційний (бажання убезпечити себе в соціальних мережах) та вчинково-рефлексивний (уміння та навички безпечної діяльності в соціальних мережах; диференціювання різноманітних впливів соціальних мереж; вести конструктивний діалог з віртуальними співрозмовниками та протистояти можливому тиску з їхнього боку; контролювати, спрямовувати й аналізувати власну діяльність у соціальних мережах).

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових праць Т. Алексеєнко [1], М. Снітко [7], О. Черних [8] дозволило визначити формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах як напрям соціального виховання із забезпечення сукупності дій підлітків у соціальних мережах, що характеризують обізнаність їх про ризики та правила поведінки в соціальних мережах, уміннями зважено реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоційний стан, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет просторі. На наш погляд, в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства формування навичок такої поведінки у підлітків повинно стати провідним напрямом роботи соціального фахівця.

На думку О. Черних [8] формування навичок безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах має сприяти моделюванню поведінки, з одного боку, спостереженню за своєю поведінкою та поведінкою оточуючих, з іншого, ефективній соціальній взаємодії в даному просторі. Позитивний ефект від їх використання вбачається у випадку демонстрації безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах, негативний – у випадку демонстрації ризикованої поведінки в даних мережах із метою зміни такої поведінки. Для формування безпечної поведінки важливо, щоб підлітки самостійно розробляли правила безпечної поведінки та дотримувалися їх.

На основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел Т. Алексеєнко [1], М. Богдан [2], О. Волянська [5], М. Снітко [7], О. Черних [8] нами виділено основні правила безпечної поведінки в соціальних Інтернет-спільнотах: не повідомляти особисті дані; не поширювати особисті фото; не повідомляти паролі від соціальних мереж; не завантажувати невідомі файли з невідомих ресурсів; не вірити рекламним Інтернет-розсилкам; не грати в Інтернет-казино.

Висновки. На даному етапі розвитку нашого суспільства важливим чинником соціалізації сучасного підлітка виступають соціальні мережі. Отже, вважається доцільним дотримуватися правил безпечної поведінки в них, що вимагає від соціальних фахівців приділяти більше уваги саме створенню безпечного інформаційного простору для дітей та підлітків, формуванню в них умінь і навичок безпечної поведінки в соціальних мережах.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка та експериментальна перевірка технології формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах.

Література

1. Алексеєнко Т. Ф. Вплив інформаційних технологій на стан і розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем суспільства. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2013. № 3. С. 3-8.
2. Богдан М. С. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж. *Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування*. 2014. С. 25-29.
3. Бодненко Д. М. Використання соціальної мережі FACEBOOK для навчання майбутніх журналістів. *Науковий вісник інформаційних технологій*. Львів, 2012. № 1. С. 29-35.
4. Гребінь А. А. Соціальні мережі – сучасне середовище спілкування з користувачем. *Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали міжнарод. наук. конференції* (м. Київ, 21-22 квітня 2019 р.) Київ, 2019. С.111- 112.
5. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Харків, 2016. № 3. С. 117-134.
6. Лобовікова О. О. Соціальні мережі як феномен інформаційного суспільства. *Вісник Львівського університету*. Серія соціологічна. Львів, 2011. Вип. 5. С. 154–160.
7. Снітко М. А. Підготовка соціальних педагогів до формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 30. С. 254–257.
8. Черних О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки в Інтернеті. Київ: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 104 с.
9. Aleman, Ana M. Martinez; Wartman, Katherine Lynk, «Online social networking on campus: understanding what matters in student culture», New York and London: Routledge, 1st edition, 2009. 115 с.
10. Richard Mac-Manus. Latest SNS Numbers – My Space Streaks Ahead. 2006. URL: http://www.readwriteweb.com/archives/latest_sns_num.php

---

Психологічна безпека освітнього середовища

**Формування безпечного освітнього середовища в умовах війни.
Протидія стресу та дезінформації: роздуми й поради психолога**

Володимир Носенко

Війна є надзвичайно стресовою та травмуючою подією для психіки, адже за таких умов людина переживає реальну загрозу життю, фізичному та психічному здоров'ю, як власному, так і своїх близьких. Стрес – це неспецифічна реакція організму людини у відповідь на сильну та несподівану дію зовнішнього подразника, яка мобілізує ресурси та запускає захисні механізми організму, активізуючи діяльність людини, спрямовану на протидію небезпечним і загрозливим впливам ззовні та адаптацію до нової реальності [4]. Відчуття безпеки в такий час умовне, оскільки в багатьох будь-яке затишшя на війні є очікуванням небезпеки, що викликає страх.

Будь-який страх, а особливо страх, породжений війною, є перш за все страхом смерті. Смерть підсвідомо сприймається людиною як щось неконтрольоване, невідоме і незворотне. Вона підсвідомо ототожнюється з утратою найдорожчого та перериванням. Люди творчі, емоційні, чуттєві, які мають значний життєвий досвід дитячих травм, комплексів, страждань і життєвих випробувань, даючи волю уяві, наділяють її негативно емоційно забарвленими очікуваннями.

Війна ж стає тією подією, яка впливає на всі рівні безперервності життя, розділяючи його на «до» та «після», порушуючи цілісність життєвої картини. Основним завданням для нормалізації ситуації та опанування нею стає відновлення безперервності життя та розірваних зв'язків.

Основним завданням учителя для нормалізації ситуації та опанування себе стає відновлення безперервності життя та розірваних зв'язків [3].

1. Когнітивна безперервність. Повернутися до певної рутини, правил та ієрархій.

2. Рольова наступність. Повернутися до звичайної ролі, щоб використовувати особисті навички, як учень, викладач або інші.

3. Соціальна наступність. Повернутися до групи однолітків, професійної спільноти. Поновити контакти з колегами, друзями, знайомими.

4. Відновити відчуття, що є завтра, що є завдання, які потрібно виконати. Певний контроль над частиною життя. Завантаженість справами.

Напрями роботи зі здобувачами освіти для відновлення відчуття безперервності:

- Турботлива зацікавленість учителя, турбота про здоров'я учнів: де знаходиться, як почувається, хто поруч, чи є безпечне місце.
- Заспокоєння. Повідомлення, спрямовані на підтримку, заспокоєння, підняття морального духу в моменти стресу, надання впевненості.

- Емоційні обійми. Дозвіл висловлюватись і ділитися почуттями з учителем і друзями. Прохати про емоційну підтримку.
- Почуття партнерства. Наголошувати на важливості досвіду перебування з групою та вчителем, здатності до співчуття іншим людям.
- Відволікання. Використовувати розважальний і гумористичний контент.
- Навчальний зміст.

Важливим завдання дорослих в умовах війни є задоволення біологічних, соціальних, духовних, культурних, емоційних та інших важливих потреб дитини. Безпека, розвиток і участь у соціальному житті дитини є складовими психологічного благополуччя.

Завдання заходів із психосоціальної підтримки та збереження психічного здоров'я:

- Забезпечення атмосфери безпеки, спокою, приналежності.
- Забезпечення умов для відновлення, віри в себе та впевненості у власних силах.
- Надання можливостей, надії та мотивації.

Ресурсно-поведінковий підхід (за О. Гершановим і Н. Макієнко) [1].

Кожна людина має черпати наснагу та підживлюватися ресурсами від того, що їй приносить емоційне задоволення або заспокоює. Особливо це проявляється в періоди криз. Описано п'ять домінуючих ресурсних каналів. При цьому Олександр Гершанов зазначає, що існує здоровий та аномальний, не здоровий способи відновлення. Не здоровий спосіб характеризується відстороненням від реальності, випадінням із соціальної взаємодії. Таким чином, вийшла таблиця ресурсних каналів відновлення:

Відновлення через емоційний канал.

Позитивні приклади: слухання музики, перегляд фільмів, відвідання театру, читання літератури.

Негативні приклади: комп'ютерна залежність, серіальна залежність, ігрова залежність, алкогольна залежність, тютюнокуріння, наркотична залежність, фанатизм.

Фізичний канал відновлення.

Позитивні приклади: приготування страв, пробіжки, масаж, плавання, заняття спортом, миття полів, вікон, садівництво та огородництво.

Негативні приклади: переїдання, садомазахизм, відхилення на сексуальному ґрунті.

Канал віри.

Позитивні приклади: прикмети, амулети, суспільні та родинні цінності, релігія та інше.

Негативні приклади: сектантство, окультизм.

Канал соціальної підтримки.

Позитивні приклади: дружба, волонтерство, інтервізійні групи, клуби інтересів, спільноти у месенджерах і соціальних мережах.

Негативні приклади: Інтернет залежність: блукання в соцмережах, телефонозалежність, клубна залежність, злочинні угруповання.

Когнітивний канал. Упорядкування. Структурування.

Позитивні приклади: пізнавальна жага, вивчення мов, наведення ладу, систематизація інформації, упорядкованість, структурованість, акуратність.

Негативні приклади: занудність, прискіпливість, чванливість.

Канал уяви.

Позитивні приклади: написання музики, віршів, малювання, вишивання, конструювання, акторська майстерність: гра, драматизація.

Негативні приклади: хворобливе самонавіювання, вигадкування, зацикленість, гіперболізація проблем.

Основні ресурси розвитку психологічної стійкості в дітей [3]:

- Довірливі стосунки.
- Наявність турботливих дорослих.
- Забезпечення цікавих ігор і приємних активностей.
- Контакт з однолітками, наявність друзів.
- Відчуття контролю над тілом і емоціями.
- Здатність вирішувати наявні проблеми.
- Позитивне мислення.

Способом посилення ресурсів дитини в умовах війни є [3]:

- Створення розпорядку, навіть у надзвичайній ситуації.
- Поділ дня на часові смуги (визначення годин неспання і сну, фізична активність, читання, навчання).
- Дії для підвищення відчуття сенсу (повернення до навчання, невеликі ролі протягом дня, допомога іншим, турбота про тварин).
- Надання надії – планування майбутньої діяльності для створення надії (планування подорожі на час, коли все закінчиться, що я буду робити)
- Застосування технік саморегуляції (дихання, розслаблення м'язів).
- Бути разом – це дає силу, підтримку фізичних чи віртуальних контактів (спільна їжа, ігрові заняття, читання книг, музика).

Війна – це випробування кожного суспільства та його інститутів на життєздатність. Тест на адаптивність, особистісну та громадянську зрілість. Криза та екстремальні події спонукають кожну людину до підвищення відповідальності за себе та долю власної країни. Одним із важливих, навіть ключових, елементів повномасштабної війни росії в Україні є інформаційний фронт. Пропагандистська армія країни-терориста десятиріччями вкладала шалені гроші, щоб спотворювати інформацію та поширювати «наративи русні», які викривлюють реальність. Створення численних фейків про Україну та українців стало зброєю окупантів. Дезінформація – це завідомо неправдива чи маніпулятивна інформація, у якої завжди на меті – нашкодити й робити це системно. *Як протидіяти інформаційній війні, як захистити дітей від шкідливого впливу деструктивного контенту інформаційно-пропагандистських спецоперацій рф?*

Постійно знаходячись у горнілі боротьби, чи не єдиним шляхом є формування критичного мислення в дітей, починаючи з дитячого садочку. Критичне мислення, уміння шукати інформацію та розуміння, що є дезінформацією, а що правдою – важлива компетентність сьогодення, ознака інформаційної грамотності. Як працювати з інформаційними джерелами, звідки отримувати інформацію, кому довіряти? Перш за все, слід запитати себе: «До чого мене підштовхує інформація, кому вона може бути вигідна, до чого вона може призвести в довгостроковій перспективі?» Користуйтеся офіційними джерелами інформації. Якщо якась інформація у вас викликає сумнів, намагайтеся більше

дізнатися про цю подію, вивчайте різні альтернативні джерела. Спеціалісти переконують, що дезінформація найчастіше поширюється месенджерами, анонімними Telegram-каналами, Viber-групами та й соцмережами загалом. Фахівці стверджують, що в тому ж Facebook відвертої дезінформації менше, ніж у Telegram. У Telegram є багато каналів, які мімікують під медіа, по факту перепубліковуючи новини, і вони не є токсичними. Іноді здається, що в таких каналах нічого поганого немає. Але є багато випадків, коли ці канали просто перекуповують і потроху починають давати дезінформацію, або можуть і повністю переформатувати канал. У всіх сферах життя може чекати на нас російська пропаганда. Це реальність сьогодення. Важливо максимально часто ставити питання й не обов'язково відразу давати собі відповіді на них. Цей внутрішній діалог, направлений на те, щоби змусити мозок осмислити інформацію з іншого боку й обійти наші когнітивні викривлення. А ключовою порадою є взяти собі за звичку читати профільні організації, які досліджують дезінформацію та інформаційний простір – це перший щит.

Дослідження стійкості до інформаційних впливів показують, що об'єми інформації постійно збільшуються, а світ змінився. Інформація зараз є зброєю, яка атакує нас і буде атакувати навіть у мирний час, бо запит на неї є найбільшим.

Міністерство цифрової трансформації роз'яснює, як убезпечити себе від ворога онлайн [2].

- Підтримуйте «гігієну» своїх інтернет-сторінок і дописів. НЕ ведіться на рекламні дописи в соцмережах із псевдосторінок СБУ чи інших державних відомств. Їх публікує ворог, щоб втертися в довіру. Перевіряйте офіційні сторінки установ на правдивість такої інформації. **✗** НЕ поширюйте інформацію про переміщення українських військових. Такі дії здають нашу армію ворогу!
- Поширюйте правду про війну, яку веде РФ проти України, у соцмережах. Пам'ятайте: вони теж є інформаційною зброєю проти ворога!
- Робіть дописи для своєї аудиторії в соцмережах, спілкуйтеся зі знайомими адміністраторами груп і каналів в інших країнах, поширюйте інформацію через них.
- Слідкуйте за своїми пристроями:
  - блокуйте пристрої щоразу після закінчення роботи;
  - встановлюйте застосунки лише з офіційних сервісів;
  - не користуйтеся невідомим Wi-Fi.
- Захистіть свої соцмережі:
  - встановлюйте складні паролі;
  - не додавайте в друзі невідомі акаунти;
  - увімкніть двохетапну автентифікацію.

Розуміння загрози та звідки вона може йти є надважливим механізмом супротиву. Найкращим прикладом ефективності України в протидії російській дезінформації є те, що попри неймовірно великих бюджетів каналів росзмі, які утворили хвилю російських фейків і дези, опитування перших місяців повномасштабної війни показували, що понад 80% українців упевнено вірять у перемогу, а сучасні опитування демонструють, що 89% не припинять супротив навіть у разі використання рашистами ядерної зброї.

Сьогодення зробило питання безпеки освітнього процесу та всіх його учасників вкрай актуальним. Надважливо в цей час створити всі можливі умови для забезпечення захисту життя та здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Перебування у стресі, очікування небезпеки та постійний страх смерті негативно впливають і відверто шкодять освітньому процесу, блокують розвиток дитини. Для подолання страху та відчуження, набуття рівноваги й безпеки, як стверджував видатний психолог і філософ Еріх Фромм [5], виникають «екзистенційні потреби» у психічних зв'язках зі світом. Задовольнити ці потреби можна творчістю, прагненням справедливості, свободи та правди. Екзистенційна потреба у впливі на навколишній світ може вести до пізнання та перетворення світу. Але часто соціум за допомогою бюрократичних інститутів перекидає її в потребу придушувати й підкорятися (авторитаризм) або руйнувати, знищувати людей і навколишній світ (деструктивність). Саме освіта, її зміст, форма, спрямованість є шляхом до свободи людини чи її несвободи. Освіта з початку 20-х років цього сторіччя долає надзвичайні виклики, які не можна було уявити до цього. Інформаційний простір, зокрема інтернет-простір, є новим майданчиком боротьби за серце та розум дитини. Інтернет і цифровізація суспільного життя суттєво впливають на глобалізацію, відкритість, технологізацію сучасного світу. Діджиталізація та сучасні інформаційні освітні технології створюють нові можливості для розвитку сучасної дистанційної освіти, нове поле соціалізації, самовираження та самореалізації особистості.

Література

1. Гершанов О. Шість каналів ресурсів. BelDiasporaTV: вебсайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cj8RKWG-CZ0&list=PL04w-5A0oLyihpVKIGTPUQnJCydk0P7-Y&index=2> (дата звернення: 28.02.2023).
2. Методичні рекомендації «Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану» / укладачі: О.М. Грушевчук, Л.М. Богданович, О.Г. Мулько, С.М. Сарай – Л.: Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області, 2022. – 49 с.
3. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». Міністерство освіти і науки України: вебсайт. URL: <https://mon.Gov.Ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-persha-psihologichna-dopomoga-algoritm-dij> (дата звернення: 05.03.2023).
4. Сельє Г. Стрес без дистресу. 63 с. Ratelib: електронна бібліотека. URL: <https://ratelib.com/books/380003-stress-bez-distressa/read> (дата звернення: 10.03.2023).
5. Фромм Е. Душа людини. Переклад з нім. В. А. Закс, Е. М. Телятнікова; переклад з англ. Т. В. Панфілова, Т. І. Перепелова, 1992. 430 с.

У сучасній соціально-педагогічній літературі самогубство розглядають як поведінку людини, направлене на її знищення. При цьому особливу увагу в розгляді суїцидальної поведінки педагоги звертають на соціально-психологічну, біологічну, суспільну природу чинників, які впливають на мотивацію підлітка суїцидента або того, який виказує такі наміри. «Самогубство, пише О. Калашникова, – це слабкість, капітуляція перед соціальними обставинами, воно ніколи не може бути виправданим, навіть тоді, коли людина втратила все – любов, здоров'я, віру в себе, значення життя. Якщо людина вирішує позбавити себе життя, це означає, що в її свідомості відбуваються істотні зміни» [1, с. 11].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду практики розв'язання проблеми самогубства серед підлітків свідчить про те що лише через розуміння причин і мотивів, які штовхають на самогубство, можлива правильна побудова засобів запобігання суїциду.

Питання суїциду є складною та актуальною соціально-педагогічною проблемою сьогодення, особливо важливим є питання підліткового суїциду.

Що таке суїцидальна поведінка?

У підлітковому віці в тілі людини відбуваються фізіологічні зміни, що впливає і на її емоційний стан. Деякі тінейджери можуть бути надмірно тривожними, відчувати розгубленість, страх і сумніви, імпульсивно приймати рішення. Такі «емоційні гойдалки» в кризових ситуаціях часто можуть підштовхнути дитину до думок про вчинення самогубства.

Суїцидальна поведінка – це складний і тривалий процес, який включає всі різновиди та прояви психічної діяльності, спрямовані на позбавлення себе життя. Вирізняють внутрішні та зовнішні форми суїцидальної поведінки. Серед внутрішніх форм: суїцидальні думки, уявлення, переживання, наміри, замисли, потяги; зовнішні – суїцидальні спроби та завершені суїциди.

За статистикою ВООЗ, самогубство є третьою головною причиною смертності серед молодих людей у віці від 15 до 29 років.

Причиною самогубств підлітків можуть служити гострі конфлікти у навчанні, сім'ї та інтимно-особистісних сферах. Однак саме імпульсивність і емоційність суїцидальних учинків рідко призводить до летального результату. Є безліч пояснень суїцидальної поведінки в підлітковому періоді. На першому місці з проблем, характерних для підлітків і молоді з суїцидальною поведінкою, – стосунки з батьками. Приблизно в 70% випадків ці проблеми безпосередньо пов'язані з суїцидом, на другому місці – труднощі, пов'язані зі школою, на третьому – проблеми взаємин із друзями, в основному протилежної статі [2, с. 63].

Маючи справу з підлітками суїцидентами або тими, хто виказує такі наміри, важливо пам'ятати, що після невдалої суїцидальної спроби, дитина може повернутися до неї, що слід розглядати як акт самоутвердження в скоєнні вчинку. Статистика доводить, що майже половина з тих, хто здійснив незавершений суїцид, повторюють суїцидальні спроби вдруге. Серед них приблизно 10% – упродовж першого року. Доведено, якщо підліток переконав себе зробити суїцидальний акт,

без надання належної допомоги він буде намагатися його відтворити знову і знову [4, с. 46].

Важливо пам'ятати: підлітки здійснюють суїцид у випадках, коли не бачать способів вирішення проблем або якщо спроби вирішення виявляються невдалими, а також тоді, коли в них різко загострюється відчуття безнадії.

Вплив стресу війни може стати додатковим фактором, що порушує інстинкт самозбереження та призводить до:

- посилення інстинкту самозбереження – гіперболізовані переживання за своє життя та безпеку, які в результаті можуть призвести до розвитку фобій;
- послаблення інстинкту самозбереження – втрата відчуття небезпеки попри реальність і об'єктивність загрози;
- спотворення інстинкту самозбереження – людина відчуває імпульсивні потяги до самокаліцтва.

Кожен із цих різновидів порушень може бути відповіддю на стрес від війни. При цьому другий і третій становлять пряму загрозу життю та підвищують ризик суїцидальної поведінки дітей та підлітків.

Часто дитина завдяки суїциду намагається викликати певні дії з боку іншої особи або осіб чи спонукати зміни у ставленні до неї оточуючих людей. Цю думку доводять мотиви суїцидальної поведінки дітей та підлітків, які описав О. М. Моховиков [4]:

1. Переживання образи, самотності, відчуженості, неможливості бути зрозумілим іншими.
2. Переживання втрати батьківської любові або неподілене кохання, ревності.
3. Переживання, пов'язані зі смертю, розлученням чи залишенням родини кимось із батьків.
4. Почуття провини, сором, зневажене самолюбство, незадоволення собою.
5. Страх ганьби, глузування, приниження.
6. Страх покарання, небажання вибачитися.
7. Любовні невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність.
8. Почуття помсти, протесту; злість, загроза, вимагання.
9. Бажання привернути до себе увагу, викликати співчуття, уникнути неприємних наслідків, відійти від важкої ситуації.
10. Співчуття або наслідування друзям, героям книжок, фільмів («ефект Вертера»).

У таких випадках суїцидальна поведінка виступає як засіб впливу, маніпуляції, зміни, домінування, стимулювання чи відновлення взаємостосунків.

У роботі з суїцидальною поведінкою буває складно розрізнити випадки, коли підліток має намір справді покінчити життя самогубством, а коли намагається в такий демонстративний спосіб отримати любов, увагу, бажані речі, переваги.

Вчинення маніпуляції є наслідком того, що в сім'ї, де виховується підліток, не сформовано надійну прив'язаність до батьків або опікунів. Як наслідок – у дитини відсутній досвід переживання глибоких почуттів, вона не може уявити, що відчувають інші люди.

Пам'ятайте, завчасно надана допомога – врятоване життя!

Міфи й реальність про дитячий та підлітковий суїцид

Для ефективного виявлення суїцидальних тенденцій слід сформувати адекватне ставлення до цього явища, подолати помилкові думки, стереотипи щодо

його розуміння в широких верствах населення. Тому спеціалісти пропонують, передусім, порівняти поширені серед людей забобони, передсуди й перевірені багаторічними науковими спостереженнями факти.

Розглянемо ці стереотипи детальніше.

Міф 1. Більшість самогубств здійснюється майже або зовсім без попередження.

Факт. Більшість людей подають попереджувальні сигнали про можливе самогубство – у формі безпосередніх висловів, фізичних, тілесних ознак, емоційних реакцій або поведінкових проявів. Вони повідомляють про можливість вибору самогубства як засобу позбавлення від болю, напруження, збереження контролю або компенсації втрати. При цьому дані сигнали часто виступають як волення про допомогу.

Міф 2. Не слід говорити про самогубство з людиною, котра схильна до нього, оскільки це може подати їй ідею про здійснення цієї дії.

Факт. Розмова про самогубство не породжує і не збільшує ризику його здійснення, а, навпаки, знижує його. Найкращим засобом виявлення суїцидальних намірів є пряме запитання про них. Відкрита розмова з вираженням щирого піклування та турботи щодо наявності в людини думок про самогубство буде для неї джерелом полегшення, навіть одним із ключових моментів у відвертанні безпосередньої небезпеки самогубства. Обминання ж цієї теми в розмові може стати додатковою причиною для зведення рахунків із життям. Говорити про самогубство доцільно в тому випадку, коли при попередньому діагностуванні в неповнолітнього виявилася тенденція до суїцидальної поведінки, є ймовірний ризик скоєння самогубства.

Міф 3. Якщо людина говорить про самогубство, то вона його не здійснює.

Факт. Люди, які зводять рахунки з життям, найчастіше перед цим прямо чи опосередковано дають знати кому-небудь про свої наміри. Це стосується чотирьох із п'яти суїцидентів. Тому, якщо до вас звернулася така людина, ніколи не відмовляйтеся від розмови з нею, відверніть її від цього всіма можливими засобами, передусім, глибокою зацікавленістю в житті цієї людини.

Міф 4. Суїцидальні спроби, що не призводять до смерті, є лише формою поведінки, спрямованої на привертання уваги до суїцидента.

Факт. Суїцидальні форми поведінки або «демонстративні» дії деяких людей є крайнім, останнім закликком або проханням про допомогу, що посилається іншим. Надання допомоги в розв'язанні проблем, установлення контакту є ефективним методом запобігання суїцидальної поведінки.

Міф 5. Самогубець упевнено бажає померти.

Факт. Наміри більшості суїцидентів залишаються двоїстими аж до моменту наступу смерті. Вони залишаються відкритими для допомоги з боку інших, навіть якщо вона нав'язується їм. Більшість осіб із суїцидальними тенденціями шукають спосіб продовження життя.

Міф 6. Ті, хто покінчує із собою, психічно хворі.

Факт. Дійсно, наявність психічного захворювання є фактором високого ризику самогубства, проте переважаюча більшість суїцидентів не страждають ніякими психічними захворюваннями. Для них суїцидна ситуація тимчасова, з якої вони не вбачають іншого виходу, але такий завжди можна знайти.

Міф 7. Якщо людина одного разу здійснить суїцидальну спробу, то вона більше її не повторить.

Факт. Хоча більшість осіб, що скоюють суїцидальну спробу, звичайно не переходять до самогубства, однак значна частина з них повторюють ці спроби. Так, частота самогубств в осіб, котрі раніше скоїли суїцидальні спроби, у 40 разів вище, ніж в іншій частині населення.

Міф 8. Зловживання алкоголем і наркотиками не має відношення до самогубств.

Факт. Залежність від алкоголю і наркотиків є фактором ризику суїцидальної поведінки.

Міф 9. Самогубство є надзвичайно складним явищем, тому допомогти самогубцям можуть лише професіонали.

Факт. Дійсно, дослідження свідчать, що суїцид – складне явище, але розуміння та реагування на суїцидальну поведінку в конкретної людини не вимагає глибоких знань у галузі психології або медицини. Вимагається лише проявити увагу до того, що говорить людина, сприймати інформацію серйозно, надати підтримку та звернутися за відповідною допомогою. Адже багато людей гинуть унаслідок самогубства лише тому, що їм не була запропонована чи стала недоступною невідкладна перша допомога та підтримка.

Міф 10. Якщо людина має схильність до самогубства, то вона залишиться в неї назавжди.

Факт. Більшість суїцидальних кризових станів є минуцями й усуваються при відповідній допомозі. Однак, якщо кризова ситуація триває, полегшення не настає, а допомога не надається, то зберігається ризик суїцидальної спроби. Після отримання професійної допомоги людина найчастіше здатна поновити своє звичайне життя та діяльність.

Міф 11. Самогубство – явище, що успадковується.

Факт. Наявність деякої генетичної основи не означає, що людині не можна надати реальної допомоги, адже мова йде про поведінку людини, котру важливо помітити, а після цього звернути на неї увагу лікарів або психологів.

Міф 12. Якщо не залишена записка, то не можна вважати самогубством те, що трапилося.

Факт. Лише четверта частина з усіх осіб, що скоїли самогубство, залишають записки.

Як правило, самогубству передують незвична для цієї людини поведінка. Дорослі повинні знати характерні внутрішні та зовнішні поведінкові ознаки суїциду, які слугують своєрідним сигналом готовності підлітка до такого вчинку.

Як доводить практика, підлітки із суїцидальними намірами потребують як медичної, у першу чергу психіатричної, так і соціально-педагогічної допомоги.

Профілактика суїцидальної поведінки охоплює різноманітні заходи, спрямовані на зниження рівня аутоагресивної активності, зокрема на запобігання формуванню суїцидальних намірів, учиненню суїцидальних дій і рецидивам суїцидальної поведінки, здійснюється за різними критеріями:

1. За змістом профілактики суїцидальної поведінки визначають:

- спеціалізовані психіатричні терапевтичні (медикаментозні й немедикаментозні) заходи, спрямовані на запобігання формуванню (рецидивам) суїцидальної активності, а також на лікування психічних розладів, що спричинюють суїцидогенез;
- психологічні корекційні заходи, мета яких полягає у зміні особистісних установок щодо аутоагресивних проявів, підвищенні

рівня психологічної захищеності, формуванні антисуїцидального бар'єра (активізації антисуїцидальних факторів особистості);

- соціальні заходи, зорієнтовані на зміну соціального статусу, соціально-економічних умов життя потенційних суїцидентів;
- інформаційно-навчальні заходи щодо поширення знань про особливості генезису та формування самовбивчої поведінки, способи самопомоги при виникненні аутоагресивних виявів, робота суїцидологічних служб; спеціалізовані навчальні суїцидологічні програми для спеціалістів, які працюють у галузі суїцидології та в суміжних галузях.

2. За послідовністю здійснення профілактики самовбивчих тенденцій:

- первинна (заходи, які проводять із суїцидентами з метою запобігання повторним спробам; інформаційно-навчальні заходи з питань суїцидології для всіх категорій населення);
- вторинна (робота із суб'єктами, які здійснили спробу самогубства, для уникнення рецидивів суїцидальної поведінки);
- третинна (надання допомоги близькому оточенню осіб, які скоїли суїцидальну спробу, для уникнення рецидивів суїцидальної поведінки) [4, с. 85].

Вирішувати цю проблему має не тільки суспільство в цілому, але й кожна людина, особливо та, яка повинна знаходитися поруч із молоддю, допомагати їй у складній ситуації, а саме – соціальний педагог, діяльність якого пропонуємо здійснювати у двох напрямках:

- Превентивному – виявлення за допомогою діагностичного інструментарію в молодіжному середовищі осіб, схильних до суїцидальної поведінки, проведення з ними групової та індивідуальної соціально-педагогічної роботи, що дозволить запобігти суїциду.
- Інтервентному (проводиться разом із психологом) – здійснюється в період, коли молода людина знаходиться вже на рівні суїцидальних думок і намірів. Соціально-педагогічна діяльність здійснюється на індивідуальному рівні, спрямована на визначення конкретних причин суїцидальної поведінки та їх усунення шляхом відновлення усвідомлення самоцінності особистості та втрачених контактів із навколишніми [4, с. 56].

Технології соціально-педагогічної роботи з підлітками, схильними до самогубства, спрямовані на те, щоб поставити цю форму девіантної поведінки під соціальний контроль, що включає такі заходи:

- По-перше, виявлення за допомогою діагностичного інструментарію в молодіжному середовищі осіб, схильних до суїцидальної поведінки, і проведення з ними групової та індивідуальної соціально-педагогічної роботи.
- По-друге, визначення конкретних причин суїцидальної поведінки та їх усунення шляхом відновлення усвідомлення самоцінності особистості та втрачених контактів із навколишніми.
- По-третє, створення державної суїцидологічної служби допомоги даній категорії населення.

Щоб попередити суїцид, учителю потрібно постійно спостерігати за підлітками та зважати на зазначені вище фактори. *У разі виявлення ризику суїциду варто дотримуватися базових правил реагування.*

– Надати емоційну підтримку: вислухати підлітка, не намагаючись його заспокоїти й не знецінюючи його хвилювань фразами на кшталт «Перестань думати про дурниці», «Усе буде добре», «Усе налагодиться».

– Валідувати страждання: визнати та прийняти думки, емоції та переживання підлітка, уникати засудження, показати, що дитина має право на почуття, навіть якщо дорослому їх складно зрозуміти і прийняти. Не варто в обговореннях замовчувати тему суїциду. Разом із тим необхідно намагатися не показувати власного збентеження та страху.

– Сприяти стабілізації емоційного стану: запропонувати підлітку прості техніки екстреного емоційного відновлення, дати йому можливість висловити думки та почуття. При цьому важливо звертати увагу на комунікативні маркери того, як підліток говорить про свою можливу смерть, наприклад: «Я помру і все скінчиться» вказує на більш високий ризик смерті від самогубства; «Мені здається, що я опинюся в лікарні – на помірний ризик самогубства; «Я не хочу вмирати, я хочу, щоб мої страждання закінчилися» – менший ризик смерті від самогубства.

– Активувати захисні фактори: важливо допомогти підлітку знайти якомога більше ресурсів стійкості, щоб подолати суїцидальні думки та зменшити ризик вчинення самогубства. Для цього можна застосовувати питання на кшталт: «Що дозволяє тобі почуватися в безпеці? Що могло би допомогти тобі почуватися краще? Поряд із ким ти відчуваєшся спокійніше та впевненіше? Хто з людей у твоєму оточенні може підняти тобі настрій або покращити твій емоційний стан? Які заняття допомагають тобі стабілізувати емоційний стан, покращують настрій? Яка підтримка могла би стати найбільш корисною для тебе прямо зараз?»

– Скласти антикризовий план і організувати коло підтримки: необхідно разом із підлітком проговорити можливі дії у випадку повернення суїцидальних думок, скласти перелік тих людей, до кого можна звернутися за допомогою, надати перевірені телефони довіри або лінії психологічної допомоги, домовитися про те, кого ще можна залучити в кризовій ситуації.

– Контролювати ситуацію: спостерігати та відслідковувати динаміку поведінки та емоційного стану підлітка. Якщо ризик суїциду оцінюється як помірний, високий або екстремальний, слід негайно залучити до вирішення ситуації батьків/опікунів або представників близького оточення, яким довіряє підліток, а також фахівців із ментального здоров'я.

Література

1. Амбрумова А. Г., Вроно Е. М. Про деякі особливості суїцидальної поведінки дітей і підлітків. *Журнал невропатології і психіатрії. За ред. С.С. Корсакова.* Т. 83. Вип. 10. 1983. С. 11–17.
2. Психологія суїциду: навчальний посібник. За ред. В. П. Москальця. Київ : Наука, 2004. 256 с.
3. Долгорукова Г. В. Суїцид як соціально-педагогічна проблема. *Науковий пошук молодих дослідників.* 2007. № 4. С. 78–82.
4. Суїцидологія: теорія і практика. Зб. наукових статей. За ред. О. М. Морозова, А. Г. Чупрікова. Донецьк : ДО, 1998. 184 с.

Психічне здоров'я особистості – запорука здорового суспільства

Світлана Ярмолицька

Суспільство лише тоді знаходиться у квітучому стані, коли всі його члени здорові, тобто народ розвинений фізично й морально.

Ф. Мерінг

Одним із показників високого рівня якості життя суспільства є його психічне здоров'я. Нестабільна політична та економічна ситуації, несприятливий екологічний стан, велика кількість надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, низький соціально-економічний статус особи спричиняють зростання негативного впливу на особистість, що проявляється в поширеності психічних розладів, агресії, насильства, пияцтва, наркоманії, злочинності, самогубств. У свою чергу, проблеми психічного здоров'я негативно впливають на економіку (зниження продуктивності праці, вільні робочі місця). Усе це вказує на актуальність проблеми збереження психічного здоров'я населення та кожної людини зокрема.

На сьогодні, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 25% людей у всьому світі потребують допомоги спеціалістів у вирішенні проблем, які пов'язані з незадовільним станом власного психічного здоров'я. Вибір бути здоровою чи ні – це особисте свідоме рішення людини. Але від нього залежить багато: чи зможе вона повноцінно функціонувати в суспільстві, реалізувати свої потенційні можливості, закласти генетичний фундамент психічно здорового покоління.

Коли ми говоримо про щастя, душевний спокій, радість або задоволеність, ми говоримо про психічне здоров'я. За визначенням ВООЗ, психічне здоров'я – це не просто відсутність психічного розладу. Це «стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти» [1].

У низці наукових праць психічне здоров'я прирівнюється до переживання психологічного комфорту і психологічного дискомфорту. Так, С. Максименко зазначає, що *психічне здоров'я* – внутрішній психічний стан, який залежить від душевного комфорту, що забезпечує адекватну реакцію і поведінку [7, с. 667].

Дослідник проблем психології управління О. Урбанович звертає увагу на те, що від психічного здоров'я залежить процес адаптації, соціалізації та індивідуалізації [8, с. 352].

На думку Р. Поташнюка, психічне здоров'я – це стан психічної сфери, основу якого становить стан загального душевного комфорту, що забезпечує адекватну психоемоційну і поведінкову реакцію. Такий стан, як вважає науковець, зумовлюється як біологічними, так і соціальними потребами, а також можливостями їх задоволення [9].

Американський психолог А. Маслоу вважає, що психічно здорова людина – це перш за все людина щаслива, яка живе в гармонії сама із собою, не відчуває

внутрішнього розладу, здатна захищатися, але першою не нападати ні на кого [11, с. 60].

На нашу думку, найбільш вдалим трактуванням поняття «психічне здоров'я» є концепція І. Дубровіної, А. Петровського, М. Ярошевського, які психічне здоров'я розглядають як стан душевного благополуччя, для якого характерна відсутність хворобливих психічних проявів і який забезпечує адекватну умовам оточуючої дійсності регуляцію поведінки та діяльності особистості.

Таким чином, психічне здоров'я характеризується відсутністю симптомів і синдромів психічного розладу, наявністю соціальної адаптації та станом задоволеністю життям і охоплює «...шляхи гармонізації людини, її бажання, амбіції, здібності, ідеали, почуття і свідомість» [2, с. 319].

Проблема психічного здоров'я розглядається на біологічному, психологічному та соціальному рівнях. Біологічне здоров'я дозволяє людині адекватно реагувати на різні чинники навколишньої дійсності. Про психологічне здоров'я свідчить нормальне функціонування психічних процесів, станів і властивостей. Соціальне здоров'я є показником ефективної взаємодії в соціальному середовищі [11, с. 304].

Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, цілей, образів уяви, почуттів тощо й тісно пов'язане з особливостями психічних процесів, характеру, здібностей. Тому всі його складові й чинники зумовлюють особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів [3, с. 742].

Головними критеріями здорового психічного функціонування виступають: усвідомлення власного фізичного і психічного «Я»; критичність до себе, власної психічної продукції (діяльності) та її результатів; відповідність (адекватність) психічних реакцій силі й частоті впливів середовища, соціальним обставинам і ситуаціям; спроможність управління власною поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів; спроможність планувати власну життєдіяльність і реалізовувати плани; спроможність змінювати стиль поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій та обставин [10, с. 178].

Аналіз літератури показує, що психічне здоров'я особистості залежить від багатьох факторів (крім спадкових): правильного харчування, від здорового способу життя, від режиму рухової активності, нормальних взаємин у побуті та ін. Але особливе місце в цьому переліку належить психологічному комфорту. Люди, які живуть на одній території, мають єдине психічне поле, постійно обмінюються між собою емоціями, думками, тому між ними постійно існує «взаємне наведення позитивних і негативних психічних станів. Збереження емоційної та інтелектуальної рівноваги вимагає відповідної психоекології середовища» [11, с.72]. Дуже часто психологічний дискомфорт виникає в результаті незадоволення власних потреб людини [6, с.16]. Як наслідок – стреси, депресії, невротичні зриви та стани особистості, нездорова атмосфера в суспільстві. Тому стан психічного здоров'я людини визначається рівнем психічної рівноваги, органічністю організації психіки та її адаптивними можливостями.

Психічне здоров'я характеризує людей як розумних істот, які здатні мислити, проявляти емоції, спілкуватися один з одним, бути в постійному розвитку, а отже, сприяє розвитку інших людей. За Т. Парсонсом, американським соціологом, психічне здоров'я можна визначати як стан оптимальної працездатності індивіда у

процесі ефективного виконання ролей і завдань, які відповідають його соціальному статусу [3, с.741].

Тому ми погоджуємось, що психічно здоровою можна назвати також людину, яка оптимально відповідає різноманітним рольовим очікуванням і в змозі впоратися з повсякденними вимогами, які ставить суспільство, оскільки виникає рівновага між внутрішнім станом організму та соціальним середовищем.

Психічне здоров'я людини характеризується відсутністю виражених нервово-психічних розладів, певним резервом сил, що уможлиблює подолання несподіваних стресів або важкої ситуації, а також стійкою рівновагою між організмом і навколишнім середовищем.

Зазначимо, що сьогодні людство перебуває на межі масового адаптаційного зриву [4, с. 8]. Величезні потоки інформації, які змушена «пропускати через себе» сучасна людина, вкрай негативно впливають на її нервову систему, спричиняючи виникнення нової соціальної хвороби «шок майбутнього» (Е.Тоффлер), коли зростає розрив між швидкістю змін у навколишньому середовищі й обмеженою адаптацією людини до цих змін. Відсутність контролю за цими змінами, збільшення їх кількості призводить до величезних психологічних і фізичних перетворень, до масових психічних захворювань [4, с.142].

Таким чином, перенасичення людини інформацією, скорочення часу для її переробки підсилює її нервово-психічне напруження, що нерідко викликає негативні реакції та стани, які ведуть до виникнення стресів, зривів нормальної психічної діяльності, а відповідно – до негативних змін у її поведінці в соціумі. Відбувається спад соціального капіталу й економічного розвитку соціуму.

Висновок. Отже, кожна людина повинна усвідомлювати стан свого психічного здоров'я та вміло ним керувати, знаходити засоби для його збереження, щоб використовувати повноцінно протягом усього життя. Лише позитивно налаштована особистість, яка прагне до самореалізації своїх життєвих потреб, дотримується правил гармонійного співжиття з оточуючим середовищем, уміє керувати своєю поведінкою та не схильна перевантажувати себе надмірною інформацією, негативними переживаннями, має перспективи для збереження власного психічного здоров'я, а відповідно – психічного здоров'я суспільства в цілому.

Література

1. Психічне здоров'я. URL: <http://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
2. Пляка Л. В. Психологічне здоров'я як психологічна проблема. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. За заг. ред. С. Д. Максименка. К. : ГНОЗІС, 2011. Том XIII. Ч. 2. С. 315 – 322.
3. Шаронова І. В. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2013. Випуск 20. URL: <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2017/05/20-68.pdf>
4. Тоффлер Е. Шок майбутнього. М.: «Видавництво АСТ», 2002. 557 с.
5. Бакалюк О., Русенко Я., Олійник Н. Глобалізація економіки, інформаційна революція у системі освіти та психічне здоров'я молоді. *Психологія і суспільство*. 2010. № 3. С.140–149.
6. Сучасні технології збереження здоров'я учнів у діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій: посібник. Авторський колектив: А. Г. Обухівська., Т. В. Жук, О. А. Зеленько та ін. За ред. А. Г. Обухівської. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 218 с.

7. Загальна психологія: підручник. За заг. ред. С. Д. Максименка. 2-ге вид. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с.
8. Урбанович О. Психологія управління: навчальний посібник. Мн.: Харвест, 2001. 640 с.
9. Поташнюк Р. З. Психогігієна: навчальний посібник. Луцьк : Надстрія , 2000. 62 с.
10. Маланьїна Т. М. До проблеми психологічного здоров'я. *Вісник. Серія: Психологічні науки.* № 128. 2015. С.176–179.
11. Грибан В. Г. Валеологія: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 214 с.
12. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. *П86 збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 жовтня 2017 року).* Упорядник Н. М. Бамбурак. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 400 с.

Психологічне здоров'я педагогів як умова ефективної професійної діяльності

Зоряна Коротюк, Надія Мерена

Нині в Україні актуальність проблеми психічного здоров'я зумовлена реаліями життя. Сучасні умови життєдіяльності людини пов'язані з особливостями, які ставлять високі вимоги до індивідуально-психологічних властивостей і психічних функцій організму. В умовах трансформації українського суспільства особливої значущості набувають питання формування самодостатньої, цілісної та внутрішньо гармонійної особистості. Однак на тлі суспільних негараздів, нестабільності повсякденних умов життя та труднощів пристосування до них є складним завданням для особистості.

Несприятливі соціальні, психологічні, економічні чинники спричиняють психічну перенапругу й можуть викликати негативні зрушення в психічному стані людини та формування нервово-психічних розладів. Усе це негативно позначається на психічному здоров'ї людини.

Людське життя є найвищою суспільною цінністю, тому перед суспільством постають актуальні завдання, серед яких найважливішим є вирішення проблем збереження психічного здоров'я та формування ціннісного ставлення до нього.

Проблема здоров'я особистості, як і всі інші глобальні проблеми, виникає внаслідок кризової ситуації, джерела якої лежать усередині, а не поза людською істотою. Зазвичай здоров'я розуміють як відсутність хвороб, порушення нормальної життєдіяльності організму, зумовлених функціями й морфологічними змінами. У трактуванні поняття «здоров'я» сьогодні немає єдиної думки. Офіційно прийнятим вважається визначення ВООЗ, згідно з яким здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хворобливих змін. Найчастіше під погіршенням здоров'я розуміють зниження або порушення функціонування органів і систем організму, що забезпечують його фізичну працездатність, і зовсім рідко – психофункціональні зміни, психічне неблагополуччя людини.

Поняття психологічного здоров'я ввела в науковий обіг І. В. Дубровіна в 1991 році. Вона розуміє психологічне здоров'я як динамічну сукупність психічних властивостей, що забезпечують гармонію між різними сторонами особистості

людини, а також між людиною та суспільством, можливість повноцінного функціонування людини в процесі життєдіяльності [1].

Тривалий час воно входило до базового змісту психічного здоров'я. Сьогодні наука розмежовує сфери психічного і психологічного здоров'я [2]. Психологічні зміни носять зворотний характер, їх своєчасна діагностика та професійна корекція допомагають людині виробити засоби саморегуляції, які дозволять їй упоратися з внутрішніми проблемами самостійно, до того, як вони набудуть незворотного характеру.

У різних наукових джерелах психологічне здоров'я визначають як: стан балансу між різними аспектами особистості (Р. Ассаджолі); баланс між потребами індивіда і суспільства, який підтримується постійними зусиллями (С. Фрайберг); процес життя особистості, у якому збалансовані рефлексивні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові аспекти (Н. Г. Гаранян, А. Б. Холмогорова); функція підтримання рівноваги між особистістю та середовищем, адекватної регуляції поведінки і діяльності людини, здатності протистояти життєвим труднощам без негативних наслідків для здоров'я (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський, П. Бейкер) [5].

Критеріями психологічного здоров'я, згідно з концепцією А. Елліса, є такі:

1. Інтерес до самого себе: чутлива й емоційно здорова людина ставить свої інтереси трохи вище інтересів інших, певною мірою жертвує собою заради тих, про кого піклується, але не цілком.

2. Суспільний інтерес: якщо людина поводиться аморально, не обстоює інтереси інших і заохочує соціальний відбір, мало ймовірно, що вона побудує собі світ, у якому зможе жити затишно та щасливо.

3. Самоврядування (самоконтроль): здатність брати на себе відповідальність за своє життя й водночас прагнення до об'єднання з іншими без вимагання значної підтримки.

4. Висока фрустраційна стійкість: надання права собі та іншим робити помилки без засудження своєї особистості або особистості іншого.

5. Гнучкість: пластичність думки, відкритість до змін; людина не ставить собі та іншим жорстких незмінних правил.

6. Прийняття невизначеності: людина живе у світі ймовірностей та випадковостей, у якому ніколи не буде повної визначеності.

7. Орієнтація на творчі плани: творчі інтереси займають більшу частину існування людини й вимагають від неї участі.

8. «Наукове» мислення: прагнення бути більш об'єктивним, раціональним. Регуляція своїх почуттів і дій за допомогою оцінювання їх наслідків відповідно до ступеня їх впливу на досягнення близьких і віддалених цілей.

9. Прийняття самого себе: відмова від оцінювання своєї внутрішньої цінності за зовнішніми досягненнями або під впливом оцінки інших, прагнення радіти життю, а не лише стверджувати себе.

10. Ризик: емоційно здорова людина схильна ризикувати виправдано й прагне робити те, що вона хоче, навіть коли є можливість невдачі, вона прагне бути заповзятливою, проте не нерозважливо хороброю.

11. Тривалий гедонізм: людина шукає задоволення як від поточного моменту, так і від можливого майбутнього; вона вважає, що краще думати як про сьогодні, так і про завтра, і не захоплена негайним отриманням задоволення.

12. Нонуптопізм: відмова від нереалістичного прагнення до всеохопного щастя, радості, досконалості або до повної відсутності тривоги, депресії, приниження своєї гідності й ворожості.

13. Відповідальність за свої емоційні порушення: схильність брати на себе відповідальності за свої вчинки, а не прагнення з метою захисту звинувачувати інших або соціальні умови [8].

До психологічних критеріїв психічного здоров'я, на думку науковців А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського, можуть бути віднесені: відповідність суб'єктивних образів об'єктам дійсності; адаптованість у мікросоціальних відносинах; здатність до саморегуляції, що виявляється в поведінкових проявах; здатність розумного планування життєвих цілей і підтримання активності в їх досягненні [6].

Термін «психологічне здоров'я» стосується особистості в цілому, знаходиться в тісному взаємозв'язку з вищими проявами людського духу й дозволяє виділити власне психологічний аспект проблеми психічного здоров'я, на відміну від медичного, соціологічного, філософського. Психологічне здоров'я робить людину самодостатньою.

На противагу йому «психічне здоров'я» стосується окремих психічних процесів і механізмів. Так, до сфери психічного здоров'я відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад, збудженість, емоційність, чутливість. Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, цілей, образів уяви, почуттів тощо. Психічне здоров'я пов'язане з особливостями мислення, характеру, здібностей. Усі складові й чинники психічного здоров'я зумовлюють особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів.

У психологічній науці існують різноманітні трактовки поняття психічного здоров'я.

Так, Б. Д. Петраков і А. Б. Петракова визначають психічне здоров'я як «динамічний процес психічної діяльності, якому властива детермінованість психічних явищ», «гармонійний взаємозв'язок між відображенням обставин дійсності та ставленням індивіда до неї, адекватність реакцій на навколишні соціальні, біологічні, психічні та фізичні умови, завдяки здатності людини контролювати свою поведінку, планувати і здійснювати свій шлях у мікро- та макросередовищі» [5].

В. Я. Семке розглядає психічне здоров'я як «стан динамічної рівноваги індивіда з навколишнім середовищем, коли всі, закладені в його біологічні сутності, здібності проявляються найбільш повно і всі життєво важливі підсистеми функціонують з оптимальною інтенсивністю» [7].

Сучасна наука, яка базується на працях видатних учених І. Сеченова, І. Павлова, А. Ухтомського, В. Бехтерева та їх учнів, підтвердила єдність соматичного і психічного в людині.

Фізичне здоров'я і психічний стан нерозривні та взаємопов'язані. Про це свідчить і крилатий латинський вислів «Здоровий дух у здоровому тілі». При цьому під «здоровим духом» звичайно мають на увазі здатність людини до повноцінної трудової діяльності, творчої активності. Але правильно відображаючи єдність тіла й духу (психо-), вислів не зовсім точно відтворює пріоритет здоров'я тіла.

Відомо багато прикладів, коли саме здоровий дух, сильна психіка підкоряють слабке тіло, забезпечуючи цим його здоров'я. Багато різних учених довели, що

сильна духом людина може долати тілесні недуги. Усі ці факти свідчать про необхідність уважно розглянути роль психіки у забезпеченні здоров'я, щастя і довголіття людини.

Особлива роль у сфері оздоровлення, відновлення та підвищення психофізичних сил особистості відводиться фізичним вправам. Однак основні принципи й умови сприятливого впливу феномену фізичної активності та фізичних вправ на людину ще недостатньо визначені й базуються в основному на фізіології м'язової діяльності.

У системі оздоровлення населення, відновлення його тілесних і духовних сил велике значення відводиться таким напрямом реалізації цінностей фізичної культури в соціокультурному просторі, як зняття надмірної нервово-психічної напруги, психічної скутості особистості фізичними вправами; рекреація та реабілітація за допомогою рухової активності. Результати спеціальних досліджень довели, що фізичні вправи впливають на відновлення психічного здоров'я.

Це виявляється в підвищенні психічної активності шляхом: «стягування» застійних психічних напружень; інтенсифікації розвитку психічних процесів (пам'яті, сприймання, відчуття, концентрації уваги та ін.); вироблення релаксаційних, відновних механізмів, зниження рівня тривожності, підвищення настрою тощо.

У сфері психічних властивостей здорову особистість відрізняють такі якості, як оптимізм, урівноваженість, моральність, впевненість у собі, відповідальність, незалежність, інтерес до навколишнього світу, спрямованість на справу, демократизм, адаптованість та ін.

Особисто ми поділяємо думку вчених, які стверджують, що психічне здоров'я людини значною мірою залежить від здорового способу життя, від дотримання певних правил, що стосуються режиму рухової активності, харчування, нормальних взаємин у побуті, усунення шкідливих звичок тощо. Позитивно налаштовані люди, які мають чіткі цілі в житті й не схильні навантажувати постійно себе сумнівами, невпевненістю, поганими передчуттями та песимізмом, мають хороші перспективи для збереження власного як фізичного, так і психічного здоров'я.

Висвітлення окремих аспектів проблеми психічного здоров'я дозволили сформулювати відповідні висновки.

Психічне здоров'я у психологічному контексті розглядають як відносно стійкий стан особистості, який дає можливість людині усвідомлено, урахувавши свої фізичні та психічні можливості, а також навколишні природні й соціальні умови, задовольняти індивідуальні, біологічні та соціальні потреби на основі нормального функціонування психофізичних систем, що забезпечують досягнення емоційного благополуччя.

Психічно здоровою є гармонійна, урівноважена, здатна до самореалізації своїх життєвих потреб особистість. Її здатність до самоуправління пов'язана з такими якостями, як цілеспрямованість, активність, адекватний самоконтроль.

Література

1. Баєвський Р. М. Проблеми здоров'я та норми: точка зору фізіолога. *Клінічна медицина*. 2000. № 4. 18–25 с.
2. Дубровіна І. В. Шкільна психологічна служба: питання теорії та практики. М. : Педагогіка, 1991. 232 с.

3. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мурашкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : Вежа, 2011. 430 с.
4. Никифоров Г. С. Психологія здоров'я: підручник для вузів, 2006. 607 с.
5. Петраков Б. Д., Петракова Л. Б. Психічне здоров'я народів світу у ХХ ст. *Медицина й охорона здоров'я. Серія: соціальна гігієна та організація охорони здоров'я*. 1984. 69 с.
6. Психологія: Словник. За заг. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. 2-ге вид., 1990. 301 с.
7. Семке В. Я. Психічне здоров'я і суспільство. *Сибірський вісник психіатрії та наркології*. 1996. № 1.
8. Елліс А., Драйден У. Практика раціонально-емоційної поведінкової терапії. СПб., 2002. 18–20 с.

Профілактика професійного вигорання педагогічних працівників як умова створення безпечного освітнього середовища в період воєнного стану

Ірина Щелкунова

Створення безпечних умов для учнів і педагогічних працівників є першочерговим завданням для всіх, хто опікується освітнім процесом у сучасній Україні. Тривалий воєнний стан, обстріли та руйнування, міграція людей з різних регіонів країни спотворили нормальний перебіг життя кожного українця. Тривога, жахливі очікування, складний матеріальний стан сімей, на жаль, відсунули освітні потреби дітей на другий план, бо більш нагальними стали питання безпеки. Фондом Східна Європа створена програма «Безпечна школа» з метою підтримки освітньої системи в Україні, яка має завдання «Безпека» та «Психологічна підтримка» [3]. Зрозуміло, що для більшості регіонів країни оптимальною щодо безпеки учнів та вчителів є дистанційна форма навчання, до якої діти звикли за тривалі періоди самоізоляції. Однак, даючи фізичний захист, дистанційне навчання не знімає психологічну напругу, хоча саме шкільний устрій з його звичним розкладом уроків, домашніми завданнями, позашкільними заняттями, зустрічами з однокласниками та вчителями є тим стабілізуючим фактором, який дає певне відчуття стабільності та опори всім учасникам освітнього процесу – учням, батькам і вчителям. Але...

Загрозлива ситуація триває дуже довго – десь поруч постійно відбуваються жахливі події, гудуть сирени та чути вибухи. Нервова система кожної людини, малої чи дорослої, реагує по-своєму. На жаль, кожен українець має вже певний рівень психологічної травми. Ці переживання не обходять і головних людей, які відповідають за безпеку дітей у школі – учителів, адміністрацію та, звісно, практичного психолога й соціального педагога. Адаптація вчителів до навчання в новій реальності, пошуки адекватних дистанційних форм, методів і методик мотиваційного заохочення швидко вичерпують внутрішні ресурси педагогічних працівників.

Якщо четверта чверть минулого навчального року пройшла з певним підйомом, то вже в середині осені поточного навчального року проявилися серйозні проблеми вчителів, пов'язані з емоційною виснаженістю. Почастішали скарги на

пригнічений стан, відсутність сил і бажання працювати, соматичні проблеми, емоційні вибухи або байдужість до того, що відбувається під час уроку. На жаль, не завжди вчитель розуміє, що те, що з ним відбувається, становить загрозу його здоров'ю та якості професійної діяльності. Зрозуміло, що такі стани вчителя знижують рівень психологічного комфорту на уроці, провокують агресивну поведінку, а також тривожність учнів, тобто знижується психологічна безпека освітнього процесу як для дітей, так і для вчителів.

Емоційний стан педагогів важливий також для якості викладання та якості результатів навчання учнів, як зазначено в рекомендаціях Державної служби якості освіти «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки» [1]. Зокрема, зазначається необхідність підтримки проходження педагогічними працівниками психологічних тренінгів. Тому практичному психологу та соціальному педагогу закладу необхідно коректно й толерантно проводити просвітницьку, тренінгову та супроводжуючу роботу щодо попередження ускладнень кризових станів і пошуку ресурсів задля відновлення професійної майстерності. Треба зазначити, що фахівці психологічної служби живуть у тій же реальності, мають ті ж особистісні переживання, а за своїми професійними обов'язками постійно стикаються зі стражданням. Однак вони знають особливості перебігу цих станів і можуть допомогти як учителям, так і своїм колегам практичним психологам і соціальним педагогам.

Усі подані вище вчительські скарги є ознаками професійного вигорання. *Професійне вигорання* – це психофізіологічна реакція організму людини на тривалі стреси різного рівня інтенсивності, яка (реакція) обумовлена професійною діяльністю, що розгортається в поетапному проходженні рівнів напруження, резистенції та виснаження [2, с. 116].

Розглянемо основні етапи розгортання професійного вигорання, вказані у визначенні.

Напруження проявляється :

- 1) у переживанні психотравмівних обставин (людина сприймає професійну реалізацію як травмівну, при цьому стресогенних чинників важко або не можна уникнути, або вони посилюються);
- 2) у невдоволенні собою (виникає почуття провини за прогалини в діяльності, звинувачення себе в неспроможності виконати належним чином поставлені завдання; може виникати відчуття некомпетентності, втрата здатності бачити позитивні наслідки своєї праці);
- 3) у відчутті «загнаності в клітку» (з'являється відчуття безвихідності ситуації, бажання втекти);
- 4) у тривозі та депресії (спостерігається розвиток тривожності стосовно діяльності, що супроводжується підвищенням нервовості, депресивним настроєм).

Причина напруження – професійна діяльність у нестабільних стресових обставинах фізичного та психічного перевантаження, підвищеної відповідальності.

Якщо обставини продовжують давити, а психологічна допомога не надається, то починається фаза резистенції, тобто опору. Фахівець намагається відгородитися від непріємних вражень, зменшити тиск зовнішніх обставин за допомогою певних стратегій:

- 1) неадекватне емоційне реагування (неконтрольовані емоційні реакції);

- 2) емоційно-моральна дезорієнтація (розвивається байдужість до людей, підозрілість, постійні думки на кшталт: «такі люди не заслуговують на добре ставлення», «їм не можна допомагати», «яка дурепа» тощо);
- 3) економія емоцій (емоційна замкненість, відчуження, бажання припинити будь-які комунікації, «у порівнянні зі мною в тебе все гаразд»);
- 4) уникання від обов'язків (згортання або імітація діяльності; прагнення якомога менше часу витратити на виконання справ, пов'язаних із професійними обов'язками; відчуття того, що робота стає все важчою, з'являються думки про те, що слід звільнитися з роботи).

На третьому етапі, тобто етапі виснаження, відбувається втрата наявних психічних ресурсів, тотальне зниження емоційного тону, що проявляється через:

- 1) емоційний дефіцит (розвиток емоційної нечутливості на тлі перевиснаження, мінімізація емоційного внеску у взаємодію, автоматизм, спустошення фахівця під час виконання професійних обов'язків; поява відчуття, що вже немає можливості допомагати іншим людям; у поведінці з'являються різкість, грубість, дратівливість, образи;
- 2) емоційне відчуження (створення захисного бар'єра в комунікаціях; особа майже повністю виключає емоції зі сфери діяльності, її майже нічого не хвилює, майже нічого не викликає емоційного відгуку, ані позитивні обставини, ні негативні, причому це набутий емоційний захист);
- 3) деперсоналізацію (порушення стосунків, розвиток цинічного ставлення до тих, із ким потрібно спілкуватися, виконуючи професійні обов'язки);
- 4) психосоматичні порушення (погіршення фізичного самопочуття, розвиток таких порушень, як розлади сну, головний біль, проблеми з артеріальним тиском, шлункові розлади, загострення хронічних хвороб. Навіть думки про роботу викликають поганий настрій, негативні асоціації, безсоння, почуття страху, неприємні відчуття в області серця тощо).

До чинників, які провокують розвиток синдрому професійного вигорання людей допоміжних професій, належать:

- 1) робота з немотивованими людьми, які опираються спробам допомогти;
- 2) невирішені власні особистісні проблеми фахівця;
- 3) хронічна напружена психоемоційна діяльність: інтенсивне спілкування; негативні емоції; інтенсивне сприймання, переробка та інтерпретація отриманої інформації; необхідність приймати рішення;
- 4) психологічно складний контингент, із яким працює фахівець.

Перелічені ознаки професійного вигорання характерні для вчителів, адміністрації закладів освіти, практичних психологів і соціальних педагогів. Але є ще один вид вигорання саме у психологів і соціальних педагогів – так звана вторинна травматизація, яку називають «втома від співчуття». Вона відрізняється від вигорання, проте може співіснувати разом із ним. Втому від співчуття може викликати якийсь один випадок, а інколи – це наслідок сукупної травматизації через дотик людини до багатьох травм.

Співчуття виникає, коли страждає інша людини (чи група людей), у ситуації суб'єктивного усвідомлення міри її (їхнього) страждання, пов'язаного з подіями, що були або є загрозою для цілісності особи, її психічного чи фізичного здоров'я. Головна задача співчуття – полегшення стану людей, які страждають [2, с. 119].

Розрізняють поняття «вигорання» та «втома від співчуття».

По-перше, це відмінність у динаміці прояву негативних симптомів. А саме: «втома від співчуття» досить часто виникає раптово, а вигорання розвивається поступово, воно пов'язане зі стресами та труднощами професійної діяльності.

По-друге, у випадку професійного вигорання допомагає зміна діяльності, а якщо це «втома від співчуття», то психологічна допомога має надаватися людині у процесі її «співчутливої» діяльності.

«Втома від співчуття» (compassion fatigue) – це стан напруження чи накопичена травматизація фахівця внаслідок роботи, що проявляється у повторному переживанні досвіду травмивної події; або наслідок стресу через опіку та допомогу людям або тваринам, які страждають [2, с. 120].

Симптоми «втоми від співчуття»:

- психічне виснаження: зростання інтенсивності емоційних проявів; зниження когнітивних здібностей; порушення процесів мислення;
- психологічне виснаження: зменшення часу та інтенсивності взаємодії з іншими людьми (ізоляція); деперсоналізація (симптоми, що не є наслідками реальних причин); зниження відчуття психологічного благополуччя та сенсу професійної діяльності; порушення поведінки та суджень; можливі депресія та ПТСР; зміни в переконаннях і психологічних потребах – безпеці, довірі, повазі, близькості та контролю; гнів стосовно винуватців події;
- фізичне виснаження: нервові збудження, втрата ваги; порушення сну;
- духовне виснаження: прагнення до ізоляції; зниження самооцінки; збіднення емоційної модуляції; зміни в ідентичності, світогляді та духовності; втрата надії та сенсу життя (екзистенційний відчай); образа на Бога.

Стадії розвитку «втоми від співчуття»:

- 1) ентузіазм – «Я можу не їсти, не спати заради допомоги тим, хто страждає!»;
- 2) стагнація – «Стільки людей страждає, але я не кожному можу допомогти, бо мої фізичні сили обмежені»;
- 3) розчарування – «На жаль, я не кожному можу допомогти, бо в мене не вистачає досвіду, а люди мене не розуміють»;
- 4) апатія – «Все одно всім не допоможеш. А хто мені потім допоможе?»

Методи самопомоги для людей допоміжних професій у випадку «втоми від співчуття» (за доктором медицини Ф. Ошбергом) [2, с. 121]:

Слід зробити:

- знайдіть когось, із ким можете поговорити про свій стан;
- зрозумійте, що біль, який ви відчуваєте, є нормальним;
- робіть фізичні вправи і правильно харчуйтеся; висипайтесь;
- приділяйте час собі; розвивайте інтереси за межами професійної діяльності;
- виділіть, що є важливим для вас, і визначте пріоритети.

Не слід робити:

- звинувачувати інших;
- робити в цей час щось фундаментальне – шукати нову роботу, купувати нову машину, розлучатися або одружуватися;
- постійно скаржитися своїм колегам;
- працювати важче і довше;
- займатися самолікуванням;
- нехтувати власними потребами та інтересами.

Чинники, що збільшують ризик вторинної травматизації:

- 1) травмофокусована психологічна спеціалізація фахівців;
- 2) фізичне перевантаження консультативною практикою;
- 3) здійснення самогубства клієнтом чи підопічним;
- 4) надання психологічних і соціальних послуг людям із групи ризику або небезпечним особам;
- 5) постійна робота з людьми, які страждають від депресії;
- 6) психологічна робота з особами, що здійснюють насилля над дітьми;
- 7) спеціалізація на психотерапії втрати, горя, горювання;
- 8) психологічна підтримка особи, у якої вмерла або вмирає дитина.

Узагальнюючи наведене, можна зазначити, що професійне вигорання в умовах воєнного стану притаманне всім педагогічним працівникам, у тому числі практичним психологам і соціальним педагогам. Крім того, особливо у фахівців психологічної служби можуть виникнути специфічні професійні стани вторинної травматизації, пов'язані із «втомою від співчуття». Професійне вигорання та «втома від співчуття» педагогічних працівників зменшують безпеку освітнього процесу, навіть у дистанційному форматі. У зв'язку з цим найголовнішим у роботі практичного психолога та соціального педагога стає турбота як про психологічне здоров'я педагогічних працівників, так і про власне психологічне благополуччя, за допомогою методів і протоколів, що розробляють і надають вітчизняні та закордонні заклади й фахівці, які мають досвід подолання кризових станів.

Література

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Київ, 2018. Т. 3. 236 с.
3. Програма «Безпечна школа». Фонд Східна Європа. URL: <https://eef.org.ua/program/programa-bezpechna-shkola/>

Формування психологічно безпечного освітнього середовища в закладі освіти: аспекти діяльності психологічної служби

Юлія Замазій

Сучасна школа розглядається дослідниками як об'єкт підвищеного ризику, а педагогічна взаємодія насичена різноманітними стресовими чинниками. Умови життєдіяльності учасників освітнього процесу, як інших членів українського суспільства, значним чином ускладнюють ще й радикальні соціально-політичні й економічні зміни, що відбуваються в нашій державі та у світі. Усе це, разом і окремо, містить ризики й загрози, що деформують освітнє середовище, збільшують імовірність зростання тривожності, конфліктності, агресивності та фрустрації основних його суб'єктів. Поряд із цим загострюється їхня потреба в стабільності й порядку, безпеці, у захисті від фізичних і психологічних небезпек [1].

Освітнє середовище закладу повинно бути таким, щоб створити умови для психологічної безпеки учнів, захищеності педагогів і, як наслідок, сприяти психічному здоров'ю та особистісному зростанню здобувачів освіти. Ураховуючи сучасні соціально-політичні й економічні трансформації в українському суспільстві, стає зрозумілою важливість формування **психологічно безпечного освітнього середовища** в закладах загальної середньої освіти, збереження психічного, психологічного та соціального здоров'я здобувачів освіти й педагогів.

Сучасне **освітнє середовище** являє собою складну організовану систему, у рамках якої вирішуються не лише освітні завдання, а й відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості. В освітньому середовищі проходить значна частина життя людини: дошкільне дитинство, молодший шкільний та підлітковий вік, юність. У ньому формуються і набувають подальшого розвитку міжособистісні взаємини дитини з однолітками, педагогами, батьками, іншими людьми, причетними до освітнього процесу [1].

За результатами досліджень Мешко Г. М. та Мешко О. І. (2017 р.), тільки кожен третій учень почуває себе у школі затишно й комфортно, майже третина опитаних школярів (30,8%) на уроках часто переживають розчарування. Серед причин розчарувань учні називають такі:

- часте приниження з боку вчителя,
- упереджене ставлення педагога до дітей,
- небажання вчителя зрозуміти школяра,
- байдужість педагогів до внутрішнього світу учнів, їх проблем тощо.

Зазнають учні принижень, глузувань, інколи знущань із боку однокласників, учнів старших класів [3]. Ці ж науковці проводили дослідження стану соціально-психологічного клімату в педагогічних колективах закладів освіти, стану емоційного благополуччя вчителів. Результати досліджень засвідчили, що:

- у багатьох закладах панує недоброзичливість, заздрісність, нездорова конкуренція;
- 46,3% опитаних незадоволені стилем керівництва закладом освіти,
- 43,2% – взаєминами з адміністрацією;
- 39% – взаєминами з колегами по роботі;
- у закладах низький рівень взаємодопомоги й підтримки;

- майже кожен третій педагог не відчуває себе в педагогічному колективі безпечно та захищено,
- у вчителів невисокий рівень емоційного благополуччя [3].

Тому актуальним є питання формування саме **психологічно безпечного освітнього середовища** в закладі освіти.

Спочатку з'ясуємо сутність поняття «психологічно безпечне освітнє середовище».

Освітнє середовище у психолого-педагогічній літературі визначають як підсистему соціокультурного середовища, як сукупність факторів, обставин, ситуацій, які склались історично, і як цілісність спеціально організованих умов розвитку особистості учня [3]. Науковці виокремлюють різні структурні компоненти освітнього середовища. Центральним серед структурних компонентів освітнього середовища є психологічний складник – це, насамперед, характер спілкування суб'єктів освітнього процесу (соціальний чи комунікативний компонент у термінах різних учених). Цей компонент несе на собі основне навантаження щодо забезпечення можливостей задоволення та розвитку потреб суб'єктів освітнього процесу:

- у відчутті безпеки,
- у формуванні позитивної «Я-концепції»,
- у збереженні та покращенні самооцінки,
- у визнанні іншими,
- у самоактуалізації.

Поняття «**безпечне освітнє середовище**» чітко визначено в пункті 1 частини першої Закону України «Про повну загальну середню освіту». Безпечне і здорове освітнє середовище є сукупністю умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної та/або психологічної шкоди, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних та психотропних речовин [4].

Проблема безпеки в різноманітних сферах діяльності людини була актуальною завжди. Так, А. Маслоу у своїй теорії потреб ставить на перший план потребу в безпеці після задоволення фізіологічних потреб у їжі, воді, сні.

Ключовою психологічною характеристикою освітнього середовища вчені вважають психологічну безпеку, а **психологічно безпечне освітнє середовище** – як умову для особистісного зростання її учасників.

У науковій літературі **психологічно безпечне освітнє середовище** трактовано як:

- середовище взаємодії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну значущість для суб'єктів навчально-виховного процесу (в аспекті позитивного ставлення до неї);
- характеризується переважанням гуманістичної центрації (тобто центрації на інтересах (проявах) своєї сутності та сутності інших людей), відображається в емоційно особистісних і комунікативних характеристиках його суб'єктів.

Отже, **психологічно безпечне освітнє середовище** школи – це середовище, у якому більшість учасників позитивно ставляться до нього, характеризуються

високими показниками індексу задоволеності потреб і захищеності від психологічного насилля. **Психологічно безпечне освітнє середовище** виступає як ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів і вчителів, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному росту учнів, професійному зростанню і довголіттю педагогів, гармонізації їх особистості [3].

Так, науковці Мешко Г. М. та Мешко О. І. розробили модель і комплексну програму формування психологічно безпечного освітнього середовища в закладі освіти. Основні шляхи реалізації цієї комплексної програми вони вбачають в організаційно-методичній роботі з членами педагогічного колективу, в упровадженні здоров'язбережувальних технологій навчання і виховання та певному управлінському аспекті. Також серед основних шляхів реалізації комплексної програми науковці вказують :

- спрямування діяльності психологічної служби закладу освіти на збереження та зміцнення психічного здоров'я учнів і професійного здоров'я вчителів;
- проведення тренінгів психологічної безпеки в закладі як для педагогів, так і для учнів [3].

Можна зробити висновок, що у формуванні **психологічно безпечного освітнього середовища закладу** беруть участь адміністрація, педагогічний колектив і психологічна служба закладу освіти.

Далі з'ясуємо, яким чином може здійснюватися робота психологічної служби в цьому напрямі.

Основним документом, що унормовує діяльність працівників психологічної служби системи освіти є Положення про психологічну службу системи освіти (2018), у якому зазначено, що до складу цієї служби входять практичні психологи та соціальні педагоги закладів освіти, які повинні мати вищу освіту за відповідною спеціальністю. Положення визначає зміст діяльності, основні завдання, принципи та функції кожного з працівників служби [6].

У 2020 році в Україні розроблено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, метою якої є забезпечення додержання конституційних прав і свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління. Також у ній зазначено, що формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні. Серед проблем, які потребують розв'язання: низький рівень культури безпечної, здорової поведінки та ненасильницької взаємодії у дітей шкільного віку, інших учасників освітнього процесу [5].

Реалізацію Національної стратегії передбачається здійснювати за певними стратегічними цілями, серед яких:

- здоров'язбережувальна складова освіти – зміст освіти та методики навчання формують в учнів компетентності, необхідні для здорового та безпечного життя, сприяють ухваленню рішень учнями щодо власного здоров'я, його збереження та дотримання здорового способу життя;

- ефективно психологічне забезпечення освітнього процесу – створення в закладі освіти умов, які сприяють охороні психічного здоров'я учнів і педагогів, надання їм психологічної та соціально-педагогічної підтримки [5].

Відповідно до означених вище та інших нормативних документів будується діяльність практичного психолога й соціального педагога закладу освіти.

У напрямі формування **психологічно безпечного освітнього середовища закладу** працівники психологічної служби можуть проводити просвітницьку, профілактичну, діагностичну та навчальну роботу зі всіма учасниками освітнього процесу:

- попереджуючи будь-які прояви насильства в дитячому середовищі;
- формуючи у здобувачів освіти навички безпечної поведінки та ненасильницької, безконфліктної комунікації;
- запобігаючи дезадаптаційним проявам у здобувачів освіти;
- допомагаючи класним керівникам формувати спільноту учнів класу;
- підвищуючи психологічну компетентність вчителів щодо створення психологічного комфорту в класі;
- інформуючи всіх учасників освітнього процесу щодо питань збереження їх соціального благополуччя та психічного здоров'я тощо.

У роботі зі здобувачами освіти варто:

- упроваджувати програми формування стійкості до стресу, розвитку резилієнс у дітей, психосоціальної допомоги дітям, які пережили психотравмуючі події;
- підвищувати психологічну обізнаність щодо проблеми насилля (булінгу), злочинності, алкоголізму, наркоманії в молодіжному середовищі, способів їх запобігання та протидії;
- проводити інформаційні кампанії до Міжнародних і Всесвітніх днів і тижнів, які спрямовані на підвищення обізнаності з питань протидії насильству, захисту прав людини, здорового способу життя, як: Всеукраїнський тиждень із протидії булінгу (з 16.09 по 20.09), Міжнародний день ненасильства (2.10), Всесвітній день психічного здоров'я (10.10), Міжнародний день толерантності (16.11), Міжнародний день відмови від паління (відзначають у третій четвер листопада), Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства» (з 25.11 по 10.12), Всесвітній день здоров'я (7.04).

Одним зі шляхів превенції негативних соціальних явищ у дитячому середовищі і збереження психічного і соціального здоров'я учнів може бути проведення заходів працівниками психологічної служби щодо формування життєвих навичок. Програми розвитку життєвих навичок дозволяють дітям і підліткам удосконалити навички вербальної та невербальної комунікації, мирно розв'язувати конфлікти, не агресивно обстоювати власну позицію тощо [7]. Отримані дітьми життєві навички будуть покращувати психологічний стан учнів, сприяти збереженню їх здоров'я та в цілому сприяти формуванню **психологічно безпечного освітнього середовища** в закладі.

У просвітницькій роботі з учителями працівникам психологічної служби потрібно розглядати питання, що стосуються:

- впливу професійного здоров'я педагога на здоров'я учнів, на ефективність освітнього процесу,

- шляхів збереження та зміцнення професійного здоров'я педагога,
- гармонізації особистості педагога,
- формування професійної стресостійкості,
- формування особистісного та професійного зростання,
- підвищення психологічної компетентності педагогічних працівників із питань навчання і виховання здобувачів освіти певного віку.

Формуванню безпечної атмосфери в закладі освіти буде сприяти діяльність Шкільної служби медіації, або Шкільної служби порозуміння, що є інноваційним підходом до вирішення міжособистісних конфліктів, які виникають між учасниками освітнього процесу. Це практика конструктивної ненасильницької взаємодії в конфліктних ситуаціях. Медіаторами можуть бути попередньо навчені фахівці, але не тільки працівники психологічної служби, а й інші педагогічні працівники, а також здобувачі освіти 8-11 класів [2].

Висновки. Аналізуючи дослідження науковців і нормативні документи Міністерства освіти і науки України можна впевнено стверджувати, що створення безпечного освітнього середовища є актуальним завданням системи освіти й усіх педагогічних працівників. Важлива роль у цьому, крім адміністрації, педагогічного колективу й кожного педагога зокрема, психологічної служби закладу освіти. Практичний психолог і соціальний педагог, як повноправні члени педагогічного колективу, володіють усіма ресурсами для створення **психологічно безпечного освітнього середовища** в закладі загальної середньої освіти, мають свої завдання та окреслені напрями роботи як зі здобувачами освіти, так і з педагогами.

Література

1. Варивода К.С. Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів до створення психологічно безпечного освітнього середовища. URL: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/handle/8989898989/2258> (дата звернення: 14.03.2023).
2. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків: навчально-методичний посібник. Авт.: Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Матвійчук М.М., Дацко О.В. К.: ФОП Нічога С.О., 2020. 200 с.
3. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. URL: <http://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/206> (дата звернення: 14.03.2023).
4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
5. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
6. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки від 22.05.2018 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
7. <http://dlse.multycourse.com.ua/>

Профілактика булінгу та мобінгу в діяльності працівників психологічної служби в умовах формування безпечного освітнього середовища

Карина Беляєва

Теоретичне обґрунтування проблематики булінгу та мобінгу

Сучасне освітнє середовище закладу загальної середньої освіти, незважаючи на перехід до дистанційної форми навчання, не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть мати як позитивний, так і негативний результат, містити загрози, небезпеки та ризики, що можуть сприяти виникненню деструктивних форм поведінки у підлітків як вразливої категорії здобувачів освіти.

Для протидії таким змінам необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним і безпечним, для чого потрібна своєчасна підготовка й організація профілактичних заходів з урахуванням дистанційної форми навчання та необхідності підтримки емоційного зв'язку, рефлексивного спілкування. Так, у листі Міністерства освіти і науки України «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» йдеться про необхідність належного психологічного, соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу та рекомендовано вжити заходів щодо посилення профілактичної роботи із запобігання правопорушень, злочинності серед неповнолітніх [3].

В освітньому середовищі непоодинокими є випадки порушення прав, оскільки в ньому ще зберігається система відносин «домінування-підкорення», які складаються між окремими людьми, колективами чи соціальними групами. Ситуація ускладнюється воєнними подіями, невизначеністю, емоційним напруженням. Особливо важко в цей період підліткам, оскільки соціальні кризові процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, негативно впливають на їх психіку, породжують тривожність, напруженість, відчуженість, духовну спустошеність, озлобленість, жорстокість, агресивність і насильство.

Останні роки серед запитів до психологічної служби є профілактика булінгу, коли одна або декілька осіб погрожують і залякують іншу. Одним із проявів правопорушень, випадки якого мають місце в закладах загальної середньої освіти, особливо в ситуації, коли до них вступають вимушені переселенці, є мобінг, коли натовп нападає на одну людину. Часто це явище розглядають у дорослих колективах (вертикальний, коли керівник хоче позбутися працівника, та горизонтальний – колектив налаштований проти людини). Поряд із цим часто до психологічної служби звертаються із запитом допомогти дитині пережити ізоляцію та цькування з боку однокласників.

Проблема полягає ще й у тому, що здебільшого факти наявності в школі цькування, агресії колективу однолітків проти однієї дитини рідко набувають розголосу, оскільки подібна інформація може зашкодити репутації лідера класу, класного керівника, самої дитини, яка стала жертвою тощо. Є такі випадки, коли учнівський колектив, педагогічний колектив робить вигляд, що цієї проблеми немає, тим більше під час дистанційного навчання помилково вважаючи, що діти контактують рідко в очному режимі, тому проблема вирішена сама собою. При цьому жертви булінгу та мобінгу рідко звертаються за допомогою до дорослих під

час очного навчання, а під час дистанційного ще рідше. Систематична та злагоджена робота працівників психологічної служби (практичного психолога й соціального педагога) з дитиною та колективом стане своєчасною допомогою та попередженням психічних розладів, появи невпевненості в собі, вразливості, тривожності, падіння самооцінки. Важливість обґрунтування теоретичних аспектів дослідження мобінгу сьогодні спонукає науковців і практиків у галузі соціальної педагогіки та психології до ініціювання ідей щодо формування безпечного освітнього середовища. Проблему мобінгу в освітньому середовищі висвітлили у своїх працях такі сучасні дослідники: Т. Алексеєнко, М. Докторович, Н. Сайко, М. Шимановський та ін. [1; 3; 4; 5; 7]. Поряд із цим з урахуванням нових викликів і збільшення причин мобінгу, а також необхідності проведення профілактичної роботи в цьому напрямі з використанням дистанційних технологій виникає необхідність розробки спеціальних засобів для систематичного використання їх працівниками психологічної служби. Спрямованість, специфіка й особливості соціально-педагогічної діяльності здатні забезпечити ефективний безпечний простір для формування культури доброзичливості в закладі освіти. Щоб навчити дітей бути доброзичливими, важливо володіти засобами, інструментами, які допоможуть цю роботу ефективно та своєчасно організувати навіть в умовах дистанційного навчання.

У зв'язку з цим актуальним є питання розробки програми профілактики булінгу та мобінгу серед підлітків із використанням дистанційних технологій, з реалізацією моделі співробітництва, коли фахівці психологічної служби взаємодоповнюють один одного з питань формування доброзичливої поведінки та профілактики мобінгу.

Останнім часом у психолого-педагогічній літературі з'являються дослідження, присвячені правильності та чіткості розуміння поняття «мобінг», яке утворене від англійського слова *mob* — «натовп» — і за своєю суттю означає психологічні утиски та насилля над особистістю, які вчиняє переважно група. У працях Т. Алексеєнко досить чітко надано визначення мобінгу та зазначено, що його не прийнято перекладати на інші мови. Авторка надає зрозуміле пояснення та відмінність дефініцій «мобінг» і «булінг», підкреслюючи, що, незважаючи на високу зацікавленість до цих явищ, ще й на сьогодні поняття є недостатньо розведеними за змістом, їх часто вживають як взаємозамінні. Дослідницею визначено сутнісні характеристики, які є найбільш принциповими для явища мобінгу – він завжди відбувається у групі та виявляється в актах насилля групи над особистістю, тобто роль агресора стосовно особистості виконує саме група [1; 2].

Передумовою розвитку мобінгу в будь-якій соціальній і віковій групі може бути очевидна несхожість потенційної жертви на інших: «не така, як усі», у чомусь краща чи гірша, а також її відповідна самооцінка. До цього списку можуть додатись і характеристики потенційної жертви, як-от: етнічні, мовні. Наприклад, жертвам мобінгу з надуманих причин оголошують бойкоти або вибирають їх на роль відповідальних за все, що не влаштовує групу: програш команди, відставання в якихось інших показниках класу порівняно з іншими, невдоволення вчителя, конфліктність у колективі, вигадкування, обмовлення, крадіжки тощо [5]. Причини мобінгу криються в незадоволеності потреб, неготовності усвідомлювати їх, неконструктивному використанні власних ресурсів. Так, бажання створити в групі враження про себе як сильного, владного, доброго, компетентного часто з'являється в підлітків, які не змогли реалізувати себе у навчанні. Прагнення

завоювати авторитет серед тих, хто оточує підлітка, і безумовну повагу часто виражено в тих, кого ображали, або застосовували авторитарний стиль виховання в родині. Така дитина впевнена, що домінуючи та підпорядковуючи собі інших, набагато легше досягати своїх цілей; і якщо її використовували лише для досягнення власних цілей, скоріш за все вона житиме з помилковим уявленням, що так можна чинити з іншими. Самозакоханість, відчуття своєї переваги над іншими є проявами неадекватно завищеної самооцінки, коли дитині нав'язувалася ідея, що вона краща за інших, робить усе правильно, усе для неї. Небажання вважати чи визнавати свою поведінку неприйнятною в колективі, де є свої правила та вимоги до кожного, бажання керувати людьми, самохизування та самоствердження в колективі як «сильного і впливового, якого потрібно боятися і якого необхідно визнавати», також є поширеними причинами мобінгу в освітньому середовищі, зокрема в колективі підлітків. Емоційно підживлюватися від того, що когось покарали за провину, відчувати себе «ляльководом», заводити клас проти нового члена колективу або вчителя, бажання позбутися конкурентів-претендентів на роль емоційного лідера є також засобами для самоствердження.

У Листі Міністерства освіти і науки України «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» профілактична робота працівників психологічної служби визначається як «система заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я; попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства; створення психологічних умов, сприятливих для розвитку особистості» [3]. Профілактична робота працівників психологічної служби спрямована на створення в закладі освіти таких умов навчання та виховання, які сприятимуть гармонійному психічному й особистісному розвитку здобувачів освіти.

Соціальний педагог сьогодні є провідним фахівцем із соціального виховання, спеціалістом із виховної роботи з дітьми та молоддю, що покликаний створювати сприятливі соціальні, освітні умови для їх розвитку і соціалізації, у тому числі здійснює соціально-педагогічний супровід під час дистанційного навчання, залучаючи відповідних фахівців для реалізації комплексу цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, які допомагають зрозуміти життєву ситуацію, забезпечують людині саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається. Забезпечення саморозвитку, рефлексії, усвідомлення власних потреб відбувається за допомогою організованої діяльності практичного психолога, який діагностує проблему та застосовує відповідні методи для зменшення негативних факторів, які впливають на особистість. У випадку мобінгу практичний психолог, володіючи ефективними засобами та інструментарієм, налагоджує комунікацію між тими, хто чинить мобінг, і жертвою мобінгу, а також бере участь у профілактиці цього явища за допомогою просвітницьких і профілактичних методів роботи, тісно співпрацюючи із соціальним педагогом.

Профілактика булінгу та мобінгу є необхідним завданням для забезпечення умов повноцінного розвитку особистості здобувачів освіти підліткового віку, які зустрілися зі складними проблемами неприйняття, цькування, ізольованості від колективу, формування готовності учнів до надання допомоги собі та іншим під час мобінгу.

Реалізація в закладі загальної середньої освіти програми для підлітків «Давайте дружити разом!» відбувалася за допомогою здійснення таких напрямів роботи психологічної служби:

- організація педагогічної просвіти батьків, класних керівників, консультування дітей та їх батьків із теми булінгу та мобінгу, особливостей та загроз цього явища як для особистості, так і всього колективу;
- залучення дітей до участі в програмі з профілактики булінгу та мобінгу в шкільному середовищі;
- підвищення рівня усвідомлення значущості проблеми мобінгу серед учасників освітнього процесу.

Організація зазначених напрямів роботи соціального педагога сприятиме вирішенню проблеми необізнаності підлітків із питань допомоги собі та жертви мобінгу, навичок протидії цьому явищу в колективі.

Вправи для реалізація профілактики булінгу та мобінгу в умовах формування безпечного освітнього середовища

У статті подано вправи в роботі з підлітками, які виявилися найбільш ефективними та перевірені на практиці під час реалізації авторської програми «Давайте дружити разом».

Вправа «Основні права людини». Соціальний педагог пропонує учасникам ознайомитися зі статтею Конституції України за допомогою схеми, дає пояснення. Потім об'єднує учасників у 4 сесійні зали, дає кожній групі завдання: як відповідно до Конституції України має відбуватися захист гідності, свободи світогляду та віросповідання, захист від втручання в особисте життя, захист свободи й недоторканності.

Надається 7 хвилин на обговорення та 3 хвилини на презентацію в загальній залі.

Вправа «Захист прав у повсякденному житті». Використовуючи схему та напрацювання в групі, учасник пише, чому важливо дотримуватися прав і виконувати обов'язки щодо поваги до права на життя. Обговорення якостей. Запитання: «Як дотримання цих прав може допомогти вам цінувати себе та інших?», «Що ви можете особисто робити, щоб їх дотримуватися?», «Як знання цих прав може допомогти іншим людям?»

Вправа Брейнштормінг «Мій колектив». За допомогою сервісу <https://www.tricider.com/> проводиться брейнштормінг «Мій колектив»: учасникам пропонується вписувати три слова, які характеризують колектив, у якому вони навчаються. Загальний список від учасників демонструється на екрані.

Вправа «Ввічливе спілкування – це модно!». Для виконання вправи соціальний педагог використовує сервіс <https://quizlet.com/>, який надає можливість опанувати тему заняття в ігровій формі за допомогою режиму карток для запам'ятовування, гри та тесту для перевірки себе. Пропонується погратися з флешкартками, потім пройти тест і гру з тематики ввічливого спілкування.

Закріплення. Соціальний педагог: «Я бажаю, щоб у вашому житті завжди було місце для ввічливого спілкування, бо бути ввічливим – це модно та престижно!».

Вправа «Мій вибір».

Учасники об'єднуються у трьох сесійних залах, їм пропонується уявити, що вони щойно переїхали в іншу школу та потрапили до нового класу. Навчаючись декілька днів у цьому класі в очному режимі, учасники помітили, що в класі більшість учнів ображають постійно дівчинку. Групі пропонується написати свої

дії в цій ситуації та аргументи за і проти того, щоб виступити на захист дівчинки. Спікер кожної групи прописує різні варіанти рішення. Обговорення.

Таблиця 1. До вправи «Вибір»

Аргументи на користь захисту	Аргументи проти захисту

Обговорення аргументів. Яких аргументів більше в кожній групі? Закріплення вправи. Соціальний педагог: «Чи вчить ця ситуація відповідальності?» «Чому ви робили вибір на користь захисту іншої людини?», «Як ви думаєте, що заважає іншим захистити себе та інших від маніпулювання у класному колективі?», «Чи могли б ви опинитися в такій ситуації?».

Вправа «Зроби вибір». Пропонуються різні ситуації щодо дотримання та недотримання відповідальності на аркушах. Завдання для учасників: обрати й позначити + або V ті з них, які є відповідальними.

Таблиця 2. Список дій до вправи «Зроби вибір»

Ситуації	Відповідально	Невідповідально
Вимагати від однокласника (ці) дати списати домашнє завдання		
Брати без дозволу речі		
Штовхатися		
Ображати словами, навішувати ярлики		
Спочатку думати, потім говорити		
Ставити себе на місце того, кого хочеш образити		
Продовження Таблиці 2		
Виправлення оцінки у щоденнику, щоб батьки не сварили		
Вигадування історій про інших		
Підбивати клас, щоб не підключатися на конференцію, або всім не вмикати камери, коли вчитель наполегливо просить це зробити		
Влаштувати бойкоти		

Вправа «Правила впевненої поведінки» (10 хв). Соціальний педагог: «Чи знаєте ви, що допомагає нам захищати себе від маніпуляцій із боку інших і невдач?» Учасники висловлюються. Соціальний педагог підводить їх до того, що важливим є дотримання принципів поваги до інших і впевненої поведінки.

Таблиця 3. До вправи «Правила впевненої поведінки»

№ пор.	Правила впевненої поведінки		
	Вдома з батьками та рідними	У школі	Під час спілкування з друзями поза школою

Соціальний педагог роздає аркуші з таблицею для трьох підгруп учасників, завдання – написати правила впевненої поведінки вдома з батьками, рідними, у школі та під час спілкування з друзями в позашкільний час (Таблиця 3). Презентація груп. Обговорення.

Упровадження зазначених вправ програми допомогло подолати труднощі під час взаємодії з підлітками, у яких виявлено досить низький рівень обізнаності з питань алгоритму дій у ситуації цькування колективом однієї людини. Програма з профілактики мобінгу серед підлітків довела свою ефективність і необхідність її впровадження у профілактичній роботі в напрямі психологічної безпеки здобувачів освіти.

Література

1. Алексєєнко Т. Булінг і Мобінг – Причини розвитку і шляхи профілактики. Електронна бібліотека НАПН України. URL: http://lib.iitta.gov.ua/712116/1/01_18 (дата звернення 22.09.2022 р.)
2. Алексєєнко Т. Явища мобінгу й булінгу у взаєминах особистості та колективу. Електронна бібліотека НАПН України. URL: http://lib.iitta.gov.ua/715986/1/01_19 (дата звернення 22.09.2022 р.)
3. Лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році». Вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci/> (дата звернення: 16.09.2021).
4. Сайко Н. Проблема насильства в системі освіти . Дитинство без насилля : суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. За заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль : Стереарт, 2014. С. 241–242.
5. Н. Юрко, І. Стефанишин, У. Проценко, Н. Тиндик. Безпечне освітнє середовище: основні характеристики мобінгу та булінгу. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.11.02.html> (дата звернення 23.09.2022 р.)
6. Кодекс безпечного освітнього середовища. Український фонд «Благополуччя дітей». URL: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokoho-povodzhennia-z-ditmy/kodeks-bezpechnoho-osvitnoho-seredovishcha> (дата звернення 25.11.2022р.)
7. Шимановський М. М. Проблема мобінгу в учнівському середовищі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 2. С.13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_2_5 (дата звернення 24.11.2022 р.)

Стресостійкість педагогів і батьків дітей з ООП – запорука успішного впровадження інклюзивної освіти

Наталія Атанасова

Діти – як квіти. Доторкнись до кожної з них – і вона задзвенить, розсипле аромат, не схожий один на одного.
В. О. Сухомлинський

Головною метою соціального розвитку сучасного суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що обумовлює захист і повну інтеграцію в соціумі всіх верств населення, зокрема й осіб з обмеженими можливостями здоров'я. В основу інтеграції покладено принцип доступності та дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти. Офіційна позиція європейської спільноти щодо усунення упередженості та дискримінації стосовно осіб із порушеннями психофізичного розвитку була висловлена ЮНЕСКО, Комісією з прав людини: «Освіта має

надаватися в межах можливого, у загальноосвітніх школах, без будь-якого вияву дискримінації стосовно дітей та дорослих з обмеженими можливостями».

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних освітніх потреб і різних стилів навчання дітей з особливими освітніми потребами [1].

До категорії осіб з особливими освітніми потребами належать:

- особи, які опинилися в складних життєвих обставинах;
- особи, які проживають на ТОТ;
- особи, які мають статус ВП;
- діти-біженці та діти, як потребують додаткового захисту;
- особи, які мають певні захворювання (у тому числі імплантат);
- особи з інвалідністю;
- особи, які здобувають спеціалізовану освіту;
- особи з особливими мовними потребами;
- діти з порушенням психофізичного розвитку (для цих категорій дітей з ООП в Україні передбачено організацію інклюзивної освіти).

Для подолання шкільних труднощів у цих дітей мають бути визначені спеціальні педагогічні засоби, основні напрями корекційно-розвиткової та профілактичної роботи на основі своєчасної діагностики та правильної кваліфікації особливостей психічного розвитку дитини.

Реалізація потенційних можливостей для розвитку психіки дітей залежить, із одного боку, від загального соціального благополуччя, уваги дорослого оточення, а з іншого – від організації медико-психолого-педагогічного супроводу, що враховує особливості та значення формування тих чи інших функцій, умінь і навичок.

Складність надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами можна назвати комплексною проблемою: педагогічною, психологічною та медичною. Для її вирішення необхідні спільні зусилля лікарів, педагогів, психологів і батьків [4].

Ще років десять тому в нашому суспільстві людей з певними психофізичними порушеннями розвитку називали «інвалідами», «каліками» або використовували медичну термінологію, що вказувало на той чи інший діагноз, порушуючи права людини. Прийшло розуміння, що такі дітки – люди з особливими потребами. З'явилася надія на те, що в суспільстві укорінюються навички ставлення до таких людей з розумінням, що важливо надавати їм допомогу, супроводжувати їх в адаптації до складних реалій життя.

Ставлення – один з основних рушіїв людської життєдіяльності; без нього нам було б складно тлумачити події та реагувати на них, приймати рішення, осмислювати свої стосунки з іншими людьми в буденних ситуаціях. У них поєднуються почуття, поведінкові наміри, погляди та думки, що формуються в кожній особі щодо людей, предметів і явищ повсякденного життя. Ставлення також вважають тривимірною комбінацією думок, почуттів і дій. Незалежно від походження ставлення безпосередньо впливають на наші думки, почуття та

вчинки. Можна стверджувати, що вони визначають те, як ми думаємо, відчуваємо та діємо. Вони порівняно стійкі, і тому чим більше відомо про ставлення особи, то точніше можна передбачити її поведінку. Ставлення формуються безпосередньо в процесі соціалізації людини, починаючи з дитячих років. Оскільки вони не закладені в нас від народження, а набуваються протягом життя, їх можна змінювати під час навчання.

Щоб дізнатися ставлення до дітей з ООП учасників освітнього процесу, можна використати опитування [4]:

1. Чи мали ви можливість спілкуватися з дітьми з ООП?
2. Які почуття викликають у вас ці діти?
3. Як ви вважаєте, такі діти повинні навчатися в загальноосвітніх закладах?
4. Яким чином ви можете допомогти таким учням?
5. Як ви вважаєте, якої допомоги потребують ці учні від держави?
6. На вашу думку, як найгуманніше називати таких дітей?

Для успішного розвитку дітей з особливими освітніми потребами найважливішим чинником є позитивне ставлення до них усього шкільного колективу, усіх дорослих, які причетні до розвитку та соціалізації.

Педагоги й батьки дітей з ООП – фундамент у побудові стосунків зі шкільним колективом, у соціалізації, у становленні особистості.

Багато педагогів, фахівців, батьків, задіяних у виконанні почесної місії – сприяти розвитку дитини з особливими освітніми потребами, поліпшувати стійкість психоемоційного стану таких учнів.

Розглянемо це питання більш детально. Значна увага приділяється почуттям дітей з ООП, розроблено безліч корекційно-розвиткових вправ і програм, створені умови для навчання та всебічного розвитку цих учнів. Але ж запорука успішної інклюзії дітей з ООП – це стресостійкість педагогів і батьків, які є поряд із цими школярами.

Види знань, умінь і якостей, якими мають володіти вчителі для успішної роботи в інклюзивному середовищі [4]:

- розуміння інклюзії та повага до розмаїття методів роботи;
- співпраця із зацікавленими сторонами (у тому числі батьками й фахівцями);
- створення позитивного соціального клімату;
- методи викладання, які узгоджуються з принципами інклюзії;
- планування інклюзивного навчального процесу;
- прагнення до неперервного професійного зростання;
- розвинені комунікативні та організаційні здібності, здатність співчувати, співпереживати;
- ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність;
- навички вирішення конфліктних ситуацій.

Основні завдання для вчителів, які працюють у класі з інклюзивною формою навчання:

- подолати психологічний бар'єр, усвідомити, що такі діти мають рівні можливості вчитися разом з усіма;
- застосовувати особистісно орієнтовані методи навчання з урахуванням індивідуальних особливостей дітей з ООП;

- застосовувати стимулюючу систему оцінювання навчальних досягнень учнів;
- прагнути допомогти дитині з ООП відчувати себе частиною колективу;
- створювати позитивну атмосферу в класному колективі.

До сучасного вчителя є багато вимог. Незважаючи на свій настрій та самопочуття, учитель повинен зайти до класу з посмішкою та провести урок на високому рівні. Але школа – це місце підвищеної емоційної напруги: конфлікти між учнями, проблеми дітей та їхніх сімей, вимоги адміністрації закладу та великий обсяг інформації, яку треба обробити й систематизувати. Тож шкільне середовище також може бути стресовим фактором для педагога. А біля дитини з особливими освітніми потребами необхідно мати внутрішню стійкість і бути в ресурсі для навчання та створення умов розвитку. Отже, для педагога дітей з ООП питання стресостійкості дуже актуальне.

Не варто забувати про найголовніших дорослих, які є біля дитини з особливими освітніми потребами. Це її батьки. Зважаючи на впровадження інклюзивного навчання, що передбачає залучення батьків як активних учасників навчально-виховного процесу, у теорії та практиці педагогічної науки виникла необхідність активного вивчення сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Саме з власної сім'ї дитина виносить у доросле життя перші уявлення про морально-людські цінності, норми поведінки, характер взаємовідносин між людьми. У сім'ї діти наслідують близьких, орієнтуються на їхні соціальні та моральні установки, тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення в розвитку дитини.

Спілкуватися з дітьми з особливими освітніми потребами, навчати їх, бути поряд під час переживання ними складних почуттів втоми, розчарування – для цього потрібний внутрішній баланс, опора й уміння ідентифікувати власні почуття. Грамотне управління своїм станом і поведінкою під час сильної фізичної або психічної напруги – важливі навички в педагогічній роботі та батьківстві.

Неоднозначність розуміння природи стресу призвела до розбіжностей у поглядах на його сутність. Як і багато років тому, коли всесвітньо відомий вчений Ганс Сельє заснував вчення про стрес, так і на цей час у науковій літературі немає більш відомого й водночас більш спірного наукового терміна, ніж «стрес». Слово «стрес» дуже часто можна почути й у повсякденному житті. Кожен, хто вживає цей термін, вкладає в нього свій зміст, своє трактування. Ще Ганс Сельє говорив, що коли запитати навмання декількох людей, що таке стрес, то, напевно, дістанемо стільки ж різних відповідей. По-перше, цілковитої згоди у визначенні поняття стресу досі немає й у науковому середовищі, а по-друге, його природа настільки цікава, що той самий потенційно стресовий вплив в одних людей матиме сильні негативні реакції, а в інших – або нічого, або навіть щось приємне. Реагуємо на стрес ми також по-різному. У переліку з п'ятдесяти характерних реакцій на стрес є протилежні ознаки. Так, хтось у момент гострого стресу червоніє й відчуває напад нестримного голоду, а хтось блідне та втрачає апетит. Хронічний стрес, наприклад, може призвести як до набирання ваги, так і до схуднення без жодної дієти.

Учений виявив неспецифічну (тобто не пов'язану з конкретною причиною), універсальну або загальну реакцію організму на зовнішні впливи (зокрема й патологічні), що потребують змін. Її він і назвав спочатку «загальним адаптаційним синдромом», а потім перейменував на «стрес».

Фізіологічні, психологічні, соціальні реакції людей і тварин на надзвичайні впливи до Ганса Сельє вивчали сотні дослідників, не називаючи їх «стресом». Уперше реакцію організму на стрес описав у 1932 році психолог Уолтер Кеннон, який назвав стрес «реакцією боротьби» або «втечі».

Згідно з думкою самого Ганса Сельє, стрес може бути і корисним, коли він «тонізує роботу організму» та допомагає мобілізації захисних сил (ураховуючи імунну систему). Для того щоб стрес прийняв характер еустресу, необхідні певні умови .

Чинники, властиві переходу стресу в еустрес [3]:

- узгодження дій індивіда з боку соціального середовища;
- наявність достатніх ресурсів для подолання стресу;
- позитивний емоційний фон;
- досвід вирішення подібних проблем у минулому й позитивне передбачення майбутнього.

У той же час за відсутності цих умов або ж за наявності значної сили негативного впливу на організм, початковий стрес переходить у його шкідливу форму – дистрес. Цьому може допомагати низка чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Чинники, властиві переходу початкового стресу в дистрес [3]:

- емоційно-когнітивні чинники: недостатньо потрібної інформації, негативний прогноз ситуації, відчуття безпорадності перед проблемою, що виникла тощо;
- переважна сила стресу над адаптаційними можливостями організму;
- велика тривалість стресорного впливу, що призводить до виснаження адаптаційного ресурсу.

Під стресом Ганс Сельє розумів систему реакцій організму у відповідь на будь-яку вимогу до нього, що спрямована на створення адаптації чи пристосування організму до труднощів. Найточніший китайський ієрогліф, який описує поняття «стрес», перекладається європейськими мовами також як «криза». Він складається з двох знаків, розташованих поряд один з одним. Перший означає «небезпека», а другий – «можливість».

Найчастіше, зазвичай, стрес викликають події неприємні, особливо, якщо вони непередбачені та перебувають поза зоною нашого контролю. Ми відчуваємо стрес, коли потрапляємо в сумнівні або неоднозначні ситуації, коли переживаємо міжособистісні конфлікти.

Та навіть у налагодженому повсякденному житті ми піддаємося впливу стресу набагато частіше, ніж нам це здається. Ми проспали, спізнилися, загубили щоденник, застрягли в автомобільній тягнучці, наші плани зірвалися, нам не подзвонили, нас підвели... Усі ці знайомі кожному побутові дрібниці викликають у нас певну фізіологічну реакцію: збудження, сухість у роті, прискорене серцебиття, тремтіння рук, спітніння... Нам стає важко зосередитися на чомусь, що не стосується пережитої події, думки про яку повертаються знову й знову... Іншими словами, ми переживаємо стрес.

Стреси бувають гострими й хронічними, що накопичуються поступово. Як відомо, навіть одиничний супергострий стрес, викликаний трагічною подією, може стати причиною серйозної хвороби й навіть смерті. Набагато типовішою є ситуація, коли людина занедужує в результаті одночасного впливу кількох стресових подій «середнього ступеня ваги».

Стреси підривають наш імунітет, роблять нас уразливими для інфекцій. До далеко не повного списку патологій, причина яких пов'язана з переживанням стресів, належать депресія, тривожність, інфаркт, інсульт, ослаблення імунної системи, як наслідок – вразливість до різноманітних інфекцій. Стрес нерідко викликає шкірні реакції (висип, сверблячку, різноманітні дерматити тощо), порушення роботи шлунково-кишкового тракту, безсоння, різні неврологічні хвороби...

Коли людина потрапляє в стресову ситуацію та намагається адаптуватися до впливу стресу, то цей процес, за Гансом Сельє, проходить три фази [3].

1. *Фаза тривоги.* Організм мобілізується для зустрічі із загрозою. Відбуваються біологічні реакції, які обумовлюють боротьбу або втечу. З погляду фізіології це певні зрушення: згущення крові, підвищення тиску, збільшення печінки тощо. Опір організму спочатку знижується («фаза шоку»), а потім включаються захисні механізми («фаза протишоку»).

2. *Фаза опору* (резистентності, стійкості, адаптації). Організм намагається опиратися загрозі або справлятися з нею, якщо загроза продовжує діяти та її не можна уникнути. Фізіологічні реакції перевищують норму, і це робить тіло вразливішим для інших стресових факторів. Наприклад, коли ви захворіли, то гостріше реагуєте на неприємності. Врешті-решт, тіло адаптується до стресу і повертається до нормального стану. За рахунок напруги систем, що функціонують, досягається пристосування організму до нових умов.

3. *Фаза виснаження* характеризується вразливістю до втоми. Фізичні проблеми призводять до хвороб і навіть до загибелі організму. Ті самі реакції, які дозволяють опиратися короткочасним стресорам, – підсилення енергії напруження м'язів, нехтування ознак болю, припинення травлення, підвищення тиску крові – за тривалої дії шкідливі. Виявляється неспроможність захисних механізмів і наростає порушення погодженості життєвих функцій.

У теорії Г. Сельє стрес розкладається з позиції фізіологічної реакції на фізичні, хімічні та органічні фактори. Основний зміст теорії може бути узагальнено в чотирьох положеннях.

1. Усі біологічні організми мають вроджені механізми підтримання стану внутрішнього балансу або рівноваги функціонування своїх систем. Збереження внутрішньої рівноваги забезпечується процесами гомеостазу. Підтримання гомеостазу є життєво необхідним завданням організму.

2. Стресори, тобто сильні зовнішні подразники, порушують внутрішню рівновагу. Організм реагує на будь-який стресор, приємний чи неприємний, неспецифічним фізіологічним збудженням. Ця реакція є захисно-пристосувальною.

3. Розвиток стресу та пристосування до нього проходить декілька стадій. Час перебігу й переходу на кожну стадію залежить від рівня резистентності організму, інтенсивності і тривалості впливу стресора.

4. Організм має обмежені резерви адаптаційних можливостей щодо попередження та усунення стресу – їх виснаження може призвести до захворювання і смерті.

Форма відповіді на стресогенну дію виробляється індивідом у міру того, як він продовжує взаємодіяти із ситуацією через процеси ідентифікації та оцінки сигналів, вироблення стратегії поведінки – особистісна реакція в цьому процесі є визначальною. При менш інтенсивній і повільній дії екзогенних чинників роль особистісної реакції виявляється виразніше. Тимчасова послідовність різних

фізіологічних і біологічних реакцій більшою мірою обумовлена індивідуальними особливостями суб'єкта.

Симптоми стресу: роздратованість (часто безпідставна); порушення сну; зниження концентрації уваги; погіршення процесів запам'ятовування та відтворення інформації; неможливість розслабитися; втрата інтересу до близьких людей; апатія; безпричинна турбота про себе, відчуття жалості до себе; відчуття безвиході; втрата апетиту чи, навпаки, споживання їжі у великій кількості; нервові тики; посилення існуючих або нові шкідливі звички; безпричинна метушливість.

Принципово важливим є дотримання принципу: «Не нашкодь!». У випадку, коли вчителі відчувають, що дитина потребує допомоги, але в них бракує ресурсів для її надання, необхідно залучити кваліфікованого фахівця в галузі психічного здоров'я.

Одним із найважливіших завдань педагога є налагодження стосунків із дитиною, у яких є можливим діалог. «Стосунки замість виховання» – основна ідея діалогічного підходу до розуміння природи повноцінної взаємодії педагога з дитиною.

Золоте правило емоційного діалогу: «Говорити так, щоб тебе слухали, слухати так, щоб із тобою говорили».

Алгоритм емоційного діалогу:

1. Створювати середовище безпеки та довіри, щоб до діалогу спонукав не примус, а потреба дитини.

2. Під час розмови застосовувати стратегії активного й емпатичного слухання:

- підтримувати зоровий контакт;
- реагувати на сказане жестами, мімікою, киванням головою;
- за потреби використовувати заохочувальні фрази: «так», «ага», «зрозуміло» тощо;
- називати емоції дитини, відокремлюючи почуття та реакції/дії;
- реагувати на паузи, як на природну потребу дитини в часі й тиші, щоб зібратися з думками, підібрати слова.

3. Вибудовувати взаємодію на основі спостереження та аналізу власних почуттів і реакцій, викликаних розмовою.

4. Спонукає дитину до вираження сильних емоцій чи задоволення бажань/потреб через гру, за допомогою уяви чи фантазії.

Сучасне життя дуже насичене інформаційно, людина повинна швидко реагувати на ситуації, вирішувати одночасно декілька завдань, що викликає напруження. Додаємо до цього відсутність повноцінного відпочинку, емоційного та фізичного розслаблення. Так і до неврозу недалеко. Щоб цього не сталося, пропонуємо систематично виконувати нескладні вправи.

Вправа 1. Станьте ногами на тверду поверхню (бажано, щоб це була земля, якщо неможливо – підлога). Розслабте все тіло, зробіть декілька вдихів і видихів, не напружуючи м'язи. Спрямуйте свою увагу на ноги. Відчуйте, як сила гравітації притискає вас до землі. Простежте, як земля тримає вас, і в цей момент ви стаєте немов важчі, подивуйтеся з того, якою стійкою стає ваша позиція, як вам допомагає контактування із землею, як твердість землі надає вам упевненість і стійкість. Зробіть ще декілька глибоких вдихів і видихів, віддайте землі чи підлозі всю напругу. Уявіть, що вона вся стікає з вас, бо непотрібна, а земля її приймає в себе. Подякуйте напруженню, що воно було вам потрібно в якийсь певний час, а зараз воно виконало функцію і ви його віддаєте землі.

Вправа 2. Вийдіть на відкриту місцевість (на галявину, у ліс, сад чи оберіть самі будь-яке місце, де можна лягти на зелену траву чи килимок). Умостіться зручно, але не притискаючи кінцівки до тулуба, руки долонями догори. Закрийте очі та зробіть кілька вдихів і видихів. На кожному видиху намагайтеся максимально усвідомлено розслабити м'язи. Направте увагу на всі частини тіла по черзі : шию, груди, живіт, стегна, руки, ноги. Перевіряйте всі частини тіла, намагайтеся простежити, де напруга не зникає, не поспішайте, дихайте повільно, впускайте розслаблення. Переключіть увагу на тверду поверхню землі чи підлоги. Відчуйте велич, цілісність, монолітність планети, а ви на цій планеті зовсім маленькі, віддайте їй усе напруження, яке ви накопичили за цей час. Напруга відходить у землю, тіло розслабляється. Контакт із землею стає більш щільним, ви поєднуєтеся з величчю землі і відчуваєте від цього єднання силу, гармонію та стійкість. У вас є підтримка та опора. Коли ви відчуєте, що повністю розслабилися, скажіть слова вдячності своєму тілу й можете закінчити вправу.

Вправа 3. Для цієї вправи повинна бути розвинена уява та фантазія. Сядьте зручно на землю (або підлогу). Зробіть декілька глибоких рівномірних вдихів і видихів. Спрямуйте увагу на землю, на контакт свого тіла із нею. Відчуйте, що ваші емоції гармонізуються, врівноважуються. Уявіть, що з вашого тіла (з хребта, куприка) виростає золотий шнур, прямуючи до ядра землі. Утримуйте увагу на тому, як шнур кріпиться до міцного, яскравого ядра землі, і цей зв'язок дає силу, опору, здатність бути усвідомленою спокійною людиною. Дихайте глибоко та спокійно. Чиста й цілюща енергія землі наповнює кожен клітинку вашого тіла, даруючи розслаблення та відчуття цінності, мудрості, світла. Побудьте в цьому стані. Дихайте та спостерігайте за змінами в тілі.

Заземлення впливає на всі сфери життя людини. Наш психологічний стан впливає на самопочуття, на гармонізацію стосунків із соціумом, на впевненість у досягненнях. Страх, тривожність, роздратованість – супутники неврівноваженої і втомленої людини. Вправи заземлення дають можливість за короткий час збалансувати своє тіло та емоції, відновити спокій та ясне адекватне сприйняття життєвих подій.

Пропонуємо також переглянути за посиланням конспект заняття «Стресостійкість педагогів і батьків дітей з ООП – запорука успішного впровадження інклюзивної освіти» <https://docs.google.com/document/d/1cOPIDUyIx6Y-dY8Mld4S6uEI-WUQiMvc/edit?usp=sharing&oid=104026030979671190636&rtpof=true&sd=true>

Література

1. Демченко І. І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього учителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.03. Демченко Ірина Іванівна ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016.
2. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Вид. доповн. та переробл.: наук.-метод. посібник. Київ : Атопол, 2011.
3. Сергеева І. В. Особливості емоційної регуляції професійної діяльності вчителя в напружених ситуаціях : автореферат дис. ... канд. психол. наук : І. В. Сергеева ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003.
4. Турецька Х. І., Шляхтіна М. А. Психологічні чинники ставлення педагогів до інклюзивної освіти. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ, 2010.

Практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти різних типів

Адаптація учнів – запорука створення основи безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища

Світлана Пантелеєва, Марина Балинська, Наталія Лук'янович

У сучасному світі освіта стає все важливішою в житті кожної людини. Як правило, школа є місцем, де діти проводять більшу частину свого часу, отримують нові знання та навички, а також знаходять нових друзів і знайомляться зі світом. Однак, не всі учні легко адаптуються до нового оточення, особливо в перші тижні навчання. У сучасних умовах життя успішна адаптація учнів у школі є дуже важливою для того, щоб діти почували себе комфортно, безпечно та знайомилися з навчальним процесом без стресу й неспокою. У цій статті розглянемо тему адаптації учнів, її вплив на створення безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища.

Актуальність. Педагоги, діти й батьки однакостайні щодо важливості безпечного, здорового та комфортного шкільного освітнього середовища, яке сприяє якості навчання. Програма дій Кабінету Міністрів України передбачає створення у кожній школі до 2025 року сприятливого освітнього середовища. Безпечна і дружня до дитини школа – це місце, у якому діти і дорослі почувуються безпечно й комфортно, яке дарує дітям особливе відчуття єдності, дає точку опори та можливість проявити себе, вселяє надію, породжує впевненість у майбутньому.

Безпечні та дружні до дитини школи покликані допомогти учням у набутті навичок, необхідних у сучасному мінливому світі, щоб поліпшити їхнє здоров'я і благополуччя, створити безпечне середовище, підвищити мотивацію вчителів і суспільства до підтримки освіти. «Безпечна школа» – це навчальний заклад, який забезпечує захист від насильства, образ, зловживань та експлуатації учнів, персоналу школи, зокрема вчителів [1].

Сучасні умови життя та діяльності висувають підвищені вимоги до адаптивних механізмів. Велика кількість антропогенних катастроф, зон військових конфліктів, стихійних лих та інших видів інтенсивного стресового впливу викликають різноманітні форми дезадаптації, нервово-психічні та психосоматичні порушення, посттравматичні стресові розлади. Інтенсивний стрес-вплив субекстремальних обставин на людину може бути настільки сильним, що особистісні властивості вже не відіграють вирішальної ролі в розвитку посттравматичного стресового розладу, який може розвинутися практично в кожній здоровій та емоційно стійкої людини [8].

До стресу можуть призводити інтенсивні переживання, пов'язані з утратою. Джерелом стресу стають і міжособистісні відносини. Стрес може викликатися конфліктною ситуацією, особливостями режиму здійснюваної діяльності та багатьма іншими чинниками. Закономірним наслідком є зниження продуктивності

різних видів діяльності, порушення психічного та соматичного здоров'я людини [8].

Усе це доводить нам, що реалії сьогодення життя в Україні створюють чимало додаткових факторів зниження адаптаційних можливостей будь-якої людини, а особливо дітей. На наш погляд, уміння адаптуватися – це основне уміння, яке допоможе людині вижити в таких мінливих умовах, які ми маємо зараз. Саме тому процес адаптації є запорукою створення основи безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища.

Але практичні психологи та вчителі також стикаються з багатьма проблемами: реалії показують, що використати в онлайн-режимі стандартизовані та рекомендовані МОН методики неможливо (ми не знаємо: хто і як буде виконувати їх, а отже, чи валідними будуть результати); обмеження в часі за дистанційного формату також негативно впливає на роботу всіх учасників освітнього процесу, бо тривалість онлайн-уроків для збереження соматичного здоров'я є важливою. Проте психологи та соціальні педагоги не можуть затримувати учнів своєю діяльністю поза межами встановлених часових меж; діяльність психологів і соціальних педагогів звелася до профілактики та просвіти учасників освітнього процесу щодо адаптаційних механізмів, які стосуються соціальної адаптації, а не адаптації в межах закладу освіти; учні втратили соціальні контакти й перемістились у віртуальний світ; розділ учнів на тих, хто навчається в Україні, і тих, хто навчається за кордоном; замкнутість соціальних контактів (постійне перебування батьків і дітей на одній території).

Усе це заважає будувати звичні адаптивні механізми. Усі учасники освітнього процесу потребують додаткових зусиль стосовно адаптації, але без цього процесу не можливо побудувати безпечне та дружнє до дітей освітнє середовище.

Зважаючи на те, що велику частину свого часу здобувачі освіти проводять саме в освітньому закладі, і в шкільному середовищі виникає нагальна потреба не тільки в задоволенні базових життєвих потреб, а й у формуванні необхідних навичок для конструктивної, здорової взаємодії. Не секрет, що останнім часом в освітньому просторі досить часто зустрічаються психотравмуючі фактори, які прямо чи опосередковано впливають на фізичне та психічне здоров'я особистості. Тому створення безпечного і здорового середовища є надзвичайно важливою місією освітнього закладу [4].

Освітнє середовище – це системно організований освітній простір у Новій українській школі для оволодіння різними видами і формами людської діяльності, що має свої соціальні, соціально-педагогічні, психолого-педагогічні, кадрові, матеріально-технічні особливості, забезпечує учневі умови для освоєння головних принципів взаємодії з різними соціокультурними просторами; допомагає розкривати себе світу, опановувати значущими соціальними ролями [1]. Зважаючи на те, що освітні заклади є структурними елементами соціального середовища і не ізольовані та не відсторонені, а функціонують усередині нього, необхідною умовою є забезпечення саме безпечного середовища, у якому б дитина почувалася захищеною, убезпеченою від насильства, знуцання та приниження. Саме тому безпечне освітнє середовище повинно стати простором дотримання прав психологічної, екологічної та інформаційної безпеки здобувачів освіти.

Тому всі практичні психологи та соціальні педагоги намагаються різними способами контролювати й відстежувати проходження адаптивних процесів учнів, особливо 1, 5, 11 класів. Пропонуємо розглянути проект дослідження адаптивних процесів учнів 1, 5, 11 класів.

Суб'єкт: учні 1, 5, 11 класів.

Предмет: адаптивні механізми учнів.

Мета: дослідити адаптивні процеси учнів при переході до середньої та старшої ланки навчання.

Завдання: Сформулювати методичні та практичні рекомендації щодо сприяння покращенню процесів адаптації учнів, підтримки психологічного стану учнів, підвищення ефективності освітнього процесу та створення безпечного освітнього середовища.

Молодший шкільний вік – надзвичайно важливий етап розвитку дитини, зокрема формування її соціальної поведінки, особистісного ставлення до навколишнього середовища, до самої себе, а також ототожнення себе із соціумом. Успішність пристосування дитини до нових умов – запорука її подальшого комфортного існування в суспільстві. У зв'язку з цим одним із важливих завдань сучасної психологічної науки є дослідження закономірностей розвитку адаптаційних можливостей дитини, що дасть змогу розробити психологічний інструментарій для плідної роботи вчителів і психологів щодо розвитку її адаптивних можливостей до умов навчального середовища та створення безпечного та дружнього до дітей освітнього простору.

Про складність і значущість періоду, пов'язаного з адаптацією дитини в школі, сказано й написано у вітчизняній психологічній і педагогічній літературі багато наукових робіт. Саме на цьому етапі потрібно забезпечити всі необхідні умови для легкого запуску адаптаційних механізмів дітей, що створить комфортні умови, а отже, і безпечне та дружнє освітнє середовище.

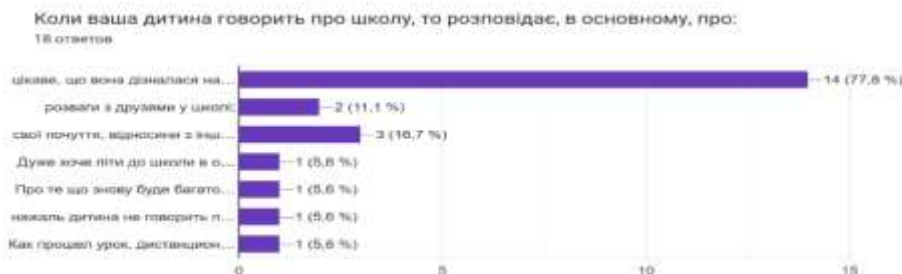
Наскільки добре це вдається реалізувати на цей час, можна дізнатися тільки завдяки опитуванню батьків, яких також треба заохотити до участі в дослідженні.

Для оцінки проблем адаптації у 2021-2022 навчальному році ми використали анкету для батьків першокласників, яка схвалена Методичною радою ХОНМІБО – протокол № 4 від 26.11.2009 р.

У ході опитування батьків було виявлено, що 88% учнів подобається відвідувати онлайн-заняття, про школи діти розповідають або часто (44%) або іноді (56%). З діаграми 1 ми можемо побачити, що 78% учнів розповідає про отримані знання на уроках, а отже, ситуація дистанційного навчання не вплинула на сприйняття навчання як провідної діяльності та не знизила мотивацію навчання.

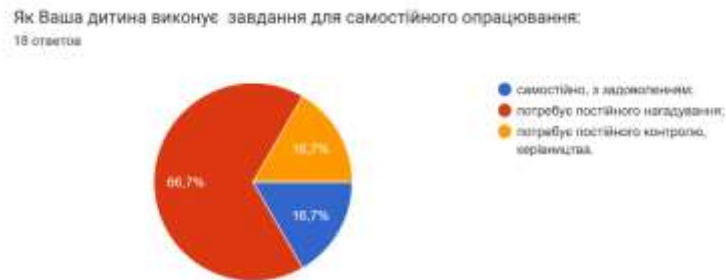
Діаграма 1

Опитування батьків першокласників
«Що цікавого дізналися на онлайн-заняттях у школі?»

Переважно всі батьки відзначають, що діти з радістю відвідують онлайн-уроки, проте 67% учнів потребують контролю з боку батьків усієї навчальної діяльності, тобто завдання навчити дітей бути самостійними під час вивчення матеріалу тепер стає менш реалістично, що видно з діаграми 2.

Опитування батьків першокласників «Виконання самостійних завдань»

У цілому, можна зазначити, що всі учні мають достатні механізми для адаптації та загальна картина переходу до дистанційного навчання все одно підтримує концепцію безпечного та дружнього до дітей середовища завдяки постійній просвітницькій та профілактичній роботі педагогічних працівників закладів освіти.

Перехід учнів із початкової школи до середньої ланки навчання є важливим етапом у житті школярів. Змінюється ситуація навчання, з'являються нові предмети, учителі, поступово ускладнюється програма. Це важливий етап розвитку здобувачів освіти. Проте зараз звичний процес адаптації має особливості дистанційного процесу навчання та безпекової ситуації у країні. Багато учнів знаходяться за межами дому, усі ми зараз навчаємося дистанційно, тому необхідно забезпечити емоційну підтримку та стабілізацію їх стану за рахунок повернення до звичної діяльності (навчання, спілкування, взаємодії).

Для діагностики адаптації була використана анкета для батьків п'ятикласників «Ваша дитина», яка схвалена Методичною радою ХОНМБО – протокол № 4 від 26.11.2009 р.

За результатами опитування було виявлено хвилювання батьків щодо якості засвоєння знань, мотивації учнів до навчання та їх психологічного стану, у тому числі під час переходу із початкової школи до середньої ланки навчання.

Тож постає питання, як підтримувати освітній процес ефективним, підвищувати мотивацію до навчання, заохочувати учнів і підтримувати.

Учні п'ятих класів цього навчального року – це випускники та продовжувачі програми НУШ, що була в них у початковій школі [2]. Тому задля організації ефективного навчання у 5 класі рекомендую впроваджувати та продовжувати засади Нової української школи, які супроводжували освітній процес у попередні роки [3]. Наприклад, такі [5]:

- Зберігати середовище зі знизеним рівнем ризиків і негативних емоцій [3]. Це також стосується безпечних взаємин між учнем і вчителем. Фокус має бути на потребах дитини та спонуканні її до навчальної діяльності. Важливо встановити доброзичливі взаємини з учнями й підтримувати індивідуальну траєкторію розвитку кожного, використовуючи прозорі та зрозумілі стратегії реагування на неналежну поведінку, а також залучати самих учнів до спостереження за власними діями та самооцінювання (рефлексії).
- Створення правил співіснування [3]. Правила краще працюють, якщо вони: чітко визначені; реалістичні; сфокусовані на попередженні деструктивної поведінки; турботливі, тобто існують не для

приниження учня (про порушення правил і наслідки варто говорити з дітьми без надмірної емоційності); сформульовані без використання заперечення.

- Підтримання довірливих стосунків з учнями. У початковій школі НУШ є практика ранкового кола [3]. Доцільно лишити її для 5 класу. Це прекрасна практика для встановлення довірливих стосунків між дітьми та дітьми й учителем, яка може використовуватись і на онлайн-заняттях.

Для підвищення ефективності освітнього процесу та підвищення мотивації до навчання пропонуємо рекомендації, які допоможуть урізноманітнити проведення уроків і заохочуватимуть школярів до плідної роботи:

- Звертатися до особистості учня. Важливо звертати увагу учнів на те, що всі ми різні, але в цьому і є наша єдність та особливість. Звертаючись до особистості учнів, ми підвищуємо їх віру в себе, спонукаємо формування стійкої позитивної самооцінки та підвищуємо мотивацію до навчання.
- Використання різних моделей навчання. Характерною рисою ефективного навчання є використання різних стратегій та методик. Навчання на основі запитів, проектна діяльність, взаємонавчання дозволяють урізноманітнити освітній процес і залучити до роботи кожного учня.
- Використовуйте елементи гри на уроці. Діти розуміють світ, якщо вони можуть вільно його досліджувати, творчо експериментувати та розв'язувати проблеми з урахуванням свого досвіду. І навіть якщо вони зазнають невдачу з першої спроби, вони спробують ще раз подолати труднощі та поліпшити свій результат.
- Відслідковування прогресу учнів [3]. Це допоможе учням розуміти, у чому вони досягли успіху, над чим потрібно працювати та як покращити свої результати. Важливо, що порівнювати результати учня можна лише з його попередніми досягненнями, при цьому бажано робити акцент на позитивній динаміці.
- Підтримка учнів. Важливо звертати увагу на психологічний стан учнів.

Коли діти переходять у старшу школу, багатьох батьків охоплює передчуття проблем, які мають посипатися звідусюди. Адже дитина стає самостійнішою, віддаляється від батьків і намагається захистити свою автономію. Спілкування з однолітками займає дедалі більше часу, а їхня думка нерідко стає визначальною в поведінці, пристрастях і самооцінці. Відчуваючи себе дорослими, старшокласники з роздратуванням сприймають ставлення батьків до себе, як до дітей. З одного боку, вони протестують проти батьківського контролю, а з іншого – усе ще потребують підтримки з боку дорослих. При цьому вони активно пізнають світ, експериментують і ризикують. Саме в цих особливостях полягають адаптаційні механізми пристосування до нових реалій навчання – бути старшокласником. Навчальні мотиви старшокласників усе більше поєднуються з мотивами професійної орієнтації. Система ціннісних орієнтирів є найважливішою характеристикою особистості старшокласника та показником її сформованості.

Для оцінки адаптації *старшокласників* до нових умов навчання проводилася діагностика за допомогою анкети «*Старшокласник*», «*Ціннісні орієнтири старшокласника*».

У ході дослідження з'ясувалося, що: більшість учнів (75%) відчували зростаюче навчальне навантаження за програмою навчання в 10-му класі; на виконання

домашніх завдань учні у середньому витрачають 2-3 години, 50% учнів – більше 3 годин. Багато десятикласників вважають, що випадки пропусків уроків учнями пов'язані з тим, що не всі навчальні предмети потрібні (25%) та із занадто великим навчальним навантаженням (75%). 25% учнів класу вважають, що є проблема з дисципліною в них, викликана тим, що учні в школі сильно перевантажені (75%). З опитаних учнів класу повністю задоволені взаєминами в учнівському колективі 92%. Десятикласники думають, що їм не вистачає дисциплінованості, культури поведінки, стриманості, доброзичливості, взаєморозуміння (55%). Серед основних якостей, які повинні мати їх учителі, учні називають уміння зацікавити навчальним предметом – 8%, терпіння та розуміння – 25%. Головна мета, яку ставлять перед собою багато десятикласників у цьому навчальному році, – це підвищити успішність (8%), підготовка до вступу в ЗВО (92%). Очікування більшості учнів класу (50%) щодо навчання в десятому класі виправдалися, підтверджують це з непевністю (50%).

Для учнів 10 класу ХЗОШ № 126, які взяли участь у тестуванні за методикою «Ціннісні орієнтири старшокласника», найбільший інтерес представляють такі цінності: доброта, повага до людей – 73%; почуття гумору – 67%; терпимість – 53%; дружелюбність – 40%; самоконтроль – 27%.

Таким чином, адаптація учнів є важливою складовою створення безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища. Школа та вчителі повинні створювати умови для того, щоб учні відчували себе комфортно, заохочувати їх до взаємодії та співпраці. Успішна адаптація учнів допомагає забезпечити їхнє соціальне інтегрування та створює підґрунтя для їхнього подальшого навчання і розвитку. Крім того, сприятливе й безпечне середовище в школі позитивно впливає на здоров'я та психологічний стан учнів, що, у свою чергу, сприяє покращенню результатів навчання та розвитку їхніх здібностей. Тому важливо забезпечити всі необхідні умови для успішної адаптації учнів у школі, створення дружнього й безпечного середовища для їхнього навчання та розвитку. Це може бути досягнуто шляхом спільної роботи школи, учителів, батьків і учнів над створенням сприятливої атмосфери, яка сприятиме позитивному розвитку дітей та забезпечить їхню успішну адаптацію в освітньому середовищі.

Література

1. Безпечна і дружня до дитини школа. Мультимедійний навчальний курс. : URL: <http://scfs.multycourse.com.ua/ua/>
2. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>
3. Концепція Нової Української Школи. Нова Українська Школа – концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Москалик С. В., Створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти. 2022. URL: <http://surl.li/flmng>
5. Нова українська школа. Порадник для вчителя. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf
6. Орлова О. В. Адаптація учнів до школи: психолого-педагогічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Педагогіка». 2016. Вип. 23. С. 124–128.
7. Пономаренко В., Воронцова Т., Сакович О. та ін.. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ». К. : Алатон, 2020. 64 с.
8. Розов І. В. Адаптивні антистресові психотехнології: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 278 с.

Практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти № 3»

Інна Афанасьєва, Аліна Бондар, Карина Шелюг

Діти – це справжнє майбутнє не тільки для держави, а й для всього світу. І сьогодні, на тлі війни, яку розв'язала росія, вони потребують особливої уваги, захисту.

Уже рік триває повномасштабний супротив – Україна веде боротьбу за свою свободу та незалежність. Бойові дії стали неабияким шоком для кожного українця.

Війна, соціальна й економічна незахищеність призвели до того, що діти досить швидко втрачають своє дитинство. Тому зараз, як ніколи, стало важливим тримати освітній фронт, щоб продовжувати надавати якісну освіту.

Освітнє середовище зазнає змін, тому, урахувавши реалії, у яких зараз знаходиться наша країна, кожен заклад має ставити на перший план питання безпечного простору для перебування як здобувачів освіти, так і працівників.

Освітня діяльність із питань дошкільної освіти в період дії правового режиму воєнного стану визначається методичними рекомендаціями МОН України, зокрема листом МОН України № 1/3845-22 від 02.04.2022 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні».

Після введення військового стану в закладі дошкільної освіти було обрано найбільш оптимальний режим роботи для педагогів у дистанційному форматі.

Згідно з частиною 11 статті 60-2 КЗпП по закладу освіти видано наказ, яким визначено взаємодію між сторонами та ознайомлено з ним працівників:

1. Зв'язок підтримувати (електронна пошта, за номером телефону, через вебсайт закладу, соціальні мережі Viber, WhatsApp, Telegram тощо).
2. Щотижнева звітність працівників про виконану роботу.
3. Обов'язкове повідомлення працівниками про ситуації, за яких неможливо виконувати належно дистанційну роботу.
4. Систематичний контроль за організацією освітнього процесу.

Під час підготовки до нового навчального року було складено річний план роботи закладу дошкільної освіти на 2022/2023 навчальний рік, де було заплановано «Тижні безпеки дитини» та тренування з учасниками освітнього процесу щодо опрацювання алгоритму дій у разі оголошення сигналу повітряної тривоги, а також серію тематичних занять щодо збереження життя та здоров'я, надання домедичної допомоги.

Усі педагоги закладу дошкільної освіти пройшли курси підвищення кваліфікації та психологічні курси «Психологічна підтримка дітей в умовах військового стану», «Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій». Також для працівників було організовано та проведено тренінги «Психологічна стійкість в умовах війни» з використанням методів тілесно-орієнтованої терапії, «Як заспокоїтись під час воєнних дій», «Психологічна допомога дитині» з використанням арттерапії та нейрографіки, метою яких було навчити педагогічний персонал і співробітників захищати себе, давати собі безпеку та цінувати свій досвід, бути уважними й добрими до себе в умовах війни та воєнних дій. Тренінги дали змогу проявити себе творчо та розслабитися, а ще зняти

блоки обмеження, знайти нестандартні вирішення проблем, побороти важкі стани тощо.

Саме такі заходи сприяють покращенню морально-психологічного клімату за умов впливу негативних факторів, а особливо під час війни. Таким чином було підготовлено колектив працювати в нових умовах небезпеки.

Нині активно впроваджується ідеологія освіти, провідна стратегія якої – орієнтація на розвиток дитини як особистості. Реалізувати її можна тільки на науково обґрунтованих засадах формування безпечного освітнього середовища [1, с. 87].

Так, безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства від потенційно та реально існуючих загроз, або відсутність таких загроз; такий стан складної системи, при якому дія внутрішніх і зовнішніх факторів не призводить до погіршення системи чи неможливості її функціонування і розвитку [2, с.2].

У стані війни діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, у тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку й освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини [3]. Тому безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу дошкільної освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни. Створенням безпечного середовища займаються керівник закладу освіти, педагогічні працівники, батьки, громадськість спільними зусиллями. До того ж важливо опанувати основні правила безпечної поведінки та навчити цього дітей.

Завдання, які виникли перед ЗДО у воєнний час:

- налагодження ефективної комунікації учасників освітнього процесу;
- відновлення освітнього процесу;
- зарахування до закладу дітей раннього та дошкільного віку з числа внутрішньо переміщених осіб за місцем тимчасового проживання;
- організація освітнього процесу в ЗДО для всіх дітей;
- створення умов для підвищення фахового рівня педагогічних працівників щодо організації освітнього процесу за дистанційною формою навчання й надання педагогічної підтримки дітям раннього та дошкільного віку, у тому числі й з особливими освітніми потребами, їхнім батькам;
- здійснення інформаційної підтримки та психологічного супроводу учасників освітнього процесу;
- здійснення співпраці з інклюзивними ресурсними центрами;
- застосування інструментів управлінської діяльності для вирішення надзвичайних ситуацій.

3-поміж актуальних питань в умовах воєнного стану найважливішими є такі:

- організація психологічної, методичної підтримки педагогічних працівників;
- підтримка дітей та батьків у складних ситуаціях;
- організація освітнього процесу з дітьми раннього та дошкільного віку;
- налагодження зв'язків і підтримка педагогічного партнерства ЗДО з батьками вихованців, представниками територіальних громад;

- надання різних видів психолого-педагогічної підтримки дітям, батькам;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей, зокрема й з особливими освітніми потребами [3].

Зараз діти потребують особливої турботи та уваги. Через невеликий життєвий досвід і особливості дитячої психіки їм загрожує більше небезпек, фізичних і психоемоційних, ніж дорослим. Водночас існують інструменти, які дозволяють мінімізувати ризики та вберегти фізичне та психічне здоров'я дитини.

Саме тому КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти № 3» обрав найбільш оптимальну та безпечну форму організації освітнього процесу в умовах воєнного стану – дистанційну, що передбачає синхронний й асинхронний режим.

Зараз основну роль у здійсненні дистанційного навчання відіграють сучасні інформаційні технології (ІКТ). Тому для сучасного вихователя важливо вміти володіти не тільки ІКТ, а й бути готовим працювати з оновленими освітніми програмами, платформами та мобільними застосунками.

Наш заклад дошкільної освіти працює за освітньою програмою «Дитина» від 2 до 7 років і керується Базовим компонентом дошкільної освіти, мета якого – збереження самоцінності дошкільного дитинства, визначення особливостей та вимог до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою [4, с. 3].

На першому етапі організації дистанційної форми роботи було проведено опитування батьків про місце знаходження дітей, проведені онлайн батьківські збори, щоб обговорити можливості, форми і методи дистанційної роботи. Методом опитування визначили час занять з дітьми. Також були створені Viber- групи батьків і вихователів для зворотного зв'язку.

Співпраця з батьками – важлива складова успіху та якості дистанційного навчання. Адже зараз роль батьків – підтримувати дітей, мотивувати їх і допомагати створити безпечні умови для самостійної роботи.

Питання ефективної взаємодії між вихователями та батьками ніколи не втрачало своєї актуальності. Щоб у закладі дошкільної освіти були рівні, доброзичливі стосунки, ми втілюємо в освітню систему ідеї педагогіки партнерства. Тільки за таких умов будуть досягнуті спільні цілі.

Щоденне спілкування та спільне проведення вільного часу батьків із дитиною є запорукою її успішного подальшого майбутнього. Для дітей надзвичайно важливо відчувати повну емоційну присутність батьків. З цією метою ми використовуємо матеріали, які розміщені на платформі розвитку дошкільнят НУМО та на сайті МОНУ «Сучасне дошкільня під крилами захисту».

У своїй роботі керуємося нормативно-правовою базою закладу дошкільної освіти з питань безпеки життєдіяльності.

Організуючи освітній процес, ми спираємося на санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів (наказ МОЗУ від 24.03.2016 № 234), урахуємо особливості дітей дошкільного віку, заняття проводимо для дітей молодшого та середнього дошкільного віку – 10 хвилин, для старшого дошкільного віку – 15 хвилин. Під час зйомки занять створюємо короткі дидактично продумані відео, тому що два п'ятихвилинних відео будуть переглянуті з набагато більшою ймовірністю та корисністю, ніж одне відео на 10 хвилин.

Роботу організували через такі інтернет-ресурси, як Facebook, Zoom, Telegram, Viber, Instagram і сайт закладу. Завдяки цьому кожен вихователь має

можливість підтримувати зв'язок із батьками та вихованцями в зручній для всіх час.

Незважаючи на те, що робота проходить дистанційно, організація освітнього процесу почалася, як і завжди, зі складання річного плану, освітньої програми, ІПР для дітей з ООП, урахуваючи всі методичні рекомендації.

У закладі дошкільної освіти працюють 4 групи, дві з яких інклюзивні.

Працюють спеціалісти:

- логопед;
- інструктор із фізичного виховання;
- музичний керівник.

Щоденно вихователі використовують такі сервіси, як:

- відеосервіс YouTube (демонстрація відеороликів про цікаві факти з життя видатних людей, мультфільми, фізкультхвилинки, відеокліпи, що сприяє кращому засвоєнню дітьми навчального матеріалу);
- сайт «Розвиток дитини»;
- навчальна онлайн-платформа Learning.ua;
- український логопедичний сайт Logopedia.com.ua та ін.

Вихователі не тільки активно використовують матеріали інтернет-сервісів, а й самостійно створюють необхідні навчальні відео. Зараз є безліч засобів, за допомогою яких ми транслюємо свої заняття. Це презентації, відеозаняття, навіть заняття в середовищах віртуальної реальності.

Усі створені відео адаптовані під часові рамки й вік дітей. Відеозаняття мають яскраві матеріали та цікаві завдання. У дошкільнят є можливість виконувати завдання як разом із викладачем, так і після перегляду занять.

З огляду на те, що в дошкільному віці провідною діяльністю є гра, на заняттях вихователі працюють над використанням різних методик та ігор, які зацікавлять кожну дитину навчанням.

Про це свідчить зворотний зв'язок, який ми отримуємо щодня від батьків. Батьки надсилають фото й відеозвіти, які ми висвітлюємо на сайті закладу та сторінці Фейсбук.

Окрім щоденних занять, відповідно до графіка проводяться свята, які відкривають дітям простір до творчості, допомагають розкрити їх творчий потенціал.

На підготовку матеріалів зараз використовується більше часу, і це логічно, адже вихователям доводиться розробляти зовсім інший матеріал, міняти традиційні підходи до підготовки занять.

Вихователі стали більш активно взаємодіяти, діляться своїми напрацюваннями, обмінюються досвідом, а також змогли визначити методики, які краще працюють.

Кожен вихователь зміг обрати для своєї вікової групи дітей найбільш зручний спосіб сприйняття інформації, але інколи впроваджують і незвичні методики, щоб діти поступово до них звикали.

Основними напрямками роботи ЗДО є забезпечення емоційного комфорту дітей, їх фізичного розвитку, виховання справжніх громадян України.

В умовах воєнного стану важливим напрямком роботи ЗДО є продовження здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами, максимальне збереження кадрового потенціалу педагогічних працівників, які

забезпечують їхнє навчання, створення безпечного освітнього середовища та надання якісних психолого-педагогічних послуг.

Отже, охорона та зміцнення здоров'я, безпека дітей є головною стратегією, пріоритетом у роботі дошкільного закладу. Тільки завдяки спільним зусиллям вихователів, психологів, медиків, батьків у справі охорони життя і збереження здоров'я дошкільнят можна не тільки захистити їх від небезпеки, а й закласти основи безпечної поведінки, підготувати до подальшого самостійного життя.

Література

1. Шелевер О. В., Фізер В. С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. 2019. Вип. 67. Т. 1. С. 87–91.
2. Арламов О. Ю. Безпека життєдіяльності та цивільний захист: конспект лекцій. Київ, 2018. 93 с.
3. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні: лист МОНУ від 02.04.2022 р. №1/3845-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini>
4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ МОНУ від 12.01.2021 р. № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>

Створення безпечного освітнього середовища

в закладі дошкільної освіти

*(на прикладі КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 2
Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області)*

Юлія Бондаренко, Наталія Носик

Проблема безпеки дитини, уміння захистити себе завжди була актуальною, а воєнні події в Україні загострили її ще більше. Сучасні умови існування суспільства характеризуються збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні та небезпечні ситуації для життя і здоров'я людини, а саме: природні й техногенні аварії та катастрофи, забруднення довкілля, побутовий, виробничий та дитячий травматизм, зростання загрози терористичних актів і виникнення надзвичайних ситуацій різноманітного походження. Тому в КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 2 створена функціонуюча система роботи з охорони життя та здоров'я учасників освітнього процесу, що дає змогу забезпечити умови для збереження здоров'я, безпеки їх життєдіяльності та праці дорослих.

Робота проводиться за такими напрямками:

- створення нормативної та методичної бази з питань ЦЗ та безпеки життєдіяльності;
- ведення документації;
- облаштування території закладу відповідно до вимог ЦЗ і безпеки життєдіяльності;
- виготовлення та оздоблення ЗДО наочними та дидактичними матеріалами;

- робота з учасниками освітнього процесу;
- аналітично-оцінювальна діяльність щодо оптимізації питання організації створення безпечного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти.

Робота закладу почалася з вивчення наявних ресурсів, нормативно-правової бази та методичної літератури. Дуже важливо, щоб питання створення безпечного середовища носило не формальний характер, а дійсно було безпечне для всіх учасників освітнього процесу.

Під час планування, орієнтуючись на нормативно-правові документи в галузі ЦЗ, вирішили, що доцільним буде не рідше одного разу на місяць проводити за кожним із напрямів такі форми роботи з усіма учасниками освітнього процесу: тематичні та інтегровані заняття, дидактичні, настільно-друковані ігри, ігри-драматизації, спостереження, екскурсії, свята, розваги тощо. Планування освітньої роботи з формування навичок безпечної поведінки в життєвому середовищі відбувається на календарний рік за такими розділами: пожежна безпека, правила дорожнього руху, безпека в побуті та природі, здоров'я та карантинні заходи, поведінка з незнайомцями, поводження з підозрілими предметами. Для кожної вікової групи були розроблені цикли занять, бесід, ігор, розваг, підібрані художні твори, загадки, розмальовки тощо.

На етапі планування виявили потреби щодо поповнення методичної бази матеріалами з безпеки дошкільників, багато з яких ми розробили самі. Також важливою складовою роботи з безпеки життєдіяльності дітей є створення відповідного безпечного розвивального та інклюзивного середовища. У різних вікових групах підібрано дидактичні, настільно-друковані ігри, матеріали яких змістовно ускладнюються відповідно до віку та підготовки дітей. У співдружності та співпраці з органами місцевої влади та батьками вихованців заклад оздоблено куточками пожежної безпеки, тематичними ділянками щодо безпеки на дорогах, дидактичними стендами, матеріалами для творчості, за допомогою яких закріплюються набуті знання. У методичному кабінеті створено каталог творів із безпеки життєдіяльності, який має і художнє оздоблення, виготовлене вихователями.

Після організації роботи в групах педагоги почали більше звертатися до методичного кабінету за допомогою та з пропозиціями. Виникла потреба бути професійними й компетентними для налагодження більш тісної комунікації з вихованцями та їх батьками. Доцільними та традиційними в закладі стали різні форми роботи з учасниками освітнього процесу: наради, семінари, семінари-практикуми, круглі столи, тренінги, конкурси. Своєчасними виявилися курси підвищення кваліфікації при КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», які пройшли педагоги закладу: «Створення безпечних і не шкідливих умов праці в закладі дошкільної освіти в складних умовах» і «Безпечне та здорове освітнє середовище для дошкільників в умовах дистанційного освітнього процесу: організаційно-методичний супровід».

Для відстежування процесів і динаміки освітньої діяльності з означеного питання, своєчасного внесення корективів періодично проводяться моніторингові дослідження, порівнюються очікувані результати з отриманими. (рис.1, рис 2).

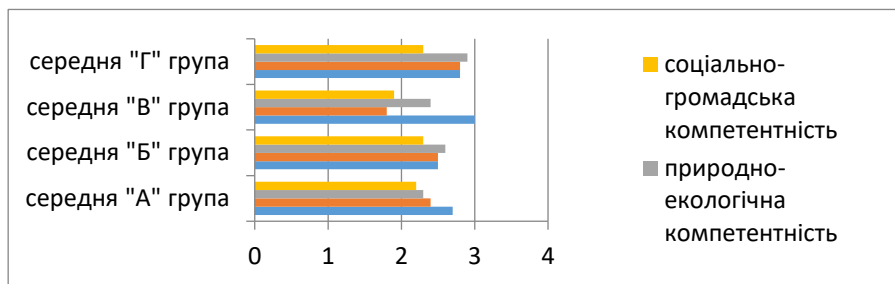

Рис.1. Порівняльний аналіз сформованості компетентностей у дітей середніх груп за I півріччя навчального року

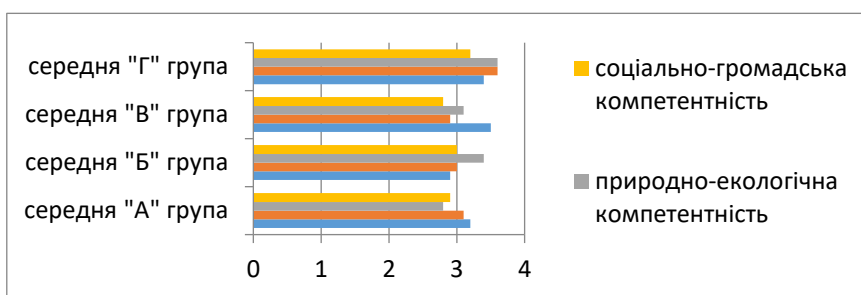

Рис.2. Порівняльний аналіз сформованості компетентностей у дітей середніх груп за II півріччя навчального року

Отриманню значної позитивної динаміки сприяло використання різних форм і методів освітнього процесу. У роботі з дітьми використовували такі художні твори вітчизняних авторів : «Де працює вогонь» М. Кривича; «Цікаве мишеня» Г. Юрміна; «Шкідливі поради» Георгія Остера; «Світлофор Моргайко» Т. Александрової; «Історія сірника» Т. Нужиної; «Пожежа» Б. Житкова та інші.

Особливо успішно проходять заходи, що заплановані тематичним блоком. Так, ознайомлюючи дітей з темою «Дитина та вулиця», проводимо заняття «Безпечні та небезпечні вулиці і дороги», бесіди «Автомобіль і довкілля», «Дорожні знаки», цільову прогулянку до зупинки пасажирського транспорту, дидактичні ігри «Наші друзі – дорожні знаки», «Продовж думку» (перевірка знань про правила дорожнього руху), сюжетно-рольова гра «Регулювальник», рухливі ігри «Потяг», «Знайди свій знак», «Кмітливі пішоходи», моделювання ігрових ситуацій «Куди поспішають машини?» (складання творчих розповідей, закріплення знань про спеціальні види транспорту), «Мама намагається перейти вулицю в недозволеному місці. Які твої дії?», інформацію для батьків «Безпека дорожнього руху», конкурс малюнків «Безпека на дорозі» (рис.3).

Рис.3. Конкурс малюнків «Безпека на дорозі»

Серед ефективних форм роботи: «Дні здоров'я», спортивні свята та розваги, на яких діти в ігровій формі, розслабленому стані можуть набувати необхідні для безпеки життєдіяльності компетентності. Особливо позитивним є те, що зазвичай у цих заходах беруть участь батьки вихованців: працівники МЧС, поліції, лікарі (рис. 4, 5).

Рис. 4, 5. Бесіда з дітьми старшої групи на тему «Вогонь – друг, вогонь – ворог!»

Досвід проведеної роботи показав, що важливою умовою свідомого засвоєння дітьми правил безпеки життєдіяльності в дошкільному віці є організація поетапної діяльності педагогічного колективу:

- оцінювально-аналітична діяльність на рівнях: заклад, окремі вікові групи, робота колективу, робота з батьками;
- формування здатності до контролю та самоконтролю – ці якості допомагають мобільно та правильно орієнтуватись у складних ситуаціях;
- розширення елементарних уявлень дітей, збагачення їх новими знаннями про правила безпеки;
- закріплення отриманих знань і формування в дітей свідомого ставлення до дотримання правил безпеки;
- формування у дітей компетентностей щодо безпеки життєдіяльності.

Робота з організації безпеки життєдіяльності дітей набуває ефективності за умови побудови вдалої партнерської взаємодії з батьками вихованців. Робота з батьками носить профілактичну спрямованість і здійснюється у формі консультацій, дискусій, круглих столів, проектної діяльності, використання ІКТ, з метою збагатити та закріпити знання батьків із питань БЖД; розвивати практичні вміння щодо правил безпечної поведінки своїх дітей; формувати розуміння наслідків необачної поведінки, а також запобігання нещасних випадків. Негативно впливає на поведінку дошкільників приклад батьків, які знають правила безпечної поведінки, але нехтують ними. Діти наслідують поведінку дорослих, проте ще не вміють передбачити негативні наслідки своїх дій, і тому потрапляють у небезпечні ситуації та нерідко отримують травми.

Окрім того, дорослі часто вбачають своє завдання в тому, щоб захищати й оберігати дитину, але забувають про головне – готувати її до самостійного життя. Тому наше завдання – разом із батьками навчати дитину правильно діяти в різних ситуаціях, зокрема й у небезпечних.

Під час уведення в Україні воєнного стану виникла необхідність проводити освітню роботу в дистанційній формі. Актуальності набуло застосування інформаційно-комунікаційних технологій, що можливо лише у форматі «педагог – батьки – дитина». Це пов'язано з несформованістю багатьох навичок у дітей, зокрема опанування самостійного читання, ІКТ, самоорганізації тощо. Тому для ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу були створені групи за допомогою месенджерів (Viber/ Telegram). У тих вікових групах, де краще налагоджена комунікація з батьками, результативність набагато краща. Особливо цінним є те, що батьки стали активними учасниками проєктів, залучилися до виготовлення мнемотаблиць, лепбуків, використання яких забезпечило пошуковий характер і позитивний результат роботи з безпеки життєдіяльності. Поліпшили якість освітнього процесу наочність і створення мультимедійних презентацій: «Пожежна безпека малюкам»; «Абетка дорожньої безпеки»; «Правила поведінки дітей у природі», «Правила поведінки під час повітряної тривоги» та інші.

З метою вдосконалення загальних і професійних компетентностей вихователів щодо організації безпечного освітнього середовища, створення безпечних умов перебування в ньому дітей та працівників і основних засад, у закладі щорічно проводиться «Тиждень безпеки дитини». Під час його проведення стає зрозуміла реальна готовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Проведення «Тижня безпеки» є складовою річного плану роботи закладу, має чіткий алгоритм:

1. Видання наказу «Про організацію та проведення «Тижня безпеки дитини», із визначенням мети, завдань, часу, місця проведення, призначення відповідальних осіб.

2. Створення тимчасового мобільного колективу. Опрацювання нормативно-правової бази в галузі безпеки життєдіяльності. Оцінка наявних ресурсів. Консультування зі спеціалістами ДСНС. Підготовка пакету робочих документів (плану заходу, методичних розробок, тематичних пам'яток, дидактичних ігор із цивільної оборони та безпеки життєдіяльності).

3. Детальна розробка заходів вихователями (плани, конспекти занять, сценарії свят, розваг).

4. Перевірка стану засобів пожежогасіння, евакуаційних виходів, електроприладів, наявності інструкцій з техніки безпеки на робочих місцях та їх відповідності вимогам нормативних документів. Виготовлення атрибутів для ігор-драматизацій з відповідної тематики, дидактичних матеріалів, підбір художнього слова, музичних творів. Заняття з працівниками закладу на тему безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я і життя дітей. Проведення з дітьми занять, екскурсій, ігор, бесід, вікторин, свят, розваг, естафет, змагань, театральних вистав, перегляд презентацій, мультфільмів, моделювання правильної поведінки на тему безпеки життєдіяльності дітей, навчальних тренувань та інших складових заходу.

5. Аналіз результатів. Проведення «Круглого столу», обмін враженнями, опитування батьків, складання службових листів за результатами проведення «Тижня безпеки».

6. Узагальнення документальної бази, видання наказу «Про підсумки проведення «Тижня безпеки», у якому визначаються позитивні сторони та виявлені недоліки, що необхідно усунути до запропонованого строку.

Наочно алгоритм проведення «Тижня безпеки» представимо на рис. 6.

Рис.6. Алгоритм проведення «Тижня безпеки»

Кожен день «Тижня безпеки» має певну тему. У перші чотири дні – заходи, на яких ознайомлюємо дітей з особливостями довкілля, правилами особистої безпеки. П'ятий (заключний) день присвячуємо закріпленню отриманих компетентностей та практичному тренінгу з евакуації.

Комплексне об'єктове тренування планується 1 раз на рік, протипожежні тренування як захід із цивільного захисту – 2 рази на рік. Підготовка та проведення комплексного об'єктового тренування здійснюється особисто керівником закладу. До участі в тренуванні залучаються всі працівники ЗДО. Залучення дітей відбувається до відпрацювання навчальних питань, які потребують їх участі (укриття, евакуація тощо), проводиться в оптимально найбільш зручний час.

Більш чіткої структурованості та організованості об'єктове тренування (відкритий захід для керівників закладів дошкільної освіти) набуло після залучення фахівця з цивільного захисту – майстра виробничого навчання навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Харківської області Хархальнової Л. М. (рис. 8, 9).

Рис. 8. Театралізована вистава «Вовк та козенята»

Рис. 9. «Танок вогню»

Ознайомитися з відео проведення заходів у нашому закладі можна за покликанням <https://youtu.be/v9-fACc8RY>. Відеоматеріали «Корекційно-розвивальна робота практичного психолога з подолання страхів – за покликанням <https://youtu.be/Jl6Mj7N5G1o>. Ознайомитися зі сценарієм проведення об'єктового тренування можна за покликанням https://docs.google.com/document/d/1VSg43_-

yBvG2gwZ9aKbEHUp2JCFDLnaW/edit?usp=share_link&oid=101584007905898133757&trtpof=true&sd=true

Проведення «Тижня безпеки» підвищує професійну компетентність працівників ЗДО щодо створення безпечних умов перебування в них дітей і працівників з урахуванням реалій сьогодення. Також захід висвітлює не тільки роботу з означеної теми, а й дає змогу вдосконалювати організаційно-методичний супровід запровадження здоров'язбережувальних технологій у роботі з дошкільниками.

Отже, можемо підсумувати, що консолідація зусиль учасників освітнього процесу, побудована партнерська взаємодія з батьками вихованців сприяла формуванню в дітей компетентностей щодо регулювання власної поведінки в докільці, серед людей, предметів, в умовах природних стихійних явищ. Наразі немає більш відповідального завдання, ніж піклуватися про безпеку життя та здоров'я дітей. І в цьому питанні не повинно бути байдужих.

Література

1. Астахова М. С., Кугуєнко Н. Ф.. Безпека життєдіяльності в умовах дошкільного навчального закладу: навч.-метод. посіб. За заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків: ХАНУ, 2017. 180 с.
2. Основи безпеки дітей дошкільного віку. Упор. Л. А. Шик. Харків: «Основа», 2011. 208 с.
3. Про методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в літній період. Лист МОН від 22.06.22 р. № 1/6894-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-zakladah-doshkilnoyi-osviti-v-litnij-period>
4. Черпаха В. М., Рачков С. М. Методичні рекомендації для педагогів навчальних закладів та загальноосвітніх навчальних закладів, майстрів виробничого навчання і викладачів ДУ «НМЦ ЦЗ та БЖД Харківської області»: Харків, 2012. 108 с.
5. Щодо здійснення заходів захисту вихованців під час освітнього процесу в умовах воєнного стану та надзвичайної ситуації. Лист МОН від 02.04.22 р. № 1/3845-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

Проект «Створення безпечного освітнього середовища в комунальному закладі «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 352 комбінованого типу Харківської міської ради»

Анастасія Помазунова, Леся Фоменко, Інна Мелещенко

Дитина, її життя і здоров'я – найвища цінність держави. Тож захистити її від можливих небезпек і навчити безпечно взаємодіяти з довкіллям – одне з провідних завдань, визначених у державних документах дошкільної освіти та освітніх програмах [1].

Метою кожного дитячого садка є створення комфортного, безпечного середовища для розвитку дитини, надання малюку необхідних знань, умінь і навичок. При цьому слід розуміти, що за сучасних швидкозмінних умов освітнє середовище закладу дошкільної освіти не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести

деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Саме для протидії таким чинникам необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним [2, с. 11].

Науковці, практики та психологи світу єдині в думці, що освітнє середовище – це характеристика життя всередині освітнього закладу, система можливостей для розвитку особистості в соціальному та просторово-предметному оточенні, система впливів і умов її формування. Логічним продовженням цих слів є те, що освітній простір має бути безпечним [3, с. 9].

Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [4].

Пріоритетним завданням кожного закладу дошкільної освіти є створення безпечного освітнього середовища. Для реалізації цього завдання має бути організована робота за такими напрямками:

- забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці;
- створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації;
- формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору.

Керуючись розумінням необхідності створення безпечного середовища в нашому садочку, ми розробили та започаткували проєкт «Створення безпечного освітнього середовища в комунальному закладі «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 352 комбінованого типу Харківської міської ради».

Чому саме проєктну діяльність було обрано формою створення безпечного освітнього середовища в нашому закладі дошкільної освіти? Справа в тому, що саме проєкти здатні пов'язати не дуже веселий освітній процес із реальними подіями, які час від часу відбуваються в житті дитини, що приваблює і може зацікавити навіть самого непосидючого малюка. Крім того, саме проєктна діяльність у ЗДО дозволяє перетворити будь-який колектив у згуртовану команду, члени якої зможуть спільно працювати над вирішенням навіть найскладніших і нетривіальних завдань. У таких умовах кожна людина може відчутти себе потрібною, зацікавленою у виконанні важливого завдання.

Проєкт розпочато 01.09.2021, передбачувана дата закінчення – 01.09.2022. Тобто було заплановано створювати й аналізувати безпечне середовище протягом року, охопивши також літній оздоровчий період. Першочергово ми проаналізували територію закладу дошкільної освіти, групові приміщення, підготовку вихователів і навчальні матеріали щодо безпечного середовища. Під час аналізу було виявлено низку недоліків:

- відсутність безпечних ігрових майданчиків;
- відсутність пандусу для дітей з особливими потребами;

- меблі, що не відповідали потребам створення безпечного освітнього простору;
- стереотипність мислення педагогів;
- перенасиченість осередків предметним матеріалом, оскільки не було продуманого планування змін середовища відповідно до пізнавальної теми перспективного плану освітньої роботи;
- непомірованість умов забезпечення індивідуальної комфортності;
- безсистемність у залученні дітей до трансформації середовища;
- недостатність м'яких ігрових модулів, які б діти використовували, щоб створювати свій простір.

Виходячи з виявлених недоліків, у першу чергу, на ганку закладу дошкільної освіти був установлений пандус, що полегшило пересування дітей з особливостями розвитку. Також було змінено облаштування майданчиків: завезли нові ігрові комплекси, які встановили на безпечній відстані один від одного. Крім того, наповненість ігрових майданчиків підбирали відповідно до віку та особливостей розвитку дітей, що будуть на ньому гуляти.

Щоб створити сучасне інноваційне освітнє середовище, ми продумали й забезпечили оптимальні умови для розвитку та саморозвитку дитини. З цією метою було проведено заміну меблів на модульні, які більше відповідають потребам дітей.

Важливим аспектом створення середовища стало те, що ми визначили його основні параметри якості. Проаналізувавши інформацію в професійних джерелах про вимоги до створення середовища, обрали такий варіант параметрів:

- гнучкість дизайну;
- поділ ігрової кімнати на осередки;
- ергономічні, поліфункціональні меблі;
- відсутність нагромадження, варіативність;
- доступність і безпечність;
- використання поверхні стін і підлоги з розвивальною метою;
- облаштування місця для роботи й відпочинку педагогів і дітей (у групових зонах).

Середовище в групових осередках мотивує дітей знаходити місце для задоволення власних задатків та інтересів, спільних ігор, активізує до діяльності, зберігає фізичне та психологічне здоров'я, а також розвиває якості особистості та важливі для життя компетентності.

Для розробки проєкту використовувалася система безпечного моделювання групових осередків, унаслідок чого стало можливим максимальне й безпосереднє залучення дитини до навчального процесу, розкриття особистісного й освітнього потенціалу, заохочування до пізнавальної та творчої діяльності, а також, що не менш важливо, реалізація не тільки освітніх і виховних завдань, а й підштовхування дітей до самостійності, навчання критичного мислення, аналізу інформації та формування вміння застосовувати здобуті навички в повсякденному житті.

Проєктування та моделювання середовища було зроблено з урахуванням того, щоб повноцінна освітня робота з вихованцями могла тривати безпечно упродовж усього періоду перебування дітей у закладі – під час різних режимних процесів, у різних видах організованої та самостійної діяльності дітей як у приміщеннях, так і на майданчиках, інших ділянках території закладу, передбачених для освітньої роботи. Окремі елементи предметного середовища

групової кімнати підлаштували до певних освітніх цілей і програмового змісту.

Рис.1. Модульні столи

Вони є зручними в користуванні, мобільними, просто змінюються, забезпечують зручний перехід від одного виду діяльності до іншого. А наповнюваність середовища періодично оновлюється та доповнюється, вносяться до нього нові засоби навчання або ті, які діти вже трохи забули.

Важливу роль в організації простору відіграло застосування модульних дитячих столів (рис.1).

Легка та швидка зміна їх розташування дає змогу для комфортного розташування у просторі для одночасної участі в різних видах діяльності, легко організувати заняття, використовуючи ігрові осередки. Також столи можна з'єднувати між собою в різних формах (квітка, геометричні фігури тощо (рис. 2).

Важливо, що переставляти їх можуть діти самостійно, бо вони легкі та компактні, та організувати свою гру. Тому застосування модульних дитячих столів дає змогу:

- діяти, не заважаючи одне одному;
- об'єднуватися в підгрупи за інтересами або пропозицією педагога;
- почергово змінювати вид діяльності та відповідні локації.

Рис. 2. Можливі варіанти розташування модульних столів

Слід зазначити, що завдяки формі, легкості та зручності будь-які маніпуляції зі столами діти можуть проводити самостійно й абсолютно безпечно один для одного.

Ми звернули увагу, що така організація освітнього простору в логопедичних групах створює всі належні умови для виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які мають інтелектуальні порушення, затримку психічного розвитку, порушення зору, слуху та мовлення, порушення функції опорно-рухового апарату, розлади спектру аутизму тощо. Завдяки такій організації освітнього середовища логопедичної групи стало можливим відобразити інтереси кожної дитини, щоб перебування в групі було комфортним, добре організованим і привабливим, сприяло навчанню та особистісному розвитку.

Модульна система дає можливість дітям з особливими освітніми потребами організувати самим собі (чи з допомогою дорослого) комфортну зону для гри (рис. 3).

Рис 3. Самостійно організована зона для гри

Коли середовище відображає інтереси дітей, їм подобається перебувати в ньому, а це підвищує їхню здатність навчатися, сприяє грі, самостійності, соціалізації та знаходженню рішень. А головне, що в такому середовищі дитина відчуває себе в безпеці. У цьому випадку не педагог контролює дітей, а середовище створює умови для того, щоб це відбувалося природним чином [5, с. 18].

Слід зазначити, що, зі свого боку, педагоги проводили просвітницьку роботу з дітьми та їх батьками. Щотижнево проводилися бесіди з безпеки життєдіяльності (рис. 4); у кінці кожного кварталу були заплановані тижні безпеки, раз на місяць проводилось анкетування батьків.

На жаль, введення військового стану суттєво змінило ситуацію в нашому закладі та в освіті в цілому. З'явилися нові вимоги до безпечного середовища.

У закладі облаштували укриття для працівників. Розробляється проєкт бомбосховища. Дітей було переведено на дистанційну освіту.

Одним із нових аспектів створення безпечного середовища стало підняття освіти педагогів на новий рівень. Весь колектив нашого садочку пройшов курси з першої домедичної допомоги, із психологічної допомоги в умовах воєнного стану, з мінної безпеки та ін. Кваліфікація наших працівників із цих нагальних питань постійно підвищується.

Вихователі перелаштувалися на новий формат навчання. Опанували фото- та відеоредактори, програму створення презентацій, постійно знайомляться з освітніми платформами, вчаться на них працювати (рис. 5, 6, 7).

Задля безпеки співпрацівників і дітей заняття проводяться як в онлайн форматі, так і офлайн. У разі офлайн навчання педагоги забезпечують розсилку навчального матеріалу та інструкцій до нього.

Опікуючись якістю дистанційного навчання та намагаючись зробити його найбільш безпечним, наш педагогічний колектив створив систему навчальних інтерактивних презентаційних ігор, які можна опрацювати в безпечний час.

Рис 4. Бесіда з безпеки життєдіяльності

Рис 5. Дистаційна робота вихователів ЗДО № 352 на платформі Google Meet

Рис 6. Дистаційна робота вихователів ЗДО № 352 на платформі ZOOM (1)

Рис 7. Дистаційна робота вихователів ЗДО №352 на платформі ZOOM (2)

Для більш розгорнутого розуміння роботи проєкту в дії презентуємо один день перебування в групі в довоєнний час.

Ранкові зустрічі та ігри відбуваються на свіжому повітрі на майданчиках, облаштованих спеціальними ігровими комплексами для комфортного та безпечного перебування дітей. Комплекси ранкової гімнастики проводяться в музичній залі, площа якої дозволяє проводити безпечно активні ігри та вправи. Крім того, слід зазначити, що вона облаштована килимом, який виготовлений зі спеціальних матеріалів, що мінімізує травмування під час виконання різноманітних вправ.

Проведення обов'язкових санітарно-гігієнічних заходів проходить також на максимально безпечному рівні для дітей. По-перше, вихователь попередньо обов'язково проводить бесіду про правила поведінки в туалетній кімнаті. По-друге, туалетна кімната кожної групи оснащена безпечним підлоговим покриттям, що мінімізує травмування дітей під час потрапляння води на підлогу. Крім того, кожна туалетна кімната облаштована гумовими килимками. Під час прийому їжі столи стоять на безпечній відстані один від одного задля попередження травмування під час їжі.

Перед заняттям діти переходять до безпечної ігрової зони, де можуть ознайомитися з презентаціями, заздалегідь розробленими вихователями, які допомагають налаштувати їх на безпечне проведення майбутнього заняття. При цьому діти вільно розміщуються на спеціальних пуфах на безпечній відстані від екрана та один від одного. Тим часом вихователь моделює простір для заняття.

Після проведення занять, перед денною прогулянкою, діти знаходяться в ігрових осередках, де можуть за бажанням вибрати різні види діяльності, ігри, моделюючи самостійно свій ігровий простір. У другій половині дня заняття також проходять в ігрових осередках. Це дуже гарно впливає на емоційний стан дітей, а найбільше дітей з особливими потребами. Тому логопедичні заняття також проводяться в ігровій формі, використовуючи моделювання простору.

Під час воєнного стану ми були змушені перелаштовуватися та змінювати форму навчання задля безпеки дітей. Наразі ми проводимо навчання дистанційно, спонукаючи батьків приєднатися до створення такого ж проєкту безпечного середовища вдома.

Звісно, питання безпеки освітнього процесу не є новим для суспільства, однак особливої актуальності воно набуває в умовах конфлікту чи військової агресії. На жаль, у такій кризовій ситуації наразі опинилась Україна.

Сьогодні керівники закладів освіти України, педагоги та батьки тримають освітній фронт, продовжуючи створювати безпечне освітнє середовище для своїх дітей [6, с. 49].

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), нова редакція. Затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20Okomponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Резніченко І. Вберегти найдорожче: напрями роботи в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2013. № 4. С. 10–13.
3. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. За заг. ред. Цюман Т. П. Київ. 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>

4. Про повну загальну середню освіту: [Закон України](#) від 16.01.2020 р. № 463. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
5. Наталія Софій, Юлія Найда. Середовище, що належить дітям: порадник для педагогів закладів дошкільної освіти. За заг. ред. Засенка В. В. Київ. 2019. 68 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/4726/file>
6. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану: методичні рекомендації. Укладачі: О. М. Грушевчук, Л. М. Богданович, О. Г. Мулько, С. М. Сарай. Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області. 2022. 49 с. URL: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2022-83.pdf>

Організація роботи з цивільного захисту в ЗДО

Олена Гаверютіна

Життя та здоров'я людини, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями, за забезпечення яких держава відповідає перед нею. Безпека людини й навколишнього середовища, їх захищеність від впливу шкідливих техногенних, природних, екологічних і соціальних факторів є неодмінною умовою розвитку суспільства.

Пріоритетним завданням системи дошкільної освіти є охорона життя, збереження та зміцнення здоров'я дошкільників, тому що, на наше глибоке переконання, уберегти дитину від негараздів – це значить закласти фундамент для її здорового розвитку, допомогти жити повноцінно та щасливо.

Організаційна структура цивільного захисту в КЗ «Бірківський ЗДО» будується за принципами, що діють на всіх об'єктах господарського комплексу, але з урахуванням специфіки ЗДО.

Метою цивільного захисту закладу є завчасна підготовка об'єкта до захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, зниження втрат, створення умов для підвищення стійкості роботи закладу, своєчасного проведення рятувальних та інших невідкладних робіт.

Пріоритетними завданнями є:

- забезпечення готовності до проведення заходів щодо захисту дітей та працівників закладу дошкільної освіти при будь-яких надзвичайних ситуаціях техногенного та природного характеру;
- поліпшення в дошкільному закладі якості освітньої роботи з дітьми з питань особистої безпеки і захисту життя в надзвичайних ситуаціях;
- удосконалення теоретичних знань і практичних навичок педагогічних працівників дошкільної установи з питань захисту та дій в умовах надзвичайних ситуацій;
- пропаганда кращого педагогічного досвіду з проблем виховання та організації заходів щодо попередження і реагування на надзвичайні ситуації.

Відповідальність за організацію та стан цивільного захисту, постійну готовність його сил і засобів до проведення зазначених робіт покладається на начальника служби цивільного захисту – директора закладу.

Оскільки Бірківський заклад дошкільної освіти має невеликий штат (25 осіб), то в закладі створені не ланки з 3-5 чоловік, а призначені відповідальні за забезпечення спеціалізованих функцій заходів цивільного захисту:

- Відповідальна особа за медичне забезпечення заходів ЦЗ.
- Відповідальна особа за протипожежне забезпечення заходів ЦЗ.
- Відповідальна особа за забезпечення охорони громадського порядку заходів ЦЗ.
- Відповідальна особа за забезпечення зв'язку та оповіщення заходів ЦЗ.

Начальником служби ЦЗ затверджуються функціональні обов'язки відповідальних осіб за виконання спеціалізованих функцій заходів ЦЗ. У ході підготовки осіб, відповідальних за виконання спеціалізованих функцій, особлива увага звертається на відпрацювання практичних дій за призначенням, виконання своїх функціональних обов'язків у ході задач, що виникають при ліквідації НС та їх наслідків.

Відповідно до чинного законодавства в закладах освіти України цивільний захист – постійна і обов'язкова складова управлінської діяльності керівника.

Нормативна база з питань навчання учасників освітнього процесу дій у надзвичайних ситуаціях вимагає від керівника дошкільної установи постійної готовності функціонування об'єкта в умовах надзвичайних ситуацій техногенного, природного характеру, підвищення якості навчання з цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Методична допомога, яку надають спеціалісти:

- функціональне навчання;
- надання безоплатних послуг із практичної підготовки керівного складу та фахівців під час командно-штабних, штабних і спеціальних об'єктових навчань та тренувань із питань цивільного захисту, а саме: інструктивно-методичні заняття з керівництвом закладів освіти, інструктажі, консультації з керівництвом спеціалізованих ланок цивільного захисту;
- здійснення методичного супроводу суб'єктів господарювання, що проводять навчання населення дій у надзвичайних, аварійних ситуаціях і в умовах терористичного акту.

Для отримання працівниками відомостей про конкретні дії в НС на підприємстві, в установі та організації обладнується з урахуванням особливостей виробничої діяльності інформаційно-довідковий куточок із питань цивільного захисту [9].

Інформаційні куточки можуть бути: з постійною інформацією; зі змінною інформацією; зі змішаною інформацією.

Інформаційно-довідкові куточки-стенди з **постійною** інформацією:

Перевагою стендів-куточків цього типу є можливість нанесення на них схем, графіків, таблиць, малюнків і фотографій. Це дозволяє представляти інформацію на них у найбільш зручній для сприйняття та запам'ятовування формі.

Перевагою інформаційно-довідкових стендів зі **змінною** інформацією є можливість зручної та швидкої заміни інформації, недоліком – відсутність можливості акуратного розміщення інформації на аркушах, що перевищують розмір прозорих кишень.

Інформаційно-довідкові куточки-стенди зі **змішаною** інформацією містять *постійну інформацію* (розташування ЗДО; інформація про ймовірні загрози, які

загрожують ЗДО та прилеглий території; схеми та порядок оповіщення при виникненні надзвичайних ситуацій; порядок дій працівників ЗДО при евакуації; план-схема ЗДО) та *змінну інформацію* (списки формувань особового складу ЗДО; сезонні пам'ятки; алгоритми дій у разі виникнення НС; схеми маршруту пересування до місця безпечного розміщення).

Навчання з питань цивільного захисту [6, с. 10] в закладі дошкільної освіти ділиться на дві частини: *теоретичну складову* (навчання безпосередньо в ЗДО, навчання працюючого персоналу здійснюється за програмою загальної підготовки працівників до дій в НС та за програмою спеціальної підготовки працівників до дій в НС, освітня робота з дітьми дошкільного віку проводиться згідно з вимогами Базового компонента дошкільної освіти; навчання за межами ЗДО), функціональне навчання керівного складу і фахівців із питань ЦЗ (у перший рік призначення на посаду й періодично 1 раз на 3 роки) та *практичну складову* (тиждень безпеки дорожнього руху щороку (грудень), тиждень безпеки дитини щороку (травень), тренування з відпрацювання дій на випадок надзвичайних ситуацій та дій при виникненні пожежі проводиться не рідше 1 разу на пів року як практичні тренування).

Тиждень безпеки дитини включає в себе практичне закріплення теоретичного матеріалу, а саме: тематичні заняття, дидактичні, сюжетні, театралізовані, конструктивно-будівельні ігри з елементами безпеки життя, конкурси, естафети, змагання, екскурсії та прогулянки на природу, читання творів художньої літератури відповідної тематики, аналіз небезпечних ситуацій та правила поведінки.

Проводяться тренування з учасниками освітнього процесу щодо надзвичайних ситуацій та дій при виникненні пожеж, а саме:

- об'єктові тренування (керівний склад і фахівці, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів із питань ЦЗ);
- тренування з відпрацювання дій на випадок пожежі (під час об'єктового тренування);
- діти залучаються до відпрацювання навчальних питань, які потребують їх участі, проведення евакуації, практичний тренінг з евакуації дітей та працівників із приміщень закладу дошкільної освіти.

Для підготовки та проведення «Тижня безпеки дитини» згідно з Інструктивно-методичними матеріалами [3, с. 4] складаються такі документи:

1. Наказ про проведення «Тижня безпеки дитини», у якому зазначаються терміни та особи, відповідальні за проведення цього заходу, склад творчої групи.
2. План основних заходів підготовки до проведення «Тижня безпеки дитини».
3. План заходів обов'язково містить практичний **тренінг з евакуації** дітей та працівників із приміщень закладу дошкільної освіти.
4. План заходів для кожної вікової групи (складають вихователі).
5. План проведення об'єктового тренування.
6. Наказ про проведення практичного тренінгу з евакуації.
7. Звіт про проведення «Тижня безпеки дитини».
8. Наказ Про підсумки «Тижня безпеки дитини».

З аналізу довголітніх спостережень за епідеміологічною, метеорологічною обстановкою, наявністю факторів, небезпечних для здоров'я людини, а також

поблизу ЗДО, можливе виникнення таких НС: *на території та в приміщенні ЗДО*: пожежі, аварії на комунально-енергетичних мережах, інфекційні захворювання, акти тероризму, захват заручників, військові дії; *за межами території ЗДО, які можуть впливати на діяльність закладу*: зараження місцевості небезпечними хімічними речовинами в разі аварій на залізниці або при обприскуванні полів отрутохімікатами; пожежі на об'єктах або житловому масиві, який розташований поблизу ЗДО, стихійні лиха природного характеру.

Як свідчить практика, програвання певного алгоритму певної дії дозволяє і вихованцям, і працівникам закладу знайти вихід із кризової ситуації, навчитися діяти, приймати правильне рішення, дозволяє зняти страх, зменшити напругу.

Пам'ятаймо, що людина може запобігти біді, уберегти себе та своїх близьких від небезпеки, якщо буде володіти елементарними знаннями з основ безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Знання ці формуються в процесі виховання та навчання дітей, тому безпека їх життєдіяльності є одним із актуальних і пріоритетних педагогічних завдань.

За посиланнями нижче ви зможете ознайомитися з декількома ввідними щодо відпрацювання дій у надзвичайних ситуаціях і переглянути сценарій вистави з безпеки життєдіяльності «Муха-цокотуха».

1. Дії при пожежі та неможливості евакуації вихователів і дітей з другого поверху. Ввідна для об'єктового тренування.

https://docs.google.com/document/d/1w8ciHKzZXJOBjIQDCSMs6wjDEuLMcCs/edit?usp=share_link&oid=104992883338577559324&rtpof=true&sd=true

2. Дії при зараженні території хлором і неможливості евакуюватися. Ввідна для об'єктового тренування.

https://docs.google.com/document/d/1SXsE3aMmRd0cN3iEq8tgKKgXw98XkLJ2/edit?usp=share_link&oid=104992883338577559324&rtpof=true&sd=true

3. Казка з безпеки життєдіяльності «Муха Цокотуха».

<https://youtu.be/3wVtUX0tycQ>, https://docs.google.com/document/d/1_mEPXDZ-m90OR7qiecskNLUHYPkwloBy/edit?usp=share_link&oid=104992883338577559324&rtpof=true&sd=true

Література

1. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 34-35. С. 458.
2. Інструктивно-методичні матеріали щодо організації та проведення «Тижня безпеки дитини» в дошкільних навчальних закладах : лист МОН від 19.08.2011 р. №1/9-635. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/22120/> (дата звернення 26.02.2023).
3. Щодо організації роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти : лист МОН України від 14.02.2019 р. № 1/11-1491. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS31704> (дата звернення 26.02.2023).
4. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 р. №2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення 23.02.2023).
5. Про затвердження Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів і студентів дій у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту : наказ МОН України від 21.11.2016 р. № 1400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text> (дата звернення 07.03.2023).
6. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення дій у надзвичайних ситуаціях : постанова КМУ від 26.06. 2013 р. № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 07.03.2023).

7. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту: постанова КМУ від 23.10.2013 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.07.2023).
8. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text> (дата звернення 27.02.2023).
9. Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України : наказ МОН України від 15.08.2016 р. № 974. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-16#Text> (дата звернення 07.03.2023).
10. Про затвердження Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності : наказ МВС України від 16.10.2018 р. № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-18#Text> (дата звернення 01.03.2023).

Морально-патріотичне виховання дітей дошкільного віку як чинник безпечного освітнього середовища

Світлана Левченко, Наталія Азаренкова

Актуальність. Останній рік виявився дуже складним для України й водночас роком змін і остаточного визначення щодо місця нашої держави серед країн світу, її майбутнього шляху. Усе це, безперечно, повинно знайти відображення в системі освіти. Виховання підростаючого покоління, формування моральних принципів, розуміння історичного шляху та місця української нації серед інших народів є запорукою того, що дитина буде справжнім патріотом України, незламною перед будь-якими викликами. Розпочинати цю роботу слід із дитинства, саме тому дошкільний вік є сприятливим періодом і для патріотичного виховання.

Українці – незламна нація, яка навіть під час воєнного стану продовжує піклуватися про освіту підростаючого покоління, розуміючи значущість навчання і виховання дітей для подальшого розвитку країни, її зміцнення та величі, оскільки саме освічене покоління забезпечує цивілізаційний прогрес. В умовах військової агресії не менш важливого значення набуває питання організації безпечного освітнього середовища.

Мета статті полягає у висвітленні значення національно-патріотичного виховання в дошкільній ланці освіти як чинника безпечного освітнього середовища в умовах інформаційного тиску.

Виклад основного матеріалу. На початку 2022/2023 навчального року Державною службою забезпечення якості освіти були видані рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища, Міністерство освіти і науки видало методичні рекомендації щодо створення безпечного середовища в освітніх закладах [2].

Освітнє середовище трактується як сукупність різноманітних чинників, які забезпечують освітній процес, тобто систему певних умов і факторів формування особистості в соціальному просторі.

Безпека освітнього середовища розглядається з урахуванням деяких аспектів, які складають основу цього поняття: психологічний, екологічний, інформаційний. Поширення інформаційно-комунікаційних технологій в організації освітнього процесу, упровадження системи дистанційного навчання, доступність навіть дітям дошкільного віку соціальних мереж, поширення ворожої пропаганди через популярні месенджери вимагає від усіх учасників освітнього процесу, педагогів, батьків особливої уваги щодо забезпечення безпеки цифрового освітнього простору.

Ця робота не повинна стосуватися лише обмеження доступу дітей до інформаційного контенту – у першу чергу, зусилля слід спрямувати на формування правильних поглядів у дітей, щоб вони мали змогу самостійно визначати небезпечні для себе чинники.

Велика роль у цьому процесі надається вихованню та формуванню свідомості, особливо в умовах воєнного стану, роботу цю слід розпочинати із самого дитинства.

У системі організації дошкільної освіти та створення безпечного освітнього середовища одним із найважливіших чинників, на нашу думку, є робота з патріотичного виховання.

Актуальність цього питання не викликає жодних сумнівів, крім того, слід зазначити, що влітку 2022 року була затверджена нова Концепція національно-патріотичного виховання у системі освіти України, у якій зазначається нагальна необхідність змін у підходах, формах і засобах національно-патріотичного виховання. Одним із принципів національно-патріотичного виховання в цій Концепції визначається принцип історичної і соціальної пам'яті, який передбачає використання педагогічного і народного досвіду в системі освіти. Одним із шляхів визначається інформаційне забезпечення національного виховання, яке передбачає не тільки створення відповідних інформаційних ресурсів, а також здатність до протидії рейковим фактам, які дискредитують минуле і сучасне нашої держави [5].

Отже, вважаємо роботу з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку одним із провідних чинників організації безпечного освітнього середовища в реаліях сьогодення.

Дошкільне виховання – перша ланка загальної освіти, вона має важливе значення, оскільки дошкільний вік – це той період розвитку людини, у якому закладаються основи формування особистості, її якості, вподобання, життєві пріоритети.

Нова редакція Базового компонента дошкільної освіти, затверджена наказом МОН України № 33 від 12.01.2021, провідним принципом організації навчання дітей дошкільного віку визначає ідеї гуманістичної педагогіки. Декларування європейського шляху України отримало відображення у підходах до організації освітнього простору. Актуалізації набувають патріотичні, громадянські, природозберігаючі напрями виховання, вони побудовані на ідеях демократії, свободи, толерантності, гуманізму, які і становлять основу особистісного розвитку кожного українця. Отже, базу формування гуманістичного світогляду дітей дошкільного віку складає саме моральне виховання, до основних завдань якого віднесено: розвиток уявлень у дітей про те, що добре, що погано, як поводити себе у різних життєвих ситуаціях, дотримання норм поведінки, нетерпимість до порушення поведінки іншими, інтерес до традицій, повага до української

державності, а у старшому дошкільному віці – формування сталих морально-етичних еталонів [1].

Гуманістичний підхід в освіті пропагували Ш. Амонашвілі, І. Зязюн, Й. Песталоцці, С. Русова, Г. Сковорода, М. Монтессорі.

Яскравими прибічниками морального виховання підростаючого покоління засобами народознавчої культури були такі видатні діячі минулого, як К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Франко, С. Русова.

Питаннями морального виховання дітей дошкільного віку опікувались А. Богуш, Н. Гавриш, В. Демиденко, Н. Лисенко, Т. Поніманська.

Значущість морального, духовного виховання, вплив народної педагогіки на результативність формування особистості розкрито в працях Г. Ващенко, О. Духновича, О. Вишневського, М. Роганової, Н. Соломка та ін.

Значне підвищення інтересу до культури, традицій, звичаїв, історії українського народу – сплеск прояву патріотичних почуттів, що знаходить своє відображення в освітньому просторі та відкриває нові перспективи в процесі організації навчання і виховання підростаючого покоління.

Аналіз науково-педагогічної та методичної літератури дозволив нам розробити методичні рекомендації педагогам закладу дошкільної освіти з морально-патріотичного виховання дітей з використанням народного фольклору.

На нашу думку, саме запропоновані заходи, організовані в дистанційному форматі, сприятимуть вирішенню освітніх завдань і складуть базу безпечного освітнього середовища дошкільника.

Сутність запропонованих нами методичних рекомендацій щодо формування в дітей дошкільного віку моральних якостей за допомогою засобів народної педагогіки полягає в декількох змістовних напрямках:

1. Ознайомлення дітей з творами українського фольклору моральної спрямованості.
2. Навчання дітей оцінювати вчинки та адекватно оцінювати поведінку персонажів.
2. Проведення роботи із забезпечення усвідомлення та розуміння моральної сутності різноманітних фольклорних форм.

Змістовий аспект роботи на першому етапі передбачає: ознайомлення дітей з творами українського фольклору моральної спрямованості, вивчення їх напам'ять, навчання дітей розуміти мораль фольклорних творів, збагачення й уточнення знань дітей щодо етичних категорій, моральних якостей, норм і правил.

Вважаємо, що доцільно проводити таку роботу на заняттях із ознайомлення дітей з художньою літературою, зокрема під час розучування українських народних казок.

На другому етапі роботи потрібно вчити дітей розпізнавати гарні та погані вчинки, адекватно оцінювати поведінку героїв фольклорних творів і своїх власних вчинків, розуміти сутність етичних категорій, моральних якостей, норм, правил. Цю роботу варто проводити як на організованих формах навчання (заняття з розвитку мовлення, художньої літератури, образотворчого мистецтва), так і під час інших режимних моментів.

Для забезпечення розуміння й усвідомлення дітьми моралі фольклорних творів доцільно застосовувати комплексне розв'язання завдань із морального виховання в різних видах діяльності (художньо-мовленнєва, ігрова, театралізована, навчальна).

Для практичної реалізації основних завдань методичних рекомендацій пропонуємо підбирати різножанрові твори українського фольклору: українські народні пісні, ігри, забавлянки, утішки, примовки, загадки, лічилки, скоромовки, прислів'я та приказки.

Для формування моральних якостей у дітей дошкільного віку освітня робота повинна бути спрямована на: збагачення їх уявлень про народні традиції, розвиток інтересу та надання можливості для самостійної, творчої реалізації уявлень про народні традиції в ігровій діяльності.

Організація освітньої роботи із залучення дошкільників до народних традицій передбачає такі види діяльності: залучення дітей у різноманітні види діяльності (спеціально-організоване спілкування, навчально-пізнавальна, образотворча, музична при збереженні пріоритету ігрової, що включає сюжетно-рольову, театралізовану); інтеграція різних видів мистецтв (музичного, танцювального, декоративно-прикладного) при опорі на фольклор, використання взаємодії в системі «вихователь-дитина-батьки», тому що родина виступає одним із основних засобів виховання дитини, формування її особистісних якостей та світогляду, плекання та передачі традицій, формування культурних і національних орієнтирів [6].

Для ефективного педагогічного впливу на стан розвитку моральної вихованості дітей дошкільного віку необхідно застосовувати всі форми взаємодії педагога з дітьми. В умовах закладу дошкільної освіти це буде виглядати таким чином:

1. Організаційні заняття з дітьми (1 раз на тиждень): Ознайомлення з навколишнім світом; Усна народна творчість; Декоративно-прикладне мистецтво, народна музика; Народні ігри та хороводи; Ознайомлення з історією України.
2. Спільна діяльність педагога з дітьми.
3. Самостійна діяльність дітей.

Для досягнення поставлених завдань необхідно визначити пріоритетні напрями формування моральних якостей засобами фольклору: Створення атмосфери національного побуту; широке використання фольклору; Знайомство з традиційними та обрядовими святами; знайомство з народним мистецтвом; Знайомство з українськими народними іграми; знайомство з історією України.

Один із суттєвих напрямів роботи закладу дошкільної освіти – ознайомлення дітей з історією України. Дошкільникам надають знання про виникнення України, Київської Русі, ознайомлюють їх з історичними пам'ятками, з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей дітей. Реалізації цих завдань сприятиме використання в педагогічній роботі ігор-подорожей, сюжетно-рольових ігор, які легко стимулюють у дитини розвиток інтересу й зацікавленості до історії та культури, любові до рідної країни, місцевості та традицій.

Особливість запропонованих нами методичних рекомендацій полягає в тому, що засвоєння дітьми визначеного змісту здійснювалось у різноманітних освітніх напрямках, за такими темами: «Моя сім'я», «Хто я?», «Моя країна», «Моє місто», «Я представник свого народу», «Народні свята», «Традиції мого народу», «Родинні традиції», «Народні ігри». У процесі цілеспрямованого педагогічного впливу дитина активно пізнає навколишній світ із таких аспектів: природний світ (природні істоти і явища); предметний світ (світ речей, створених руками та

працею людини); світ інших людей (світ суспільних відносин); світ власного «Я» (внутрішній світ людини).

Під час роботи з формування моральних норм і почуттів у дітей дошкільного віку слід обов'язково враховувати тип провідної діяльності дошкільнят. Як відомо, провідною діяльністю дитини дошкільного віку є ігрова діяльність, тому всі форми роботи повинні бути проведені в ігровій формі або з використанням різноманітних ігор морального спрямування. Тому під час роботи з формування моральної вихованості дітей дошкільного віку слід зробити добірку ігор, які б сприяли розвитку в дітей уявлень про навколишній світ, світ природи, моделі соціальної взаємодії та внутрішній світ, викликали зацікавлене ставлення до засобів етнопедагогіки, українського фольклору та традицій українського народу.

Велике значення у формуванні моральних якостей у дошкільнят надається народній казці. Саме через сценарій та казковий сюжет дитина «проживає» події, що відбуваються з казковими героями, систематизує знання, отримані на попередніх етапах роботи, в ігровій формі навчається переказувати досить об'ємні за змістом тексти, закріплює у власному мовленні давньоукраїнські слова та вирази, потішки, приказки, прислів'я.

На етапі уточнення та узагальнення знань дітей про етичні категорії, моральні норми та якості необхідно продовжувати вчити їх оцінювати поведінку героїв, однолітків і свою власну, використовувати фольклорні твори в повсякденному житті. Особлива увага має приділятися вихованню таких етичних категорій: доброта, дружба, повага, співчуття; моральних якостей: ввічливість, гостинність, скромність, правдивість, чесність; моральних норм: турбота про молодших, повага до інших, взаємодопомога. Дітям необхідно пояснювати зміст цих понять у ході етичних бесід, за допомогою цілеспрямованих запитань подавати знання про етичні категорії, моральні якості та норми, формувати навички свідомого сприймання та повного розуміння змісту творів моральної спрямованості.

Отже, одним із провідних завдань організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти є формування моральної вихованості підростаючого покоління.

Висновок. Процес морального виховання дітей дошкільного віку включає в себе реалізацію декількох завдань: розвиток моральних уявлень, почуттів і поведінки в дошкільників, здатність застосовувати знання про основи моралі у практичному житті, уміння дотримуватися сталих норм громадянського суспільства; розвиток усіх видів трудової діяльності; формування поваги до культури та традицій власного народу й екологічної свідомості. Крім того, патріотичне виховання, сталість поглядів дитини на історію, культуру власного народу, повага до національних традицій є одним із чинників безпечного освітнього середовища, запорукою захищеності дитини від впливу негативного інформаційного середовища

Уся робота з цього напрямку має бути побудована на загальних дидактичних і педагогічних принципах, а також на принципах толерантності, поваги до відмінностей інших членів суспільства, доброти, рівноправності та пошани.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Науковий керівник Т. О. Піроженко, д-р псих. наук, професор, член-кореспондент НАПН України: наказ МОН України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/nakaz-33-bazovyy-komponent-doshk-osv.pdf>

2. Безпечне освітнє середовище: підготовка закладів освіти до нового навчального року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku>
3. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник. Київ. : Вища школа. 2002. 398 с.
4. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників : навч. посібник. Київ. : Вища школа. 1993. 111 с.
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
6. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець. 2014. 128 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku_ditey/programaskarbnitsya-moralilokhvitska.pdf

---

Класи безпеки як основа формування безпечного освітнього середовища в особливий період

Маргарита Таукішева

Анотація. У статті обґрунтовано досвід роботи керівника закладу освіти щодо створення безпечного освітнього простору, щоб захистити, убезпечити, запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих чинників в особливий період. Функціонування класу безпеки на базі ХПШ № 33 сприяє систематичній підготовці дітей з питань цивільного захисту, особистої безпеки, здорового способу життя та формування навичок самозахисту та рятування в умовах надзвичайних ситуацій.

Актуальність. Створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу в закладі освіти, безпечного освітнього середовища є одним із головних пріоритетів держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Одним із основних завдань збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу є формування в дітей культури безпечної поведінки [3].

Одним із шляхів вирішення питання формування культури безпеки та норм поведінки в надзвичайних ситуаціях є створення класів безпеки, на базі яких діти будуть опановувати основи безпечного середовища, яке містить у собі знання з правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту в цілому, засвоювати алгоритми дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру та надання домедичної допомоги. Так, 7 вересня 2022 року було ухвалено розпорядження Кабінету Міністрів України № 792-р «Про внесення зміни до плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік», яким передбачено «створення та забезпечення функціонування класів безпеки в закладах освіти» [2].

З метою виховання в підростаючого покоління базового поняття основ безпечного середовища, яке містить у собі знання з правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту в цілому, засвоєння алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру, адміністрація разом із представниками ДСНС та органами місцевого самоврядування створили на базі ХПШ № 33 клас безпеки, функціонування якого буде направлено на вивчення основних вимог пожежної безпеки та безпеки життєдіяльності в цілому.

Новизна полягає в тому, що залучені ресурси в процес вивчення питань безпеки сприятимуть виробленню основоположних компетенцій, що гарантуватимуть виживання, мінімізацію ризиків, збереження життя та здоров'я учнів при надзвичайних ситуаціях різного характеру в умовах навчання особливого періоду.

Практична значущість. Матеріали досвіду можна застосовувати як методичний інструментарій у контексті створення класів безпеки, організації роботи, забезпечення функціонування зон. Презентований досвід є провідним навчальним ресурсом для педагогічних працівників.

[Клас безпеки ХПШ № 33](#) – це інтерактивний клас для дітей молодшої вікової категорії (1-4 класи), який дозволяє забезпечити освітній процес і постійну активну взаємодію всіх його учасників як в офлайн, так і в онлайн режимах. Клас облаштовано за зональним принципом організації освітнього простору, який сприяє оптимізації освітнього процесу та систематизації сприйняття інформації. Обладнання класу безпеки відповідає Санітарному регламенту, затвердженому наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 10 листопада 2020 року за № 1111/35394 (далі – Санітарний регламент) [3].

Під час організації та підготовки створення класу безпеки має простежуватися його спрямованість на досягнення основної мети. У першу чергу, функціонування зон має бути зрозумілим учням, підбір інформаційно-просвітницьких матеріалів краще розміщувати в логічній послідовності, матеріали повинні бути актуальними та зорієнтованими на відповідний вік учнів. Тематика зон має бути спрямована на оволодіння учнями ключовими здоров'язбережувальними компетентностями, відпрацювання алгоритмів збереження життя та здоров'я учнів при надзвичайних ситуаціях різного характеру. Реалізують поставлену мету вчителі, фахівці ДСНС, **[шкільні офіцери поліції](#)** (далі – ШОП), медичні працівники, учасники бойових дій, фахівці з мінної безпеки за допомогою інтерактивних форм і методів роботи.

Протягом багатьох років адміністрація школи з працівниками ДСНС та ШОП напрацювали систему роботи з питань безпеки життєдіяльності. Безпека життєдіяльності – це позиція, що включає турботу про особисту безпеку в повсякденних умовах і при надзвичайних ситуаціях, доцільність участі в суспільному житті, розширення кругозору в багатьох життєвих питаннях і допомогу ближньому при потребі. Отже, у школі проводимо **[Єдині уроки безпеки](#)** за участю працівників ДСНС та ШОП, під час яких учні відпрацьовують правила дотримання вимог пожежної безпечної поведінки в побуті, правил поведінки на водоймищах у будь-яку пору року, правил поведінки в разі знаходження вибухонебезпечних предметів, відпрацювання сигналів повітряної тривоги, алгоритмів інструкції з евакуації. Нині безпека життєдіяльності розглядається як базисна потреба людини, від якості якої залежить життя та здоров'я дорослих і дітей. Саме тому підрастаюче покоління повинно знати про світ загроз, який його оточує, адже благополучне завтра – це правильно організований безпековий спосіб життя сьогодні.

Майже 2 роки наш заклад освіти бере участь у **[Міжнародному проєкті «Супергерої FAST»](#)**, метою якого є навчити дітей молодшого шкільного віку розпізнавати ознаки інсульту. Проєкт представлений у понад 40 країнах світу та стає ще популярнішим. На сьогодні до нього залучені всі учні закладу разом із

педагогами та батьками, і ми є світовими лідерами, оскільки під час цих завдань від героїв проекту діти набирають бали, з яких складається світовий рейтинг закладів освіти. Проєкт «Супергерої FAST» уже довів свою дієвість. У 2022 році учениця 4-Г класу врятувала життя своїй бабусі, бо завчасно помітила симптоми інсульту та попередила про це батьків.

Клас безпеки ХПШ № 33 складається із семи тематичних зон, а також має дві дошки пошани:

- *«Герої серед нас»* (розміщено фото рятувальників, працівників ДСНС, лікарів, педагогів нашої школи, зокрема вчителів англійської мови Новікової Л. А. та початкових класів Роскошенко О. Л., які проводили уроки на станції метро «Захисників України»);
- *«Захисники Харківщини»* (розміщено стенди з фотоматеріалами захисників – учителів, вихователів, працівників закладів освіти Салтівського району).

Зонування класів безпеки виокремлює найактуальніші наразі надзвичайні ситуації та пропонує варіативність навчання, наявність різноманітних матеріалів і предметів для відпрацювання основних правил безпечної поведінки:

- *зона для перегляду відеоуроків і презентацій* (відеопроєктор, екран, аудіоролики, відеоролики, презентації, слайди, мультфільми тощо);
- *зона пожежної безпеки* (засоби індивідуального захисту, протигази, вогнегасники, стенд «причини пожеж», стенд з опаленими предметами «наслідки пожеж», форма рятувальників, дитячі костюми та каски для проведення занять тощо);
- *зона мінної безпеки* (макети мін, вибухонебезпечних пристроїв, дидактичні матеріали щодо поведінки з вибухонебезпечними предметами);
- *зона безпеки життєдіяльності* (світловідбивні жилети, макет світлофору на сонячній батареї, навчальний макет мікрорайону, у якому розташована школа для відпрацювання);
- *зона домедичної допомоги* (інформаційні матеріали коронавірусної хвороби, зупинки різних видів кровотеч, накладання шини при переломах, муляжі щелепи людини для відпрацювання правил гігієни ротової порожнини, людини, «внутрішні органи людини» тощо);
- *зона психологічного розвантаження* (є осередком забезпечення психологічного комфорту, сприятливих умов освітнього процесу, у яких особистість не знає стресу, депресії та яскраво вираженої тривожності. представлена дидактичними матеріалами, пісочною терапією, казкотерапією, колоною з бульбашками, іграми на розвантаження);
- *зона ігрова* (сухий басейн, іграшки для проведення тематичних рухливих ігор і вправ).

До кожної з тематичних зон розроблено перелік мультимедійного навчання для учнів із Q-кодами (ігри на пожежну тематику, мультфільми, загадки), а також навчально-методичне забезпечення (уроки, виховні бесіди, пам'ятки, алгоритми дій, тренінги, творчі завдання, розмальовки, квести). Наочна агітація представлена листівками, плакатами, буклетами (у тому числі зі шрифтом брайля для інклюзивного навчання).

Для отримання методичних демонстраційних (наочних) матеріалів ми зверталися до територіальних органів ДСНС, Національної поліції України, закладів охорони здоров'я та інших органів виконавчої влади, а також до Товариства Червоного Хреста України. Навчання в класі безпеки здійснюється відповідно до типових освітніх програм, зокрема при реалізації наскрізних змістових ліній: екологічна безпека, громадянська відповідальність, здоров'я та безпека [3].

Література

1. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 34-35, ст.458 .
2. Розпорядження КМУ від 07 вересня 2022 р. № 792-р «Про внесення зміни до плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік».
3. Наказ МОН України від 10 лютого 2023 року № 135 «Про Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти»
4. Лист МОН України від 30 вересня 2022 р. № 4/2782-22 «Про запровадження класів безпеки у закладах освіти».

Створення безпечного освітнього середовища в процесі занять туризмом і краєзнавством

Валентина Редіна, Олена Сторожук

Питання збереження життя та здоров'я дітей було першочерговим завданням діяльності освітян України в усі часи. Особлива увага цьому питанню надається в умовах збройної агресії росії в Україні, коли гинуть мирні мешканці, зокрема діти. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України, викладених у наказі «Про організацію освітнього процесу» від 06.03.2022 №1/3371-22, зазначається, що «Пріоритетом для нас є забезпечення максимально важливої безпеки для кожної дитини, кожного працівника системи освіти. У зв'язку з тим, що в частині регіонів України зберігається реальна загроза для життя та здоров'я мирних мешканців, а в більшості регіонів по кілька разів на день оголошується повітряна тривога, рекомендуємо організувати роботу закладів освіти у залежності від конкретної ситуації» [1]. Лабораторією позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України розроблена наскрізна навчальна програма з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій», яка рекомендована вченою радою Інституту від 31 березня 2022 року та доведена до відома закладів позашкільної освіти через низку методологічних семінарів, які проводили Міжнародна асоціація позашкільної освіти, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», державні заклади позашкільної освіти [2].

Певний практичний досвід створення безпечного освітнього середовища накопичений у Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради. Залучення дітей до занять туризмом і краєзнавством передбачається навчальними програмами проведення практичних занять на місцевості (70% від загальної кількості годин), а це завжди безпечне середовище: ліс, гори, річка, море, підвищений рельєф місцевості тощо.

Відповідно до статей 4, 6, 15 Закону України «Про позашкільну освіту» [3] з метою формування здорового способу життя, пропаганди туризму серед дітей, підвищення рівня спортивної майстерності дітей та молоді, забезпечення безпеки проведення туристських походів і екскурсій Міністерство освіти і науки України наказом від 02.10.2014 № 1124 затвердило нормативно-правові акти, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи, зокрема:

1. Інструкцію щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською молоддю;
2. Інструкцію щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською і студентською молоддю [4].

Слід підкреслити, що з 2014 року наказ № 1124 – це єдиний документ, який регламентує порядок проведення туристських походів, подорожей, екскурсій з учнівською та студентською молоддю закладів освіти України. Названі інструкції затверджують повноваження керівника закладу освіти, який проводить похід, здійснює туристську мандрівку, або організує екскурсію, містять вимоги до керівника, заступника керівника, будь-якого заходу туристського напрямку, його права та обов'язки. Згідно з цими Інструкціями керівник (його заступник) зобов'язані провести інструктаж з учасниками походу, екскурсій, їх батьками про відповідні заходи щодо уникнення небезпеки та запобігання травматизму, забезпечити під час походу, екскурсій додержання учасниками правил дорожнього руху, правил пожежної безпеки, безпеки життєдіяльності, організувати всебічну підготовку учасників із питань надання першої домедичної допомоги.

Кожен керівник закладу освіти будь-якого типу повинен обов'язково на початку навчального року провести нараду з усіма педагогами щодо дотримання вимог наказу МОН України від 02.10.2014 року № 1124 під час організації будь-яких заходів, пов'язаних із виходом, виїздом учнів, студентів закладу за його межі. Кожен педагог повинен розписатись у спеціальному журналі, що він ознайомлений із змістом названого документа. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на те, що на кожен похід, екскурсію, подорож видається по закладу освіти наказ про проведення зазначеного заходу (коли, куди, кількість учасників, хто керівник), у якому обов'язково прописана така фраза: «.....Покласти відповідальність за життя та здоров'я дітей-учасників походу (екскурсій, подорожі) на двох керівників (указуються їх прізвища, ім'я, по батькові)». Названі керівники повинні підписатися під наказом. У разі відсутності підписів вони юридично не несуть відповідальність за життя та здоров'я дітей-учасників заходу. Це питання повинно бути обов'язково на контролі адміністрації. Усі ці вимоги є нормою діяльності керівників гуртків будь-якого профілю на станції юних туристів, обов'язково прописані в посадових обов'язках кожного працюючого педагога. У свою чергу керівники гуртків із першого заняття зі своїми вихованцями знайомлять їх із правилами поведінки в закладі (вступний інструктаж) та в навчальному кабінеті (первинний інструктаж). Вихованці гуртків старшого шкільного віку розписуються в спеціальному журналі, за ведення якого відповідає керівник, і він зберігається поруч із журналом гурткової роботи.

Як правило, у канікулярний період керівники гуртків організують зі своїми вихованцями похід або подорож, екскурсію. Обов'язково перед цим заходом керівник проводить цільовий інструктаж, що теж фіксується в зазначеному журналі. На кожен гурток заводиться окремий журнал.

Більше вимог до керівників груп, які здійснюють туристський похід (пішохідний, водний, велосипедний, гірський) зі своїми вихованцями. У цьому разі (крім наказу по закладу, інструктажів) обов'язковою умовою є випуск групи в похід через маршрутно-кваліфікаційну комісію (МКК), що діє при Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради. До МКК керівник походу подає маршрутний лист, який розглядається цією комісією. МКК, урахувавши кваліфікацію керівника, дає дозвіл на здійснення походу, що позначається в маршрутному листі.

З метою надання практичної та методичної допомоги керівникам походів Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради організовує семінари-практикуми, навчально-тренувальні збори, навчальні походи з педагогами закладів освіти Харківщини, що сприяє підвищенню їх туристської кваліфікації. Окремо слід назвати видання методистами КЗ «Харківська облСЮТур» Харківської обласної ради рекомендацій з питань безпеки учасників походів. Як приклад, можна навести методичні поради «Питання техніки безпеки у велопоході» (автор Поляков О.О.), «Техніка безпеки у водному поході» (автор Кондратенко О.М.). В умовах сьогодення актуальним є видання збірки «Методичні рекомендації щодо організації занять із тактичної медицини для вихованців гуртків» (автор Астапова Т. М.), яка видана у 2022 році, є в наявності в Комунальному закладі «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради. Усі бажаючі позашкільники можуть безкоштовно її одержати.

Необхідно звернути увагу й на таку популярну серед учнівської молоді Харківщини форму роботи, як екскурсії, особливо автобусні навчально-тематичні. У цьому разі вимоги до організації екскурсій теж викладені в наказі МОН України від 02.10.2014 № 1124 і освітяни Харківщини дотримуються цих вимог. Особливо треба акцентувати увагу педагогів на необхідність страхування учасників від нещасних випадків під час екскурсій. З досвіду роботи Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради слід зауважити, що страхування дітей є обов'язковим, бо, крім застрахованого транспортного засобу (автобусу), який перевозить учасників, автобусна страховка діє лише в разі ДТП, а в разі травмування дитини під час огляду екскурсійного об'єкта необхідний інший страховий поліс.

Наш заклад давно і плідно співпрацює з Публічним акціонерним товариством «Національна акціонерна страхова компанія «Оранта» згідно з договором. На кожну екскурсію оформлюється колективна страховка на керівника групи. Водночас страхування учасників походів, змагань здійснюється строго персонально на кожного учасника. У разі відсутності страховок МКК не випустить групу в похід, а головна суддівська колегія не допустить команду юних туристів до участі в змаганнях. В останні роки, щоб уникнути подібних випадків страхування учасників змагань ми проводили їх у польових умовах, куди запрошували страхового агента. Це було зручно для тренерів команд із області, тому що не треба було їхати до Харкова ще раз, а питання страхування вирішувалося на місці проведення змагань.

Ураховуючи викладене вище, необхідно наголосити, що безпосередня відповідальність за життя і здоров'я здобувачів освіти під час проведення походів, змагань, екскурсій, подорожей покладається на конкретного педагога, але й адміністрація закладу позашкільної освіти не може бути осторонь цього питання. Перед кожними канікулами обов'язково видається по закладу наказ про

попередження дитячого травматизму. Корисним із цього питання буде видання «Шкільного світу» під назвою «Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності» [5].

Узагальнюючи, можемо зазначити: багаторічний досвід роботи Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» дає нам право стверджувати, що створення безпечного освітнього середовища в процесі занять туризмом і краєзнавством можливе за умови відповідальності кожного педагога за доручену справу та тісної співпраці адміністрації, педколективу, батьків і дітей.

Література

1. «Про організацію освітнього процесу»: наказ МОН України від 06.03.2022 № 1/3371-22.
2. Наскрізна навчальна програма з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій». Рекомендовано вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 4 від 31 березня 2022 року). К, 2022.
3. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III.
4. «Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи»: наказ МОН України від 02.10.2014 року № 1124.
5. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності. Бібліотека шкільного світу. Київ. 2013, 127 с.

Створення безпечного освітнього середовища в закладі позашкільної освіти фізкультурно-спортивного профілю (з досвіду діяльності КЗ «Сахновщинський дитячо-юнацький клуб фізичної підготовки «Олімп»)

Валентин Пахуций

Створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти є одним із пріоритетів у забезпеченні конституційних прав дітей на освіту. Стаття 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» дає визначення безпечного освітнього середовища як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової або моральної шкоди внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та будівельних норм і правил законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, недопустимість дискримінації за будь-якою ознакою, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [1].

Відповідно до програми розвитку Комунального закладу «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп» на 2021–2024 роки в нашому закладі позашкільної освіти фізкультурно-спортивного профілю створено належні умови, необхідні для реалізації завдань забезпечення якості та безпеки освітнього процесу.

Одними з головних принципів, на яких базується діяльність КЗ «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп», є принцип гнучкості й адаптивності, що полягає в здатності закладу оперативного реагувати на зміну зовнішніх чинників і подій, що відбуваються в суспільстві, та принцип автономності закладу освіти, що передбачає самостійність, незалежність і відповідальність у прийнятті рішень

щодо освітніх, організаційних, фінансових, кадрових питань діяльності в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Комунальний заклад «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп» є центром організації позашкільного дозвілля для дітей шкільного віку Сахновщинської громади. У закладі організовано роботу гуртків із 10 видів спорту (футбол, волейбол, баскетбол, важка атлетика, пауерліфтинг, легка атлетика, спортивні танці, настільний теніс, спортивна акробатика, дзюдо). До послуг вихованців закладу зала для ігрових видів спорту (30 x18 м) з балконом для глядачів, зала для боротьби, тренажерна зала. Окрім власної матеріальної бази, для занять юних спортсменів використовуються спортивні зали та спортивні майданчики 10 закладів загальної середньої освіти Сахновщинської громади, а також стадіон «Колос» із футбольними полями та біговими доріжками, який розташований на околиці селища в мальовничій природній зоні. Для надання медичної допомоги учасникам освітнього процесу в нашому закладі створено медичний кабінет із необхідним обладнанням і лікарськими засобами. У планах розвитку закладу передбачено будівництво футбольного майданчика зі штучним покриттям розмірами 40x20 у 2023-2024 роках у безпосередній близькості від основної споруди ДЮКФП «Олімп».

На виконання пункту 1 статті 39-2 «Огляд, обстеження та паспортизація об'єктів» Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI (з урахуванням потреб постанови Кабінету Міністрів України № 257 від 12.04.2017) з метою забезпечення надійної та безпечної експлуатації будівель і створення безпечних умов для здійснення освітнього процесу в нашому закладі двічі на рік проводиться осінній та весняний огляд будівлі КЗ ДЮКФП «Олімп». Наказом директора створюється комісія для проведення обстеження технічного стану будівлі закладу з метою:

- перевірити стан несучих і огорожувальних конструкцій;
- установити дефектні місця, що потребують довгострокового спостереження;
- перевірити механізм елементів вікон, дверей, ліхтарів, воріт та інших пристроїв, що відкриваються;
- перевірити стан і привести в порядок водостоки, відмошки та зливодприймальні.

За результатами роботи комісії складається відповідний акт обстеження будівлі закладу, а висновки роботи комісії заносяться у відповідний журнал обстеження будівель і споруд, а також подаються пропозиції засновнику закладу, яким є Сахновщинська селищна рада, для оперативного вирішення питань відповідності будівлі вимогам і нормам чинного законодавства. Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669, керівник закладу освіти є відповідальним за створення безпечних умов освітнього процесу та не дозволяє проведення освітнього процесу за наявності шкідливих і небезпечних умов. Із метою організації роботи з підготовки закладу освіти до нового навчального року керівник закладу освіти вживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм [3].

Задля організованого початку нового навчального року керівник закладу наприкінці поточного навчального року видає наказ «Про підготовку до нового навчального року», яким затверджує план заходів щодо підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону, план організаційних і ремонтних робіт, що передбачає виконання основних робіт до початку експлуатації приміщень закладу освіти в новому навчальному році, а також визначає склад, завдання та порядок роботи робочої комісії з перевірки виконання організаційних і ремонтних робіт.

Крім того, наказом директора до початку навчального року створюється постійно діюча технічна комісія з обстеження приміщень, інженерно-технічних комунікацій закладу, яка проводить огляд приміщень, комунікацій з метою приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці, а також підготовки закладу освіти до опалювального сезону, визначає готовність спортзалів, ігрових і спортивних майданчиків, інших приміщень, а також укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту до нового навчального року. У ході роботи комісії перевіряється стан спортивного обладнання та інвентарю, що використовується учасниками освітнього процесу, за необхідності здійснюються відповідні ремонтні роботи силами працівників закладу та інших спеціалістів. Після завершення роботи комісії складаються відповідні акти:

- акт обстеження приміщень та інженерних комунікацій закладу до початку навчального року й опалювального сезону;
- акти-дозволи на введення їх в експлуатацію;
- акт дозволу на введення в експлуатацію спортзалу, інших спортивних приміщень закладу, додаються відомості про випробування навчального спортивного обладнання, що розміщено в них для використання в освітньому процесі.

Після огляду постійно діючою технічною комісією заклад освіти приймає в експлуатацію комісія, створена за наказом начальника відділу освіти, до якої входять представник органу управління освітою (голова комісії), керівник закладу освіти, представник профспілкової організації закладу освіти), а також представники місцевих органів державного нагляду (цивільний захист, пожежна безпека, Національна поліція, охорона праці, санітарно-епідеміологічний нагляд тощо – за згодою).

Для перевірки придатності до використання в освітньому процесі й відповідності вимогам спортивного інвентарю та обладнання залучаються фахівці з числа керівників гуртків, завгосп закладу та представники відділу освіти. За результатами перевірки на ім'я директора КЗ ДЮКФП «Олімп» подається письмова інформація з метою усунення виявлених недоліків, списання непридатного спортивного інвентарю тощо.

Однією з першочергових умов створення безпечного освітнього середовища в закладі позашкільної освіти фізкультурно-спортивного напрямку є проходження медичного огляду учасниками освітнього процесу: педагогічними працівниками закладу, обслуговуючим персоналом і вихованцями. На виконання вимог наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23.07.2002 № 280 «Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб» та Порядку

проведення медичних оглядів працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 травня 2007 року № 246, перед початком навчального року керівник закладу освіти організовує проходження щорічного медичного огляду працівників закладу позашкільної освіти. Задля цього на початку календарного року до установи санітарно-епідеміологічного нагляду та відділу освіти подаються списки працівників нашого закладу, які підлягають обов'язковому медичному огляду. Сам медичний огляд здійснюється згідно з погодженим графіком і проходить на базі лікувальної установи Сахновщинської громади.

Кошти за проходження щорічних медичних оглядів працівниками закладу виділяються засновником – Сахновщинською селищною радою. Проходження медичних оглядів вихованцями КЗ ДЮКФП «Олімп» здійснюється перед початком нового навчального року згідно з укладеними угодами між відділом освіти та лікувальною установою Сахновщинської громади спеціалістами цієї установи. Після проходження медогляду вихованці закладу отримують відповідні довідки, що дають їм право відвідувати заняття спортивних гуртків у КЗ ДЮКФП «Олімп».

Контроль за проходженням щорічних обов'язкових профілактичних медичних оглядів вихованцями закладу відповідно до ст. 169 Кодексу законів про працю України (особи віком до 21 року), покладається на його керівника та орган управління освітою, якому підпорядкований заклад, а саме відділ освіти Сахновщинської селищної ради.

Не менш важливою умовою для створення безпечного освітнього середовища в закладі позашкільної освіти є пожежна безпека, яка забезпечується шляхом проведення організаційних і практичних заходів і використання технічних засобів, спрямованих на запобігання пожежам, забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для успішного гасіння пожеж. У нашому закладі щорічно на початку навчального року наказом директора затверджується протипожежний режим, що містить порядок:

- утримання шляхів евакуації;
- застосування відкритого вогню;
- використання побутових електронагрівальних приладів;
- проїзду та стоянки транспортних засобів;
- огляду, зачинення приміщень, будівель після закінчення занять і роботи закладу освіти;
- проходження посадовими особами навчання та перевірки знань із питань цивільного захисту, пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів і занять із пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення;
- організації експлуатації та обслуговування наявних засобів протипожежного захисту;
- проведення планово-попереджувальних ремонтів і оглядів опалювального, вентиляційного, технологічного, а також навчального обладнання;
- скликання в разі виникнення пожежі посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку, виклику вночі, у вихідні та святкові дні;

- дій у разі виникнення пожежі: порядок і спосіб оповіщення учасників освітнього процесу, послідовність їх евакуації, виклику пожежно-рятувальних підрозділів, застосування засобів пожежогасіння тощо.

План евакуації оформлюється на кожен поверх споруди закладу, затверджується керівником закладу та підписується особою, яка відповідальна за пожежну безпеку споруди. Він містить схему поверху, на якій наносяться шляхи й напрямки евакуації, місця розташування первинних засобів пожежогасіння, електричних щитків і засобів зв'язку. План вивіщується на видному місці та вчасно переглядається з урахуванням наявних умов.

У куточку пожежної безпеки розміщені плакати про заходи пожежної безпеки, інструкція з пожежної безпеки, список добровільної пожежної дружини з їхніми обов'язками.

Під час перевірки закладу освіти з питань пожежної безпеки слід мати такі документи:

- 1) акти про укомплектованість внутрішніх пожежних кранів: внутрішні пожежні крани повинні бути укомплектовані рукавами й приєднаними до них стовбурами, розміщені в настінних шафах і опломбовані. У місцях з'єднання пожежного рукава із краном і зі стовбуром повинні бути гумові ущільнювальні прокладки. На дверцятах шафи повинен бути нанесений літерний індекс із порядковим номером і номер телефону виклику пожежної частини, акти про технічне обслуговування та перевірку працездатності пожежних кранів;
- 2) акти приймання вогнегасників після технічного обслуговування споруди і приміщення закладу освіти повинні бути забезпечені вогнегасниками відповідно до Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників, що затверджені наказом МВС від 15.01.2018 № 25; акти про стан горищ: двері або люки горищ повинні бути постійно замкнені. На дверях або люках горищних приміщень повинні бути написи з визначенням місця зберігання ключів. Обробка дерев'яних конструкцій горищних приміщень вогнезахисним засобом проводиться не рідше одного разу на 3 роки зі складанням акта. Перевірка стану вогнезахисної обробки повинна проводитись один раз на 6 місяців зі складанням акта (постійно діюча технічна комісія закладу).

Для створення належних і безпечних умов для учасників освітнього процесу в комунальному закладі «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп» велике значення має стан території закладу. Усі підходи, під'їзди до споруди закладу мають тверде покриття та регулярно прибираються від сміття та бруду. У зимовий час доріжки, щаблі сходів щодня очищаються від снігу й льоду, а також посипаються піском. Територія закладу має безпечну огорожу, а також є місця для під'їзду автотранспорту до споруди з метою виїзду вихованців на різні змагання. Працівники закладу постійно залучаються до робіт з утримання в належному стані території стадіону «Колос», який використовується для проведення тренувальних занять і змагань для вихованців КЗ ДЮКФП «Олімп».

Позашкільний заклад фізкультурно-спортивного напрямку, яким є КЗ «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп», для нашої громади став осередком формування здорового способу життя у його вихованців, дітей шкільного віку. Адже саме на закладах позашкільної освіти лежить велика відповідальність за

формування у вихованців засад здорового способу життя, спонукання їх до безпечної життєдіяльності. Педагоги нашого закладу формують у своїх вихованців розуміння того, що здоров'я є однією з головних цінностей у людському житті та формувати його треба починати з раннього дитинства. Заняття фізичною культурою і спортом є важливим фактором розвитку особистості, загартування організму дитини, формування загальнолюдських цінностей. У закладі проводиться широка роз'яснювальна робота з вихованцями щодо шкідливості куріння, уживання алкогольних напоїв і наркотичних засобів. Окрім того, що керівники гуртків регулярно проводять бесіди з вихованцями на означену тематику, але й самі подають приклад здорового способу життя.

Важлива ланка формування здорового способу життя вихованців – системна робота з батьками, адже сім'я є первинним джерелом виховання дитини, формування особистості, ставлення до певних сторін життя суспільства. Саме в тісній співпраці з батьками вихованців педагогічні працівники КЗ «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп» вирішують безліч питань щодо безпеки освітнього процесу в закладі, ставлення до тренувань, участі в різноманітних спортивно-масових заходах різних рівнів. Батьки наших вихованців беруть активну участь у змаганнях, що проводить наш заклад, уболівають за своїх дітей та їх результати, допомагають педагогам у вирішенні різних питань виховного процесу.

Тематика створення безпечного освітнього середовища в ЗПО КЗ «Сахновщинський ДЮКФП «Олімп» відображена в багатьох документах закладу, зокрема в Програмі розвитку закладу на 2021 – 2024 роки, у плані заходів із протидії булінгу, рішенні педагогічної ради КЗ ДЮКФП «Олімп».

Спільними зусиллями адміністрації та педагогічних працівників у співпраці із засновником, батьками й громадськістю створено належне безпечне освітнє середовище для якісної реалізації основних завдань, поставлених перед закладом позашкільної освіти фізкультурно-спортивного напрямку.

Література

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
2. Кодекс Законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти від 26.12.2017 № 1669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>

Формування безпечної поведінки в учнів із порушеннями зору в умовах війни та дистанційної освіти

(з досвіду роботи Комунального закладу «Харківська спеціальна школа ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради)

Андрій Орлов

У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. У 2015 році ООН розробило Декларацію про безпеку шкіл, яку станом на 2022 рік підписали 109 країн, серед яких немає росії. Сьогодні ж в Україні ця країна-агресор розглядає заклади освіти як об'єкти для обстрілів.

За інформацією Міністерства освіти і науки України, станом на 21 лютого 2023 року від бомбардувань та обстрілів пошкоджень зазнали 3218 закладів освіти, з них 441 зруйновані повністю [2].

Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів і організація безпечного освітнього простору в школі – одне з найважливіших завдань для директора.

Заклади освіти, керівники та педагоги закладів освіти України й Харківщини тримають свій освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід, переосмислюють роль освіти, її ціннісні складники та беруть на себе новий рівень відповідальності. У цих умовах керівники та педагоги спеціальних шкіл застосовують не тільки набутий педагогічний досвід, а й новітні методи освіти учнів з особливими освітніми потребами.

Освітній процес у спеціальних школах вкотре зазнає змін. Насамперед, більш актуальними стають питання безпечного та доступного освітнього середовища для учнів з особливими освітніми потребами. Створення безпечних умов для учнів і працівників є першочерговим завданням засновників і керівників шкіл.

У 2022/2023 навчальному році Комунальний заклад «Харківська спеціальна школа ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради працює в дистанційному режимі за рішенням педагогічної ради школи та у зв'язку з пошкодженням будівлі закладу [1]. Освітній процес проводиться за допомогою сервісів дистанційної освіти: Інструмент Googleclassroom, Сервіси Google: Meet, Google Диск, YouTube, GoogleФорми, Національна освітня платформа «Всеосвіта», Освітній проєкт «На урок» та ін.

Учні нашої школи перебувають у 16 країнах Європи та 7 областях України. У повсякденному житті діти пересуваються вулицями міст, селищ і стикаються з різними видами небезпеки, які можуть стати перешкодою або загрозою для людини з порушеннями зору. Особливої уваги потребують учні, які перебувають на окупованій території або в містах, що дуже близькі до зони бойових дій. Вихователі та вчителі школи завжди на зв'язку з учнями, проводять постійну роботу щодо безпеки учнів через виховні заходи, бесіди, конкурси та особисте спілкування [1, с.1-30].

Щоденно на онлайн-заняттях педагоги школи пояснюють і повторюють з учнями правила безпечної роботи в інтернеті та правила поведінки на вулицях, а

також основи безпеки під час повітряної тривоги й загрози артобстрілу; проговорюють із дітьми та батьками алгоритм дій під час пересування до бомбосховища та перебування в бомбосховищі.

Щотижня в Googleclassroom у курсі *виховна робота* для учнів викладаються бесіди щодо правил поведінки під час війни та правил поведінки на вулицях міста. Бесіди розробляються з урахуванням вікових особливостей учнів (рис.1).

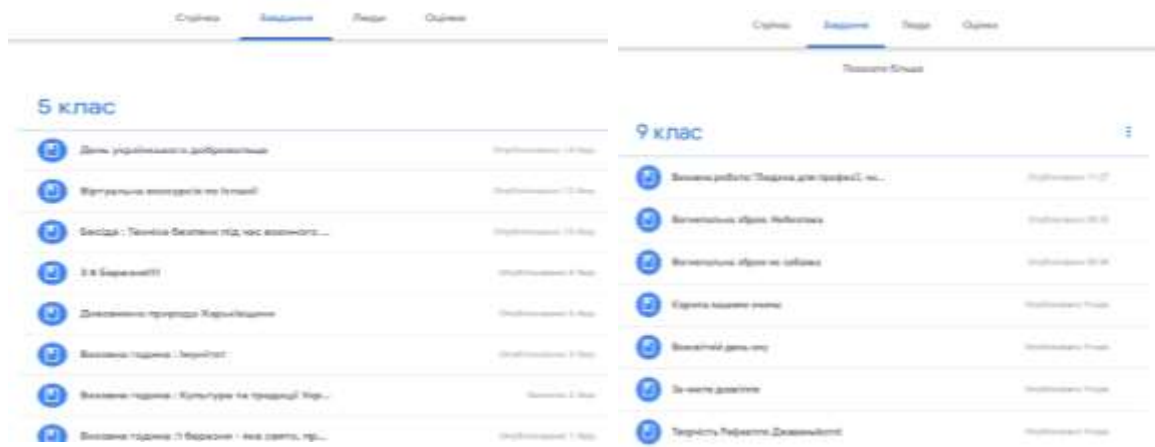

Рис. 1. Бесіди щодо правил поведінки під час війни та правил поведінки на вулицях міста

Учні та батьки також мають змогу пройти конкурси на освітніх платформах, які в ігровій формі дозволяють дітям закріпити знання щодо безпеки під час війни, або закріпити знання правил дорожнього руху. Педагоги для проведення конкурсів використовують освітню платформу «Всеосвіта», де вже розроблені тематичні конкурси для учнів різних вікових категорій.

У жовтні – грудні 2022 року та в січні – лютому 2023 року педагогами школи були проведені такі конкурси: «Безпека на дорозі» (для учнів 3 – 9 класів), «Правила дорожнього руху» (для учнів 2 – 7 класів), «Безпека під час війни» (для учнів 3 – 9 класів).

Конкурс «Безпека на дорозі» – дистанційний конкурс для учнів 1 – 11 класів. *Мета* конкурсу: підвищити рівень правової свідомості та відповідальності учасників дорожнього руху. Це корисний і цікавий конкурс у форматі онлайн на тему безпечного та коректного поведіння на дорозі для учнів.

Кожний учасник зможе не лише перевірити власні знання з Правил дорожнього руху, але й підвищити загальну поінформованість. Конкурс складається з блоків тематичних питань, які охоплюють уміння орієнтуватися на вулиці за допомогою дорожніх знаків, а також систему правил поведінки під час дорожньо-транспортних ситуацій (рис. 2).

Рис. 2. Конкурс «Безпека на дорозі»

Участь у цьому конкурсі допомагає вчителям і вихователям створити оригінальну програму виховної години та провести корисний для ознайомлення позакласний захід. Батьки зможуть упевнитись, чи достатньо їхня дитина знає Правила дорожнього руху та наскільки швидко знаходить відповіді на питання, від яких залежить безпека в реальному житті. У конкурсі взяли участь 3 – 9 класи. Учні отримали дипломи 1, 2 та 3 ступенів і сертифікати за участь у конкурсі. Конкурс проводиться протягом навчального року.

Конкурс «Правила дорожнього руху». Мета конкурсу: підвищення уваги до дитячого дорожньо-транспортного травматизму; формування у дітей свідомого ставлення, навичок і стереотипів безпечної поведінки; закріплення необхідних знань про права й обов'язки пасажирів і пішоходів, навичок пильного сприймання оточення, правильної оцінки, аналізу різних життєвих ситуацій, здатності передбачати приховану небезпеку; удосконалення стійкості умовних рефлексів і сенсорної системи школярів, збалансованості їхньої рухової активності та обережної поведінки (рис. 3).

Рис. 3. Конкурс «Правила дорожнього руху»

У конкурсі взяли участь учні 2 – 7 класів. Вони отримали дипломи 1, 2 та 3 ступенів і сертифікати за участь у конкурсі. Конкурс проводиться протягом навчального року.

Конкурс «Безпека під час війни». Війну ніколи й ніхто не чекає, але коли вона приходить, то всі мають бути наготові. Дуже важливо слідувати правилам обережності, пильнувати за своїм здоров'ям і благополуччям своїх рідних, близьких, знати надважливі вказівки, які можуть урятувати життя. Організатори конкурсу розповідають дітям, що саме треба знати й робити під час війни, аби захистити себе не тільки фізично, а й в інформаційному просторі. Адже безпека під час війни починається саме з обізнаності!

Мета конкурсу: проінформувати дітей про алгоритм дій під час повітряної тривоги, комендантської години, вимушеної евакуації; навчити правил поведінки при виявленні незнайомих предметів, вибухонебезпечних снарядів, мін, уламків ракет чи зброї; закликати не піддаватися паніці, довіряти лише перевіреним офіційним джерелам; розвивати критичне мислення в процесі прогнозування можливої безпекової ситуації та прийняття грамотних рішень в умовах надзвичайного стану; ознайомити з ознаками найпоширеніших травмувань і способами надання домедичної та первинної медичної допомоги; сформулювати чітке уявлення послідовності правильних дій під час застосування ворогом ядерної, хімічної зброї, артобстрілів і замінувань території; зміцнити розуміння прямого зв'язку між згуртованістю, оперативністю, завбачливістю кожного українця чи українки та вірою в наближення перемоги для нашої України

У конкурсі взяли участь учні 5-6 класів. Вони отримали дипломи 1, 2 та 3 ступенів і сертифікати за участь у конкурсі. Конкурс проводиться протягом навчального року (рис. 4).

Коли дитина з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями зору, відчуває себе в безпеці, рівень її тривоги знижується та «вмикаються» центри мозку, які відповідають за відтворення інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Батьки таких учнів і педагоги школи мають навчати дітей безпечної поведінки та дій у разі виникнення загрози. Особливо потрібно дбати про безпеку дитини з особливими потребами. Така дитина має знати, хто може прийти їй на допомогу з родичів, сусідів, фахівців, за потреби зуміти зателефонувати комусь із них. Тому педагоги Комунального закладу «Харківська спеціальна школа ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради, працюючи в дистанційному режимі, продовжують дбати про безпеку учнів.

Важливо пам'ятати, що дитина з особливими освітніми потребами лише тоді відчуватиме себе в безпеці, коли з нею поряд буде доросла людина, коли вона житиме в безпечних стабільних умовах і коли знатиме, що таке безпечна поведінка, та вмітиме безпечно поводитися.

Рис. 5. Конкурс «Безпека під час війни»

Література

1. План роботи комунального закладу «Харківська спеціальна школа імені В. Г. Короленка» Харківської обласної ради на 2022/2023 навчальний рік. Харків, 2022. 140 с.
2. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
3. Безпечне освітнє середовище: підготовка закладів освіти до нового навчального року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku>
4. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osviti>
5. Google Клас. URL: <https://classroom.google.com/u/0/>
6. YouTube. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11030595-youtube>
7. Національна освітня платформа «Всеосвіта». URL: <https://vseosvita.ua/>
8. Освітній проєкт «На урок». URL: <https://naurok.com.ua/>

**Модель безпечного освітнього середовища:
практичний досвід упровадження
Комунального закладу «Лозівський ліцей №10»
Лозівської міської ради Харківської області**

Оксана Кочерга, Тетяна Рудь

«Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди», зазначається в Законі України «Про повну загальну середню освіту» [1]. Пріоритетним завданням закладу загальної середньої освіти в умовах карантинних обмежень та військового стану є організація безпечного освітнього середовища в дистанційному, змішаному форматі освітнього процесу, відповідно до безпекової ситуації.

Тож перед Комунальним закладом «Лозівський ліцей №10» Лозівської міської ради Харківської області (КЗ «Лозівський ліцей №10») постало завдання: створити безпечні умови для навчання, виховання та роботи, виходячи з реалій сьогодення. Після спільної праці учнівства, педагогічного колективу, батьків, соціальних партнерів закладу та представництва громадськості було розроблено *модель безпечного освітнього середовища КЗ «Лозівський ліцей №10»* (рис.1).

Метою створення безпечного освітнього середовища є: забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці; створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації; формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого простору для безпечного освітнього процесу.

Серед шляхів реалізації та завдань визначаємо: базовий та варіативний навчальні компоненти, забезпечення реалізації рівних можливостей, макро- і мікросоціум, науково-методична робота, учнівське самоврядування, матеріально-технічна база, моніторингова діяльність.

Очікувані результати – це результати, яких ми маємо досягти задля безпеки учасників освітнього процесу: узгодження виховних впливів школи та сім'ї; безпечні та комфортні умови; безпека освітнього процесу в умовах дистанційного навчання; співпраця для інклюзивного та мотивуючого простору; обізнаність учасників освітнього процесу; дружня, заохочувальна, сприятлива атмосфера; середовище, вільне від будь-яких форм насильства та дискримінації; виховання свідомої дисципліни; належні санітарно-гігієнічні умови (детально можна ознайомитися за посиланням <http://surl.li/fhqjin>).

Рис. 1. Модель безпечного освітнього середовища КЗ «Лозівський ліцей №10»

Розглянемо практичний досвід упровадження моделі безпечного освітнього середовища КЗ «Лозівський ліцей №10» на прикладі окремих її шляхів реалізації та завдань.

Внутрішня система забезпечення якості освіти КЗ «Лозівський ліцей №10» включає, зокрема, безпековий компонент і створення інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування, що зазначено в Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти закладу (детально за <http://surl.li/fhdsg>).

Забезпечення безпеки освітнього процесу під час карантину та воєнного стану регламентується Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [2] і є одним із важливих завдань у реалізації моделі безпечного освітнього середовища.

Адміністрація закладу та методична служба працюють над такими питаннями:

- аналіз умов роботи закладу;
- доручення окремим працівникам (керівникам методичних об'єднань) експертизи безпечності електронного інформаційно-освітнього середовища закладу, персональних освітніх електронних середовищ учителів і відкритих освітніх ресурсів, аналізу наявності апаратного (у тому числі забезпеченість учителів власними гаджетами) та програмного забезпечення (дистанційні платформи, цифрові середовища тощо) для визначення стратегії їх використання в дистанційному навчанні;
- обговорення на педагогічній раді та ухвалення рішення щодо запровадження дистанційної форми чи використання дистанційних технологій для змішаного навчання, вибір моделі використання дистанційних технологій у закладі, роль кожного учасника в організації якісної дистанційної освіти, призначення відповідальних за адміністрування дистанційної платформи, реєстрацію учнів і вчителів, навчання вчителів, консультування батьків і учнів із питань використання цифрових інструментів і ресурсів;

- визначення форм контролю освітнього процесу, облік навчальних досягнень здобувачів освіти, співпраця з батьками для координації дистанційного навчання, забезпечення інформаційної безпеки учасників освітнього процесу;
- навчання вчителів ІКТ та дистанційних технологій навчання, зокрема проєктування та створення електронних освітніх ресурсів (інтерактивні презентації, відео, е-тести, вікторини тощо), дистанційних курсів навчання (з використанням дистанційних платформ);
- створення онлайн-спільнот батьків, учителів, учнів для спілкування та співпраці;
- схвалення педагогічною радою використання конкретних інформаційно-телекомунікаційних систем (електронних освітніх платформ), сервісів, інструментів, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання;
- доручення вчителям проаналізувати освітні програми та наявні електронні освітні ресурси, спланувати викладання свого предмета за дистанційною (синхронно, асинхронно) та очною формами навчання;
- контроль за отриманням вимог до організації роботи з технічними засобами навчання відповідно до Санітарного регламенту для ЗЗСО [3].

Платформою для організації освітнього процесу з використання технологій дистанційного навчання у КЗ «Лозівський ліцей №10» було обрано спеціально створений сайт дистанційної освіти <http://surl.li/fhqyj>. Цей електронний ресурс створено за методиками проєкту IT Ukraine Association, і він є конструктором власних сайтів педагогів закладу, які поєднано за навчальними предметами та класами, має окремі розділи: «Корекційно-розвиткові заняття» (для дітей з ООП), «Кібербезпека», «Зорові вправи», «Виховна робота», «Психологічна служба», «Корисні посилання», «Розклад уроків», у якому відображено, які уроки проводяться в синхронному форматі, а які в асинхронному.

Створення безпечних умов освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання надає здобувачам освіти певні переваги, зокрема:

- можливість навчатись у будь-який час;
- можливість навчатись у будь-якому місці;
- мобільність;
- можливість повторити пояснення нового матеріалу, повернувшись до будь-якого уроку, теми;
- навчання у звичному, комфортному домашньому середовищі;
- візуалізація навчального матеріалу (у разі відсутності достатнього технічного обладнання навчальних кабінетів);
- користування єдиним сайтом закладу;
- формування навичок самостійного опрацювання навчального матеріалу;
- для учнів 10-11 класів можливість більше уваги приділяти предметам ЗНО/НМТ.

Забезпечуючи реалізацію рівних можливостей як елемент безпечного освітнього середовища при залученні до освітнього процесу з використанням

технологій дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами, беремо до уваги такі аспекти:

- з'ясувати, який дидактичний матеріал є вдома, які технічні засоби навчання;
- узгодити роботу з іншими педагогічними працівниками, які працюють із дитиною та забезпечують психолого-педагогічний супровід (асистент учителя, психолог, учитель-логопед, дефектолог, фахівці ІРЦ);
- постійно контролювати фізіологічно-психічний стан учнів, тримаючи їх у полі зору, вчасно перемикаючись на інший вид діяльності, не доводити учня до стану, що близький до виснаження (фізичного чи психічного); інформаційна частина не має перевищувати 10 - 15 хв із перервою на фізичну розминку, до якої доцільно додавати використання елементів психогімнастики;
- включати перевірку зворотного зв'язку, проводити уроки в інтерактивному режимі;
- залучати батьків до процесу проведення уроків або виконання домашнього завдання, а за необхідності проводити уроки в їх присутності;
- активно використовувати відеоматеріали з коментарями (вербальна інформація опрацьовується мозком, перетворюючись у візуальну із затратою інтелектуальних ресурсів).

Значущу роль для безпечного освітнього середовища закладу освіти відіграє створення атмосфери, за якої учні можуть вільно висловлювати свої думки й погляди, виражати розуміння необхідності дотримання соціальних норм і правил задля своєї безпеки. Недискримінаційне вчителювання – це про цінність кожної дитини, її унікальність і неповторність, а також про повагу до унікальності кожного та кожної. Педагоги закладу ретельно опрацювали, «проживають» і застосовують у своїй роботі путівник для освітян «Недискримінаційне вчителювання», створений ГО «ЕдКемп Україна». <http://surl.li/fhdsn>.

Участь у соціальній програмі «Healthy Schools: заради здорових і радісних школярів», стала підґрунтям для осучаснення методів виховання учнівства, у формуванні свідомого ставлення до свого фізичного та психічного здоров'я, забезпеченні реалізації рівних можливостей (до прикладу, залучення учнівства до спільної рухової активності з урахуванням вікових особливостей за <http://surl.li/fhrac>).

З метою створення комфортних і безпечних умов здійснюємо реформування бібліотеки в інформаційний центр, для виконання нею нових функцій використовуємо «Шкільний бібліотечно-інформаційний центр» (ШБІЦ). Комплектація ШБІЦ, що надійшла до нашого закладу, включає: АБІС «ШБІЦ-інфо»; АБІС «ШБІЦ-облік».

Для освітнього процесу використовуємо АБІС «ШБІЦ-інфо». Його застосування перебудовує роботу бібліотекаря, спрямовує головні зусилля на впровадження електронних обслуговуючих технологій у закладі освіти, відкриває шлях до нового змісту роботи бібліотеки як безпечного інформаційного центру.

Залучення макро- та мікросоціуму до наскрізного процесу виховання відкриває простір для комплексного поєднання освітніх заходів із практичним

застосуванням демократії в школі, навіть через освітній процес із використанням технологій дистанційного навчання.

Використовуємо потенціал самоорганізації діяльності закладу, розвиток форм і механізмів державно-громадського управління через упровадження методичних напрацювань Всеукраїнської програми освіти для демократичного громадянства «Демократична школа», національного проєкту «М18: вибори для дітей та молоді в Україні», Харківського обласного гендерного ресурсного центру, Освітнього центру Верховної Ради України. Багаторічний досвід роботи нашого закладу з координаторами названих інституцій дає позитивні результати для учасників освітнього процесу у формуванні громадянської компетентності, розвитку лідерських якостей.

Для учнівства – це поява орієнтирів для усвідомлення важливості власної участі в діяльності спільноти, їх відповідальності. За їхньою ініціативою відбувається реформування учнівського самоврядування, розробляються правила для учасників освітнього процесу за їх активної участі (до прикладу: відеоролик про обов'язки здобувачів освіти, створений учнівським самоврядуванням https://www.youtube.com/watch?v=0HTe_nuQqUE). Поінформована батьківська громадськість відкривається для партнерських відносин. Для педагогів отримані інструменти надають можливість генерувати ідеї, їх апробувати й у творчому процесі змінювати концепцію своєї професійної діяльності.

Удосконалюємо педагогічну майстерність педагогів щодо розвитку метанавичок учнівства. На засіданнях педагогічної ради закладу опрацьовуємо шляхи реалізації безпечного освітнього середовища.

Зокрема розглянули питання:

- про нормативно-правові аспекти взаємовідносин учасників освітнього процесу: дотримання у взаємовідносинах учасників освітнього процесу норм, які зазначені в документах галузі освіти: Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»; питання «Насильство та булінг в освітньому середовищі», «Конструктивне розв'язання проблемних ситуацій»; склали «Алгоритм дій педагога при порушенні прав учасників освітнього процесу та неприйнятній поведінці» (детально за <https://www.youtube.com/watch?v=k3VrsTgV8ac>);
- про попередження насильства та булінгу, загальношкільний підхід: опрацьовували статистичні дані щодо жертв проявів жорстокості в шкільному середовищі, потребу у висвітленні аспектів профілактики булінгу в школі та реагування на його прояви, нормативно-правові аспекти протидії насильства та булінгу, а також напрацювали ідеї протидії булінгу, провели їх рейтингування для включення до плану роботи.

У рамках Меморандуму про співпрацю з Лозівським міськрайонним судом і Первомайським місцевим центром безоплатної вторинної правової допомоги проводяться навчання педагогів і учнівства 9-11 класів із правової освіти, недискримінаційної поведінки, зустрічі з фахівцями у сфері захисту прав і свобод людини.

Упровадження системи HACCP [4] в закладі – обов’язкова умова, що дає гарантію безпечного харчування дітей. У процесі впровадження системи безпечного харчування розробляється документація, куди вноситься інформація про те, як виконуються санітарні норми, аналізуються небезпечні чинники, що впливають на їжу, проводяться навчання працівників, уводиться в дію меню здорового харчування, яке створили шеф-кухар Євген Клопотенко разом із лікарями-дієтологами з Асоціації дорослого та дитячого харчування в межах ініціативи Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні «Спільно до навчання» та за підтримки уряду Швейцарії. Чекаємо на відновлення очного навчання, щоб утілити все напрацьоване щодо безпечного харчування учнівства.

Виховання компетентного здобувача освіти, який дбає про власну безпеку та безпеку оточуючих, є одним із пріоритетних завдань у діяльності нашого закладу. Однією з передумов безпечного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти в умовах упровадження Концепції НУШ є наявність чітких процедур реагування/поведінки, знання цих процедур усіма працівниками закладу та постійне відпрацьовування правил з учнями. У системі виховної роботи передбачено обов’язкове проведення комплексу бесід із попередження дитячого травматизму. На сайті дистанційного навчання закладу в розділі «Виховна робота» класні керівники розміщують матеріали виховних годин із тематики попередження дитячого травматизму, щоденні уроки мінної безпеки <http://surl.li/fhplh>.

У закладі освіти здійснюється щорічне самооцінювання для визначення шляхів удосконалення безпечного освітнього середовища. За результатами самооцінювання готуються висновки, які є складовою щорічного звіту про діяльність закладу, і визначаються, зокрема, шляхи вдосконалення безпечного освітнього середовища (які стануть частиною річного плану роботи на наступний навчальний рік і заходами до Стратегії розвитку закладу).

Отримані результати вивчення внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності розглядаються на засіданні педагогічної ради. Щорічний звіт оприлюднюється на сайті закладу (до прикладу: результати оцінювання учасниками освітнього процесу в січні 2023 року за <http://surl.li/fhogo>). Зверніть увагу на напрям «Освітнє середовище закладу освіти».

Література

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 13.03.2023)
2. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n22> (дата звернення 13.03.2023)
3. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text> (дата звернення 13.03.2023)
4. Порядок організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.03.2023)

Особливості створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти (на прикладі КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія»)

Олена Карпенко, Вікторія Кисленко, Ірина Кабанець

Актуальність теми полягає в зростанні кількості негативних явищ серед учнівської молоді в закладах освіти. Найбільш поширеними негативними проявами є насильство, булінг, кібербулінг і секстинг, що не може не викликати занепокоєння громадськості, освітян і батьків. Питання безпеки в освітньому середовищі також є серйозною проблемою у воєнний час. Логічно, що з метою захисту, забезпечення та попередження негативних впливів на особистість (виникнення складних ситуацій у міжособистісному спілкуванні, проявів психологічного й емоційного насильства, негативних наслідків, пов'язаних із навчанням) необхідно створювати безпечні освітні простори в закладах освіти різних типів.

Єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» немає через різні підходи до розуміння його сутності. Йдеться про три аспекти цього поняття: психологічно-інформаційний (психотравматичні ситуації в освітньому процесі); екологічний (захищеність особистості від негативного впливу екологічних чинників, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи); інформаційний (застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті) [1, с. 98].

Практичний досвід показує, що безпечне освітнє середовище формується за умов безпечного освітнього та робочого середовища; комфортних міжособистісних стосунків, які сприяють емоційному благополуччю учнів, учителів і батьків; відсутності ознак насильства та наявності адекватних ресурсів для запобігання насильству; дотримання прав і норм щодо фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учня, який бере участь в освітньому процесі [2, с.37].

Слід виділити 4 ознаки безпечного освітнього середовища [3, с. 299]:

- 1) якість міжособистісних взаємин (довіра, доброзичливість, толерантність, агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність);
- 2) захищеність в освітньому середовищі (оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору);
- 3) комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів і переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу;
- 4) задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини (допомога та підтримка, збереження та підвищення її самооцінки, пізнання та діяльність, розвиток здібностей і можливостей).

Створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти має ґрунтуватися на 5 принципах: домінування життя людини як головної цінності; регіональної специфіки; комплексності оцінки небезпек (ризиків); міні-макса; максимальної ефективності [4, с. 28].

Державна служба якості освіти України розробила рекомендації щодо організації безпечного освітнього середовища і в очному, і в дистанційному, і у

змішаному форматі навчання [5]. У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. У період бойових дій та протягом тривалого часу після їх завершення заклади освіти працюватимуть в умовах нових вимог до безпечного освітнього середовища. Будівництво укриттів і створення безпечного освітнього середовища в школах – одне з найважливіших завдань для адміністрацій шкіл.

На початку нового навчального року кожен заклад освіти приймає індивідуальні рішення щодо організації освітнього процесу – очного, дистанційного чи змішаного. Це рішення залежить, серед іншого, від безпекової ситуації, наявності, стану та місткості укриттів, а також від результатів перевірок шкіл спеціальними комісіями.

Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття в закладах освіти розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій та Міністерство освіти і науки України [6]. Ці рекомендації розроблено Державною службою якості освіти спільно з експертами ініціативи «Система забезпечення якості освіти», яка впроваджується в межах проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що реалізується компанією Alinea International за кошти Уряду Канади. Створення безпечного освітнього середовища особливо важливе для закладів освіти, які працюють за денною або змішаною формою навчання. Однією з передумов безпечного освітнього середовища в закладах освіти є наявність чітких процедур реагування та дій, ознайомлення з ними всіх працівників закладу та постійне відпрацювання правил зі здобувачами освіти.

Важливо, щоб у закладах освіти було складено протоколи безпеки – правил поведінки під час повітряної тривоги, евакуації та перебування у сховищах і евакуаційних центрах.

Протоколи безпеки – це конкретні правила та процедури, яких мають дотримуватися вчителі та учні в закладах освіти за певних обставин [5; 6]. За результатами практичного досвіду впровадження протоколів безпеки можна надати такі практичні поради:

- Не шукайте універсального рішення. При створенні означених документів кожна установа керується такими специфікаціями, як тип закладу, будівля та архітектурні особливості, одночасні ресурси й організаційна форма освітнього процесу.
- Протоколи безпеки мають відповідати загальним рекомендаціям Державної служби з надзвичайних ситуацій.
- Текст протоколу безпеки має бути написаний у стислій, зрозумілій для сприйняття учнями формі. Прикладом може бути алгоритм дій для вчителя під час сигналу «Повітряна тривога», розроблений Міністерством освіти і науки України [7].

Успішним прикладом є створення та функціонування безпечного освітнього середовища в комунальному закладі «Пісочинська початкова школа «Надія» Пісочинської селищної ради» Харківської області (далі КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія»). З початку навчального року уроки в початковій школі та заняття в садку проводяться в дистанційному онлайн форматі з дотриманням Протоколу безпеки. Адміністрацією КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» розроблено алгоритм дій під час виникнення надзвичайної ситуації, ознайомлено всіх посадових осіб з алгоритмами правильного поводження в екстремальних і надзвичайних ситуаціях, зокрема під час оголошення сигналу «Повітряна тривога».

Наприклад, під час повітряної тривоги онлайн-уроки в школі та заняття в садочку не проводяться, учителі, вихователі та діти мають змогу перейти в безпечне місце. Усі діти ознайомлені з необхідним наповненням «тривожного наплічника»; для наймолодших дошкільнят проводяться онлайн-заняття з мінімальним стресом (з елементами гри); з учнями початкової школи на онлайн-уроках детально розглядаються правила безпеки. Педагогічні працівники проводять бесіди зі здобувачами освіти з правил поведінки під час оголошення сигналу повітряної тривоги.

Функціонування безпечного освітнього середовища в КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» забезпечується успішним упровадженням таких заходів:

- 1) створено пам'ятку: «Мінна безпека. Що потрібно знати та виконувати»;
- 2) з учнями початкової школи та дошкільниками садка під час онлайн-занять розглянуто матеріал щодо мінної безпеки:
  - тематичний мультик «Безпечні канікули» (youtu.be/A4PrtPUf22o);
  - тематичний мультик «Лісовий скарб» (youtu.be/V5JZWI8TrEY);
  - загадки для дорослих і дітей, щоб усі знали правила мінної безпеки
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5183547368376419>,
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5177563545641468>;
  - відеоролик «Важливо як ніколи»
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5242873259110496>;
  - поради «Навчаємо дітей розпізнавати вибухонебезпечні предмети!»
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5248998128498009>,
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5237064643024691>;
  - матеріал «Чим небезпечні протипіхотні міни?»
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/52236622776982614>;
  - матеріал «Як себе поводити поруч із вибухонебезпечними предметами?»
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5207953719269117>;
  - матеріал «Вибухонебезпечні предмети»
<https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/posts/5199402923457530>;
- 3) забезпечено проходження педагогічними працівниками навчань із метою створення безпечного освітнього середовища: «Домедична допомога», «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку», інформаційна безпека «Цифрові інструменти для GOOGLE освіти», «Основи мінної безпеки, дії під час надзвичайних ситуацій», «Перша допомога при травмах»; «Створюємо безпечне середовище»;
- 4) на постійній основі педагогічні працівники, учні та діти дошкільного віку нашого закладу освіти проходять психологічні тренінги, проводяться для них заняття з психологом, лекції та практичні роботи;
- 5) налагоджено взаємозв'язок із батьками: на батьківських зборах і під час індивідуальних консультацій батьки отримують необхідну інформацію щодо заходів безпеки й обговорюють їх зі своїми дітьми;
- 6) розроблено Кодекс безпечного освітнього середовища, який регулює діяльність КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» щодо запобігання порушенням прав особистості на безпеку й визначає способи підтримання та втручання в ситуації, загрозливі життю,

здоров'ю особистості, включає чіткі правила спілкування та поведінки під час дистанційного навчання;

- 7) у КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» з метою збереження життя та здоров'я працівників, учнів і дошкільників періодично проводяться в онлайн і офлайн форматі інструктажі з безпеки життєдіяльності з охорони праці, з пожежної безпеки, цивільного захисту; розроблено інструкції: з безпеки життєдіяльності, охорони праці, пожежної безпеки, цивільного захисту;
- 8) в онлайн форматі проводяться бесіди працівників Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України з учнями школи щодо збереження здоров'я під час дії воєнного стану;
- 9) у школі створено систему роботи щодо пропаганди здорового способу життя та культури здоров'я, відповідні умови для формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя шляхом упровадження в освітній процес різноманітних підходів, методів, форм роботи здоров'язберігаючого напрямку: онлайн-конкурс дитячих малюнків «Охорона праці очима дітей»; показ відеозаписів для здобувачів освіти, які присвячені основам правил власної безпеки: «Правила безпеки – правила життя», «З чого починається безпека», «Безпека в інтернеті»; хвилинки онлайн-дискусій «Будь обережним на вулиці і вдома»; онлайн-бесіди з учнями на тему «Крок у безодню» (про шкоду паління); онлайн-виставки малюнків «Я обираю здоровий спосіб життя», «Вогонь – друг, вогонь – ворог», «Обережно! Небезпека!»; онлайн-бесіди «Що означає безпека»;
- 10) адміністрацією школи проводяться необхідні заходи щодо облаштування найпростішого укриття як тимчасового захисту в разі надзвичайних ситуацій;
- 11) у КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» впроваджено антибулінгову політику: психолог нашої школи щоквартально проводить анкетування дітей дошкільного віку та учнів початкової школи щодо психологічного комфорту в закладі освіти; розроблено план заходів, спрямованих запобіганню та протидії булінгу (цькуванню) на 2022/2023 навчальний рік і порядок реагування на доведені випадки булінгу (цькування) й відповідальність осіб, причетних до булінгу (цькування); створено комісію з розгляду випадків булінгу.

У КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» для проведення дистанційних онлайн-уроків у початковій школі та онлайн-занять у садку використовують різноманітні Інтернет платформи: Zoom, Google Meet, Google Jambord, Google Keep, Вайбер, Телеграм.

Для проведення дистанційних занять щодо безпечного освітнього середовища вчителі та вихователі КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» використовують матеріал із різноманітних інформаційних джерел, наприклад:

- Вчи.Юа – <https://vchy.com.ua/>
- Розумники – <https://edugames.rozumniki.ua/>
- Генератор практичних завдань – <https://childdevelop.com.ua/generator/>
- Отримання знань – <https://disted.edu.vn.ua/courses/view/20>

- Learning.ua – <https://learning.ua/matematyka/druhyi-klas/>
- На урок – <https://naurok.com.ua/test/matematika/klas-2/>
- Ранок – <https://www.ranok.com.ua/game/virtualschool/>
- Освітній портал «Педагогічна преса» - <https://pedpresa.ua/201606-videouroky-dlya-dystantsijnogo-navchannya-2-klas.html>

З метою обміну досвідом і підвищення кваліфікації на початку 2022/2023 навчального року в КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» всі вихователі садка проводили відкриті онлайн заняття та брали участь в обговоренні досягнутих результатів. Цей захід надав можливості всім вихователям визначити принципи, методи, загальне бачення та алгоритм проведення дистанційних занять із вихованцями різних вікових груп.

Практичний досвід 2022/2023 навчального року показав, що кількість дітей у Пісочинській громаді збільшилася через необхідність переїзду з небезпечних, деокупованих територій. Тому в КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» приділяється особлива увага дітям ВПО для можливості адаптації їх до нового освітнього середовища.

Технічне та інформаційне забезпечення дистанційної освіти залишається однією з ключових умов її якості. Водночас це найскладніша умова для забезпечення онлайн навчання в закладах освіти, які здебільшого покладаються на батьків дитини. У Пісочинській громаді для забезпечення учнів пільгових категорій технічними ресурсами залучаються різні благодійні фонди та громадські організації.

Відповідно до проєкту КМУ «Про внесення зміни до плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік» у закладах освіти пропонується створити класи безпеки.

Успішним прикладом створення безпечного освітнього середовища є функціонування класу безпеки у КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія», загальний вигляд якого можна переглянути за посиланням: <https://youtu.be/RgkDvGo2aW8>.

Функціонування створеного класу безпеки сприяє формуванню у здобувачів освіти здоров'язбережувальних компетентностей, знань правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання домедичної допомоги.

До створення класу безпеки в КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» за підтримки Пісочинської селищної ради та за сприянням фонду AVSI, Громадянська організація Емманус були залучені педагогічні працівники, Нацполіції, медичні працівники, учасники бойових дій, фахівці з Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України. Робота класу безпеки в нашій школі сприяє систематичній підготовці дітей та молоді з питань цивільного захисту, особистої безпеки, здорового способу життя та формування навичок самозахисту і рятування в умовах надзвичайних ситуацій.

Зазначений навчальний кабінет безпечного освітнього середовища КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» представлено на рисунках 1, 2.

Рис. 1. Тематичні куточки кабінету Безпеки

Рис. 2. Спільна праця фахівців зі створення безпечного середовища

Головні події освітнього процесу, освітні заходи, інформація щодо проведення святкових подій, майстер-класи та іншу інформацію представлено на сайті КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» – <https://www.facebook.com/100081590271352/videos>.

У висновку зазначимо, що практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти є унікальним. Різноманітні травми, пережиті дітьми (обстріли, втрата рідних, загибель рідних під час війни) навчили педагогічних працівників делікатно підходити до вибору технік і методів роботи. Практичний досвід КЗ «Пісочинська початкова школа «Надія» щодо створення та функціонування безпечного освітнього середовища підтверджує актуальність, доцільність і необхідність продовження роботи в цьому напрямі.

Література

1. Семенова Р. О., Музыка О. Л., Корольов Д. К. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: монографія. За ред. Р.О. Семенової. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2020. 197 с.
2. Москалик С. В. Створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти: методична розробка. Недогарки, 2022. 49 с.
3. Мартинець Л. А. Управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі : монографія. За ред. Л. А. Мартинець. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 408 с.
4. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. За заг. ред. Цюман Т. П. К., 2018. 56 с.
5. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Bezpechne_osvitnie (дата звернення: 28.02.2023).
6. Безпека під час навчання: рекомендації щодо організації укриття. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpeka-pid-chas-navchannya-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-ukrittva> (дата звернення: 28.02.2023).
7. Дії вчителя під час повітряної тривоги: роз'яснення МОН. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9669-yak-diiaty-vchyteli-am-pid-chas-povitrianoi-tryvogy-> (дата звернення: 01.03.2023).
8. «Мінна безпека не без Пека»: посібник для дітей про правила поведінки з вибухонебезпечними предметами. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/minna-bezpeka-ne-bez-peka-posibnik-dlya-ditej-pro-pravila-povedinki-z-vibuhonebezpechnimi-predmetami> (дата звернення: 01.03.2023).
9. Пам'ятка: «Мінна безпека. Що потрібно знати та виконувати». URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta-pravoporiadok/pam_yatky/minna-bezpeka_scho_potribno_znati_ta_vikonuvati/ (дата звернення: 01.03.2023).
10. Навчання з надання першої невідкладної допомоги Ukrainian Paramedic Group. URL: <https://www.pmggroup.org.ua/treningy/trening-dlia-ditjachih-zakladiv/> (дата звернення: 05.03.2023).
11. Всеукраїнський освітянський форум «Нові виміри безпеки: виклики та рішення». URL: <https://sqe.gov.ua/16-17-listopada-2022-roku-vidbudetsya-vseukra/> (дата звернення: 06.03.2023).

Середовище, де відчуваєш безпеку

(з досвіду роботи КЗ «Слобожанський ліцей № 1» Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області)

Інна Курочка

Безпека – це процес, а не результат.

Брюс Шнаєр

Кожне місце, де ми почувась у безпеці, є скарбом.

Ян Янсен

Сьогодні значно зростає роль освіти в підготовці її здобувачів до самостійного життя у світі, де кількість надзвичайних ситуацій постійно зростає, екологічна ситуація погіршується. Тому життєво необхідно озброїти учнів знаннями, уміннями й розумінням важливості збереження власного здоров'я, формувати у здобувачів освіти свідоме розуміння цінності власного життя та здоров'я, осмислену позицію щодо безпеки життєдіяльності. Виховання здорового

покоління зі сформованою культурою безпечної поведінки, із засвоєними алгоритмами дій в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану, – одне з пріоритетних завдань, яке стоїть перед освітою.

Основна мета проведення заходів з означеної тематики в КЗ «Слобожанський ліцей №1» Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області – допомогти сформувати у здобувачів освіти свідоме ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіти основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки в повсякденному житті та при виникненні надзвичайних ситуацій. Спільним проєктом адміністрації та вчителів є розроблені інструкції з пожежної безпеки, з безпеки життєдіяльності, охорони праці. Кожен педагог може скористатись інструкцією у своїй роботі, додати інший матеріал, що є актуальним саме на той чи інший момент.

Протягом навчального року в нашому ліцеї проходять:

Тижні безпеки життєдіяльності: Двотижневик із безпеки дорожнього руху «Увага, діти на дорозі!», Тиждень безпеки життєдіяльності перед осінніми канікулами (гасло: «У найбільшій безпеці той, хто напоготові, навіть коли немає небезпеки»), Тиждень безпеки життєдіяльності перед зимовими канікулами (гасло: «З вогнем не жартуй, воді не вір, із вітром не дружи»), Тиждень безпеки життєдіяльності перед весняними канікулами (гасло: «Про безпеку сам подбай, правила запам'ятай!»), Тиждень екологічних знань «Себе я бачу в дзеркалі природи», Тиждень безпеки життєдіяльності перед літніми канікулами (гасло: «Безпека понад усе!»). Візуально плани відповідної діяльності представимо нижче (рис. 1).

ПЛАН				
Двотижневик з безпеки дорожнього руху «Увага, діти на дорозі!»				
№	Назва теми/завдання	Термін проведення	Відповідні класи	Відповідні вчителі
1	Вступна бесіда з учнями про безпеку дорожнього руху	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
2	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
3	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
4	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
5	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
6	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
7	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
8	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
9	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
10	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
11	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
12	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
13	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
14	Вивчення матеріалу з теми «Безпека дорожнього руху» за допомогою відео та презентації	17.10.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко

ПЛАН				
Тиждень безпеки життєдіяльності перед осінніми канікулами				
Гасло: «У найбільшій безпеці той, хто напоготові, навіть коли немає небезпеки.»				
№	Назва форми проведення	Термін проведення	Відповідні класи	Відповідні вчителі
1	Оглядовий відеофільм «Діти на дорозі»	17.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко
2	Вікторина з теми «Безпека дорожнього руху»	17.10 – 21.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко
3	Практичне заняття «Дорожній маршрут»	17.10 – 21.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко
4	Класна година «Безпека життя – це життя»	20.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко
5	Мультимедійний вікторина з теми «Безпека дорожнього руху»	17.10 – 21.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко
6	Вікторина з теми «Безпека дорожнього руху»	17.10 – 21.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко
7	Спільний урок пошуково-дослідницького характеру з теми «Безпека дорожнього руху»	21.10	Класні керівники	В. С. Сидоренко

ПЛАН				
Тиждень безпеки життєдіяльності перед зимовими канікулами				
Гасло: «З вогнем не жартуй, воді не вір, із вітром не дружи»				
№	Назва форми проведення	Термін проведення	Відповідні класи	Відповідні вчителі
1	Вступна бесіда з учнями з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
2	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
3	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
4	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
5	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
6	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
7	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
8	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
9	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
10	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
11	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
12	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
13	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
14	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	18.11.2022-23.11.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко

ПЛАН				
Тиждень безпеки життєдіяльності перед літніми канікулами				
Гасло: «Про безпеку сам подбай, правила запам'ятай!»				
№	Назва форми проведення	Термін проведення	Відповідні класи	Відповідні вчителі
1	Вступна бесіда з учнями з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
2	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
3	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
4	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
5	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
6	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
7	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
8	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
9	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
10	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
11	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
12	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
13	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко
14	Вивчення матеріалу з теми «Безпека життєдіяльності»	24.06.2022-30.06.2022	Класні керівники	В. С. Сидоренко

План навчальних заходів з питань безпеки життєдіяльності учнів загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів «Богдан Мухомор»				
№	Назва заходу	Клас	Дата	Відповідає
1	Ознайомлення класного керівника з вимогами вимогами до безпеки життєдіяльності учнів у школі.	1-11 класи	22.01.2023 - 31.01.2023	Класні керівники в усіх класах
2	Ознайомлення класного керівника з матеріалом інформаційно-просвітницької кампанії «Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-4 класи		Психолог-організатор
3	«Профілактика травматизму серед дітей».	1-4 класи		Вчитель англ. мови
4	Місячник безпеки життєдіяльності учнів у школі.	1-4 класи		Вчитель ОБМ
5	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		Учитель інформатики
6	Вікторина з питань безпеки життєдіяльності учнів у школі.	1-11 класи		Вчитель, в усіх класах
7	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		Класні керівники
8	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		
9	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		

ПІСАН план на тему «Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».				
№	Назва заходу	Клас	Термін проведення	Відповідає
1	Місячник безпеки життєдіяльності учнів у школі.	1-11 класи	листопад 2022 - лютий 2023 рр.	1-11 класи
2	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-4 класи		1-4 класи
3	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-4 класи		1-4 класи
4	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-4 класи		1-4 класи
5	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		1-11 класи
6	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		1-11 класи
7	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		1-11 класи
8	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		1-11 класи
9	«Безпечно! Отруйні гриби, ягоди!».	1-11 класи		1-11 класи

Рис. 1. Зразки Тижнів безпеки життєдіяльності в закладі

Акції, тренінги, бесіди, дискусії:

- Бесіди до Міжнародного Дня боротьби зі СНІДом;
- «Обережно! Отруйні гриби, ягоди!»;
- Здоров'я і недуга: дві книжки про віруси та їх лікування;
- Освітньо-виховна акція «ВІЛ/СНІД: міфи і факти»;
- Цикл бесід «Профілактика коронавірусу, грипу, ОРВІ»;
- Заходи до Всесвітнього Дня боротьби з туберкульозом;
- Акція «Молодь обирає здоров'я»;
- Дискусія «Чому здоровий спосіб життя – це добре?», бесіда «Здоровий спосіб життя – основа довголіття»;
- У рамках Всесвітнього дня без тютюну акція «Скажемо курінню НІ!» щодо припинення куріння серед дітей та молоді;
- Уроки мінної безпеки: небезпечні знахідки;
- Алгоритм дій під час повітряної тривоги, артобстрілу;
- Алгоритм дії, коли ми чуємо сигнал тривоги під час дистанційного уроку;
- Алгоритм дій при обвалі приміщень.

Кожен навчальний рік у нашому ліцеї розпочинається проведенням Всеукраїнського місячника чи двотижневика з профілактики дитячого дорожньо-транспортного травматизму «Увага! Діти на дорозі!». І все це не випадково, адже сучасний світ, із його насиченістю автошляхів і вулиць, повний небезпек для пішоходів.

Із метою активізації роботи з попередження дитячого дорожньо-транспортного травматизму в межах місячника «Увага! Діти на дорозі!» упродовж вересня в закладі освіти проведено низку заходів. Представники Учнівського самоврядування – юні інспектори руху – провели в усіх класах початкової школи інформаційну хвилинку «Ми – учасники дорожнього руху». Учні 5 – 10 класів готували інформаційні бюлетні: «Знай! Запам'ятай!», «Безпечний рух – твій вірний друг!», «Дорога – не іграшка!», «Вивчай правила дорожнього руху!», «Подорож у країну дорожніх знаків». Одинадятикласники традиційно готують для кожного класу початкової школи цікаві та повчальні розфарбовки-пам'ятки.

Упродовж місячника чи двотижневика «Увага! Діти на дорозі!» школярі отримують важливу інформацію, яка допоможе їм зберегти своє життя та не потрапити в біду.

Також у закладі був проведений Національний урок «Безпечна дорога додому» з основ безпеки дорожнього руху та попередження травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод. Гостями в учнів початкової школи були працівники дорожньо-патрульної служби. Заходи пройшли в пізнавальній та цікавій атмосфері. Ліцеїсти з цікавістю слухали працівників поліції, запитували про те, що їх цікавить.

Здобувачі освіти нашого закладу, незважаючи на дистанційне навчання, мають можливість якомога більше дізнатися про правила дорожнього руху: облаштування дороги, дію світлофора, дорожні знаки та їх значення. Матеріал діти отримують від учителів, а також і самостійно, скориставшись посиланням: <http://www.youtube.com/c/Безпечнакраїна>

Закінчуються такі заходи нагородженням переможців. А нагороди були різними: учні початкової школи отримали слова подяки та заохочення, інших класів – відповідні оцінки.

*Працівники
дорожньо-
патрульної
служби в гостях
у початковій
школі*

У рамках профілактично-роз'яснювальної роботи щодо запобігання травматизму на залізничному транспорті, територіях вокзалів, станцій у нашому ліцеї були проведені виховні заходи «Безпека дітей на залізниці», «Залізнична колія – зона підвищеної небезпеки».

Педагоги звернули особливу увагу вихованців молодшого віку на матеріали «Щоб не трапилось цього», де на конкретних прикладах показано, що порушення правил поведінки на залізниці, нехтування ними є загрозою для здоров'я та життя. Зі старшокласниками обговорили побачене, поділилися думками та враженнями, в ігровій формі закріпили знання щодо світлової сигналізації, положення шлагбаума, переходу колії. Підсумовуючи, зробили висновок: треба бути дуже уважними на залізниці, особливо на коліях, і дотримуватися правил поведінки. Також у ліцеї пройшла виставка малюнків.

Пам'ятки безпеки були обговорені на батьківських зборах. Класні керівники звернули увагу на правила безпеки пішоходів і пасажирів на залізниці, оновили класні куточки відповідною інформацією.

У ліцеї надається допомога здобувачам освіти, батькам із використанням соціальних роликів з порадами психологів на батьківських зборах, у класних спільнотах. Дуже корисним і дієвим є незалежний проєкт про сучасне українське кіно «Корисно для кожного». Це 8 серій циклу «Корисно для кожного», створеного Асоціацією кіноіндустрії України. Режисери проєкту – Олег Маламуж («Мавка. Лісова пісня») та Ольга Гібелінда (<https://www.cinema.in.ua/>). Знаходимо разом відповіді на питання: «Як говорити про війну? Як упоратися зі стресом? Ви волонтер. Ви виїхали із зони бойових дій. Як спілкуватися з родичами, які

лишилися у зоні бойових дій? Як зберегти емоційний зв'язок у разі тимчасової розлуки з родиною? Панічна атака. Як собі допомогти? Урядова гаряча лінія».

Протягом навчального року здобувачі освіти під керівництвом класних керівників, керівників гуртків беруть участь у конкурсах стіннівок, буклетів, творчих робіт, проведення профілактичних бесід, круглих столів, інформаційних хвилинок, інтерактивних занять, тижнів безпеки життєдіяльності. Учні самостійно виготовляють буклети, презентації, костюми для різних персонажів, наприклад, щоб завітати в початкову школу для проведення заходів.

Тож під час місячника «Обережно! Отруйні гриби, ягоди!» провели низку профілактичних заходів.

Дуже цікавими й емоційними були зустрічі учасників учнівського самоврядування Лісовичка, Мухоморчика, Лисички, Білого гриба з учнями початкових класів. Вони завітали до всіх класів початкової школи та провели вікторину «Про гриби нічого не знаєш, що ж у лісі ти шукаєш?». На згадку про захід вони залишили кожному класу пам'ятку грибника, виготовлену для них учнями 11-х класів.

На постійній основі до проведення заходів залучаються медичні працівники, працівники поліції, соціальні служби.

Уся робота спрямована на профілактику безпеки життєдіяльності учнів. Інструктажі, додаткові бесіди з попередження дитячого травматизму фіксуються в журналах інструктажів, класних журналах. В умовах дистанційного навчання комунікація здійснюється через платформу GoogleКлас, групи Viber як для учнів, батьків, адміністрації.

Підсумки роботи за відповідною темою класні керівники, учителі ліцею висвітлюють на офіційному сайті закладу та сторінці Фейсбук у форматі колажів, соціальних роликів, відеопрезентацій, відеовиставок або виставок малюнків і поробок, флешмобів, челенджів.

Це можна переглянути за посиланням <http://www.licey1.pp.ua/> та <https://www.facebook.com/liceyN1>. Найкраще запам'ятовується те, що діти підготували, виготовили, дібрали, створили самостійно.

У рамках співпраці з Дитячим Фондом ООН (UNICEF) актуальним є проведення для дітей онлайн-занять із мінної безпеки. Цикл таких занять провели класні керівники. Також їх мають провести сертифіковані тренери, що допоможе дітям краще знати й закріпити основні правила поводження з вибухонебезпечними предметами та зберегти своє життя. Наш ліцей долучився до реєстрації та чекає на проведення таких занять тренерами (<https://forms.gle/ivCTurgQvGsywCR58>).

На сьогодні особливо актуальним є питання створення та функціонування класів безпеки в закладах освіти. Ми не лишилися осторонь цього питання – на сьогодні проводиться підготовча робота до створення саме такого класу в нашому закладі. Метою створення цих класів є умови для формування в учнів здоров'язбережувальних компетентностей, знань правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання домедичної допомоги. Насамперед, класи безпеки – це інтерактивні класи, які спеціально оснащені, що дозволяє забезпечити освітній процес і постійну активну взаємодію всіх його учасників. Зокрема, клас має бути інформаційно-просвітницького напрямку, на базі якого діти вивчатимуть правила безпечного життя.

Такі негативні явища серед учнівської молоді, як насильство, булінг і кібербулінг, секстинг тощо, не можуть не турбувати громадськість, освітян і батьків. Крім того, під час війни гостро постає питання безпеки учнів. Логічно, що виникає потреба створити безпечний освітній простір у закладі освіти, щоб

захистити, забезпечити, запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих чинників.

Для школярів несприятливі впливи середовища зумовлюють:

- появу складних ситуацій у міжособистісному спілкуванні – конфлікти з батьками, друзями, учителями, непорозуміння з оточенням тощо;
- прояви психологічного та емоційного насильства – ігнорування, приниження, погрози, недобррозичливе ставлення тощо;
- дію несприятливих чинників, пов'язаних із навчанням.

Суспільство очікує від школи не лише статусу освітнього ресурсу, а й простору розвитку, співпраці всередині та із зовнішнім світом.

Сучасне освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де в кожного є можливість відшукати себе.

Велику роль у створенні безпечного середовища має відігравати співпраця закладу освіти з іншими інституціями: територіальними органами Національної поліції, службою у справах дітей, громадськістю, які проводять просвітницьку діяльність з усіма учасниками освітнього процесу.

Відповідно до плану роботи закладу ми проводимо не тільки тематичні тижні, що включають різні форми роботи, а й багато заходів і тематичних тижнів упродовж усього навчального року: Тиждень заходів щодо відзначення Міжнародного дня толерантності та інклюзивної освіти, Тиждень права до Міжнародного дня прав людини «Я і закони моєї держави», Тиждень заходів щодо безпечного Інтернету (наведені нижче на рис. 2).

ПЛАН
Закладу освіти щодо відзначення Міжнародного дня прав людини «Я і закони моєї держави»

№	Назва форми проведення	Дати проведення	Ділописець	Ділова команда	Відомості про виконання заходів
1	Образотвірний конкурс «Вітання про права людини»		Медведєва-Григорук, Т.С.	1-2 класи	Фінансово
2	Освітній конкурс знань, умов та навичок «Я і закони моєї держави»	12.12.2022 по 15.12.2022	Крижанко Сергій Іванович	1-4 класи	Фінансово
3	Освітній конкурс творчих робіт «Мрія в мійому житті»		Віталій Іванович	1-11 класи	Фінансово
4	Стенд-оповідання «Діти в школі»		Медведєва-Григорук, Т.С.	1-11 класи	Фінансово
5	Виступи «Я і закони моєї держави»		Віталій Іванович	1-4 класи	Фінансово

Відомості про виконання Міжнародного дня прав людини «Я і закони моєї держави»

Дата проведення заходу	Дата початку заходу	Назва заходу	Ділописець	Ділова команда	Відомості про виконання заходу
12.12.2022	12.12.2022	Образотвірний конкурс «Вітання про права людини»	Медведєва-Григорук, Т.С.	1-2 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Освітній конкурс знань, умов та навичок «Я і закони моєї держави»	Крижанко Сергій Іванович	1-4 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Освітній конкурс творчих робіт «Мрія в мійому житті»	Віталій Іванович	1-11 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Стенд-оповідання «Діти в школі»	Медведєва-Григорук, Т.С.	1-11 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Виступи «Я і закони моєї держави»	Віталій Іванович	1-4 класи	Фінансово

ПЛАН
Закладу освіти щодо відзначення Міжнародного дня толерантності та інклюзивної освіти

№	Назва форми проведення	Дати проведення	Ділописець	Ділова команда	Відомості про виконання заходів
1	Творчий конкурс «Вітання про права людини»		Медведєва-Григорук, Т.С.	1-2 класи	Фінансово
2	Освітній конкурс знань, умов та навичок «Я і закони моєї держави»		Крижанко Сергій Іванович	1-4 класи	Фінансово
3	Освітній конкурс творчих робіт «Мрія в мійому житті»		Віталій Іванович	1-11 класи	Фінансово
4	Стенд-оповідання «Діти в школі»		Медведєва-Григорук, Т.С.	1-11 класи	Фінансово
5	Виступи «Я і закони моєї держави»		Віталій Іванович	1-4 класи	Фінансово

Відомості про виконання Міжнародного дня толерантності та інклюзивної освіти

Дата проведення заходу	Дата початку заходу	Назва заходу	Ділописець	Ділова команда	Відомості про виконання заходу
12.12.2022	12.12.2022	Творчий конкурс «Вітання про права людини»	Медведєва-Григорук, Т.С.	1-2 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Освітній конкурс знань, умов та навичок «Я і закони моєї держави»	Крижанко Сергій Іванович	1-4 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Освітній конкурс творчих робіт «Мрія в мійому житті»	Віталій Іванович	1-11 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Стенд-оповідання «Діти в школі»	Медведєва-Григорук, Т.С.	1-11 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Виступи «Я і закони моєї держави»	Віталій Іванович	1-4 класи	Фінансово

ПЛАН
Закладу освіти щодо відзначення Міжнародного дня прав людини «Я і закони моєї держави»

№	Назва форми проведення	Дати проведення	Ділописець	Ділова команда	Відомості про виконання заходів
1	Творчий конкурс «Вітання про права людини»		Медведєва-Григорук, Т.С.	1-2 класи	Фінансово
2	Освітній конкурс знань, умов та навичок «Я і закони моєї держави»		Крижанко Сергій Іванович	1-4 класи	Фінансово
3	Освітній конкурс творчих робіт «Мрія в мійому житті»		Віталій Іванович	1-11 класи	Фінансово
4	Стенд-оповідання «Діти в школі»		Медведєва-Григорук, Т.С.	1-11 класи	Фінансово
5	Виступи «Я і закони моєї держави»		Віталій Іванович	1-4 класи	Фінансово

Відомості про виконання Міжнародного дня прав людини «Я і закони моєї держави»

Дата проведення заходу	Дата початку заходу	Назва заходу	Ділописець	Ділова команда	Відомості про виконання заходу
12.12.2022	12.12.2022	Творчий конкурс «Вітання про права людини»	Медведєва-Григорук, Т.С.	1-2 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Освітній конкурс знань, умов та навичок «Я і закони моєї держави»	Крижанко Сергій Іванович	1-4 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Освітній конкурс творчих робіт «Мрія в мійому житті»	Віталій Іванович	1-11 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Стенд-оповідання «Діти в школі»	Медведєва-Григорук, Т.С.	1-11 класи	Фінансово
12.12.2022	12.12.2022	Виступи «Я і закони моєї держави»	Віталій Іванович	1-4 класи	Фінансово

Рис. 2. Тематичні тижні

З метою захисту дітей онлайн ДСЯО запустила інформаційну кампанію в соцмережах разом із британською організацією Internet Watch Foundation і надала адаптацію соціального відео про злочини в інтернеті: <https://youtu.be/OmFEO6NQDYA>. Крім того, що на сайті <https://stop-sexting.in.ua/send/> працює портал повідомлень про матеріали, які зображують сексуальне насильство над дітьми. цими посиланнями скористалися класні керівники для проведення заходів у класних спільнотах:

- засідання круглого столу до Міжнародного Дня расової дискримінації;
- Правова абетка в малюнках «Школа прав дитини»;
- інформаційно-просвітницька кампанія «Толерантність у шкільному колективі»;
- урок відвертого спілкування з елементами тренінгу: «Не будь байдужим: ЖИТТЯ – БУМЕРАНГ!», «Як не стати учасником булінгу», «Зупинимо булінг разом»;
- тренінги: «Протидія булінгу», «Профілактика булінгу в учнівському середовищі», «Як не стати учасником булінгу»;
- бесіди з елементами тренінгу: «Як не стати учасником булінгу», «БУЛІНГ. Причини, наслідки, шляхи боротьби з насильством»;
- години спілкування з елементами тренінгу на тему «Стоп БУЛІНГ!»;
- анонімне анкетування «Я та булінг»;
- інтерактивна гра-вікторина «Чи знаєш ти ознаки Булінгу?»;
- перегляд тематичних соціальних відеороликів.

Гра «Стоп Булінг» (<https://create.kahoot.it/details/a379f42b-e3cc-44af-a771-f72bb5c64c93>) виявилася дуже цікавою, пізнавальною, вивела на відверте спілкування, показала рівень засвоєння матеріалу з теми.

Мета гри: ознайомити з поняттями «булінг», навчити відрізняти «види та прояви булінгу», формувати негативне ставлення до булінгу (неприпустимість проявів насильства та булінгу в дитячому середовищі).

Інструкція до вправи:

«Учень приєднується до вправи зі свого пристрою за кодом (анонімно або за ніком). Учитель читає запитання на розпізнання проявів булінгу. Учень повинен натиснути на правильну відповідь і розрізнити булінг і дружбу. На кінець гри учні бачать рейтинг своїх відповідей» (рис 3).

Рис. 3. «Стоп Булінг»

У рамках партнерської співпраці Української Гельсінської спілки з прав людини з Вищою школою адвокатури НААУ та впровадженій у межах Програми USAID Ukraine – USAID Україна «Права людини в дії», завдяки Центру Інноваційної Освіти «Про.Світ!» учителі закладу відвідали етер «Булінг у закладі освіти: як розпізнати, ефективно реагувати та протидіяти?»

Немає більшого щастя, аніж посмішки та сміх щасливих дітей. Щасливі діти, які вони? Вони завжди усміхнені. Веселі, життєрадісні, упевнені, що їх люблять і вони в безпеці. І саме на дорослих покладено важливу місію – робити все, щоб дитячі мрії стали дійсністю. Бо якщо ти щасливий, кожна посмішка – золота. Саме цим темам присвячена в ліцеї велика увага та просвітницька робота: проведено чимало заходів на формування учнівської свідомості щодо нетерпимого ставлення до насильства. Зокрема, це години спілкування, тренінги, вуличні акції, відеоролики, круглі столи, КТС, лепбуки. Учні ліцею, батьки, мешканці селища були залучені до таких заходів :

КТС фотоакція – smail «Подаруй світу посмішку», акція серед здобувачів освіти «Синя стрічка – проти насильства», акція «16 днів проти насильства» до Європейського дня захисту дітей, тематичні бесіди «Торгівля людьми в сучасному світі».

Актуальність проблеми полягає в тому, що одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей.

Мета проведення акції «16 днів без насильства» – привернення уваги учнів до проблем насильства в дитячому та учнівському колективах і протидії насильству в сім'ї. Будьте уважними до людей, а особливо дітей, які вас оточують, та не залишайте їх у біді (рис. 4).

Рис 4. Акції «16 днів без насильства»

У жовтні 2022 року відбулася офіційна презентація інформаційної кампанії «Для дітей суспільство без бар'єрів». Дискусію було ініційовано проектом SURGe у співпраці з Офісом Президента України, Міністерством освіти і науки та Міністерством соціальної політики.

Мета кампанії – продемонструвати, що тільки через розбудову інклюзивного та безбар'єрного суспільства можна створити належні умови для розвитку кожної дитини, а також забезпечити її включення в активне життя закладу освіти, громади та суспільства.

Так, і в нашому ліцеї стартував проєкт «Суспільство без бар'єрів». У цьому заході взяли участь усі вчителі та учні ліцею. У ліцеї навчаються 14 здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Навчання для 8 осіб організовано за індивідуальною формою (педагогічний патронаж), для 6 осіб – за інклюзивною формою (функціонують чотири інклюзивних класи). Для організації освітнього процесу учнів з особливими освітніми потребами здійснено такі заходи:

- розроблено індивідуальні програми розвитку;
- розроблено індивідуальні навчальні плани;

- забезпечено проведення фахівцями психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять;
- до роботи в інклюзивних класах залучені асистенти вчителів.

Соціально-психологічний супровід учнів з особливими освітніми потребами здійснюють соціальний педагог і практичний психолог (рис. 5).

Рис 5. Проєкт «Суспільство без бар'єрів»

На постійній основі вчителі інформатики, класні керівники закладу задля безпеки дітей в Інтернеті проводять у рамках освітнього проєкту «stop_sexтинг». У лютому світова спільнота відзначала *День безпечного Інтернету*. Відповідні заходи проходять у всьому світі з метою привернення уваги громадськості до важливості створення безпечного Інтернет простору для наймолодших користувачів. Цей день є одним із ключових для поширення ідей безпечного користування Інтернетом і сучасними цифровими технологіями. Метою *Дня безпеки в Інтернеті* є поширення знань про безпечне, відповідальне й позитивне використання цифрових технологій для дітей та молоді.

Погодьтеся, що сучасні інформаційні технології та Всесвітня мережа не тільки відкривають безмежні можливості для навчання й особистісного розвитку людини. На жаль, вони також сповнені загроз і небезпек, яким треба вміти протистояти. І саме для підвищення цифрової грамотності учнів у нашому ліцеї пройшли мінітрнінги «Як навчити дітей безпечної поведінки в Інтернеті». Таким чином ми долучаємося до проведення заходів під гаслом «Пізнаваймо світ безпечно» в синхронному й асинхронному режимі:

1 – 4 класи:

- «Ігри на вільну тему до Дня без мобільного телефону»;
- перегляд і обговорення відеороликів «Безпека дітей в Інтернеті»;
- перегляд мультфільмів «Нові корисні підказки. Увага! Інтернет!», «Безпечний -Інтернет. Найжахливіший тиждень Петрика», поговорили про суперсилу черепашки Хеппі;
- інтерактивні ігри та вікторини «Безпечно – небезпечно», «Зареєструй мене».

5 – 8 класи:

- квест «Безпечний Інтернет»;
- конкурс на кращу презентацію «Безпечний Інтернет»;
- створення електронних буклетів «Просторами Інтернету»;
- у рамках упровадження проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» із мистецтва на тему «Неприємності в мережі Інтернет».

9 – 11 класи:

- тренінги: «Інтернет-ставки: від азарту до хвороби», «Обережно: нові види шахрайства в період дистанційного навчання в умовах військового стану»;
- практична конференція «Розумне та безпечне використання Інтернет-ресурсів».

Здобувачі освіти ліцею долучилися до ініціативи KPMG Ukraine з відзначення KPMG Global Cyber Day у межах міжнародного місяця кібербезпеки. Відповідно до запланованих заходів проведено: дві безкоштовні інтерактивні навчальні сесії для дітей з кібергігієни, безпечної поведінки в інтернеті, включно з правилами поведінки в соціальних мережах і під час онлайн ігор, протидії кібербулінгу.

Використання класними керівниками та вчителями для виховних заходів інтерактивних вправ «СЕНКАН», «Так чи ні», «Займи позицію», «Рольова гра», «Цікаві квадрати», «Голосуй ногами», «Заземлення», «Муха», «Обійми», метод Lego «6 цеглинок», гра «LIKE /DISLIKE», «Асоціативний кущик», «Асоціативне гроно», «Фішбоун», дискусійна сітка ЕЛВЕРМАНА, ментальні карти, квест «Принеси предмет», «Колесо емоцій», гра «Камінь – ножиці – папір», використання платформи «Kahoot», фізкультхвилинки музичної релаксації та дії є підтвердженням себе як особистості, з якою цікаво й пізнавально дітям.

Рис. 6. Квест «Ми за здоровий спосіб життя». Маршрутний лист.
Рефлексія «Хворійко і Нехворійко»

Здобувачі освіти тренують пам'ять, творчо й логічно мислять, вирішують проблемні завдання, розвивають уміння працювати в команді через елементи гри. Учні формують власну думку, доводять свою точку зору на те чи інше питання, а найголовніше – прислуховуються до думки іншої дитини. Також висловлюють свої асоціації до відповідної теми, що спонукає їх думати вільно, відкрито, не боятися висловлювати свою думку, навіть якщо вона відрізняється від думки інших.

Література

1. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: методичний посібник. За заг. ред. Т. П. Цюман. К., 2018. 56 с.

Тематичний тезаурус
Thematical thesaurus

A posteriori (лат.) – на підставі досвіду

Севіль Семисошенко, Тетяна Писаренко

Ad memorandum (лат.)
Для пам'яті; щоб не
забути.

Безпечне освітнє середовище – «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг із харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин». (Закон України «Про повну загальну середню освіту»)

Безпечне освітнє середовище – сукупність компонентів освітньої установи, їх функціональних взаємозв'язків і суб'єктів: педагогів, учнів (вихованців) і батьків, у діяльності яких створюються умови для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу.

Безпека в освіті передбачає розуміння такого стану освітнього середовища в усіх його компонентах: просторово-семантичному та просторово-архітектурному, соціальному, змістовно-методичному, комунікативно-організаційному та психо-дидактичному, що забезпечує мінімальний ризик виникнення умов неможливості здійснення повноцінного освітнього процесу й життєдіяльності всіх його учасників: дітей та їх батьків, керівників і педагогів, допоміжного персоналу (за Ю. Бойчуком, О. Мірошніченко).

Безпечне освітнє середовище передбачає наявність безпечних умов навчання та праці, комфортної міжособистісної взаємодії, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів, батьків, відсутність будь-яких проявів насильства й достатньо ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної та соціальної безпеки життєдіяльності кожного учасника освітнього процесу.

Безпека життєдіяльності (БЖД) є найпершою умовою створення безпечного освітнього середовища, галуззю знання та науково-практичної діяльності, що спрямована на формування безпеки і попередження небезпеки шляхом вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їхніх властивостей, наслідків їхнього впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек.

Культура безпеки життєдіяльності – компонент змісту освіти, містить систему знань, засобів діяльності, цінностей, норм, правил безпеки, основною функцією яких є формування та розвиток у здобувачів освіти готовності до профілактики й мінімізації шкідливих і небезпечних факторів, використання

соціальних факторів безпеки. **Культура БЖД** включає компоненти діяльності (мотивація безпеки, знання та вміння забезпечення безпеки, досвід творчого вирішення проблем безпеки, досвід самоконтролю забезпечення безпечних умов життєдіяльності) та якості особистості (ціннісна орієнтація, особисті якості як основа безпеки життєдіяльності) (за Н. Дубровою).

Блоки-напрями видів безпеки

(за Ю. Бойчуком, О. Мірошніченко)

Безпека соціальна – стан захищеності особистості від загроз порушення її життєво важливих інтересів у галузі соціальних прав і свобод.

Безпека екологічна – процес забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, природи та держави від реальних і можливих небезпек, створюваних антропогенним чи природним впливом на довкілля.

Безпека економічна – захист загальнонаціональних інтересів у сфері економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз. Забезпечення її безпосередньо пов'язане з досягненням безпеки продовольчої, фінансової, технологічної, енергетичної, військової, що є, по суті, складовими безпечною переходу до сталого розвитку.

Безпека інформаційна – стан захищеності основних інтересів особистості, які полягають у реалізації конституційних прав і свобод, у забезпеченні особистої безпеки від загроз, викликаних інформаційним впливом на психіку та соціокультурний розвиток людини різноманітними соціальними суб'єктами та інформаційним середовищем суспільства.

Безпека психологічна – стан інформаційного середовища та умов життєдіяльності суспільства, що не спричиняють порушення психологічних установок цілісності соціальних суб'єктів, адаптивності їх функціонування та розвитку.

Безпека психологічна освітнього середовища – інтегральний показник таких аспектів: захищеність від громадського приниження; захищеність від образи; захищеність від висміювання; захищеність від загроз; захищеність від образливого обзивання; захищеність від того, що змушує робити щось проти бажання; захищеність від ігнорування; захищеність від неповажного ставлення; захищеність від недобррозичливого ставлення.

Безпека інформаційно-психологічна – стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта й можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем. **Безпечна робота з інформацією** – оптимальний обсяг інформації, оптимальна кількість часу для її опанування, оптимальний рівень психоемоційної напруги.

Моделі безпеки освітнього закладу

(за Ю. Бойчуком, О. Мірошніченко):

Модель необхідної безпеки: фізичний захист, психологічний захист, екологічний (санітарно-гігієнічний) захист.

Модель достатньої безпеки: фізичний захист, психологічний захист, екологічний (санітарно-гігієнічний) захист, соціальний захист, економічний захист, інформаційний захист, освітній захист.

Захист в освіті визначає педагогічні умови, спрямовані на використання в освітньому процесі здоров'язберезувальних, розвивальних, гуманітарних освітніх технологій, організацію комфортних умов дозвільної діяльності, раціонального

режиму для школярів, включаючи рівні навчального навантаження в урочні та позаурочні години, а також обсяги домашніх і самостійних робіт.

Компетентності вчителя, які сприятимуть формуванню безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти: *соціальна, емоційно-етична, педагогічного партнерства*. Прописані вони у Професійному стандарті для вчителів, яким передбачено, що вчитель має конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, усвідомлювати та поцінювати взаємозалежність людей, визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів, використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки та я-ідентичності, формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною (за О. Байназаровою).

Профілактична діяльність педагогічних працівників в умовах небезпек і загроз воєнного стану – внесення в зміст виховної роботи відповідної тематики: інформування учасників освітнього процесу щодо дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій; правила безпеки дитини під час евакуації; як уберегти дитину від мін і вибухівки, види вибухонебезпечних предметів і ознаки замінованих територій; дії до прибуття допомоги при травмуванні міною; як діяти під час атаки із застосуванням хімічної зброї; засоби індивідуального захисту; допоміжні матеріали для надання домедичної допомоги; правила поведінки в зоні бойових дій, особлива увага загрозам інформаційного простору та кібербезпеці (за М. Астаховою).

Освітній простір із мінної безпеки – формується в класах безпеки з метою упередження надзвичайних ситуацій, які несуть загрозу життєдіяльності дітей (руйнування, згарища, ракетні й артилерійські уламки та нерозірвані боєприпаси), уникнення трагічних наслідків і вироблення вміння та навиків грамотно поводитися в разі знаходження вибухонебезпечних предметів.

Різноманітність освітнього простору з мінної безпеки досягається залученням професійних джерел сфери ЦЗ та БЖД, зокрема Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Харківської області в рамках методичного супроводу. *Методичний супровід* у контексті формування такого освітнього простору обумовлюється запитом та потребами: *запитами* учнів ідентифікувати небезпечні предмети, розуміти загрози та наслідки, уміти правильно діяти при їх знаходженні та *потребами* педагогічних працівників мати професійний навчальний потенціал відповідно до запитів (за В. Горпинченко).

Соціальні мережі – важливий чинник соціалізації сучасного підлітка. **Формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах** – напрям соціального виховання із забезпечення сукупності дій підлітків у соціальних мережах, що характеризують обізнаність їх про ризики та правила поведінки в соціальних мережах, уміння зважено реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоційний стан, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет просторі.

Основні правила безпечної поведінки в соціальних Інтернет-спільнотах:

- не повідомляти особисті дані;
- не поширювати особисті фото;
- не повідомляти паролі від соціальних мереж;
- не завантажувати невідомі файли з невідомих ресурсів;
- не вірити рекламним Інтернет-розсиланням;
- не грати в Інтернет-казино (за Н. Єсіною).

Резюме: *Viribus unitis res parvae crescent (лат.)*

За об'єднаних зусиль ростуть і малі справи.

Наші автори

Азаренкова Наталія Ігорівна, вихователь-методист, комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 394 Харківської міської ради»

Астахова Марія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти, Харківська академія неперервної освіти

Атанасова Наталія Олександрівна, практичний психолог, Окружний опорний заклад Борівська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 1 імені Героя Радянського Союзу В. С. Колісника Борівської селищної ради та його філії

Афанасьєва Інна Іванівна, директор КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 3» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області

Байназарова Олена Олександрівна, старший викладач кафедри виховання й розвитку особистості, Харківська академія неперервної освіти

Балинська Марина В'ячеславівна, практичний психолог, комунальний заклад «Харківський ліцей № 13 Харківської міської ради»

Березан Олександр Михайлович, методист обласного методичного кабінету, Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Харківської області

Беляєва Карина Юріївна, кандидатка педагогічних наук, практична психологиня-методистка, комунальний заклад «Безлюдівський юридичний ліцей імені І. Я. Підкопая Безлюдівської селищної ради»

Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Бондар Аліна Ігорівна, вихователь-методист, КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 3» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області

Бондаренко Юлія Володимирівна, директор, комунальний заклад «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 2» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області

Борисенко Денис Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну, Українська інженерно-педагогічна академія

Василенко Юлія Миколаївна, викладач секції інформатизації освіти, Харківська академія неперервної освіти

Гаврютіна Олена Василівна, директор, комунальний заклад «Бірківський заклад дошкільної освіти (ясла-садок)» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області

Гергель Наталя Іванівна, провідний фахівець, Комунальна установа «Центр матеріально-технічного забезпечення соціального розвитку закладів освіти області»

Горбенко Тетяна Іванівна, методист Центру громадянського виховання, Харківська академія неперервної освіти

Горпинченко Вікторія Миколаївна, методист обласного методичного кабінету, Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Харківської області

Грінченко Олександр Іванович, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти, Харківська академія неперервної освіти

Дуброва Наталія Йосипівна, провідний фахівець з охорони праці та безпеки життєдіяльності, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Єсіна Наталія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Замазій Юлія Олександрівна, методист, Центр практичної психології, соціальної роботи та здорового способу життя, Харківська академія неперервної освіти

Кабанець Ірина Анатоліївна, вихователь, комунальний заклад «Пісочинська початкова школа «Надія» Пісочинської селищної ради» Харківської області

Карпенко Олена Георгіївна, директор, комунальний заклад «Пісочинська початкова школа «Надія» Пісочинської селищної ради» Харківської області

Кисленко Вікторія Іванівна, вихователь-методист, комунальний заклад «Пісочинська початкова школа «Надія» Пісочинської селищної ради» Харківської області

Колісник Олена Валентинівна, старший викладач секції спеціальної та інклюзивної освіти, Харківська академія неперервної освіти»

Коротюк Зоряна Михайлівна, методист, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

Кочерга Оксана Володимирівна, заступник директора з навчально-виховної роботи, комунальний заклад «Лозівський ліцей № 10» Лозівської міської ради Харківської області

Курочка Інна Миколаївна, заступник директора з виховної роботи, комунальний заклад «Слобожанський ліцей № 1» Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області

Левченко Світлана Юріївна, завідувач, комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 394 Харківської міської ради»

Лук'янович Наталія Степанівна, практичний психолог, Харківська загальноосвітня школа I–III ступенів № 126 Харківської міської ради Харківської області

Мелещенко Інна Сергіївна, вихователь, комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 352 комбінованого типу Харківської міської ради»

Мерена Надія Михайлівна, методист, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

Метеленко Людмила Петрівна, провідний інженер з охорони праці, Управління освіти, молоді та спорту Лозівської міської ради Харківської області

Мірошніченко Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Носенко Володимир Вікторович, завідувач Центру практичної психології, соціальної роботи та здорового способу життя, Харківська академія неперервної освіти

Носик Наталія Іванівна, вихователь-методист, комунальний заклад «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 2» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області

Орлов Андрій Валерійович, кандидат педагогічних наук, заступник директора з виховної роботи, КЗ «ХСШ ім. В. Г. Короленка», доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Паладій Наталя Олексіївна, вихователь-методист, комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 2 Харківської міської ради»

Пантелєєва Світлана Олегівна, учитель предмета «Основи здоров'я», практичний психолог, Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 57 Харківської міської ради Харківської області

Пахущий Валентин Іванович, директор, КЗ «Сахновщинський дитячо-юнацький клуб фізичної підготовки «Олімп»»

Писаренко Тетяна Іванівна, методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти

Помазунова Анастасія Георгіївна, вихователь-методист, комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 352 комбінованого типу Харківської міської ради»

Разводова Тетяна Олександрівна, викладач секції спеціальної та інклюзивної освіти, Харківська академія неперервної освіти

Редіна Валентина Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, директор, комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Рудь Тетяна Вячеславівна, заступник директора з навчально-виховної роботи, комунальний заклад «Лозівський лицей № 10» Лозівської міської ради Харківської області

Семисошенко Севіль Вагіфівна, методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти

Сіваченко Інєса Геннадіївна, викладач кафедри виховання й розвитку особистості, Харківська академія неперервної освіти

Сторожук Олена Анатоліївна, заступник директора з навчально-методичної роботи, комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Таймасов Юрій Сафірович, доктор педагогічних наук, начальник навчального пункту, Аварійно-рятувальний загін спеціального призначення Головного управління ДСНС України у Харківській області

Таукішева Маргарита Борисівна, директорка, комунальний заклад «Харківська початкова школа № 33 Харківської міської ради»

Фоменко Леся Станіславівна, учитель-логопед, комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 352 комбінованого типу Харківської міської ради»

Шелюг Карина Едуардівна, асистент вихователя, КЗ «Зміївський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 3» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області

Шконденко Ольга Василівна, керівник служби охорони праці, Комунальна установа «Центр матеріально-технічного забезпечення соціального розвитку закладів освіти області»

Щелкунова Ірина Вікторівна, практичний психолог, Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 51 Харківської міської ради Харківської області

Ярмолицька Світлана Олегівна, методист навчально-методичного центру психологічної служби і соціальної роботи, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

**Джерело
педагогічних інновацій**

Безпечна освіта

Редактор: *Писаренко Т.І.*

Упорядник: *Семисошенко С.В.*

Дизайн: *Семисошенко С.В.*

Електронне видання

Харківська академія неперервної освіти
61057, м. Харків, вул. Пушкінська, 24
Тал./факс (057)731-21-31
e-mail: kvnz.hano@gmail.com
Web-сайт: edu-post-diploma.kharkov.ua